KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2000
3

A TARTALOMBÓL:

A SZERZŐI JOGI TÖRVÉNY VÁLTOZÁSAI
2. RÉSZ

A HIVATKOZÁSSZÁM NŐ, AZ ELAVULÁS CSÖKKEN (IDÉZETTSÉGELEMZÉS ÉLETTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOKBAN)

EGY RÉGI TERVEZET A HASZNÁLÓKPÉZÉSRŐL

A KÖNYVTÁRI INFORMATIKA EGYETEMI OKTATÁSÁNAK FONTOSSÁGA

EGYETEMI HALLGATÓK KÖNYVTÁRHASZNÁLATA

A KÖNYVTÁRAK ÉRTÉKELÉSE AZ EURÓPAI MODELL ALAPJÁN

MEDDIG LEHET TÚLÉLŐ EGY KÖNYVTÁR?

ÚJ FOLYAM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

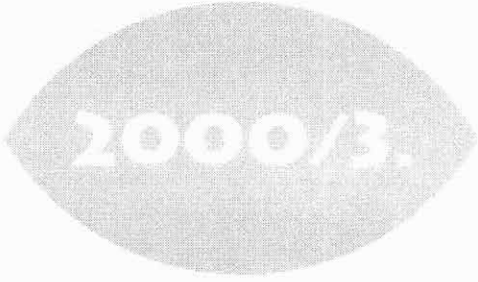
- CHANGES OF THE COPYRIGHT LAW. PART 2.
- THE NUMBER OF CITATIONS INCREASES OBSOLATION DECREASES: AN ANALYSIS OF CITATIONS IN LIFE SCIENCE JOURNALS
- USER EDUCATIONS. CONTRIBUTIONS TO THE HISTORIOGRAPHY OF THE ISSUE
- THE SIGNIFICANCE OF TEACHING "LIBRARY INFORMATICS" AT UNIVERSITIES
- UNIVERSITY STUDIES: THEIR HABITS OF LIBRARY USE
- EVALUATION OF LIBRARY ACCORDING TO THE EUROPEAN MODEL
- HOW LONG CAN A LIBRARY SURVIVE?

AUS DEM INHALT

- ÄNDERUNGEN DES UNGARISCHEN URHEBERGESETZES 2. TEIL
- DIE LITERATURHINWEISE STEIGEN UND DIE VERALTERUNG SINKT
- DER ENTWURF DER BENUTZERSCHULUNG VON LÁSZLÓ MÓDIS
- DIE BEDETUNG DES UNTERRICHTS VON "BIBLIOTHEKSINFORMATIK" IN DER UNIVERSITÄTSAUSBLIDUNG
- DIE BIBLIOTHEKSNUTZUNG DER UNIVERSITÄTSSTUDENTEN
- DIE AUSWERTUNG DER QUALITÄT DER TÄTIGKEIT EINER BIBLIOTHEK AUFGRUND EINES EUROPÄISCHEN MODELLS
- WIE LANGE KANN EINE BIBLIOTHETEN ÜBERLEBEN?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM 10. (46.) ÉVFOLYAM 2000. 3. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: Hegedűs Péter FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀
Szerkesztőség: OSZK-KMK Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 60EUR. ❀ Terjeszti az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: ETO-PRINT Nyomdaipari Kft. Felelős vezető: Balogh Mihály ügyvezető igazgató. HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (Online)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen adatbázis
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature Index adatbázis
Library Literature and Information Science
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
PASCAL Sciences de l'information documentation

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2000/3.

TARTALOM

ABSTRACTS
INHALTSANGABEN

TANULMÁNYOK

Kiss Zoltán: A szerzői jogi törvény változásai 2. rész 349

Marton János – Radó Rita – Sramek Réka: A hivatkozásszám nő, az elavulás csökken. Van-e kapcsolat?
Idézetelemzéses oknyomozás élettudományi folyóiratokban 354

Pogány György: Módis László tervezete a használóképzésről 363

Zsidai József: A „könyvtári informatika" egyetemi oktatásának fontossága 368

Steinerné Szűcs Éva:
Miskolci egyetemi hallgatók könyvtárhasználati szokásai 374

Zalainé Kovács Éva: A könyvtár tevékenységének és szolgáltatásai minőségének értékelése az európai modell alapján 385

Mikulás Gábor: Meddig lehet túlélő a könyvtár?
A könyvtárak visszaszorulásáról az információszolgáltatás terén 392

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Balogh Éva: Önképző központ leendő angoltanárok számára
Bemutatjuk az ELTE Angol Tanárképző Központ könyvtárát 399

Hodges, Doug – Lunau, Carrol, D.: A Kanadai Nemzeti Könyvtár digitalizálási programja *(Töm.: Papp István)* 407

Buckland, Michael: A szókészlet mint a könyvtár-információtudomány központi fogalma *(Ford.: Murányi Péter)* 414

Klinger Thomas: A terhek megosztása: a konzorciumi adatbázis-használat tervezése. *(Töm.: Koltay Tibor)* 424

Bénaud, Claire-Lise: A katalogizálás teljesítménynormái felsőoktatási könyvtárakban *(Töm.: Mohor Jenő)* 431

CD-ROM BEMUTATÓ

Nagy Iván: Magyarország család[j]ai 1999. *(Ism.: Drótos László)* 437

VÁLOGATÁS AZ OSZK ÚJ SZERZEMÉNYEIBŐL 443

Hargitai Gáborné: A szófiai Magyar Kulturális Intézet új kiadványai az Országos Széchényi Könyvtárban 450

KÖNYVSZEMLE

A *„Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai"* című sorozatról
(Ism.: Nagypál László) 453

Hogy-hogy eddig nem volt?
Zárt, bizalmas, számozott: tájékoztatáspolitika és cenzúra 1956--1963.
(Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz, Kalmár Melinda, Pór Edit)
(Ism.: Szinainé László Zsuzsanna) 455

Megszületett a zenei könyvtárban dolgozók kézikönyve
Zenei Könyvtári ismeretek (Szerk. Gócza Júlianna)
(Ism.: Gádor Ágnes) 459

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEIBŐL 463

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ 231-344

Könyvtár- és információtudomány 477
Könyvtár- és tájékoztatásügy 480
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 501
Munkafolyamatok és szolgáltatások 508
Tájékoztatási rendszerek 525
Vezetés, irányítás 530
Felhasználók és használat 542
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 547
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 556
Kapcsolódó területek 559

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

E számunk szerzői és közreműködői:

BALOGH Éva (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Angol Tanárképző Központ, SAC, Bp.), BUCKLAND, Michael (School of Information Management and Systems, University of Califirnia, Berkely, USA), DRÓTOS László (Miskolci Egyetem Központi Könyvtár), FAZOKAS Eszter (OSZK Könyvtári Intézet, Bp.) FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató, Bp), HARGITAI Gáborné (OSZK, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (OSZK Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője, Bp.), KISS Zoltán (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Bp.), KOLTAY Tibor (Szt. István Egyetem, Gödöllői Egyetemi Karok, Központi Könyvtára, Gödöllő), MARTON János (Szegedi Tudományegyetem, Ált. Orvostudományi Kar Könyvtára, Szeged), MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgatóhelyettese, Bp.), MIKULÁS Gábor (GM Consulting, Kecskemét), MURÁNYI Péter (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, Szombathely), NAGYPÁL László (OSZK, Könyvtári Intézet, Bp.), PAPP István (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főigazgató-helyettese, Bp.), POGÁNY György (ELTE TFK, Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), RADÓ Rita (Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Könyvtártudományi Tanszék), RÁCZ Ágnes (OSZK Könyvtári Intézet, Bp.) SRAMEK Réka (Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszék), STEINERNÉ SZŰCS Éva (Miskolci Egyetem Központi Könyvtár), SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsanna (az Országgyűlési Könyvtár ny. munkatársa), ZALAINÉ KOVÁTS Éva (Szent István Egyetem, Élelmiszer- és Kertészettudományi Kar Központi Könyvtár, Bp.), ZSIDAI József (Miskolci Egyetem, Központi Könyvtár).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

INHALTS-ANGABEN

ABSTRACTS

Changes of the copyright law. Part 2.

KISS Zoltán

After the presentation of the new copyright law that came to force on 1st September 1999 (law LXXVII. of 1999) (see Könyvtári Figyelő, No. 1-2. 2000.), this time the changes of legal regulations related to Internet and multimedia applications are dealt with. The rules of creating and using softwares and databases are essentially different from general rules. They do not protect the logic basis and operation systems of softwares, but the unified system of its elements. A software is considered the product of an author only if its elements form a unified system by means of source codes, or subject codes. Those who acquire the right to use the software will also be entitled to copy, adopt, or modify the program. The free use of software is not allowed even for demonstration purposes. Library loan of softwares and computer databases is also forbidden. The database is protected by copyright if it is the intellectual achievement of the author so far as its content and organisation are concerned. It is also protected as a collection, but contracts must be made for the use of its parts with the authors of individual works and components.

It is difficult to acquire the copyrights required for the publication of multimedia CD-ROMs, that urges the foundation of the institution of the "one stop shop" as it is in western countries.

Most of the unanswered questions are related to the copyright of works on the Internet. The definition of duplication had to be broadened as well as that of the notion of public presentation of a piece. In the questions already cleared up ARTISJUS has laid the foundations of contracts that could be made with various associations having rights, however, copyright of Internet works, and the violation of these rights still require regulation. (349—353)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The number of citations increases, obsolation decreases. Is there a relation? An analysis of citations in life science journals

MARTON János — RADÓ Rita — SRAMEK Réka

The study deals with the most uncertain field of bibliometry, the study of obsolation. First the theoretical background of the problem, and the findings (e.g. novelty effect, impact factor, half-life, Price index, citation density, etc.) of researchers dealing with the topic before (Price, Griffith, Száva-Kovács, Marton) are surveyed, then the results of the analysis of the authors carried out on a sample of journals (12 in biology, 9 in biochemistry and 9 in cardiology) are described.

The following were examined in the life science journals: 1) correlations of the age distribution of citations and citations by article; 2) the citation/article value and its relation to age distribution, 3) relation between age distribution and type of publication, 4) the role of articles and other publications in life sciences.

The survey analyses citations back to 1-5 years in biology, and 1-5, 6-10 and more than 10 years in the case of other journals. It was found that the citation/article values of journals show an increase between 1974 and 1998, while the number of citations and the Price index (the percentage of all citations in the first five years) manifest an inverse ratio in the given period. As compared to all the types of publication, citation of journals increased much more steeply than that of any other source. The survey clearly showed the dramatic decrease of the Price index, thus it can be concluded that there is a strong negative correlation between the citation/article value and the Price index of the same year.(354—362)

User education: the plans of László Módis. Contributions to the historiography of the issue

POGÁNY György

The NAT (Basic National Curriculum) adapted in 1995 prescribes the teaching of library and computer use until the age of 16. The significance of user education and the possibilities of its incorporation in the curriculum have already been included in a plan elaborated by László Módis, librarian of the Debrecen University Library in 1958. The essence of his proposal was that all the members of the society have to be trained in the use of books and libraries systematically and institutionally. This task was to be carried out by teachers in the training institutions. This "library training" is not the same as the training of librarians, since librarians require further special and technical knowledge. It is a debatable element of his conception that librarians were not involved in the general training, instead it user education was based on teacher voluntaries. He compiled detailed curricula for all the three levels of training (elementary, secondary, higher education). On all the three levels one lesson per week was suggested combined with practices in libraries. The study contains a condensed version of the curriculum of each training level. The plan has never been realised due to the lack of proper school libraries, and receptivity, still it offers useful ideas worth for consideration even today. (363—367)

The significance of teaching "library informatics" at universities

ZSIDAI József

The basic idea of the study is that permanent education, and participation in further and new training courses, offering a last chance for many, become essential for broader and broader strata of society either under existential pressure, or due to individual motives. However, those participating in any kind of training cannot do without the use of libraries, having good collections and services, and the help of librarians. The study gives a sketch of the history of user education in the field of technical training in Hungary and abroad. On the bases of the author's own experience, gained in the Miskolc University library as a librarian and a teacher, ideas regarding the teaching of librarianship and informatics are summarised. One of the important issues is to decide who should teach what. The author is of the opinion that a joint effort of lecturers and librarians is required in an optimal case to lead students to sources of technical literature. Beside indispensable theoretical and historical knowledge, training should focus on information retrieval and use. He considers it important that not only the the techniques of information searching be taught, but also topcis of general concern like behaviour, dressing, presentation, writing, career development, etc., close to real life, be dealt with. (368—373)

University students in Miskolc: their habits of library use in 1998

STEINERNÉ SZŰCS Éva

The university, that used to be one for heavy industry, was transformed into a university with a faculties of law, arts and economics as well in the 1980s. The transition put a heavy burden on the central library of the university, but it also meant a great challenge because an increased number of students had to be served, and the literature of the new disciplines had to be acquired, and provided.

10% of full time students (218 persons) were involved in the questionnaire survey about their habits of library use and spending their leisure time. 97% of the sample was a member of the university library, but 55% used other libraries, too. The majority of the sample (69%) gets the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

supplementary material required for their studies from the university library, which also indicates that the library has prepared fairly well for the satisfaction of the university's needs. In most cases (89%) items are borrowed, then follows the reading of newspapers, weeklies, journals (79%). 57% uses the library for studying regularly. 65% use the computers at the reading room. The following were mentioned as criticism: more technical books, more copies of lecture notes would be required, as well as longer opening others, and more terminals at the reading room.

The persons asked use the library intensively, but they also like to borrow compulsory literature from other libraries of the town. The results of the survey were promising from the point of view of library use, and the students are also satisfied all together with the services of the library. The things lacking can be made up for with proper funding. (374—384)

Evaluation of the libaray's activity and services according to the European model

ZALAINÉ KOVÁCS Éva

Total Quality Management is a new trend in the field of quality development. The user is in the focus of the new approach, and the organisation works for the satisfaction of his explicit or latent needs. The organisation has to be development oriented from day to day. The author presents the model (excellency model of the European Foundation for Quality Management) linked to the European quality price founded for awarding the organisations applying TQM, and suggests that libraries also adopt this approach.

She describes the essence of the RADAR logic based on the PDCA (plan, do, check, act) cycle, the elements of which (results, approach, deployment, asessment, review) cover and reflect the results of the organisation. This model of self evaluation had been introduced in Great Britain for public libraries and information institutions as the LISIM library self evaluation model (LISIM — Loughborough University Information Sector Improvement Model) that focuses on the customer/user/client. Formulation of a marketing strategy, participation of those involved, and motivation for action are essential elements of the model. (385—391)

How long can a library survive?

MIKULÁS Gábor

The fundamental issue of the article is that while profit oriented enterprises can survive successfully in the Hungarian information market, libraries retreat into the branches of information services that produce no or hardly any profit, though it is librarians who are best qualified for information handling and provision. The existence and social acceptance of libraries are threatened if the profession is unable to renew itself according to the needs of the market. In order to achieve this, spreading the marketing approach in libraries, and finding the target segment of the market for them were required. User surveys could also contribute to the marketing approach of libraries, if they used this means. The merits of business information services such as rapidness, comprehensive offer, adaptation to individual needs - may be attractive for libraries as well.

A static and a dynamic information service model are presented in which the attitudes of librarians illustrate the static model. The up-to-date databases of business information services are mentioned, that have not been organised by librarians, and heavily used Internet portals are not operated by librarians either. Libraries are not taking part in press review services on the net either. The services of the Hungarian Electronic Library, the digital library services of the Neumann Kht., and library services aiming at broadening traditional library functions with electronic library facilities are considered innovative. These ways and means should be recognised by libraries in order to re-formulate their identity, and re-learn their approach to be able to participate in the information society. (392—398)

Abroad

BALOGH Éva: Self training centre for would-be teachers of English

(ELTE Centre for English Teacher Training CETT— Self Access – SAC)

The first library based on the educational and service principle that the training of language teachers should be based on the participation, active work and self assessment of users (university students) was organised in 1990 with the aid of the World Bank in the Centre for English Teacher Training of the Anglo-American Institute.

Services of the library are presented in the article. (399—406)

HODGES, Doug — LUNAU, Carrol D.: The National Library of Canada's digital library initiatives

(Abstr.: Papp István) (407—413)

BUCKLAND, Michael: Vocabulary as a central concept in library and information science

(Transl.: Murányi Péter) (414—423)

KLINGER, T.: Sharing the load: a planning checklist for consortial database use

(Abstr.: Koltay Tibor) (424—430)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BÉNAUD, Claire-Lise — BORDEIANU, Sever — HANSON, Mary Ellen: Cataloging production standards in academic libraries

(Abstr.: Mohor Jenő) (431—436)

CD-ROM review

Drótos László: Nagy Iván: The families of Hungary. 1999.

Presenting the electronic version of the basic work of Hungarian family research and heraldry issued between 1856–1868. (437—441)

Selection from the recent foreign acquisitions of the National Széchényi Library.

(443—452)

Book reviews

On the series of catalogues of manuscripts in Hungarian ecclesiastic libraries

Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai = Catalogi manuscriptorum quae in bibliothecis ecclesiasticis Hungariae asservantur. Ed Szelestei N. László. (Rev.: Npl) (453—455)

How come that there was not?

Closed, confidential, numbered. Publicity and censorship 1956-1963.

Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitika és cenzúra 1956—1963. Eds. Cseh Gergő Bendegúz, Kalmár Melinda, Pór Edit. (Rev.: Szinainé László Zsuzsanna) (455—459)

The handbook of librarians working in music collections has been published

Music library handbook

Zenei könyvtári ismeretek. Ed. Gócza Gyuláné. (Rev.: Gádor Ágnes) (459—462)

Selected accession list of the Library Science Library

(463—475)

From foreign journals (Abstracts)

(477—561)

INHALTSANGABEN

Änderungen des ungarischen Urhebergesetzes, 2. Teil

KISS Zoltán

Nach der allgemeinen Darstellung des neuen ungarischen Urheberrechts (siehe Könyvtári Figyelő Nr. 1/2. 2000), das am 1. September 1999 (Gesetz Nr. 77/2000) in Kraft getreten ist, geht es um die rechtliche Änderung der elektronischen Formate im Internet.

Die Regelung der Herstellung und Nutzung von Software und Datenbanken weicht von den allgemeinen Regeln ab; sie schützt nicht die Basis und das Operationssystem der Programme, sondern das einheitliche System ihrer Bestandteile. Eine Software gilt bloß dann als Autorenwerk, wenn sie durch ihre Bestandteile (Quellenkode, Objektkode) ein einheitliches System darstellt. Der Benutzer, der für die Software ein Nutzungsrecht erworben hat, wird das Recht für die Multiplizierung, Modifizierung und Überarbeitung des Programms haben. Die freie Nutzung von Software ist für populärwissenschaftliche Zwecken auch untersagt; die Ausleihe von Software und Datenbanken ist in Bibliotheken ebenso verboten. Eine Datenbank ist urheberrechtlich geschützt, wenn sie inhaltlich und strukturell die eigene geistige Schöpfung ihres Autors darstellt; dies gilt auch für einen Teilbereich der Software, aber der Benutzer muß einen Nutzungsvertrag mit dem Autor abschließen.

Bei der Multimedia-CD-ROM-Benutzung besteht ein Problem der Beschaffung der Autorenrechte, die zur Herausgabe von CD-ROMs benötigt werden; deshalb ist es zwingend, nach westeuropäischem Vorbild eine zentrale Einrichtung (one-stop-shop) aufzubauen, die diese Rechte genehmigt.

Die meist ungelösten Fragen befinden sich auf dem Gebiet des Internets. Es muß hier die Definition von Multiplizierung und der Begriff der „öffentlichen Aufführung" erweitert werden. Dort, wo die rechtliche Lage schon geklärt ist, erstellte die Organisation ARTISJUS die Basis, die den Grund der mit den rechtsausübenden Vereinigungen abzuschließenden Verträge bildet. Die Frage der Verantwortlichkeit im Bereich der Autorenrechte und der Rechtverletzungen im Internet sind aber noch nicht geklärt worden. (S. 349—353)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Die Literaturhinweise steigen und die Veralterung sinkt. Gibt es einen Zusammenhang bei Untersuchungen von bibliographischen Hinweisen und bei Literaturangaben in Zeitschriften im Bereich "Life Science"?

MARTON János - RADÓ Rita - SRAMEK Réka

Die Studie befaßt sich bibliometrisch mit dem Thema "Veralterung" in der Fachliteratur. Sie beginnt mit dem theoretischen Hintergrund, es wird auf Autoren (wie Price, Griffith, Száva-Kovács, Marton) und auf Begriffe wie z.B. Neuigkeitseffekte, Impact-Faktoren, Halbwertzeiten, Price-Indices, Häufigkeiten von Zitaten usw. hingewiesen. Dann folgt die Darstellung der Analyse, die aufgrund von zwölf biologischen, neun biochemischen und neun kardiologischen Fachzeitschriften ausgeführt wurde. Es wird untersucht: 1) der Zusammenhang der zeitlichen Verteilung der bibliographischen Hinweise und die Anzahl der Literaturangaben pro Artikel; 2) der Zusammenhang zwischen Zitat pro Artikel-Qualität und dem Publikationsalter; 3) der Zusammenhang zwischen dem Publikationsalter und der Publikationsgattung; 4) die Rolle und die Anzahl der Zeitschriftenartikel und anderer Publikationsgattungen in Life Science.

Die Analyse erforscht in den biologischen Zeitschriften die Zeit der Zitatenangaben von 1 bis 5 Jahren, in anderen Zeitschriften aber auch die Angabe von 6 bis 10 oder noch älteren Zitatenangaben. Es konnte festgestellt werden, daß zwischen 1974 und 1998 die Zahlen von Zitaten pro Artikel gestiegen sind, aber gleichzeitig besteht eine umgekehrte Proportionalität zwischen der Änderung in der Zitatenanzahl und dem Price-Index (das Price-Index gibt den Prozentsatz der Zitaten aus den ersten fünf Jahren an). Die Anzahl der Literaturhinweise in Zeitschriftenbeiträgen stieg in den genannten Jahren in höherem Maß als bei anderen Publikationsgattungen. Die Analyse wies eindeutig auf eine Senkung des Price-Indexes hin. Also kann die Schlußfolgerung gezogen werden, daß eine starke Korrelation zwischen den Zitaten pro Artikel-Qualität und dem Price-Index besteht.
(S. 354—362)

Der Entwurf der Benutzerschulung von László Módis

POGÁNY György

Der 1995 angenommene Nationale Grundlehrplan schreibt den Studenten bis ihrem 16. Lebensjahr den Unterricht von Bibliotheks- und EDV-Kenntnissen vor. Es gab schon einen Entwurf 1958 über die Benutzerschulung und über ihre Einsatz in der Bildung, der von dem Mitarbeiter der Universitätsbibliothek Debrecen, László Módis ausgearbeitet wurde. Das Wesen seines Vorschlags ist, jeden Mitglied der Gesellschaft in der Buch- und Bibliotheksnutzung auszubilden. Diese Aufgabe wollte Módis in den Schulen unter Mitwirkung von Lehrern verwirklichen. Diese "Schulung" ist nicht mit der Ausbildung der Bibliothekare identisch, weil für die letztere weitere Kenntnisse erforderlich sind. Die Benutzerschulung war ohne Mitwirkung der Bibliothekare geplant, freiwillige Lehrkräfte sollten den Unterricht durchführen. Er stellte für alle drei (Grund-, Mittel- und höhere) Stufen der Bildung einen detaillierten Lehrplan zusammen. Er schlug für jede Woche eine Bibliothekstunde vor, die mit der Praxis verbunden sein sollte. Die Studie enthält – gekürzt – die Thematik von Módis. Dieser Entwurf wurde doch nicht durchgeführt, da die Qualität der Schulbibliotheken nicht ausreichte. (S. 363—367)

Die Bedeutung des Unterrichts von „Bibliotheksinformatik" in der Universitätsausbildung

ZSIDAI József

Der Grundgedanke der Studie ist, daß lebenslanges Lernen heutzutage aus existenziellem Zwang oder wegen innerer Notwendigkeit in breiteren Schichten der Gesellschaft wichtig wurde; die Teilnahme an Fort- und Weiterbildungskursen ist die einzige Möglichkeit hierzu. Für Studenten ist die Nutzung der Bibliotheken mit reichen Sammlungen unentbehrlich. Die Studie weist auf die in- und ausländischen Erfahrungen in der Benutzerschulung bei der Ingeneurausbildung hin; dann faßt der Autor seine Erfahrungen und Ideen über die Ausbildung der Studenten in der Informationstechnik zusammen. Es ist wichtig zu klären: wer soll unterrichten und was soll unterrichtet werden. Er vertritt die Meinung, es sei optimal, wenn der Unterricht der Kenntnisse von Lehrstuhlpersonal und Bibliothekaren gemeinsam ausgeübt wird. Neben theoretischen und historischen Kenntnissen der Bibliothekspraxis soll der Schwerpunkt auf die Technik des Recherchierens und die Nutzung von Informationen gelegt werden. Dabei ist es wichtig, über Fragen der Kleidung, des Benehmens, des öffentlichen Auftritts, des Schreibens und Haltens eines Referates, des Aufbaus einer Karriere usw. zu sprechen. (S. 368—373)

Die Bibliotheksnutzung der Universitätsstudenten im Jahre 1998 in der Universitätsbibliothek Miskolc

STEINERNÉ SZŰCS Éva

Die Miskolcer Universität, die früher Fachleute für die Schwerindustrie ausbildete, ist in den 90-er Jahren eine Universität mit juristischer, wirtschaftwissenschaftlicher und philologischer Fakultät geworden. Für die UB bedeutete es eine große Last, aber auch eine Herausforderung infolge der höheren Studentenzahl und der neuen Wissenschaftsdisziplinen, deren Literatur neu erworben werden mußte. In der Erhebung 1998 wurden 218 Studenten (10%) über ihre Bibliotheksnutzungs- und Frei-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zeitgewohnheiten befragt. Die meisten Befragten waren Nutzer der UB, 55% von ihnen besuchte auch andere Bibliotheken in der Stadt. Das nötige Studienmaterial wurde von der Mehrheit der Studenten (69%) aus der UB ausgeliehen: das bedeutet, die Literaturversorgung der Studenten ist verhältnismäßig gut. Die Mehrheit der Studenten nimmt die Bibliothek zur Ausleihe in Anspruch (89%), 79% las im Lesesaal Zeitungen und Zeitschriften. Zum Studieren nutzte 57% der Studenten die Bibliothek. Der einzige Computer im Lesesaal wurde von 65% der Studenten benutzt, aber auch PCs wurden stark benutzt. Als Mangel wurden genannt: wenig Exemplare von ausleihbarer Fachliteratur und Lehrbücher, kurze Öffnungszeiten, wenige PCs im Lesesaal.

Die Befragten benutzten intensiv die Bibliothek, wegen ausgeliehener Pflichtlektüre besuchten sie auch andere Bibliotheken. Die Ergebnisse der Erhebung waren angemessen, die Studenten waren mit den Dienstleistungen der UB zufrieden. Die Mängel können durch finanzielle Eingriffe verbessert werden. (S. 374—384)

Die Auswertung der Qualität der Tätigkeit einer Bibliothek aufgrund eines europäischen Modells

ZALAINÉ KOVÁCS Éva

Das Total Quality Management (TQM) gilt als eine neue Richtung in Qualitätsförderung. Nach der TQM-Methode liegt der Schwerpunkt auf den Nutzern, die Bibliotheksorganisation ist im Interesse ihrer Wünsche tätig. Sie soll sich immer weiterentwickeln. Die Studie erfordert - das Modell vorstellend, das sich mit dem Europäischen Qualitäts-Preis (EFQM), der die Tätigkeit der TQM anwendenden Organisationen anerkennt, verknüpt - die Aneignung dieser Betrachtungsweise. Es wird die auf den PDCA-Zyklus (Planen, Ausführen, Kontrolle, Einsatz) fußende RADAR-Logik beschrieben, deren Zyklus-Elemente (Ergebnisse, Annäherung, Anwendung, Auswertung, Durchleuchtung) die Ergebnisse der Organisation decken und wiederspiegeln. Dieses Selbstbewertungsmodell wurde in Großbritannien in den öffentlichen Bibliotheken und Informationsstellen als LISIM-Modell (Loughborough University Information Sector Improvement Model) eingeführt, in dem die Nutzer im Mittelpunkt stehen. Wesentliche Elemente des Systems sind die Motivation zum Handeln, die Gestaltung der Marketing-Strategie und die Einbeziehung der Nutzer.
(S. 385—391)

Wie lange kann eine Bibliothek überleben?

MIKULÁS Gábor

Bis Unternehmen auf dem einheimischen Informationsmarkt erfolgreich sind, ziehen sich Bibliotheken in Tätigkeitsbereiche mit wenig Profit oder sogar mit Verlust zurück, obwohl die Bibliotheken mehr Wissen über Informationen besitzen. Die Existenz und die gesellschaftliche Akzeptanz der Bibliotheken gerät in Gefahr, wenn sie und der Beruf nicht zur Erneuerung der Marktansprüchen fähig ist. Es wäre nötig, Marketingmethoden zu verbreiten und eigene Märkte der Bibliotheken zu erforschen. Auch die Nutzerbefragungen könnten mit nützlichen Informationen den Bibliotheken helfen, wenn sie die Möglichkeiten ausgenützt hätten. Die Tugenden der Informationsanbieter - wie z.B. die Schnelligkeit, ein breites Angebot, die Beachtung individueller Ansprüche - können auch durch Bibliotheken nachgeahmt werden. Die Studie zeigt ein statisches und ein dynamisches Modell für die Information, wo die Mentalität von Bibliothekaren durch das statische und nicht durch das dynamische Modell illustriert wird. Es wird erwähnt, daß viele kommerzielle Datenbanken existieren, die aktuelle Informationen anbieten, die nicht von Bibliothekaren hergestellt sind, und die am meisten gesuchten Internetportale auch nicht von Bibliotheken betrieben werden; die Bibliotheken nehmen auch nicht an Pressediensten im Internet teil. Als innovative Unternehmungen werden die Dienstleistungen der Ungarischen Digitalen Bibliothek (MEK) und der Neumann-János-Gemeinnützigen-Gesellschaft, bzw. jener Bibliothekunternehmen hervorgehoben, die ihre traditionellen Dienstleistungen mit einer digitalen Bibliothek erweitern. Die Bibliotheken sollten diese Wege erkennen, um sich neu zu definieren und im Besitz dieser Kenntnisse in der Informationsgesellschaft teilnehmen zu können. (S. 392—398)

Ausblick

BALOGH Éva: Selbststudiumszentrum für zukünftige Englischlehrer

(Es wird die Bibliothek des Englischlehrer-Ausbildungszentrums der Eötvös Loránd Universität vorgestellt).

(ELTE Centre for English Teacher Training - Self Access/ CETT - SAC/)

1990 wurde die erste Bibliothek mit finanzieller Unterstützung der Internationalen Weltbank im Ausbildungszentrum des Englisch-Amerikanischen Instituts der Eötvös Loránd Universität gegründet. Die Ausbildung der zukünftigen Sprachlehrer wird aus pädagogischen und Dienstleistungsgründen auf die selbständige Teilnahme, aktive Arbeit und Selbstkontrolle der der Studenten aufbauend unterstützt. Es wird über die Dienstleistungen der Bibliothek berichtet. (S. 399—406)

HODGES, Doug - LUNAU, Carrol D.: Die Ansätze "digitaler Bibliothek" in der Nationalbibliothek von Kanada

(Zusammenfassung: István Papp) (S. 407—413)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BUCKLAND, Michael: Der Wortvorrat als zentraler Begriff in der Bibliotheks- und Informationswissenschaft

(Übersetzung: Péter Murányi) (S. 414—423)

KLINGER, T.: Die Verteilung der Lasten: die Planungsphasen der konsorziellen Datenbanknutzung

(Zusammenfassung: Tibor Koltay) (S. 424—430)

BÉNAUD, Claire-Lise - BORDEIANU, Sever - HANSON, Mary Ellen: Katalogisierungsnormen in Universitätsbibliotheken

(Zusammenfassung: Jenő Mohor) (S. 431—436)

CD-ROM-Schau

Nagy Iván: Magyarország családai 1999 (Ungarns Familien)

(Rez.: Drótos László)

Über das Grundwerk der Abstammungsforschung und Heraldik, das ursprünglich zwischen 1856 und 1868 gedruckt ist und jetzt in elektronischer Form veröffentlicht wurde (S. 437—441)

Aus den ausländischen Neuerwerbungen der Nationalbibliothek

(S. 443—452)

Buchbesprechungen

Über die Reihe "Handschriftenkataloge der kirchlichen Bibliotheken in Ungarn"

Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai = Catalogi manuscriptorum quae in bibliothecis ecclesiasticis Hungariae asservantur. Hrsg. László Szelestei N.

(Rez.: Npl) (S. 453—455)

Wieso kann es vorkommen, daß es bisher nicht bekannt war?

Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitika 1956-1963 (Gesperrte, vertrauliche, numerierte Bücher, Informationspolitik und Zensur 1956-1963) Hrsg. von Gerg? Bendegúz Cseh, Melinda Kálmán und Edit Pór. (Rez.: Zsuzsanna Szinai-László) (S. 455—459)

Über das Handbuch der Musikbibliothekare

Zenei könyvtári ismeretek (Die Musikbibliothek) Hrsg. Gyuláné Gócza. (Rez.: Ágnes Gádor) (S. 459—462)

Aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliotheks- und Informationswissenschaft

(S. 463—475)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

(S. 477—561)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzői jogi törvény változásai 2. rész*

Kiss Zoltán

1999. szeptember 1-jén lépett hatályba az új szerzői jogi törvény (Szjt.). A korábbi törvény nagyobb részt megfelelt ugyan a nemzetközi elvárásoknak, és nem változott a szerzői jog lényege, tartalmi felfogása sem, a jelentős számú módosítás ennek ellenére új törvény megalkotását tette szükségessé (1999. évi LXXVII. tv.). Ebben az írásban az informatikával, illetve az internettel és a multimédiával összefüggő jogszabály-változásokat mutatjuk be.

Szoftverek mint programalkotások

Elöljáróban az Szjt. rögzíti, hogy a szoftver csatlakozási felületének alapját képező ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet nem lehet tárgya szerzői védelemnek. A szoftver tehát csak abban az esetben minősül szerzői műnek, ha alkotórészei (forráskód, tárgyi kód, kísérő anyagok) révén egységes rendszert alkot.

A szerzői jog általános szabályai szerint a szerzői vagyoni jogok, azaz a mű anyagi és nem anyagi formában történő felhasználása, illetve a felhasználás engedélyezése főszabályként nem elidegeníthetők. A törvényalkotó azonban több helyen, így a szoftvernél is áttöri ezt a merev korlátot. A szoftver és az adattár esetében létrehozásuk és felhasználásuk körülményei alapozzák meg a kivételt, ugyanis itt többnyire tőkeerős cégek, vállalkozások a megrendelők, ezért indokolt, hogy az elkészült produktumok – ezek tulajdonába kerülve – szabadon átruházhatók legyenek.

A munkaviszonyban vagy más hasonló jellegű (pl. közalkalmazotti, szolgálati) jogviszonyban létrehozott szoftver átadásával a szerzők rendelkezési joga

* Az írás első részét, mely a szerzői jogi törvény általános jellegű változásait ismertette lapunk 2000. 1–2. számában közöltük

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

automatikusan megszűnik, további díjigényei „elenyésznek" és csupán a nevük feltüntetésének mellőzését kérhetik. A törvény ugyanakkor nem zárja ki a felek eltérő megállapodását, vagyis többletjogok biztosítását a szerzőknek. Ettől függetlenül általános szabályként rögzíthető, hogy a munkáltató jogosult a program minden gazdasági jogosultságának gyakorlására, amennyiben a szerző a szoftvert valóban a munkaviszonyból folyó kötelessége teljesítése során, vagy a munkáltató rendelkezése alapján hozta létre. A munkáltató jogszerzése a munkaviszony megszűnése után is, a szerzői jogi védelem időtartamára fennmarad.

A szoftvert felhasználó személy eltérő megállapodás hiányában a törvény erejénél fogva jogosult a program többszörözésére, átdolgozására, feldolgozására, fordítására, egyéb módon történő módosítására (ideértve a hiba kijavítását is) és mindezek eredményeinek a többszörözésére. Lényeges feltétele mindennek, hogy a felhasználó jogszerűen szerezze meg a szoftvert, továbbá az, hogy a felsorolt cselekményeket a „jogszerző" a szoftver rendeltetésével összhangban végezze.

Az Szjt. főszabályként a szerző, illetve a szerzői jog jogosultja engedélyéhez köti a másolatkészítést, azaz a mű üzletszerű, vagy a magánhasználat meglehetősen szűk terjedelmét meghaladó többszörözését. Ezt a szigorú szabályt a törvény áttöri a szoftverek esetében, amennyiben a felhasználót feljogosítja egy biztonsági másolat készítésére - ha az a felhasználáshoz szükséges. A szoftvernek az iparjogvédelmi területhez való rokonságára utal az a kísérletezési szabadságot és a tudomány fejlődését szolgáló rendelkezés, miszerint a szoftver jogszerű felhasználója a szerző külön engedélye nélkül jogosult a program működésének megfigyelésére és tanulmányozására, továbbá a működtetéshez kapcsolódó egyéb cselekményekre (betáplálás, futtatás, továbbítás, tárolás, tesztelés stb.).

Ugyancsak az uniós irányelvekben foglaltak átvételét jelenti a program logikai felfejtésének, dekompilációjának joga. A dekompiláció tulajdonképpen egy másik program forráskódjához való eljutást és ennek szükség szerinti „fordítását" jelenti. E jog gyakorlására csak meglehetősen szűk keretek között nyílik lehetőség.

Szoftverek esetében az átvétel, vagyis az idézés mértékét meghaladó mértékű szabad felhasználás – akár iskolai oktatás, akár tudományos ismeretterjesztés céljaira történik – nem megengedett. Nincs törvényes lehetőség a más műveknél korlátozott mértékben megengedett nyilvános felhasználásra még akkor sem, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. Tilos a szoftverek és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adattárak példányainak haszonkölcsönbe adása (ingyenes könyvtári kölcsönzése) is.

Az adattárak jogvédelme

Az adattár jellemzői a nagy tárolókapacitás, gyors hozzáférhetőség, automatikus szövegfeldolgozás és az ember-gép dialógus lehetősége, továbbá a központi adattárból nagy távolságra való gyors adattovábbítás és széles személyi kör által való hozzáférhetőség. Emellett az elektronikus adattárak központi szerepet játszanak az elektronikus kiadói tevékenységben, a teletext és a videotext rendszerek működtetésében. A könnyű hozzáférhetőség és a gyors lemásolás lehetősége egyben veszélyt is jelent az adattárakra, pontosabban a létrehozásukhoz fűződő érdekekre.

Az adatbázisok jogi védelméről szóló uniós irányelv alapján szerzői jogi védelem alatt áll az olyan adattár, amely tartalmának kiválasztása, vagy elrendezése folytán a szerző saját szellemi alkotása. A védelem fennállása nem függ semmilyen más jellemzőtől, ugyanakkor nem is terjed ki az adattár tartalmára, és független az említett tartalmon fennálló egyéb jogoktól. Ezt a főszabályt az Szjt. csak annyiban árnyalja, hogy a szerzői jogi védelemben része-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sülő adattárakat a gyűjteményes művek csoportjába (ilyen pl. egy irodalmi szöveggyűjtemény összeállítása) sorolja, de a jelzett specialitásokra tekintettel, külön alfejezetben szabályozza.

Az Szjt-ben gyűjteményes műként tehát védelemben részesülhet olyan adattár is, amelynek részei nem állnak szerzői jogi védelem alatt, sőt, nem is számítanak alkotásnak. Ebben az esetben az adatbázisba történő átemelés szabad felhasználásnak minősül, melyhez sem engedély nem szükséges, sem díjfizetési kötelezettséget nem von maga után. Ha viszont szerzői művek vagy műrészletek átvételére kerül sor, főszabályként felhasználási szerződést kell kötni erre a formára az érintett művek (műrészletek) szerzőivel. Ezt követően az adattár – mint gyűjteményes mű - önálló életet él, ami azonban nem érinti az adattárba felvett egyes művek szerzőinek önálló jogait.

Vitára adhat okot, hogy ki minősül a számítástechnikai eszközzel vagy bármely más módon működtetett adattár szerzőjének. A gyűjteményes művek analógiájára – mely szerint a gyűjteményes művek egészére a szerkesztőt illeti meg a szerzői jog – az adattár szerzője nem a megrendelő vagy a finanszírozó, hanem az adattárat összeállító személy(ek). Ezen a tényen nem változtat az a szabály sem, hogy az adattárra vonatkozó vagyoni jogok – a szoftvernél ismertetett módon és indokokkal - átruházhatók.

Ugyancsak a szoftvernél tárgyalt szabályok vonatkoznak a munkaviszonyból folyó kötelesség teljesítéseként alkotott adattárra, amennyiben a munkavállaló szerzőtől megvonja a díjigényt, ha a munkáltató az adattár felhasználására harmadik személynek engedélyt ad, vagy át is ruházza e jogot. Az adattár átadásával tehát megszűnnek a szerző(k) vagyoni jogai, és csupán a neve feltüntetésének mellőzését kérheti, ha személyhez fűződő jogát sértve érzi.

A szoftver visszafejtési jogánál tárgyalt szabályok köszönnek vissza „enyhébb" változatban annál az előírásnál, mely szerint nem szükséges a szerző engedélye ahhoz, hogy az adattárat jogszerűen felhasználó személy az adattár tartalmához való hozzáféréshez és az adattár rendeltetésszerű felhasználásához szükséges cselekményeket elvégezze.

Multimédia mint önálló szerzői mű

A multimédia egy olyan sajátos műtípus, amelyben képi, zenei, szöveges és filmes anyagok, műrészletek vagy önálló művek egyaránt megtalálhatók. A gond tehát éppen az, hogy egy multimédiás CD-ROM kiadójának szerzők és más jogosultak tucatjaitól kell engedélyt kérni műveik, illetve teljesítményeik felhasználására. A magyar szerzői jog egyelőre nem alakította ki e sajátos felhasználás egy központi helyen (nyugati példára: *one stop shop*) történő engedélyezésének intézményrendszerét. Ennek megfelelően, a hazai kiadóknak egyenként kell beszerezni a hozzájárulásokat, ami végső soron gátja lehet e műfaj további terjedésének.

Egy kivétel azért van: a már nyilvánosságra hozott nem színpadi zeneművek és zeneszövegek multimédiás többszörözése nem tagadható meg. Az Szjt. szerint az erre vonatkozó felhasználási szerződést a kiadóknak az ARTISJUS-szal, vagyis az irodalmi és zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző szervezettel kell megkötniük.

Az internet szerzői joga

Míg az idáig tárgyalt szoftverek, adattárak és multimédia a szerzői művek körét gazdagítják, addig az internet egy forradalmian új felhasználási eszköz, pontosabban a szerzői jogi védelemben nem részesülő adatok és egyéb információk mellett szerzői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

művek, illetve műrészletek nyilvános előadásának és nyilvánossághoz való közvetítésének új formája. Az új Szjt. bővítette a többszörözés definícióját, amely korábban kizárólag a művek anyagi hordozón való (mechanikai) rögzítését és erről másolatok készítését jelentette. Ezentúl többszörözésnek minősül a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítása. Ennek azért van kiemelt jelentősége, mert a számítógépes adatátvitel során a művek köztudottan nem jelennek meg szerzői jogi értelemben vett hagyományos (dologiasult) másolatként, csupán bináris kódok formájában.

Érdekes momentuma ugyanakkor a szerzői jogi szabályozásnak, hogy sehol nem használja az „internet" szót, ehelyett „számítógépes átvitelről", illetve olyan nyilvánossághoz való közvetítésről beszél, amikor „a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg".

A speciális szabályok egyike az, hogy szűkebb körben engedi meg a szabad felhasználást. Az ideiglenes többszörözés csak akkor szabad felhasználás, ha az a szerző által engedélyezett, illetve a törvény rendelkezései alapján megengedett műfelhasználás megvalósulásához szükséges műszaki folyamat része. Az Szjt. tehát csak olyan felhasználások esetén tesz kivételt, amelyek vagy a szerző engedélye, vagy a törvény által már jogosítottak.

Itt kell utalnunk arra, hogy az Szjt. rendelkezése szerint a műről számítógéppel vagy elektronikus adathordozóra történő magáncélú másolatkészítés csak abban az esetben minősül szabad felhasználásnak, ha azt a felhasználó saját maga készíti el. Ezek szerint nem megengedett az, hogy valaki mással (ismerőssel, szomszéddal stb.) készíttessen másolatot egy CD-ről vagy más elektronikus adathordozóról.

Az Szjt. tovább bővítette a mű nyilvános előadásának fogalmi körét azzal, hogy az előadóművészi teljesítmény eredményeként megvalósuló „élő előadás" mellé beemelte a törvényszövegbe a mű érzékelhetővé tételét bármilyen műszaki eszközzel vagy módszerrel. Ilyennek minősül például a filmalkotás vetítése, a közönséghez közvetített vagy (műpéldányon) terjesztett mű hangszóróval való megszólaltatása, illetve képernyőn való megjelenítése.

Mindennek megfelelően, a képernyőn való megjelenítés, tehát az internetes felhasználási mód mostantól kezdve a szerző kizárólagos engedélyezési körébe tartozik. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az internetezés során a műveknek a számítógép képernyőjén történő láthatóvá tétele többnyire ideiglenes, az érzékelhetővé tétel átmeneti jellege miatt. Ennek ellenére a kialakult nemzetközi bírói gyakorlat is a képernyőn megjelenítést *(„display"-t)* kifejezetten a nyilvános előadás egy nemének minősíti.

Az Szjt. szinte szó szerint a vonatkozó nemzetközi egyezmény szövegét vette át a nyilvánossághoz való közvetítési jog újrafogalmazásánál is. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezt a kizárólagos jogot a törvény több helyen megismétli: a szerzők mellett a szomszédos jogi jogosultakat (előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, filmelőállítók) is megilleti ez a jog, így az egyes jogosultakra vonatkozó rendelkezések között mindenhol külön-külön szerepel az egyéni műlehívás formájában megvalósuló nyilvános közvetítés.

Célszerű jeleznünk azt is, hogy a művek, előadások és hangfelvételek „lehívásos" hozzáférhetővé tételének csak az egyik típusa az internetes felhasználás, tehát az, amikor a közönség tagjai saját számítógépükkel a hálózatra kapcsolódva oly módon jutnak el a műhöz, hogy azt elektronikus úton lehívják, letöltik *(download)* valamely központi számítógép adatbázisáról, szerveréről. Szintén interaktív lehívásos felhasználásnak minősül ugyanis az ún. *pay per view* műsorszolgáltatás minden formája (pl. szállodai fizetős filmszolgáltatás, vagy kábelhálózaton történő egyenkénti, külön kódolt és előfizetői díj ellenében hozzáférhető filmközvetítés).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jóllehet az Szjt. a szerzői jogi jogosultak engedélyéhez köti műveik nyilvánossághoz közvetítését, nyilvánvalóvá vált, hogy a szerzők és más jogosultak nem képesek egyénileg szerződni a műveiket felhasználó szolgáltatókkal, de ez utóbbiaktól sem várható el, hogy minden egyes szerzőt és előadóművészt egyenként keressenek meg. A művek, műsorok egyidejű és nagy tömegű lejátszása miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői és szomszédos jogok érvényesítésére született meg évtizedekkel ezelőtt a közös jogkezelés intézménye, melynek keretében a jogosultak által erre létrehozott szervezetek gondoskodnak a műsorok engedélyezéséről és a jogok érvényesítéséről (jogdíjak beszedése, felosztása, dokumentálása).

Ezek a közös jogkezelő szervezetek foglalkoznak tehát az ún. „kisjogos" díjigények érvényesítésével. Legismertebb ezek közül a nyilvános zenefelhasználások után, a felhasználások helyétől, típusától, jellegétől függően eltérő mértékben meghatározott jogdíjtarifa vagy jogdíjátalány. Az új Szjt. – a nemzetközi gyakorlattal egyezően – ezek körébe emeli be a nyilvánossághoz közvetítés itt tárgyalt eseteit, amikor kimondja, hogy a felhasználások jogosítására és a fizetendő díjak mértékére vonatkozóan az érintett közös jogkezelő egyesületek kötnek szerződést a felhasználókkal.

A szerződéskötés alapjai mindenesetre már megvannak, mivel az ARTISJUS már közzétette a Magyar Közlönyben a szerzői művek számítógépes hálózat útján történő átviteléért (nyilvánossághoz közvetítéséért) fizetendő jogdíjak tarifáit.

Végül arról is ejtsünk néhány szót, ami nem került szabályozásra. Ez pedig az internetes szerzői és más jogsértések felelősségét érintő kérdéskör.
A törvényi definíciók (többszörözés, nyilvános előadás, nyilvánossághoz közvetítés) előzőekben tárgyalt kiterjesztése ellenére, nem könnyű annak eldöntése, hogy az internetezés időben és helyben egymástól elkülönülő műveletei közül melyek minősülnek szerzői jogilag releváns felhasználásnak, illetve többszörözésnek. A mű megjelenítése - szerzői jogi értelemben vett nyilvánosságra hozatala - ebben az esetben ugyanis nem a szolgáltatótól, hanem a művet a számítógépi képernyőn megjelenítő végfelhasználótól függ, ami még jobban megnehezíti annak eldöntését, hogy ki felelős az interneten közzétett adathalmaz tartalmáért, ki köteles a felhasználásért díjazást fizetni a szerzőknek, illetve kit lehet elmarasztalni az elkövetett jogsértésekért.
Mint tudjuk, az internet egy sokszereplős piac, az internet-hozzáférés pedig egy szolgáltatói láncolat végeredménye. Mindaddig, amíg a törvény nem rendezi egyértelműen (speciális, felelősségkorlátozó előírás beiktatásával) a szereplők eltérő felelősségének a kérdését, addig az internetes szerzői jogsértéseknél objektív felelősségi rendszer működik. Ez azt jelenti, hogy a jogsértő – függetlenül attól, hogy az internetes láncolat melyik pontján áll - köteles visszatéríteni a gazdagodást, abbahagyni a jogsértő magatartást és adatokat szolgáltatni a jogsértéssel összefüggő üzleti kapcsolatairól. Ezért is bírnak kiemelkedő jelentőséggel a tartalom-szolgáltatók és a hozzáférést biztosító szolgáltatók közötti szolgáltatási szerződések felelősséget rendező, azt a tartalom-szolgáltatóra hárító szabályok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hivatkozásszám nő, az elavulás csökken. Van-e kapcsolat?

Idézetelemzéses oknyomozás élettudományi folyóiratokban

Marton János – Radó Rita – Sramek Réka

Bevezetés

A tudomány információból állít elő információt. E szakadatlan, hol gyorsabb, hol lassúbb folyamatban a meglévő ismeretek kiegészülnek, megváltoznak, igazolást nyernek, vagy érvényüket vesztik. Kérdés, válasz, pontosítás, korrigálás, cáfolás, e mozzanatok képezik a tudományos viták folyamatát, amelyben az igazság körvonalazódik, alakot ölt, fejlődik, kiteljesedik.

Az előrehaladás következménye, hogy a tudományos eredmények előbb-utóbb közismertté, vagy meghaladottá válnak. Mindkét folyamat oda vezet, hogy az idő előrehaladtával csökken a valamely tudományos eredményről beszámoló közlemény felhasználása. Ismeretelméleti álláspontunk az, hogy az elavulás nem minősíti a tudományos eredményt, nem jelzi téves, vagy egyéb módon fogyatékos voltát. Éppenséggel a nagy felfedezések azok, amelyeknek kezdeti nagy visszhangja nemritkán gyorsan lecseng, azzal együtt, ahogy közismertté válnak. Idézik még őket, de korántsem a használat mértékében.

Az elavulás a bibliometria talán legbizonytalanabb szakterülete. Ma, 40 éves „fejlődés" után ott tart, hogy szinte semmit se lehet fenntartás nélkül kijelenteni, még a statisztikai vizsgálatokkal kapcsolatosan sem, nemhogy ismeretelméleti vonatkozásban, pontosabban szinte mindennek az ellentétét, illetve tagadását is kimutatták egyesek.

A kérdés azonban érdekesebb és fontosabb annál, semhogy félresöpörjék, vagy feladják kutatását a bibliometria művelői. Szinte minden jeles kutató végzett vizsgálatokat az elavulás területén, nem az érdeklődés hiányán múlt tehát az, hogy nem lehet végleges igazságokat felmutatni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elavulás vizsgálatára a folyóiratcikk hivatkozásokat használják legkiterjedtebben. Hatalmas lökést adott ennek, amikor 1975-ben először kiadták a *Science Citation Indexnek (SCI)* a *Journal Citation Reports (JCR)* c. mellékletét, benne az összes referált folyóirat által adott hivatkozások és kapott idézetek év, és idézett/idéző folyóirat szerinti bontásával. Ezzel a korábban fáradságos és időtrabló kézi idézetelmezési vizsgálatok sokat vesztettek értékükből, különösen, ha csak olyan módszereket alkalmaztak, amiket az SCI JCR-ből is reprodukálni lehet.

Valószínűleg erősen hozzájárult az elavulási vizsgálatok népszerűségéhez az a párhuzam, amelyet *Burton* és *Kebler* fedezett fel 1960-ban: a valamely folyóiratévfolyam cikkeiben található hivatkozások koreloszlása időben visszafelé haladva exponenciálisan csökken, s ebből következően ugyanezt teszi valamely cikk/cikktömeg megjelenés utáni idézettsége is. Itt jegyezzük meg, hogy kétféle módon vizsgálható az idézettség időbeli alakulása: *szinkron* vizsgálatról beszélünk akkor, ha az idéző cikktömeg változatlan (pl. a jelen évből való), szemben a *diakron* módszerrel, amelyben az idézett cikktömeg azonos, s ennek idézettségét követik a későbbi években.

Az idézettség exponenciális csökkenése párhuzamba állítható (meg is tették) a radioaktív elemek sugárzásának időbeli csökkenésével. Erre is, arra is kimérhető a felezési idő. A felfedezők nagyobb örömére az is kiderült, hogy az elavulás „sebessége" szakterületenként más és más. Érdekes módon nincs viszont különbség a hivatkozások koreloszlásában a társadalomtudományok és a természettudományok *egésze* közt (Leavy 1983, Glänzel és Schoepflin 1999).

A divat hamar felkapta a témát, sikk lett a gyors elavulásról mint a gyors fejlődés jeléről beszélni. Vizsgálatözön indult el, s tart máig is, többnyire zavartalanul beszélve az elavulásról (aging, obsolescence, obliteration), pedig egyre sűrűbb felhők gyülekeztek az ismeretelméleti horizonton. A talált eredmények nemhogy nem vágtak össze a várakozásokkal, hanem egyenesen fordított képet adtak: a szerzők, országok, folyóiratok, témák számára saját közleményeik avultak el leggyorsabban. Egyesek kétségbe estek és fűt-fát összehordtak (Barinova és mtsai. 1967), mások a teljes ismeretelméleti értelmezhetetlenség álláspontjára helyezkedtek: *„az informatikai felezési idő ... nincs kapcsolatban a tudományos szakirodalom avulásának sem a tényleges, sem a tudományos, sem ... az informatikai fajtájával".* (Száva-Kováts 1979) Mi hát akkor? – kérdezhetné valaki. Van válasz, bár ez a tagadással ellentétben *nem ismeretelméleti* jellegű: *„Az informatikai felezési időnek nevezett bibliometriai mérőszám a ... hivatkozások publikációs életkor szerinti szóródásának egyik mutatószáma."* (Száva-Kováts 1979)

Ennyire azért nem vigasztalan a helyzet. Már 1965-ben zseniális ötlettel jelentkezett a tudománymetria megalapítója és máig legjelentősebb személyisége, *Derek Price,* amit azonban hiába támasztottak alá mások adatai (Griffith et al., 1979, Parker 1982, Marton 1985), nem tört át máig sem, nem vált közkeletű ismeretté. Price a fejéről a talpára állította az elavulást: bevezette az *újdonság effektus* fogalmát (immediacy effect) miszerint nem a régebbi cikkek idézettsége esik, hanem ellenkezőleg, az új cikkek kapnak több és több idézetet újdonságuk mértékében. A fent említett ismeretelméleti ellentmondásokat mindenesetre kiküszöböli az újdonságeffektus. Részletesebben tárgyalja a jelenséget (Marton 1999).

Hosszú és érdektelen felsoroláshoz vezetne, ha végigmennénk minden vizsgálaton, amely valamely területen az idézés, vagy a könyvtárhasználat adataiból levonja, hogy van, vagy nincs elavulás. Egy elvi felvetésről kell itt megemlékeznünk: hamar rájöttek, (Line 1974) hogy a puszta idézetszámok félrevezetők a tényleges elavulást illetően: figyelembe kell venni a szakirodalom növekedését is, amely szintén exponenciális (többnyire). Mivel azonban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

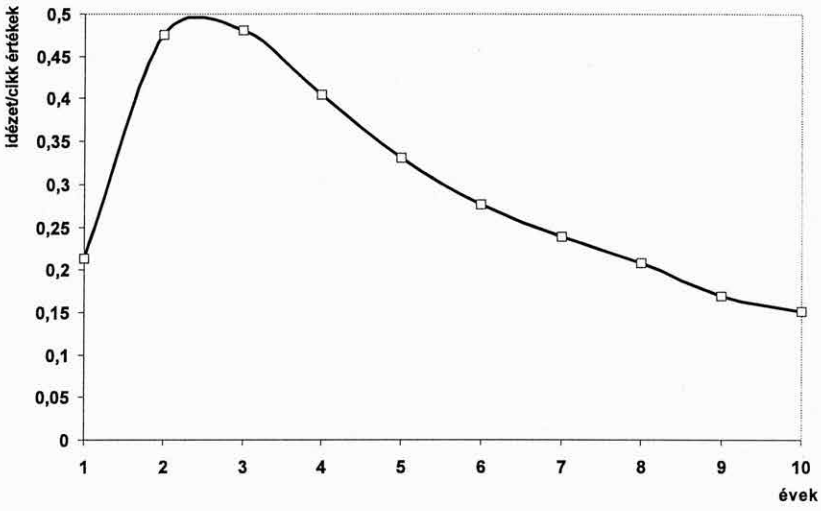
valamely szakterület irodalmában egyáltalán nem csak a szorosan odatartozó irodalmat idézik, a korrekció legalábbis nehézkes. Ha *Braun* és mtsai. (1977) adatai alapján akarná valaki kiszámítani a „valós" elavulást a radioanalitikai kémiában, arra jönne rá, hogy a használat fokozódik (!) az időben visszafelé haladva, mivel a szakterület növekedése gyorsabb, mint a cikkeiben lévő hivatkozások lecsengése.

A szakirodalom növekedésének mondvacsinált kiküszöbölése helyett jobb képet ad a tényleges elavulásról a valamely téma hosszabb időszakot átfogó szakirodalmának tényleges használata. Ez úgy történik, hogy az idéző közlemények által adott hivatkozásokból a megfelelő évi idézett cikkekre jutók számát elosztják az illető (idézett) évi cikkszámokkal. Az így kapott *idézetsűrűség* (citation density) adatok koreloszlása megfelel a tényleges használtság mértékének (Gupta 1990). *Gupta* e cikkében magáénak állítja az elsőséget az idézetsűrűség segítségével való elavulás kimutatásban, ám saját munkáinkból is ismerünk korábbit (Marton 1983).

Az elavulás vizsgálatában elég nagy nehézséget jelent, hogy az időeloszlási függvény nem teljes hosszában exponenciális. Valamely folyóirat (hogy példával szemléltessük a dolgot) cikkeire jutó idézetek mennyisége (idézetsűrűség) a publikáció évében alacsony, ezt egy erős felívelés követi, majd általában a 2-4. évben maximumot ér el az idézettség, s ezt követi az exponenciálisan csökkenő szakasz. Egy tipikus idézetsűrűségi eloszlást mutatunk be az *1. ábrán.* Kimutattuk, hogy az első évek-

1. ábra

A biokémiai folyóiratok önidézeteinek egy idézhető cikkre eső értékei

re eső felívelés erőssége és koraisága magas korrelációt mutat a lecsengés sebességével (Marton 1985). Ez is az újdonság effektus mellett szól.

A felívelés és a lecsengés sebessége egyes mérések szerint minden kombinációban (lassú és gyors felívelés, lassú és gyors lecsengés) előfordulhat a folyóiratokban, illetve az általuk kapott idézetek eloszlásában (Moed et al. 1998). Ennek a jelenségnek fontos szerepe van a folyóiratok relatív idézettségét tükröző impakt faktor esetében. Az *impakt faktor* egyszerűen fogalmazva valamely folyóirat tavalyi és tavalyelőtti cikkeinek idei átlagos idézettsége (Garfield 1972). Az impakt faktor rendszeres kiszámítását is a fent említett SCI JCR tette lehetővé. Természetszerűleg csak az SCI-ben referált folyóiratoknak van impakt faktora, és az is természetes, hogy csak az SCI folyóiratbázisától kapott idézeteiket veszik figyelembe. Mármost, ha egy folyóirat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„későn érő", azaz mondjuk csak a 4. évben éri el idézettsége a maximumot, akkor a 2-3. évek alapján számított impakt faktor alapján nem a legjobb idézettsége szerint nyer besorolást (Moed et al. 1998). *Vinkler* (1999) ennek a várakozásnak ellentmondva a különböző „időablakokkal" (2, 5 és 10 év) számított impakt faktorok szerinti rangsorok nagymértékű hasonlóságát mutatta ki a kémiai folyóiratoknál. *Metcalfe* (1995) különböző szakterületek folyóiratait összehasonlítva kimutatta, hogy impakt faktoruk szoros korrelációban van az általuk adott hivatkozásokból az első két évre adottak százalékértékével. *Marton* (1985) az impakt faktor és az elavulási hányados közt állapított meg magas korrelációt hét élettudományi szakterületen.

Itt jegyezzük meg, hogy a felezési időt nem egységesen értelmezik a szakirodalomban. Vannak, akik az exponenciális szakaszban mért elavulási hányados (a szomszédos évek hivatkozásértékeinek hányadosa) alapján számolnak, ahogy ez megfelel a radiofizikai analógiának (Griffith et al. 1979, Marton 1985), és vannak, akik (nyilván praktikus okokból) azt az időt számolják ki, amely az illető idézettömeg felét tartalmazza (Burton és Kebler 1960, Száva-Kováts 1979). Használják emellett az átlagos életkort is a hivatkozások koreloszlásának jellemzésére (Glänzel és Schoepflin 1999).

Price egy igen egyszerű mérőszámot dolgozott ki (Price 1971), az ún. *Price indexet*, ami nem más, mint a vizsgált hivatkozás, vagy idézettömegből (hivatkozás, amit adnak, idézet, amit kapnak a cikkek) az első öt évre esők százalékaránya. Kimutatták (Glänzel és Schoepflin 1994; Egghe 1997), hogy a Price index jó korrelációban van a felezési idővel és az elavulási hányadossal, ha a felezési idő 15 éven belülre esik. Az esetek túlnyomó többségében ez a helyzet. A Price index (PI) és a felezési idő ($t_{1/2}$) közt a következő összefüggés áll fenn (Marton 1981):

$$t_{1/2} = 1{,}505/(2\text{-}\log(100\text{-}PI))$$

Griffith et al. (1979) kimutatták, hogy az SCI *összes* folyóiratából számított hivatkozáseloszlásnak 0,89 az elavulási hányadosa (a szomszédos évek értékeinek hányadosa) a kezdeti, kb. 20 éves időszakban, s arra is rámutattak, hogy ettől mindössze egy századra, 0,88-nál van az az elavulási hányados, amelynél a Price index éppen a felezési idővel esne egybe. (A gyakorlatban, mivel az első öt évben a felívelési szakasz is benne van, még ha a lecsengés pontosan megfelel is a 0,88-as elavulási hányadosnak, a Price index értéke kisebb lesz a felezési időnek megfelelő 50%-nál.) Mindenesetre elmondható, hogy a Price index érdemi mutatója a szakirodalom elavulásának.

A hivatkozáseloszlások általában nem „passzentosan" illeszkednek az exponenciális görbéhez. Ez a tény többeket arra indított, hogy megkérdőjelezzék az exponenciális eloszlást, amely szorosabban véve nem is exponenciális, hanem *lognormál* eloszlás (Egghe 1997). Peterson (1988) *lineárisnak* látta a maximum utáni szakaszt, bár elismerte, hogy ez lehetetlenség, hiszen akkor a görbének metszenie kellene az x tengelyt, s ezt követően a hivatkozások negatív értéket vennének föl... Pollmann (2000) ezzel ellentétben *hiperbolikus* függvényt talált legjobban illeszkedőnek egy vizsgált bibliográfiához, s azt is megállapította, hogy ugyanilyen függvénnyel írható le az emberi felejtés is. Vár még feladat a statisztikára.

Többen is megállapították, elsőként (Száva-Kováts 1976), hogy a hivatkozások időbeli csökkenésének mértéke - az informatikai felezési idő - a várakozásokkal ellentétben nem rövidül, hanem hosszabbodik, ahogy előre megyünk időben, azaz az idézetek elemzéséből nem következik az ismeretek annyit emlegetett gyorsuló elavulása. Száva-Kováts az információrobbanás előtti és utáni kort 1939-1969 hasonlította össze, s mérései birtokában a fentebb bemutatott ismeretelméleti álláspontra helyezkedett. Megközelítése azonban kiegészítést kíván. A felezési idő hosszabbodása nincs kapcsolatban az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

információrobbanással, hanem egy folyamatos, azóta is tartó jelenség (Garfield 1979, Marton 1981, Leavy 1983).

Ugyancsak folyamatos jelenség a tudományban a folyóiratcikk hivatkozások egy cikkre jutó értékeinek növekedése (Garfield 1977, Száva-Kováts, 1979, Marton 1981, Yitzhaki 1991). Önként adódott a kérdés, hogy van-e összefüggés a két jelenség közt. Ezt eddig senki sem vizsgálta, ezért vállalkoztunk rá.

A folyóiratcikkekben nemcsak folyóiratcikkekre hivatkoznak. Kérdés, hogy az egyéb publikációknak milyen elavulási sajátságai vannak, hogyan befolyásolják az általános képet. A kérdés ismeretelméleti vonatkozása, hogy van-e és milyen mértékű a folyóiratok, illtve a folyóiratcikkek mint a prioritást meghatározó információforrások előretörése a tudományban.

Az élettudományban a konferencia publikációk száma többszörösen felülmúlja a folyóiratcikkekét. (A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetemen 1998-ban 507 folyóiratcikkre 1344 konferencia publikáció jutott.) A kétféle publikációtípus azonban korántsem egyforma súlyú. Az MTA Szegedi Biológiai Központ kutatói által írt folyóiratcikkek idézettsége hatszorosan (!) múlta felül a *teljesszöveges* előadáspublikációk idézettségét (Marton 1991). Ez utóbbiak száma egyébként csak egyötöde volt a folyóiratcikkekének. A legtöbb konferencia közlemény ugyanis csak előadáskivonat, ú. n. abstract. Ezeknek szinte semmi tudományos súlyuk nincs, amit jól érzékeltet az, hogy mint *Goldman és Loscalzo* (1980) kimutatták, az orvostudományi folyóiratokban az idézetek maximum 5%-át kapták előadáskivonatok, az esetek nagyrészében azonban az 1%-ot sem érte el részesedésük. Az 1976-ban publikált orvostudományi előadáskivonatok 1979 végéig összesen gyűjtött átlagos idézettsége nem érte el a kettőt. Glänzel és Schoepflin (1999) kimutatták, hogy a természettudományokban a folyóiratok 80%-ában 70% fölött van a folyóiratoknak adott hivatkozások aránya, míg a társadalomtudományokban fordított a helyzet: a folyóiratok 80%-ában 70% alatt van a folyóiratcikkeknek adott hivatkozások részesedése. Az általuk is vizsgált élettudomány 95% feletti értékkel kimagaslik a folyóiratok hivatkozás-részesedése terén.

Célkitűzés

Vizsgálatunknak négy célkitűzése volt:

1. Adatokat szerezni a hivatkozások koreloszlása és a cikkenkénti hivatkozásszám növekedésének esetleges összefüggéséről.
2. Adatokat szerezni a hivatkozás/cikk érték és a hivatkozások koreloszlásának esetleges összefüggéséről.
3. Adatokat szerezni a koreloszlás publikációtípustól (folyóirat és nem folyóirat) való függéséről.
4. Adatokat szerezni a folyóiratcikkek és az egyéb publikációk szerepéről, és e szerep időbeli változásáról az élettudományokban.

Anyag és módszer

Biológiai folyóiratminta:

12 kísérletes biológiai folyóirat, valamint a *Journal of the American Chemical Society* és a *Proceedings of the National Academy of Sciences* USA 1–4, az 1968-as és 1998-as év közepén megjelent füzeteiből vettünk füzetenként egy-egy, 10 egymásutáni cikkből származó *mintát*. Az összes mintaszám egy-egy évben 340 (3400 cikk). A cikkek hivatkozásai közt elkülönítettük a folyóiratoknak és nem folyóiratoknak adottakat, s mindkét kategóriában megszámoltuk az 1-5 éves korú hivatkozásokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Biokémiai és kardiológiai folyóiratminta:

9 nagy biokémiai folyóiratot és 9 kardiológiai folyóiratot vizsgáltunk. Az 1974-ben és az 1998-ban adott hivatkozásaikat SCI JCR megfelelő köteteiből vettük. Minden esetben megszámoltuk az 1–5 éves, a 6–10 éves és a 10 évesnél idősebb hivatkozásokat. Az összesített adatokat az egyes folyóiratok adatainak *átlagolásával* számítottuk ki.

1. táblázat
Biokémiai és kardiológiai folyóiratminták cikkszám és hivatkozás adatai
(9-9 folyóirat)

	Év	Összes cikk	Összes hiv.	Hiv./cikk (f. i.-k átlaga)
Biokémia	1974	7795	168519	26,0
	1998	13136	504806	41,1
Kardiológia	1974	1400	27966	23,1
	1998	2844	79879	27,9

Eredmények

Az *1. táblázatban* láthatjuk a biokémiai és kardiológiai folyóiratok hivatkozás/cikk adatainak változását 1974-1998 közt. A biokémiai folyóiratoknál nagy emelkedést, a kardiológiaiaknál mérsékeltebbet tapasztalunk.

A *2. táblázatban* a három korcsoportnak a biokémiai folyóiratok hivatkozásaiból való részesedését találjuk. Az 1–5 éves cikkek százalékaránya visszaesett, a 6–10 éveseké gyengébben, a 10 évnél idősebbeké erősebben nőtt. Ugyanez figyelhető meg a

2. táblázat
Biokémiai folyóiratok hivatkozásainak százalékos idteloszlása 1974-ben és 1998-ban

	1-5 éves hivatkozások % aránya összesből		6-10 éves hivatkozások % aránya összesből		11- éves hivatkozások % aránya összesből	
	1974	1998	1974	1998	1974	1998
Anal. Biochem.	41	39	31	29	28	31
Arch. Bioch. Biop.	47	36	24	30	23	34
Bioch. Biop. R. C.	61	50	23	29	16	20
Biochem. J.	48	44	28	31	24	25
Biochim. Biop. A.	51	39	28	31	21	30
Eur. J. Biochem.	51	39	29	31	20	30
FEBS Letters	60	52	25	28	15	20
J. Biochem.	41	35	29	31	30	34
J Biol. Chem.	51	52	28	29	21	19
Átlag	50	43	27	30	22	27

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kardiológiai folyóiratoknál is (*3. táblázat*). A 2. és 3. táblázat adatai a hivatkozásszám és a Price index 1974–1998 közti változása között fordított arányosságot mutatnak.

mindkét kategóriában nőttek, de nem egyformán: a folyóiratra adottak növekedése sokkal erősebb volt, ezért a nem folyóiratoknak adott hivatkozások relatív (%-os) értéke erősen visszaesett.

3. táblázat

Kardiológiai folyóiratok hivatkozásainak százalékos időeloszlása 1974-ben és 1998-ban

	1-5 éves hivatkozások % aránya összesből		6-10 éves hivatkozások % aránya összesből		11- éves hivatkozások % aránya összesből	
	1974	1998	1974	1998	1974	1998
Am. Heart J.	41	34	28	34	31	32
Am. J. Cardiol.	49	39	28	32	23	29
Angiology	30	23	31	29	39	45
Arch. Mal. C. V.	44	42	31	35	25	29
Cardiology	37	27	33	30	30	38
Circulation	50	46	26	26	24	24
Herz Kreislauf	42	38	31	36	27	36
Jap. Circ. J.	32	25	27	32	31	39
Z. Kardiol.	35	39	32	32	33	29
Átlag	40	35	31	32	29	33

A *4. táblázatban* a biológiai folyóiratminták cikkeiben adott hivatkozásoknak a folyóiratok és az egyéb dokumentumtípusok közti megoszlását találjuk. Megfigyelhető, hogy a hivatkozás/cikk értékek

4. táblázat

Hivatkozások megoszlása a folyóiratcikkek és egyéb dokumentumok közt a biológiai folyóiratokban

	Folyóiratra	hiv./cikk	% összesből	Egyébre	hiv./cikk	% összesből
1969	6410	18,9	90,4	684	2,0	9,6
1998	13436	39,5	93,8	879	2,6	6,2

Az *5. táblázatban* a Price index értékeknek a biológiai folyóiratmintában való változását adjuk közre 1968. és 1998. közt. A csökkenés egyértelmű és erő-

5. táblázat

A biológiai folyóiratok folyóiratokra és egyéb dokumentumokra adott hivatkozásainak Price index értékei

		folyóiratra	egyébre
1969	összegből	53,3	50,4
	minták átlaga	53,7	48,8
1998	összegből	46,6	36,3
	minták átlaga	46,4	35,4

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teljes mindkét kategóriában. A nem folyóirat publikációknak adott hivatkozások eleve alacsonyabb értékei jobban csökkentek, ebből azonban érdemi következtetés nem vonható le.

A *6. táblázatból* egyértelműen kiolvasható a célkitűzésben felvetett kérdés válasza: van összefüggés, mégpedig erős negatív korreláció állapítható meg az azonos évi hivatkozás/cikk értékek és a Price index között.

6. táblázat
Biológiai folyóiratok magasabb és alacsonyabb hivatkozás/cikk számú mintafeleinek hivatkozás/cikk és Price index értékei

Év	Mintafél	Hiv/cikk	Price index
1968	magasabb	23,0	52,1
	alacsonyabb	14,8	54,6
1998	magasabb	46,3	45,7
	alacsonyabb	32,8	47,4

Megvitatás

Minden mintánk Price index értéke belül van azon a tartományon, amely az informatikai felezési idő megbízható tükrözéséhez szükséges. Emiatt a Price index értékekből levont következtetések az időbeli lecsengésre általában is érvényesek.

A biokémiai és kardiológiai folyóiratok összehasonlításából kiderül, hogy a Price index mindkét diszciplinában közel azonos mértékben (50-43, illetve 40-35) csökkent, tekintet nélkül arra, hogy a kardiológiai folyóiratokban a hiv./cikk értékek alacsonyabbak voltak és kevésbé emelkedtek, mint a biokémiaiakban.

Mindkét mintában észrevehető (*2. és 3. táblázat*) hogy a Price index csökkenéséért elsősorban a 10 évesnél idősebb cikkek részesedésének emelkedése a felelős, azaz nem arányosan öregedett a hivatkozásállomány, hanem elsősorban a kimondottan régi cikkek idézettsége fokozódott. (Lehet természetesen, hogy nem az effektív idézettség nőtt, hanem több lett az idézhető régi cikk. Ennek vizsgálata nehéz ugyan, de egyszer sort kell rá keríteni.)

Kérdés volt ezen kívül egyrészt, hogy a különböző publikációtípusokra adott hivatkozások koreloszlása eltér-e egymástól lényegesen, másrészt pedig, hogy az idézettségből való részesedés abszolút és relatív mértéke hogyan változott. A válasz világosan megfogalmazható: a folyóiratok szerepe rendkívül erősen nőtt a vizsgált 30 év alatt az egyéb publikációk rovására (4. táblázat).

Ha a célkitűzésben felvetett 2. kérdésre kívánunk felelni, adataink egyértelműen mutatják, hogy a koreloszlás erős kapcsolatban van a hivatkozás/cikk értékekkel. Mind az időbeli változások, mind az azonos évi alacsony és magas hivatkozás/cikk értékű cikkek összehasonlításából ez derül ki. Leszögezhető, hogy az informatikai felezési idő hosszabbodásáért nem az ú.n. információrobbanás lényegében tisztázatlan fogalma és jelensége a felelős, hanem elsősorban a hivatkozás/cikk értékek tartós és általános emelkedése. Az ismeretelméleti magyarázat bár nem bizonyított, kézenfekvő: integrálódik a tudomány, egyre jobban egymásra épülnek az eredmények.

Irodalom

BARINOVA, Z. B. – VASZILEV, R. F. – GRANOVSZKIJ, J. V. – MULCSENKO, V. M. – NALIMOV. V. V. – NAPASZTNIKOV, E. V. – ORIENT, I. M. – PREOBRAZSENSZKAJA, G. B. – SZTRAHOV, A. B. – TEREKIN, A. T. – FARBEROVA,T. L.: Investigation of scientific journals as communication channels, appraising the contribution of individual countries to the world scientific information flow. In: Naucsno-Teh. Inf., Szer. 2. 12. köt. 1967. p. 3-11.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BRAUN, T, – LYON, W. S. – BUJDOSÓ, E.: Literature growth and decay: an activation analysis resume. In: Analyt. Chem., 49. köt. 1977. p. A682-A688.

BURTON, R. E. – KEBLER, R. W.: The "half-life" of some scientific and technical literatures. In: Amer. Doc., 1960. 11. sz. p. 18-22.

EGGHE, L.: Price index and its relation to the mean and median reference age. In: J. Am. Soc. Inform. Sci., 48. köt. 1997. p. 564-573.

GARFIELD, E.: Citation analysis as a tool in journal evaluation. In: Science, 178. köt. 1972. p. 471-479.

GARFIELD, E.: Trends in biochemical literature. In: Trends in Biochemical Science, 4. köt. 1979. N290-N295.

GLÄNZEL, W. – SCHOEPFLIN, U.: A stochastic model for the ageing of scientific literature. In: Scientometrics, 30. köt. 1994. p. 49-64.

GLÄNZEL, W. – SCHOEPFLIN, U.: A bibliometric study of reference literature in the sciences and social sciences. In: Inf. Proc. Manag., 35. köt. 1999. p. 31-44.

GOLDMAN, L. – LOSCALZO, A.: Fate of cardiology reserach originally published in abstract form. In: New Engl. J. Med., 303. köt. 1980. p. 255-259.

GRIFFITH, B.C. – SERVI, P.N. – ANKER, A.I. – DROTT, M.C.: The aging of scientific literature: a citation analysis. In: J. Doc., 35. köt. 1979. p. 179-196.

GUPTA, U.: Obsolescence of physics literature: exponential decrease of the density of citations to *Physical Review* articles with age. In: J. Am. Soc. Inform. Sci., 41. köt. 1990. P. 282-287.

LEAVY, M.D.: Obliteration in the natural and social sciences: citation data in search of a theory. In: Int. Forum Inf. and Doc., 8. köt. 1983. p. 27-31.

LINE, M. B.: The half life of periodical literature: apparent and real obsolescence. In: J. Doc., 35. köt. 1979. p. 46-55.

MARTON J.: A hivatkozáseloszlás változásai öt vezető biokémiai folyóiratban 1962-1977 között. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 1981. p. 141-144.

MARTON J.: Obsolescence or immediacy? Evidence supporting Price's hypothesis. In: Scientometrics, 7. köt. 1985. p. 231-233.

MARTON J.: Bibliometria. In: In.: Könyvtárosok kézikönyve. Szerk.: Horváth T. és Papp I. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. p. 81-147.

METCALFE, N. B.: Journal impact factors. In: Nature, 376. köt. 1995. p. 720.

MOED, H.F. – VAN LEEUWEN, TH.N. – REEDIJK, J.: A new classification system to describe the ageing of scientific journals and their impact factors. In: J. Doc., 54. köt. 1998. p. 387-419.

PARKER, R.H.: Bibliometric model for management of information store. II. Use as a function of age of material. In: J. Am. Soc. Inform. Sci., 33. köt. 1982. p. 129-133.

PETERSON, C. J.: Citation analysis of astronomical literature: comments on citation half-lives. In: Publ. Astron. Soc. Pacif., 100. köt. 1988. p. 106-115.

PRICE, D. J. D. S.: 1971 Citation measures of hard science, soft science, technology and nonscience. In: Communication among scientists and engineers. Ed.: NELSON, C.E – POLLOCK, D. K. Lexington, Heath Lexington Books, 1971. p. 4-23.

PRICE, D. J. D. S.: 1965 Networks of scientific papers. Science, 149. köt. 1965. p. 510-515.

SZÁVA-KOVÁTS E.: A természettudományi folyóiratirodalom hivatkozás állományában mért felezési idő változása a publikációrobbanás korában. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 23. köt. 1976. p. 3-13.

SZÁVA-KOVÁTS E.: Az informatikai felezési idő. A szakirodalom avulás informatikai mutatószámának felülvizsgálata. Budapest, OMKDK, 1979.

VINKLER, P.: Ratio of short term and long term impact factors and similarities of chemistry journals represented by references. In: Scientometrics, 46. köt. 1999. p. 621-633.

YITZHAKI, M. – BEN-TAMAR, D.: Number of references in biochemistry and other fields: a case study of the Journal of Biological Chemistry throughout 1910 – 1985. In: Scientometrics, 21. köt. 1991. p. 3-22.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Módis László tervezete a használóképzésről

Adalékok a kérdés historiográfiájához

Pogány György

„A tudás ma képesség és tájékozottság [...] A jó iskola ma: bevezetés a könyvtárba vagy a laboratóriumba." A fenti sorokat *Németh László* 1945-ben írta[1] és ma, közel hat évtizeddel később sem lehetne frappánsabban megfogalmazni a kibontakozó információs társadalom iskolájának célját. Az állandó tanulás, az önálló ismeretszerzés, a kritikai-értékelő megközelítés elsajátítására vonatkozó elv tehát nem új és nem is az író felismerése – könnyen fel lehetne kutatni a félig-meddig találomra kiválasztott Németh-idézetnél korábbiakat. Új azonban az a könyvtári és pedagógiai nézet, amely a szükséges személyi, tárgyi és intézményi feltételek megteremtésével a tantervbe szervesen beépített ismeretekkel kívánja felvértezni a diákokat, hallgatókat a legkülönfélébb dokumentumokon rögzített információk megtalálására, kiválasztására, értékelésére és felhasználására.

A jelenleg hatályos és a fenti gondolatok jegyében fogant NAT a 16. életévig tartalmazza a könyvtári és számítástechnikai ismeretek oktatását az *Informatika* műveltségterületen belül. Az 1995-ben elfogadott NAT azonban épített, építhetett előzményekre. Nem lehet feladata ennek a tanulmánynak, hogy a könyvtárhasználatra, illetve a könyvtári és a tájékoztatási eszközrendszer megismertetésére vonatkozó könyvtári és pedagógiai dokumentumokat, állásfoglalásokat, tervezeteket akár csak vázlatosan áttekintse.[2] Jelen beszámoló arra tesz kísérletet, hogy a használóképzés historiográfiájának egy kevésbé ismert monumentumát, *Módis László*[3] 1958-as, a teljes oktatási ciklust (alaptól a felsőfokig) átfogó elgondolását bemutassa.

Módis a *Könyv és Könyvtár* első kötetében (Bp., 1958. 21–46. p.) tette közzé tanulmányát *Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése* címmel. Közleménye számos kérdést nem érint, bizonyos kereteket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adottnak vesz és vitathatatlanul túlzott követelményeket támaszt, mindezek ellenére a könyvtárosképzés egészét egységes folyamatként felfogva, a használóképzést abba tartozónak tekintve, logikus rendszert alkotott, amely éppen ezért nem egy elemében az utókor figyelmére is méltó lehet.

A tanulmány keletkezési időpontja az 1950-es évek második fele, elválaszthatatlan a hazai könyvtár- és oktatásügyben, illetve művelődéspolitikában a második világháború után bekövetkezett jelentős változásoktól, a könyv és a könyvtár korábbinál nagyobb társadalmi szerepétől. Debrecenben készült, az Egyetemi Könyvtárban, abban a szellemi műhelyben, ahol *Kovács Máté* irányításával a magyar könyvtártudományi gondolkodás egyik meghatározó intézménye jött létre – gondoljunk csak Kovács Máté mellett például *Csűry István* alapvető bibliográfiaelméleti kutatásaira.

Módis László tanulmányában leszögezi: *„A könyvtári szakképzés mai könyvtártudományi feladataink egyik legjelentősebb kérdéscsoportja."* Kovács Máté gondolatmenetéhez kapcsolódva a könyvtári szakképzés ügyét nem elszigetelten tárgyalja, hanem a művelődéspolitika egészébe ágyazva, hiszen – idézi Kovács Mátét – *„A könyv a művelődés, a társadalmi nevelés eszköze és munkaeszköz"*, a könyvtár pedig a benne összegyűjtött művelődési és munkaeszközök mérvének megfelelően művelődési forrás és munkaműhely, amely a társadalom különféle életszükségleteit és fejlődését szolgálja – írja Módis. Ebből az elvi alapból vezeti le tételét, miszerint a könyvvel és könyvtárral való élés feltételeinek – írás, olvasás, iskola – biztosítása után tervszerűen és intézményesen kell megtanítani a társadalom minden tagját arra, hogy a könyvet mint művelődési és munkaeszközt hogyan válassza ki, hogyan találja meg, hogyan használja fel. Ehhez szakképzés szükséges. A „könyvtári szakképzés" fogalma alatt a képzésnek két egymáshoz kapcsolódó formáját érti. Módis vitatja azt a felfogást, miszerint a könyvtári szakképzés azonos lenne a könyvtárosok szakképzésével, ez csupán része – természetesen fontos, lényeges része –, de a könyvtári képzés tágabb fogalom. Értelmezése szerint ez magában foglalja az olvasók képzését is: *„A könyv és könyvtárral való élésre ugyanis az azokat használó tömegeket, tehát lényegében társadalmunk minden tagját meg kell tanítani, fel kell készíteni, éspedig intézményesen."*

Megállapítása vitathatatlanul helyes, nem lehet azonban maradéktalanul osztani felfogását arról, hogy az olvasók és könyvtárosok képzésében, ha vannak is bizonyos különbségek, zömében mégis azonos anyagot kell tanítani minden képzési formában. Ezt a közös tananyagot nevezi Módis általános szakismereti anyagnak, s mivel az olvasók képzésének csak ezt kell tartalmaznia, az olvasó – (mai szóhasználattal használó) képzésre az általános szakképzés fogalmát vezeti be. Az előbbitől különböző, a könyvtárosok számára mégiscsak szükséges speciális technikai és tudományos ismereteket különleges szakismereteknek nevezi, a szűkebben vett könyvtárosképzésre a „különleges szakképzés" – némileg nehézkesnek tűnő – elnevezést javasolja. Az olvasók felkészítését szolgáló tevékenység „szakképzés"-nek nevezése ellen felhozható lehetséges ellenvetést azzal az érvvel utasítja vissza, hogy míg más tudományszakok közvetve állnak a lakosság szolgálatában, a könyvtár közvetlenül. A nagyközönséget például a gyógyszertárak munkájából a hatékony gyógyszerek érdeklik, de kiválasztását, adagolását orvostól, gyógyszerésztől – szakembertől – várja, ezzel szemben természetes és jogos igény, hogy a könyvek világában akár tudományos, akár közművelődési szándékkal önállóan akarnak az emberek tájékozódni. A szakképzés az olvasóknak ezt a szellemi önállóságát biztosítja, ezért a részükre intézményesen nyújtott ismereteket indokolt szakképzésnek *„a könyvtárosokéval lényegileg azonos értékű, bár nem azonos mérvű szakképzésnek"* nevezni. Módis tanulmányában behatóan foglalkozott a különleges szakképzés kereteivel és tartalmával, erre nincs terünk bővebben kitérni: hár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mas tagolású „különleges szakképzés" bevezetését javasolta, alap-, közép- és felsőfokon, a rövid 30-40 órás bármely nagyobb könyvtárban tartható tanfolyamtól a három évig tartó, erre központilag kijelölt nagy tudományos (egyetemi) könyvtárakban vagy külön megszervezendő könyvtárosképző iskolában teljesítendő kurzuson át a felsőfokú, vagyis egyetemi képzésig.

Témánk, a használóképzés historiográfiája szempontjából tanulmányának az általános könyvtári szakképzéssel foglalkozó része a fontos. Módis az általános könyvtári szakképzést egyébként a felnőtt, az iskolát tehát már elhagyó lakosság számára is szükségesnek tartotta, erre a tömegkommunikáció eszközeit indítványozta felhasználni – többek között a televíziót is megemlítette.

Koncepciójának egyik erősen vitatható pontja, hogy a tárgy oktatásához nem tartotta fontosnak a különleges könyvtári szakismeretekkel is rendelkező könyvtárosok bevonását: *„Minden tantestületben bármikor akad önkéntes vállalkozó, aki szívesen és érdeklődéssel végzi ezt a munkát."* Nehéz elképzelni, hogy az alább részletesen bemutatandó, már-már taníthatatlanul zsúfolt tematikát erre a feladatra nem felkészített „önként vállalkozó" megfelelő színvonalon oktatni tudta volna. Igaz, Módis a tárgy oktatásának bevezetéséhez a részletes tanterv kidolgozása mellett elengedhetetlennek tartotta megfelelő tankönyvek megjelentetését, legalábbis az általános iskolákban és a középfokú oktatási intézményekben. A tankönyvet inkább olvasókönyvnek képzelte, ne legyen *„száraz, unalmas, magoltatásra alkalmas, riasztó fogalmazvány. Különösen óvakodni kell a könyvtárosi <tolvajnyelv> terjesztésétől."*

Elgondolása szerint maga a tananyag a következő módon épült volna fel. Az egyes iskolafokozatoknak (alap, közép, felső) megfelelően három szinten folyó képzést különített el. Igyekezett úgy összeállítani az egyébként általa is csak előzetes munkaanyagnak tekintett tantervet, hogy a szintek egymásra épüljenek, ugyanakkor az egyes fokozatok végén zárt, befejezett, önmagában is használható tudást nyújtson, tekintettel arra, hogy nem mindenki tanul tovább közép- vagy felsőfokon. Mind a három fokozaton heti egyórás, részben könyvtári gyakorlatokkal összekapcsolt foglalkozást indítványozott. Javasolt tematikája – némileg rövidítve – a következő:

- Általános iskola

5. osztály: A könyv az emberi ismeret, tudás, tudomány őrzője, a művelődés, haladás és társadalmi fejlődés eszköze. – A könyvek használata, a helyes olvasás.

6. osztály: A könyv útja az írótól az olvasóig. – Kik írnak? Hogyan készül a kézirat? – Sokszorosítás. – A papír. – A nyomda. – A könyvkereskedés. – A könyvek megszerzése, őrzése, a személyi és a közkönyvtárak. – Megismerkedés az osztály könyvtárával, esetleg a helyi népkönyvtárral és közművelődési könyvtárral.

7. osztály: Fejezetek a könyv és könyvtár történetéből. – Könyv, folyóirat, hírlap. – Ősi kínai könyvek. – Az agyagtáblák. – A papirusz. – A kódex. – A nyomtatás (Gutenberg). – Mátyás könyvtára. – Nemzeti könyvtárunk. – Tudományos könyvtáraink. – Folyóiratok, hírlapok.

8. osztály: Eligazodás a könyvek között (katalógus, bibliográfia). – A könyvtárak cédulakatalógusai. – Nyomtatott katalógusok. – Bibliográfiák: nemzeti, szak és ajánló. – Kereskedői jegyzékek. – A könyvek kiválasztása. – Tervszerű könyvvásárlás, könyvgyűjtés. – Régi és új könyvek, antikváriumok. – Könyvtári folyóirat: A könyvbarát.

- Középiskolák, technikumok, szakiskolák tananyaga

1. osztály: Híres könyvgyűjtők és gyűjteményeik sorsa. – Vitéz János. – Mátyás király. – Zsámboky János. – Széchényi Ferenc. – Teleki Sámuel. – Somogyi Károly. Todoreszku Gyula. – A tudományos könyvtáraink hivatása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. osztály: Híres könyvtárak, könyvtárosok, könyvkereskedők, nyomdászok és kiadók. – Alexandria: Kallimachos. – Vivarium: Cassiodorus. – A Vatikáni Könyvtár. – Az egyetemi könyvtárak. – A Bodley Könyvtár. – British Museum Könyvtára. – A Library of Congress. – A Deutsche Bücherei. – A Lenin Könyvtár. – A Szaltikov-Scsedrin Könyvtár. – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. – Heltai Gáspár. – Huszár Gál. – Misztótfalusi. – Budapesti Egyetemi Nyomda. – Kner Nyomda. – Tevan Nyomda. – Franklin. – Révai. – Mai nyomdák és kiadók.

3. osztály: Könyvművészet, a betűk változatai és fejlődése. – Ókori keleti kéziratok írásai és illusztrációi. – A kódexek betűi és illusztrációi. – Nyomtatott könyvek betűi és illusztrációi régen és ma. – Mai sokszorosító eljárások. – Könyvkötészet. – Könyvreklám. – Bibliofília. – Ex libris.

4. osztály: A bibliográfia. – Dokumentáció. – Sándor István. – Szabó Károly. – Magyar nemzeti bibliográfiák (Petrik, Kiszlingstein, Kozocsa stb.). – Szinnyei: Magyar írók élete. – Könyvtárak tájékoztató szolgálata. – Kézirattárak és egyéb különgyűjtemények. – Levéltárak. – Szerzői jog.

Egyetemek, főiskolák (nyolc féléven át)

1. félév: A tudományos munka módszere. – Bibliográfiakészítés. – Anyaggyűjtés technikája. – Irodalmi tájékozódás. – A kidolgozandó téma történetének és eddigi eredményeinek áttekintése. – Az anyag feldolgozása.

2. félév: A kézirat elkészítése. – Ide vonatkozó szabványok. – A cím. – Az utalások. – Betűtípusok kijelölése. – Korrektúrajelek. – Imprimatúra. – Lenyomatok. – Szerzői díjak. – Szerzői jog. – Kiadók. – Szerkesztők.

3. félév: A könyvek megszerzése. – Tudományos könyvtárak. – Intézeti könyvtárak. – Katalógusrendszerek és azok használata. – Olvasótermek, kutatóterem, kézikönyvtár. – Könyvtári tájékoztató szolgálat. – Kölcsönzés. – Átkölcsönzés. – Film, leolvasókészülék. – Fotókópia.

4. félév: Szakfolyóiratok. – Referálólapok. – Segédkönyvek. – Irodalmi tájékoztatók. – Kiadói és kereskedelmi jegyzékek. – Irodalmi munkásság nyilvántartása.

5. félév: Hazai általános tudományos és tudományos szakkönyvtárak, azok szolgáltatásai. – Közművelődési, iskolai és népkönyvtárak, a magyarországi könyvtárhálózat. – A magyar könyvtári törvény.

6. félév: Külföldi tudományos könyvtárak és azok szolgáltatásai.

7. félév: A könyvgyűjtés. – Könyvészeti folyóiratok. – Könyvészeti kézikönyvek. – A személyi könyvtárak kialakítása és gondozása.

8. félév: A közkönyvtári technika. – A könyvek feldolgozási menete. – A könyvtári szervezet.

Eddig Módis tematikája. Ez – mint említettük – nem a különleges könyvtári szakképzés tananyaga, hanem az általános, vagyis a mai terminológia szerinti használóképzésé. Vitathatatlanul maximalista, a megadott heti egy órában ezt a tematikát nem lehet (és persze talán nem is kell) tanítani. De Módis koncepciójának mindenképpen figyelemreméltó eleme, hogy egységes rendszerben képzelte a könyvtárat használók és a könyvtárosok képzését – az utóbbiak tananyagának összeállításánál figyelembe vette az általános képzés anyagát, részben arra épült.

Mit várt, milyen eredményeket remélt Módis tematikájának (illetve egy végleges alaposan kidolgozott, de mégis e tematika jegyeit magán viselő tananyag) tantervbe iktatásától? Elsőként az önálló tájékozódás képességének megszerzését említette. A könyvtárhasználati, illetve a könyvre vonatkozó ismeretek oktatásától azt is remélte, hogy mindenki tervszerűen, célszerűen és szakszerűen fejleszti személyi könyvtárát, így ezek igaz társadalmi értékekké válhatnak. Harmadikként Ranganathan törvényeit említette: A képzés által válik lehetővé, hogy a könyvtárak használata ne csupán számszerűen fo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kozódjon, s ne csak mennyiségi eredményekkel büszkélkedjenek a könyvtárak, hanem *„minden könyv a maga olvasójára és minden olvasó a neki való könyvre találjon, tehát értékbelileg is a legjobban kihasználtak legyenek."* Negyedikként a könyvtáros hivatás társadalmi elismertségének remélhető növekedésére utalt: ha az emberek az általános könyvtári szakképzés révén megismerik a könyvtárak munkáját, akkor a közvélemény a könyvtárosokat valódi hivatás betöltőinek fogja elismerni. Utolsó, ötödik érve az általános képzés bevezetése mellett az volt, ki lehet választani a könyvtári munkára legalkalmasabb adottságokkal, képességekkel rendelkező növendékeket, és őket tervszerűen a könyvtáros hivatás felé lehet irányítani.

Módis László tervezete akkor nem vált – nem is válhatott (többek között azért sem, mert hiányoztak a kellő színvonalú iskolai könyvtárak; némileg érthetetlenül ezzel a kérdéssel gyakorlatilag nem foglalkozott) – a könyvtárpedagógia részévé, de koncepciójának néhány eleme – a teljesen megváltozott társadalmi közeg, információs és könyvtári technika, illetve eszközrendszer ellenére – ma is elgondolkodtató tanulságokkal szolgálhat.

Jegyzetek

1. A tanügy rendezése. In: A kísérletező ember. Tanulmányok. Bp. 1973. 341–352. p.
2. Az MKE 1983. évi Győrött tartott vándorgyűlésének témája volt a használóképzés, a résztvevők négy aspektusból elemezték a kérdést. Vö. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve. Szerk. Kovács Dezső. Bp., 1984. Az évkönyvben közölt előadásában Németh Zsófia a korábbi szakirodalmat is összefoglalta: A könyvtárhasználatra nevelés és a szakirodalmi oktatás egyes kérdései a felsőoktatási intézményekben, i.m. 36–43.p. Fontos írás még tőle: Az információhasználók oktatásának helyzetéről. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 30. évf. 6. sz. 607–617. p. Az iskolai könyvtárak és ezen belül a használóképzés fejlődéstörténetének vázlatát ld. Tóth Gyula – Dán Krisztina: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Bp., 1995., főleg 48–61.p. Az újabb irodalomból figyelemre méltó Tóth Gyula: A pedagógusképző főiskolai könyvtárak helyzete, modellje, együttműködése. Szombathely, 1991. 51–53.p. Tóth Gyula a tanító és tanárképző főiskolák könyvtárhasználati képzését két oldalról közelíti meg: fel kell készíteni a jelöltet mint leendő értelmiségit a könyvtárhasználatra – de arra is, hogy erre diákjait megtanítsa. Erről ír Tóthné Király Katalin – Kovács Mária: A pedagógusjelöltek felkészítése az információszerzésre és -kezelésre. Könyvtári feladat-e a használóképzés? In: Könyvtári Figyelő, 1997. 43. évf. 4. sz. 705–714. p. A két szerző végkövetkeztetése: A NAT a könyvtárhasználat vonatkozásában is feladatokat ró a pedagógusokra, és ezeknek csak akkor tudnak megfelelni, ha a képzőintézmények erre is felkészítik őket. A felhasználóképzés helyzetét a felsőoktatási intézményekben egy 1997-es reprezentatív felmérés alapján mutatja be: Eszenyiné Borbély Mária: A felhasználóképzés helyzete a magyarországi állami felsőoktatási intézményekben. In: Könyvtári Figyelő, 1998. 44 évf. 3-4. sz. 444-450.p. 96 megkeresett intézmény közül 47 válaszolt, közülük 17 helyen szervezett keretek között folyik a használóképzés, 13 helyen esetlegesen, nem intézményesen és a válaszolók közül 17 helyen semmilyen formában sem.
3. Módis László (1903–1972) teológiai tanulmányait Debrecenben és Bécsben végezte, Bécsben és Budapesten sémi filológiát hallgatott, 1932-ben szerzett teológiai doktorátust. Segédlelkész, vallásoktató, lelkész volt 1945-ig, 1945–1950 között a Vallás és Közoktatási Minisztérium osztálytanácsosa. A minisztériumból történt eltávolítása után 1950–1959 között a debreceni Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, 1959-től haláláig a Nagykönyvtár és a Levéltár igazgatója, a Kollégium főigazgatója. Az Egyetemi Könyvtárban a tiszántúli tájbibliográfiai munkálatok kezdeményezője volt, egy ideig Csűry Istvánnal szerkesztette a Könyv és Könyvtár köteteit. Tájbibliográfiai koncepcióját 1954-ben tette közzé: A Tiszántúli bibliográfia és általában a tájbibliográfiák kérdései. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. 1. r. Debrecen, 1955. 53–107.p. Uö.: A magyarországi tájbibliográfiák ügye. A tájbibliográfiai ankét tanulságai. In: uo. 1955. Debrecen, 1956. 91–123. p. Koncepciója heves vitákat váltott ki ld. főleg Bata Imre: A helyismereti bibliográfia gyakorlati kérdései. In: Könyv és Könyvtár, 3. Bp., 1963. 23–42.p. Módis bibliográfiai nézetei adták az ösztönzést Csűry Istvánnak bibliográfiaelméleti írásaihoz, vö. Csűry István: Könyvtári kutatások Debrecenben 1950–1975. In: Könyv és Könyvtár, 11. Debrecen, 1977, főleg 54–55. 59–61.p. Módist elsősorban pozitívizmusa, illetve az ebből következő maximalizmusa miatt bírálták vitapartnerei, de mindenki elismerte szerepét és jelentőségét a táj(hely)ismereti bibliográfia elméleti kérdéseinek tisztázásában. Az újabb irodalomból: Kertész Gyula: A regionális bibliográfia néhány elméleti-terminológiai kérdése. In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla, Bp. 1983. 151–163.p., Korompai Gáborné: A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 36. évf. 5–6. sz. 535–549.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A „könyvtári informatika" egyetemi oktatásának fontossága*

Zsidai József

Az oktatásban és a kutatómunkában szerzett sok éves tapasztalat alapján szeretnék néhány fontos kérdés megvilágításával segíteni a használóképzésben érdekelteknek, megerősítve őket abban, hogy a szakirodalom-használatba való bevezetésnek elengedhetetlen fontossága van a felsőfokú képzésben.

A képzésben érdekeltek gyakran már a legelején észlelhetik, hogy a könyvtár jó szándékú oktatási közreműködését – sajnos – sokféle akadály nehezíti meg. Például:

- a hallgatói létszám aránytalan megnövekedése miatt a diákok színvonalas könyvtári ellátása komoly nehézségekbe ütközik;
- az egyetemek vezetése nem mindenütt támogatja megfelelő mértékben a könyvtári kezdeményezéseket;
- a hallgatók még nem érzik szükségesnek, hogy (ahol ez nem folyik szervezett keretekben) egységesen lépjenek fel a könyvtárhasználati, szakirodalomhasználati ismeretek megszerzéséért;
- az oktatáshoz nehéz megfelelő szakembert találni.

A statikusnak vélt tudásanyag múlandósága

A nyolcvanas évekre egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az egyetemen megszerzett tudásanyagot folyamatosan meg kell újítani, bővíteni kell, cserélni kell. Elfogadottá vált, hogy egy átlagos életpálya során akár 3-4 alkalommal is szakterületet/pályát kell változtatni. A folyamatos vagy élethosszig tartó

* A Miskolci Egyetem Központi Könyvtára alapításának 50. évfordulóján tartott emlékezésen (1999. október 5.) elhangzott előadás átdolgozása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanulás elve (melynek megnevezésére az angol nyelvhasználatban a lifelong learning vagy lifelong training kifejezéseket használják) a szólamokon, elveken túl, napi valósággá kezdett válni.

A már valamilyen fokon szakképzettséget szerzett rétegek továbbképzésben vagy átképzésben való részvételének három alapvető oka lehet:

- az első és legfontosabb motiváló tényező az egzisztenciális kényszer. Egy állás elvesztése, új pálya, szakma megtanulása, új pályakép kialakítása, mely feszes tanulással jár, külső kényszerítő erők hatására történik, nevezetesen a megélhetés megteremtése és a munkanélküliség elkerülése érdekében.
- a második indíték a belső szükséglet kielégítése: Megélői úgy gondolják, hogy nekivágnak egy új szakterület meghódításának, mert izgatja őket a feladat, vagy mert megújulni akarnak, nagyobb jövedelmet remélnek stb. Itt is jelen van a képzési/tanulási igény, de sokkal enyhébb az egzisztenciális kényszer, mint az első esetben.
- a harmadik tényező lehet a tudás, a szakismeret bővítésének igénye, amikor a képzési/tanulási igény a tudomány legújabb eredményeinek megismerésére irányul. Megjelenésében közrejátszhat a szabadidő értelmes eltöltésének vagy például a nyugdíjas életmód tartalmas, aktív kialakításának igénye is. (Ez utóbbi esetben nem a megélhetésről való gondoskodás a motiváló szempont, hanem a demokrácia nemes értékeként, alapvető emberi jogként, a tanuláshoz való jog érvényesülése.)

A tanulás és a továbbképzés fontosságának felismerése a társadalom széles körére jellemző. Németországban 1999-ben a 18–64 éves korosztály 48%-a vesz részt valamilyen szervezett oktatásban. Magyarországon ugyancsak 1999-ben 500 ezer fő tanult valamilyen formában a felnőtt lakosságból. Kb. 80–100 000 fő az egyetemi levelező hallgatók száma, 100-150 000 fő pedig a munkaerő-gazdálkodási intézmények szervezésében vesz részt valamilyen képzésben.

Az átképzés és továbbképzés csak részben tartozik az egyetemek kompetenciájába, hiszen ilyen irányú tevékenységet közép- és főiskolai szinten, egyesületek, magánvállalkozások szervezésében is végeznek.

Büszkén utalhatok arra a tényre, hogy a műszaki, mérnöki tudományok terén 1939-ben alakult meg a Mérnöki Továbbképző Intézet a Budapesti Műszaki Egyetem kötelékében, s ez a szervezet, még ma is működik.

Azok az emberek, akik akár szervezett, akár autodidakta módon részt vesznek a továbbképzésekben, könyvtári háttér, könyvtári segítség nélkül nem könnyen boldogulnának. A „könyvtári-infomatika" ismereteinek oktatása célravezető könyvtári segítség lehet a számukra.

Kell-e tanítani a könyvtári-informatikai ismereteket?

A könyvtárhasználati képzéssel kapcsolatosan sokféle kifejezést találhatunk a szakirodalomban. Például:

magyarul: bibliográfiai ismeretek, irodalomkutatás, szakirodalom-kutatás, szakirodalmi forráskutatás, szakirodalmi ismeretek, forráskutatás, szakirodalmi informatika, szakirodalom-kutatás, könyvtárhasználat, könyvtári informatika, könyvismeret, információgyűjtés, vagy a szakirodalom-kutatás és könyvtárhasználat oktatása, a könyvtári informatika oktatása, a felhasználók oktatása, esetleg felhasználóképzés;

angolul: bibliographic instruction, the art of scientific investigation, introduction to exercise science, library instruction, library media, library media skills és talán a legfontosabb: the undergraduate exercises science program;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

németül: Personal- und Vorlesungensverzeichnis, Der Technik der geistigen, Nutzerausbildung, Nutzerschulkung stb.

A felsorolt kifejezések bizonyítják, hogy létező, lényeges, szerteágazóan bonyolult és egyetemes témakörrel állunk szemben.

A példaként felsorolt kifejezések hatalmas irodalmi anyagból (monográfiákból, folyóiratcikkekből, tanulmányokból és tervezetekből) származnak, vagyis érzékelhető, hogy szakemberek százait foglalkoztatja a használóképzés problematikája. Jelen munkámban csak az utolsó 30-40 esztendő forrásait forgattam, bár fontos megállapítások születtek a korábbi időkben is pl. az USA-ban alapvető forrásnak számít *Witmer-Freagley: A beginners guide to bibliography with examples drawn from the field of education* 2. átdolgozott, 1935-ös kiadása. Angliában és Svédországban a *Fjällbrant–Malley* páros *User education in libraries* 2. javított, 1984-es kiadása tekinthető a szakmai katekizmus alapjának. Magyarországon hasonló összeállításnak számíthat *Pasteiner Iván* szerkesztésében *A budapesti könyvtárakba 1935. évben járó folyóiratok címjegyzéke* (258 könyvtár, 4800 folyóirat) és *Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve 1-2. köt.*(Bp., 1941–42.)

Ejtsünk szót az oktatás történetéről is. Az USA-ban az 1870-es években az olvasócentrikusság elvét hirdette meg a bostoni Harward Egyetemen *Winsor*, a New-York-i Columbia Egyetemen pedig *Dewey*. Az ALA 1876-os alakuló kongresszusán *Green* híres beszédének címe „A személyes kapcsolatok kiépítésének szükségessége a könyvtárosok és az olvasók között a nyilvános könyvtárakban". 1897-ben Illinoisban megszervezték az első referensz részleget. A század végén már megjelentek az első szabadpolcos könyvtárak, szakolvasók. Az 1900-as évek elején már írásbeli tájékoztatók jelentek meg a könyvtárakról. A könyvtári szolgáltatások oktatása az 1930-as években kezdődött, de intenzíven a hatvanas évektől kezdve oktatják.

Magyarországon az 50-es évekre nyúlnak vissza az első próbálkozások (*Beliczay – Windholz – Galántai: A vegyi irodalom útmutatója.* Bp. 1956.; *Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei.* Bp. 1959.). Három területen kezdődött meg a bibliográfiai ismeretek és a könyvtárhasználat terjesztése. Az iparban az információkra fogékony értelmiségiek és alacsonyabb szintű szakemberek megkeresésére és motiválására törekedtek a szakágazati minisztériumi tájékoztató szervezetek. A tudományos kutatásban dolgozók tájékozódási szándékainak felkarolásával próbálkoztak. Az intézményekben lévő könyvtárak és tájékoztató szervezetek változatos módszerekkel szolgálták a kutatókat és igyekeztek megvilágítani a tájékozódás és könyvtárhasználat homályos pontjait. Ebben a Budapesti Műszaki Egyetem és a szegedi egyetem járt élen.

Az 1960-as évek közepétől egyre több egyetemen bontakozott ki az oktatás a központi könyvtárak munkatársainak (pl. KLTE: *Csűry István, Gomba Szabolcsné*, DOTE: *Virágos Márta*, JATE: *Havasi Zoltán, Németh Zsófia*, Miskolci Egyetem: *Nagy Gusztáv, Pallaghy Andrásné, Drótos László, Zsámboki László, Zsidai József*, Budapesti Műszaki Egyetem: *Héberger Károly, Timon László, Konkoly Thege Csabáné, Frank Róza*, Állat-orvostudományi Egyetem: *Cserey Lászlóné, Tapolcai Ágnes*, Erdészeti és Faipari Egyetem: *Mastalir Ernőné*, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem: *Zalainé Kovács Éva*, Veszprémi Egyetem: *Kováts Zoltán, Dömötör Lajosné, Egyházi Tiborné*) közreműködésével. Oktatási segédletek készültek, némelyek tankönyv értékűre sikerültek. Ebben is példamutató volt a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára, őket három kötettel a miskolci egyetem központi könyvtára követte, és színvonalas munkákat adtak hallgatóiknak Veszprémben, Keszthelyen, az ELTE Egyetemi Könyvtárban is. (Itt elsősorban a bibliográfiai kiadványokra gondolok.)

A kiadványokkal kapcsolatban meg kell említenem, hogy azok keresett és hasznos segédletté mi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nősültek az ipari és kutatóintézeti szakemberek körében is.

Ki tanítson?

Ki a jobb: a szaktárgy előadója vagy a könyvtáros, informatikus? A vita régi, idáig nem is dőlt el. *Mátrai László* és *Barta János* akadémikusok véleménye szerint a szakember, a szakoktató, a szaktudománnyal együtt.

Van, ahol csak könyvtárosok tanítják a tárgyat, s van, ahol a könyvtárosok egyben szakdiplomások is (pl. Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában, ahol 1958 óta folyik ilyen képzés), Veszprémben és Miskolcon könyvtárosok és szakdiplomások is egyaránt részt vesznek a képzésben. Külföldön inkább szakreferensi feladatnak tekintik, melynek 3 összetevője van, a szakterületi, az informatikai és a nyelvtudás.

A nagy nyugati könyvtárakban 15–25 diplomás szakreferens dolgozik.

Véleményem szerint a tanszéki oktató és a könyvtáros közösen oktasson. Erre már sok példa van Az Egyesült Államokban és Angliában is.

Ha a tanszék és a könyvtár közösen oktatja, fontos, hogy valós témakörökre irányuljon (a tanszék adja, a hallgató hozza vagy a könyvtár adja a témát), s meg kell előzetesen azt is állapítani, hogy van-e irodalom hozzá. Ez fontos didaktikai módszer. A könyvtáros egyébként eredményesebb lehet a források felkutatásában, mint az oktató. A cél mindig az, hogy a forrásokhoz elvezessék a hallgatót, a kutatót.

Mit tanítsunk?

Magam a könyvtári informatika tantárgy elnevezést és általában is ezt a formát használom. Így az oktatni való anyag lényegét is ehhez a gondolatkörhöz kötöm. Van azonban egy bevezető és egy befejező rész is és sajnálatosan a középső, fő egységgel nehezen illeszthetők össze harmonikusan.

- Bevezetőben tudatosítani kell a tudás, az oktatás, a tanulás értelmét és ehhez a felsőoktatás szerepéről is beszélni kell, utalva a középkorban alapított egyetemekre is (pl. Bologna 1275);
- Szólni kell az íráskultúra kifejlődéséről, az időszaki kiadványok szerepéről, mai formáiról;
- A magyar könyvtártörténet rövid áttekintése (könyvtártípusok szerint);
- A könyvtárak ma, kapcsolat a világ könyvtáraival;

Az oktatás fő vonulata az információ fogalmával foglalkozik tárgyalva megjelenési (létezési formáit), jellemzőit, lelőhelyét, forrásait, feldolgozását (szelektálás, olvasás, írás, fogalmazás);

- Összegzés, hasznosítás

Hogyan tanítsunk?

A „hogyan tanítsunk?" kérdés kapcsán nagyon fontos, hogy valós problémához kössük a mondanivalót, s problémamegoldás módszereire hívjuk fel a figyelmet.

Az oktatás legyen változatos, nem kell uniformizálni. Ismertetni kell a könyvtári szolgáltatások igénybevételének módjait, s a szóba jöhető szakkönyvtárakat.

„Az egyéb értelmiségi cselekvési területek" alatt, bár a kifejezés nem a legjobb, olyan alapvető viselkedési formákat, értelmiségi mentalitást stb. szoktam ismertetni a hallgatókkal, mint például hogyan kell előadást tartani, mi a jelentősége a szakmai konferenciáknak, hogyan kell hozzászólni, felszólalni, hogyan kell hivatalos leveleket fogalmazni, szerkeszteni, hogyan kell öltözködni, mi az elfogadható magatartás a munkahelyen és az utcán, milyen szerepük van az emberi élet fő pilléreinek (munka, szerelem, barátság) életünkben stb. Mind-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezeket a hallgatók gyakran szívesebben hallgatták, mint a szakmai részt.

Mit ne tanítsunk? Az ETO-t, az egyes szakrendszereket, a katalógusok részletezését, mert tapasztalataim szerint ezeket nagyon unják a hallgatók.

Informatikai oktatás és könyvtári szolgáltatóképesség

Az egyetemi könyvtárakban a tájékoztatás minőségi fejlesztésében számottevő fejlődés ment végbe az utóbbi négy évtizedben. Két sarokpont jelölhető meg: a tájékoztató szolgáltatások megszervezésének kezdete, mely az 1960-as évekre tehető, majd a modern elektronikus tájékoztatás meghonosodása és kiteljesedése a kilencvenes évekre. Természetesen időközben sokfajta történés színezte, nehezítette vagy egyengette a fejlődés útját.

Az egyetemi könyvtárakban igen fejlett tájékoztatási szemlélet és gyakorlat alakult ki, jól ötvözve a hagyományos és a technikailag korszerű eljárásokat.

Míg a tájékoztatásban a kínálat egyidejűleg gyors és óriási mennyiségű, az eredeti dokumentumokhoz való hozzáférés terén, alig figyelhető meg előrelépés.

Igaz, itt is van változás, pl. a könyvtárközi kölcsönzési kérelmeket elektronikus úton is lehet továbbítani; a legkülönbözőbb anyagok olvashatók az interneten, teljes szöveges adatbázisokban lehet keresni és letölteni saját lemezre stb. Mégis nehézkességet érzek e vívmányok használatában, ugyanis kevesen ismerik és használják az interneten lévő könyvtári anyagokat, hasonlóképpen hiányosak az ismeretek a szakmai adattárak használatát illetően, akadnak rendezetlen szerzői jogi kérdések, gond van az ingyenesség és fizetőképesség értelmezésében, a fizetési technikában stb. Egyszóval úgy látom, mind a könyvtárosok, mind pedig a használók még nehezen boldogulnak tennivalóik eredményes ellátásában.

Véleményem szerint a minőségileg már felívelt tájékoztatás színvonalának védelme mellett továbbra is törekedni kell a könyvtári szolgáltatóképesség lényeges mértékű javítására. Ide tartozna pl. az állományról való gyors tájékozódás/hozzáférés megoldása.

Mindezek hangsúlyozása azért fontos, mert jól szolgáltató könyvtár(ak) nélkül a tárgyalt oktatás is csaknem hiábavaló.

Összefoglalva

A miskolci oktatási tapasztalatokat vázlatosan összefoglalva a következőkkel jellemezhetjük: a Miskolci Egyetemi Könyvtár és az oktatás kapcsolatát illetően nem a könyvtár a kezdeményező, hanem a kar, a tankör, a hallgató, az oktató.

Az oktatásban a könyvtárosok és a tanszékek munkatársai egyaránt részt vesznek.

Az egyetem gazdaságtudományi karán jól megoldottnak tekinthető az oktatás, ahol 1987 óta szemeszterenként 15x2 órában folyik a hallgatók bevezetése.

Az oktatásról elmondottakkal igazolni próbáltam, hogy az értelmiségi pálya több irányból fakadó, örök megújulási törvénye indokolja a továbbképzés, az átképzés permanenciáját, akár intézményesített keretek között, akár autodidakta módon. Az ismeretek megújulásának, bővítésének, illetve cseréjének előmozdításához a képzőintézmények mellett jelentős mértékben hozzájárulnak a könyvtárak is. A korszerű könyvtári, információkeresési technikák gyakorlati szempontú oktatása a használók nyeresége. A mindehhez csatlakozó optimális mértékű könyvtári szolgáltatások teszik teljessé a képet, amely az oktató a könyvtáros és a használó közös alkotása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

1. BARTA János: A tudományos munka technikájának oktatása. (Hozzászólás H. Németh Zsófia: A bibliográfiai ismeretek és a tudományos munka alapjainak oktatása c. cikkéhez). In: Felsőoktatási Szemle, 1963. 1. sz. 47–48. p.
2. BELICZAY Andor – WINDHOLZ Tamás – GALÁNTAY Jenő: A vegyi irodalom útmutatója. Bp. 1956. 171. p.
3. Bibliográfiai segédlet a filozófia tantárgyhoz. Bp. 1979. 105. p.
4. BUNELL, Linda J.: Linking undergraduate education and libraries. Minnesota's approach. In: New Direction for Higher Education. 1992. no. 78. 27–35. p.
5. COUPE, Jill: Undergraduate library skliss. Two surveys at John Hopkins Univesity. In: Research Strategies. 19..[?], no. 4.
6. CREMER, Monika: Internet für Bibliothekbenutzer. Erfahrungen aus dem Göttingen Projekt. In: Bibliotheksdienst, 1995. 1125-1138. p.
7. CSEREY Lászlóné – TAPOLCAI Ágnes: A hallgatók könyvtári–informatika képzése az Állat-orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárában. In: Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 53–57. p.
8. DE HART, Florence E.: Emberi kapcsolatok a könyvtárban. (Szerk. Nagy Attila), Bp. OSZK–KMK, 1997. 120 p.
9. DIETZE, Joachim: Nutzerschulung und ihre Lehrmethodik in Polen. In: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1987. No. 2. 78–79. p.
10. DISHNOW, Ruth E.: Updating a library and information skills guide. In: School Library Media Activities Monthly, 1994. no. 6. 27–28., 47. p.
11. EGYHÁZI Tiborné – DÖMÖTÖR Lajosné: Online információkeresés a Veszprémi Egyetemi Könyvtárban. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1991. 1–2. sz. 18–21. p.
12. EISENBERG, Michael – SPITZER, Kathleen L.: Skills and strategies for helping students more effective information users. In: Catholic Library World, 1991. October-December, 115–120. p.

Virtuális könyvtár. — A State University of New York (SUNY) egy olyan ötéves programon dolgozik, melynek célja virtuális könyvtár létrehozása. Létrejött egy olyan megállapodás az egyetem és a szoftvert készítő cég között, melynek értelmében a szerződés érvényességi idejében az egyetem bármikor megtekintheti a forráskódot és a dokumentációt, azután pedig meg is kapja. A szoftver a 19,5 millió dolláros SUNYConect program része, mely a SUNY 64 épületkomplexumában található könyvtárak közel 18millió példányának egy közös online katalógusát hozza létre. A rendszer beindításakor a virtuális könyvtárban megtalálható folyóiratok fele elérhető lesz az interneten. Az egyetem azt tervezi, hogy virtuális könyvtárát később a széles nyilvánosság előtt is megnyitja.

(*Chronicle of Higher Education Online. 2000. Nov. 21.*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A miskolci egyetemi hallgatók könyvtárhasználati szokásai

Steinerné Szűcs Éva

Az egyetemisták szabadidős tevékenysége

A napjainkban zajló gazdasági és társadalmi változások az oktatás – azon belül a felsőoktatás – területén is jelentős változásokat hoztak. Egyre nagyobb számban tanulnak tovább a középiskolát végzett fiatalok, vagy a már felsőfokú végzettségűek próbálnak újabb diploma megszerzésével jobb eséllyel indulni, illetve megmaradni a munkaerőpiacon.

A felsőoktatási intézményekben tanulók szabadidős szokásairól, az intézmény munkájába való beilleszkedésükről a hetvenes években remek felmérések készültek a szegedi József Attila Tudományegyetemen.[1] Miskolcon 1987-től folytak vizsgálatok hasonló témában. E kutatások csak perifélikusan érintették a könyvtárhasználatot, amikor a szabadidő eltöltésének színtereire kérdeztek, továbbá az olvasási szokásokra irányuló kérdéseknél szerepeltek könyvtárhasználattal kapcsolatosak is.

Szakdolgozati témaként* a miskolci egyetemi hallgatók könyvtárhasználati szokásait vizsgálva 1998-ban arra szeretettem volna választ kapni, hogy a hallgatók általam megkérdezett, kisebb csoportja miként viszonyul a könyvtár használatához, az olvasáshoz és az egyéb kulturális tevékenységekhez, milyen gyakran vesznek igénybe könyvtári szolgáltatásokat, tudják-e önállóan használni a gyűjteményeket stb. Kíváncsi voltam, hogy az egyetemi könyvtár hogyan tud megfelelni feladatának, tud-e reagálni a hallgatók legújabb elvárásaira, milyennek látják a használók az állományt, a szolgáltatásokat, milyen változások történtek azért, hogy az oktatást és a kutatást eredményesen segítse a könyvtár.

---

* A jelen írás e szakdolgozat rövidített, átdolgozása. A szakdolgozat teljes szövege elolvasható a Magyar Elektronikus Könyvtárban (http://www.mek.iif.hu)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bár a használat, az olvasói igény felől közelítettem a témához, de a válaszokból következtetni lehetett a könyvtár munkájára, a szolgáltatások minőségére is, vagyis a könyvtár is „megmérettetett".

Néhány szó az egyetem központi könyvtáráról

Az 1949. évi 23. tv. rendelkezett arról, hogy Miskolcon „Nehézipari Műszaki Egyetem" néven új felsőoktatási intézményt kell létesíteni. Az első tíz év nemcsak az egyetem, hanem a könyvtár szempontjából is a szerveződés évtizede volt. A második évtized (1959–1969-ig) a felkészülés, a tudományos könyvtárrá szerveződés időszaka volt. Ebben (1969 augusztusában) az időben adták át a könyvtár új épületét, melynek összes alapterülete 7610 m^2. Az akkori könyvtári feltételekhez képest különösen korszerűnek számító épülettel megteremtődtek a minőségi könyvtári munka alapfeltételei.[2] Az 1969-től napjainkig tartó időszak a szakmai megerősödés és fejlődés korszaka volt, ezekben az évtizedekben vált a könyvtár európai rangú, elismert intézménnyé.

Az 1980-as évektől megkezdődött a műszaki egyetemi struktúra átalakulása egy Magyarországon addig ismeretlen szerkezetű egyetemmé, a klasszikus értelemben vett univerzitássá, ahol a humán és a műszaki karok kerek egészet alkotnak.[3] A társadalomtudományokkal való bővülés eredményeként először a jogi oktatás kezdődött meg, amit a közgazdászok képzése, majd a bölcsészképzés követett. Az egyetemen beindult új oktatási területek szakirodalmának beszerzése és szolgáltatása a könyvtárra is nagy feladatokat rótt, de a könyvtár igyekezett az igények elébe menni.

A könyvtári állomány tartalmában történt változást tükrözi, hogy míg 1979-ben a műszaki/természettudományi irodalom és a humán tudományok irodalmának beszerzési aránya 63-37% volt, ugyanezen területek között 1994-ben 17–83%-ra módosult a beszerzés aránya a humán területek javára.[4]
A kölcsönzések 30%-a műszaki és természettudományi szakirodalomra vonatkozott, a többi a 70% társadalomtudományokra.[5]
A Központi Könyvtár egyetemi, országos és regionális feladatokat lát el. A magyar könyvtári rendszerben I. osztályba sorolt nyilvános jellegű tudományos könyvtár, a bányászat és a kohászat országos alapkönyvtára. Elsőrendű feladata az egyetemen folyó oktatás és kutatás támogatása. Gyűjtőkörébe a magyar nyelvű műszaki, természettudományi és társadalomtudományi szakirodalom, a bányászati, kohászati és gépészeti, valamint jogtudományi, közgazdaságtudományi és az ezekhez kapcsolódó szaktudományok idegen nyelvű válogatott irodalma, továbbá a hallgatók igényeihez igazodó közművelődési irodalom tartozik.
A könyvtár állománya a tanszéki könyvtárakkal együtt megközelíti a 600 ezer kötetet, gyarapodása évi 18-20 ezer dokumentum. A külföldi és a belföldi folyóiratok száma közel 3000 cím, a nem hagyományos dokumentumokból 120 féle (200 db) CD-ROM található a könyvtárban.
A Központi Könyvtár nyilvános, állományát és szolgáltatásait beiratkozási díj ellenében a felnőtt állampolgárok igénybe vehetik. 1998-ban a könyvtárlátogatók száma 155 222, a beiratkozott olvasók száma 8 214 fő volt. A nappali tagozatra beiratkozott 6 306 főből 60% a jogász, közgazdász és bölcsészhallgató, míg 40% a műszaki karok hallgatója. Ez a 40-60%-os megoszlás a nappali tagozatra beiratkozott hallgatók arányát is tükrözi; a műszaki karokon az egyetemre beiratkozottak 42%-a, a társadalomtudományi karokon pedig 58%-a tanul.
Az olvasóterem 460 férőhelyes. A szabadpolcon lévő állományban önállóan lehet keresni, a szakosított könyvolvasóban egy-egy szakterület tankönyvei, jegyzetei, kézikönyvei, ill. egyéb segédletei találhatók. 1998-ban 32 194 fő használta az olvasóte-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rem szabadpolcos részét, a kölcsönzések száma 29 886 db, a kölcsönzött kötetek száma: 51 131 kötet volt. A könyvkérések 60%-át kölcsönözték ki elvitelre, 18%-át az olvasóteremben használták. A kérések 22%-át nem tudta a könyvtár teljesíteni, de felajánlotta a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségét. Az olvasó kérésére más hazai vagy külföldi könyvtárból próbálja beszerezni a Központi Könyvtár a kért irodalmat vagy annak másolatát.

A szakirodalmi forráskutatásban jól felkészült szakemberek és korszerű számítástechnikai eszközök segítik a használókat. Az utóbbi években komoly számítástechnikai fejlesztések történtek a könyvtárban, elsősorban a tájékoztatásban, másodsorban a könyvtári munkafolyamatok automatizálásában látható az eredmény. A könyvtárban több mint félszáz számítógép működik, az olvasóteremben tíz gép áll a hallgatók rendelkezésére, lehetővé téve az online katalógusok, a hálózati adatbázisok és az Internet használatát.

Az egyetemi hallgatói csoport jellemzői

A felsőoktatási intézmények hallgatói sajátos társadalmi helyzetben vannak. Bizonyos ideig még ahhoz a társadalmi osztályhoz, réteghez tartoznak, amelyben szüleik élnek, de azok, akik nem értelmiségi családból származnak, éppen a felsőfokú oktatásban való részvétel útján mobilizálódnak. Koruknál fogva az ifjúsághoz tartoznak, a diploma megszerzése után viszont már fiatal felnőtteknek számítanak.

A tanulók életmódjáról viszonylag kevés adattal rendelkezünk. Hiánypótló *Szentirmai László* szegedi egyetemisták között végzett időmérleg vizsgálata, amelyben a hallgatók élettevékenységét kutatta. A tanulmányi kötelezettséget munkatevékenységként értelmezte, amikor a munkához kapcsolódó időt és a szabadidőt, ill. ezek egymáshoz való viszonyát elemezte. A könyvtárhasználat, mint a munkatevékenység része jelenik meg nála, ebből következően a könyvtárat, mint a munkavégzés színhelyét tekinti, másfelől, mint a szabadidő-tevékenység színterét vizsgálja. A tevékenységstruktúrák elemzéséből megállapította , hogy a munkaidő az egyetemi hallgatóknak nemcsak a heti és hétköznapi, hanem a hétvégi és a vasárnapi tevékenységstruktúráját is erősen befolyásolja.[6]

A hallgatók szabadidejéről már több felmérés készült, bár az eddigi kutatások inkább az egyes tevékenységekkel, például olvasás, színházlátogatás, egyéb szabadidős tevékenységek foglalkoztak.

A vizsgált csoport szabadidős tevékenysége

A Miskolci Egyetemen az 1997/1998-as tanév első félévére 6414 fő iratkozott be nappali tagozatra. Ebből az Állam-és Jogtudományi, a Gazdaságtudományi és a Bölcsészettudományi Karok 2-4 évfolyamára 2177 fő. Ennek a csoportnak a 10%-ával, azaz 218 fővel töltettem ki az általam összeállított kérdőíveket. Összesen 107 bölcsész, 56 jogász, 55 közgazdász hallgató válaszolt a fenti évfolyamokból.

A hallgatók szabadidejüket sokféle tevékenységgel töltik. A kérdésekre adott válaszok alapján az olvasás (55%) a válaszok több mint felét tette ki, az azt követő háromféle tevékenységre (barátokkal szórakozik : 50%, moziba jár: 33% és sportol: 26%) kapott válaszok magas száma az egyetemi hallgatók életkorából következett. 22% alatti értéket mutatott a tévénézés, a színházlátogatás 15%-ot, az egyéb tevékenységet végez (pl. ír, zenét hallgat, kirándul, sétál, számítógépezik stb.) 12%-os értéket hozott, végül diszkóba jár 10% és koncertre 6%. Összehasonlítva az adatokat a miskolci egyetemisták körében 1985 és 1986 közötti időszakban vég-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zett időmérleg vizsgálatokkal, megállapítható, hogy az akkor kapott eredmények: olvasás 65%, könnyűzene hallgatása 37%, sport 35% és moziba járás 18%-os értékei, hasonló képet mutatnak a mostanihoz.[7]

A bajai Eötvös József Tanítóképző Főiskolán[8] 1980-ban és 1985-ben mért adatok is ehhez közelítő arányokat mutattak. Egy lényeges változásra azért felfigyelhetünk, 1980-ban 70%-os volt a könyvolvasás, ami 45,7%-ra csökkent öt évvel később. A beszélgetések szerepe nem jelentősen, de szintén csökkent (33%-ról 30,6%-ra), a séta és udvarlás kb. 26%-ról 33%-os szerephez jutott, viszont csökkent a moziba járásra fordított idő is.

A felsőoktatási intézménybe való bekerülés új életformát jelent a hallgatóknak. Hogy mennyire új ez az életforma számukra, s hogy miben különbözik a középiskolás évektől, erre kaphatunk választ a következő táblázatból.

Szembetűnő növekedés a könyvtárlátogatásban és a könyvvásárlásban figyelhető meg, amely egyértelműen összefügg az egyetemi léttel, a tanulmányok sikeres elvégzésének igényével. A „kevesebb" legmagasabb értéke a pihenésnél látható. Szentirmai László eredményeinél magasabb arányt mutat a könyvvásárlás, ami abból adódhat, hogy lényegesen kedvezőbb áron lehetett az 1980-as években jegyzetet, könyveket vásárolni, mint manapság.[9]

Az olvasás mint szabadidő tevékenység

Az egyetemi hallgatóknak tanulmányaik elsajátításához nagyon sok irodalmat kell átolvasni, megtanulni, gyakorlatilag az olvasással töltik szabadidejük nagyobb részét. Ez a csoport az oktatás évei alatt kulturális érdeklődésében igen nyitott, s nem-

Tevékenységek	Kevesebb (%)	Ugyanaz (%)	Több (%)
Könyvvásárlás	11,5	29	59,5
Könyvtárlátogatás	4,6	17,4	78
Nem kötelező irodalom olvasása	28,9	43,6	27,5
Napilapok olvasása	12	48,6	39,4
Folyóiratok olvasása	10,6	48,6	40,8
Baráti társaság alakulása	6,4	34,9	58,7
Kulturális eredmények iránti érdeklődés	8,3	55	36,7
Múzeum, tárlatlátogatás	29,3	54,7	16
Moziba járás	18,8	38	43,2
Színházlátogatás	32	46,8	21,2
Komolyzenei koncertre járás	28	60,5	11,5
Könnyűzenei koncertre járás	21,5	55,5	23
Diszkók látogatása	25,4	42,4	32,2
Sportolás	30	37,6	32,4
Egyéb hobbi	30	48	22
Pihenés	56	29,4	14,6

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csak az olvasásra fordít sok időt, hanem más művészeti ágakra (film, színház, kiállítások, koncertek) is. Az egyetemisták olvasási kultúrájuk elmélyítése mellett fejlett vizuális ízlésre is szert tesznek.

Tanulmányi elfoglaltsága mellett milyen gyakran olvas? kérdésre adott válaszok:

Az olvasás gyakorisága	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Nem olvas	4	4	7	15	6,8
Olvas	103	52	48	203	93,2
Rendszeresen olvas	44	16	19	79	36,2
Időnként olvas	47	26	22	95	43,6
Ritkán olvas	12	10	7	29	13,4
Összesen	107	56	55	218 fő	100%

A kapott eredményeket összehasonlítva *Nagy Attila* országos felmérésének[10] adataival, közel azonos, eredményeket kapunk. Nála több volt a rendszeresen olvasó (42,2%) és a ritkán olvasó (16,6%), kevesebb az időnként olvasó (39,2%) és a nem olvasó (2%). Ezek az arányok valamivel kedvezőbb tendenciát mutatnak, mint a miskolci adatok, de a tendencia azonos.

Arról is kérdeztem a hallgatókat, hogy szakmai érdeklődésükön túl milyen gyakran és naponta mennyit olvasnak. Az „egy óra alatt" és „egy órát" válaszok magas értékéből (85%) kiderült, hogy bár rendszeresen olvasnak, de naponta egy óránál nem többet. A „két órát" és a „két óra felett" válaszok (15%) háromnegyed részét bölcsészek írták.

A könyvtárhasználatról

A könyvtárhasználat egyik jellemző mutatóját akkor kapjuk meg, ha megpróbáljuk behatárolni azt az időmennyiséget, amelyet a hallgató a könyvtárban tölt.

A hallgatók több mint fele különböző gyakorisággal ugyan, de rendszeresen látogatja valamelyik könyvtárat. A könyvtárlátogatás gyakoriságára és időtartamára vonatkozó adatok a szorgalmi időszakból származnak, mert a vizsgák alatt a hallgatók életmódja alapvetően megváltozik (gyakorlatilag minden tevékenységüket a vizsgákra való felkészülésnek rendelik alá). A „nem rendszeresen" válasz 22%-a mellett a „rendszeresen" könyvtárban töltött idő a válaszok 78%-a, különböző időtartamok között oszlik meg. A legjellemzőbb a „heti 1-6 óra" közötti időtartam. Összevetve Szentirmai László felmérésének eredményeivel Miskolcon kedvezőbb volt a kép, hiszen a szegedi 42%-kal szemben a miskolci egyetemistáknak csak 22%-a „nem jár rendszeresen", a „heti 1-6 óra" közötti idő közel azonos arányú 35% a szegedi, míg 43% a miskolci hallgatóknál.[11]

Könyvtárban töltött órák száma:	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Heti 12 óra felett	7	1	1	9	4%
Heti 6 - 12 óra	24	5	7	36	17%
Heti 1 - 6 óra	54	19	21	94	43%
Heti 1 óra alatt	12	11	8	31	14%
Nem rendszeres	10	20	18	48	22%
Összesen	107	56	55	218	100%

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A házi könyvtár nagyságára a tanulmányokhoz szükséges dokumentumok beszerzése miatt kérdeztem. A válaszokból kiderült, hogy 0-50 kötetnyi van 16%-nak, 51-100 kötetnyi 19%-nak, 101-200 kötetnyi 21%-nak és 200 kötet feletti könyve a megkérdezettek 44%-ának . A házi könyvtár nem tartalmazhatja teljességgel az iskolai tanulmányokhoz szükséges összes könyvet, legfeljebb a legfontosabb alapműveket. A tankönyvvásárlást elsősorban a tanult szak és az évfolyam határozza meg (az anyagiakon kívül, amelyre viszont nem kérdeztem). A válaszokból kiderült, hogy a hallgatóknak több helyről kell beszerezniük a tanulmányaikhoz szükséges segédanyagokat (jegyzet, könyv, stb.) Ennek sorrendje a következőképpen alakult:

Beszerzési forrás	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Házi könyvtár	37	3	5	45	20%
Könyvesbolt	51	37	31	119	55%
Felsősöktől	33	23	32	88	40%
Könyvtárból	99	27	24	150	69%
Egyéb	12	5	5	22	10%
Összesen	232	95	97	424	

A könyvtár elsőbbsége (69%) szinte természetes, hiszen az egyetemi tanulmányokhoz szükséges könyvek, folyóiratok, egyéb dokumentumok az egyetem Központi Könyvtárában, tanszéki könyvtárakban vagy a város más könyvtáraiban megtalálhatók. Könyvesboltból a hallgatók több mint a fele (55%) szerzi be a szükséges jegyzeteket. Az így vásárolt tankönyveknek bár borsos áruk van, de az egyetemisták támogatást kapnak az egyetemtől jegyzetvásárlásra. A házi könyvtár az esetek többségében nem szakkönyvekből áll, inkább szépirodalmat és egyéb általános ismeretterjesztő könyveket tartalmaz. Az egyéb válaszok (10%) a következőket tartalmazzák: évfolyamtársak, csoporttársak, másoltatás útján, tanszékről, ismerősöktől. Mivel a válaszban többféle forrást is meg lehetett adni, ezért nehéz megállapítani a beszerzési források egyértelmű rangsorát.

A Központi Könyvtár használata

1998-ban a megkérdezett hallgatók 97%-a (212 fő) volt beiratkozott használója az egyetem Központi Könyvtárának. A továbbiakban ennek a 212 hallgatónak a könyvtárhasználati szokásaival ismerkedhetünk meg. Az egyszeri beiratkozással nem válik valaki automatikusan tanulmányai végéig a könyvtár olvasójává, mert minden tanév kezdetekor újra be kell iratkozni. A rendszeres könyvtárhasználók száma 128 fő (60%), a könyvtárat rendszertelenül használók száma 84 fő (40%), az alábbi gyakorisággal:

Könyvtárhasználat	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Rendszeresen	64	32	32	128	60%
naponta	14	2	4	20	9,4%
hetente	35	14	19	68	32%
kéthetente	10	12	6	28	13%
havonta	5	4	3	12	5,6%
Rendszertelenül	37	24	23	84	40%
Összesen	101	56	55	212 fő	100%

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A megkérdezett 212 hallgató a következő célokkal keresi fel a könyvtárat:

- szakirodalmat kölcsönözni: 154 (73%)
- vizsgaidőszakban tanulni: 84 (40%)
- számítógépen hálózatba keresni: 77 (36%)
- napilapot olvasni: 71 (33%)
- folyóiratot olvasni: 67 (32%)

könyvtárhasználati szokásainak vizsgálatából megtudhatjuk, hogy: „... *a hallgatóknak 38,3%-a szokott rendszeresen kölcsönözni, helyben olvassa a kötelező olvasmányt és a szakirodalmat olvas, ill. jegyzetel 60,7%; saját jegyzetéből tanul 35,3%; önműveléshez és szórakozás szándékával helyben olvas 31,4%.* Az egyetemi könyvtár tehát nemcsak közvetíti az információt, hanem a hallgatók több mint egyharmadának „munkahelyet" is biztosít: itt készülnek a szorgalmi időszak feladataira és a vizsgákra.[12]

A Központi Könyvtár dokumentumállományának használata

Hogyan keres	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Önállóan	97	46	40	183	86%
Segítséggel	4	10	15	29	14%
Összesen	101	56	55	212 fő	100%
Hol keresi	**Bölcsész**	**Jogász**	**Közgazdász**	**Összesen**	
Katalógusban	78	38	31	147	69%
Szabadpolcon	29	13	17	59	28%
Számítógéppel	49	19	24	92	43%
Összesen	156	70	72	298	

- számítógépen keresni a könyvtár adatbázisában: 56 (26%)
- tanulni vizsgaidőszakon kívül is: 35 (17%)
- hetilapot olvasni: 30 (14%)
- szépirodalmat kölcsönözni: 21 (10%)
- egyebet kölcsönözni: 13 (6%)
- számítógépet használni: 6 (3%)

A miskolci egyetemisták elsősorban szakirodalmat és szépirodalmat kölcsönöznek (83%), napilapot, hetilapot és folyóiratot olvasnak (79%), számítógépet használnak (65%), és tanulnak vizsgaidőszakban és azon kívül is (57%). A szegedi egyetemisták

Az a tapasztalat, hogy addig, amíg a könyvtári gyűjteményekben csak a hagyományos cédulakatalógussal tárták fel az állományt, a használók jobban tudtak tájékozódni. A számítógépes információszolgáltatás megjelenése azt is jelentette, hogy közbeiktatódik a technika, tehát előbb annak alkalmazását, használatát kell megtanulni ahhoz, hogy adatokhoz, információhoz jusson az olvasó. A cédulakatalógusban keresés 69%-os és a szabadpolcon való keresés 28%-os aránya a hagyományos könyvtárhasználat meglétére utal, de hogy a számítógép segítségével 43% keres, jelzi, hogy a fiatal korosztály gyorsan megtanulja a számítógépet katalógusként, információs forrásként használni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az állományrészek használata

Állománytípus	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Kézikönyv	36	7	9	52	25%
Szakirodalom	89	45	35	169	80%
Szépirodalom	20	1	6	27	13%
Folyóiratok	19	17	16	52	25%
Szabványtár	1	2	3	6	3%
Számítógépes adathordozók	12	6	8	26	12%
Összesen	177	78	77	332	

A táblázatból kiderül, hogy az állományból a szakirodalom iránt a legnagyobb a kereslet (80%), a kézikönyvek és folyóiratok azonos aránya (25 - 25%) mindkét dokumentumtípus használhatóságát, nélkülözhetetlenségét mutatja. A szépirodalom és a számítógépes adathordozók közel azonos aránya már az új adathordozó népszerűségét jelzi, bár a szépirodalom használatának alacsony aránya elgondolkodtató. A *„Dolgozatok, egyéb tanulmányi feladatok megoldására és a szakirodalom kutatásához általában talált-e elegendő dokumentumanyagot a Központi Könyvtár állományában?"* kérdésre adott válaszok értékelésénél a „nem talált" (66%) válaszok magas száma érthetővé teszi, miért vesznek igénybe más könyvtárakat is a hallgatók.

Más könyvtárak párhuzamos használata

Miskolcon az egyetemi könyvtáron kívül két nagy közművelődési könyvtár, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és a Miskolc Városi Könyvtár fiókkönyvtárai, illetve tanszéki könyvtárak segítik az egyetemi hallgatókat a tanulmányaik végzéséhez, szórakozásukhoz szükséges könyvek, folyóiratok egyéb dokumentumok hozzáférésében. Ezekben a könyvtárakban együttesen több mint egymillió kötetnyi könyv, kb. 3500 féle folyóirat és több tízezer egyéb dokumentum (kézirat, hanglemez, mikrofilm, képanyag, stb.) várja az olvasókat. A városban két értékes muzeális könyvgyűjtemény is található: a Lévay József Muzeális Könyvtár, és a Selmeci Műemlékkönyvtár. Jelentős gyűjteménye van a kutatás számára még a Hermann Ottó Múzeumnak és a Megyei Levéltár szakkönyvtárának. E két utóbbi hely nem, vagy csak korlátozottan nyilvános.

Válaszok (hova)	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Nem	24	38	37	99	45%
Igen a következő könyvtárakba:	83	18	18	119	55%
Megyei	61	8	15	84	70%
Városi	47	3	2	52	44%
Egyéb	15	7	1	23	19%
Összesen	107	56	55	218 fő	100%

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Azok a hallgatók, akik az egyetemi könyvtárban nem találják meg a számukra szükséges irodalmat, beiratkoznak más könyvtárakba is. Nálunk a hallgatók 55%-a iratkozott be máshova is.

Legtöbben (70%) az általános tudományos gyűjtőkörű megyei könyvtárat használják az egyetemivel párhuzamosan, de népszerű a városi könyvtár gyűjteménye is. Az, hogy egyszerre kettőnél több könyvtárba is beiratkozzon egy hallgató, inkább csak a bölcsészekre jellemző. A párhuzamos könyvtári tagság nem jelenti azt, hogy a Központi Könyvtár szolgáltatásait nem kívánják használni vagy mellőzni akarják. E tény inkább azt jelenti, hogy szívesen kiegészítik egyéb források igénybevételével is. Az okokat keresve az alábbi táblázat megmutatja, hogy miért iratkoztak be más könyvtárakba is a hallgatók:

- a Központi Könyvtár állományával elégedetlen: 58%
- a Központi Könyvtár szolgáltatásával elégedetlen: 12%
- közelebb van a lakóhelyéhez, mint a Központi Könyvtár: 15%
- egyéb ok játszott közre 15%

A megkérdezett hallgatókból 119 fő (55%) iratkozott be más könyvtárakba, ezek 58%-a azért, mert elégedetlenek a könyvtár állományával. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy nem találta meg (azaz, nem tudta kikölcsönözni) a számára szükséges irodalmat az egyetemi könyvtárban. A szolgáltatások iránti elégedetlenség mögött az áll, hogy hosszabb nyitvatartásnak, több számítógépnek jobban örülnének a diákok. Az egyéb okok között említették a hallgatók: „több könyvtárban nagyobb esély van arra, hogy megtaláljam a keresett könyvet," ha nemcsak szakmai könyveket keres valaki, nagyobb az esélye, hogy az általános művelődési igényét több könyvtárban jobban ki tudja elégíteni. A jogász hallgatók közül többen írták, hogy a számukra szükséges dokumentum sokszor csak az Országgyűlési Könyvtárban található meg. Többen kevesellték a kölcsönözhető könyvek, jegyzetek számát. A hallgatók döntő többsége nem boldogul saját oktatási intézményének gyűjteménye nélkül, amely fizikailag is a legelérhetőbb, de ezzel együtt csaknem 60%-uk tagja a közkönyvtári hálózatnak is, derült ki *Nagy Attila* felméréséből is.[13]

A Központi Könyvtáron kívüli könyvtárhasználatkor milyen céllal veszi igénybe a felkeresett könyvtárat?

Tevékenységek:	Bölcsész	Jogász	Közgazdász	Összesen	
Kölcsönöz	86	13	15	114	52%
Helyben olvas	41	10	5	56	26%
Jegyzetel	36	5	6	47	21%
Fénymásoltat	28	10	4	42	19%
Egyéb	2	-	-	2	1%
Összesen	193	38	30	261	

A könyvtárakban folytatott tevékenységek között vezet a kölcsönzés (52%), ezt követi a helyben olvasás (26%) és jegyzetelés (21%). A másoltatás (19%) a saját anyag (órai jegyzetek, dolgozatok) vagy olvasótermi anyag, esetleg folyóirat cikkek másolatát jelentheti. Az egyéb tevékenység adatgyűjtést, illetve adatfeldolgozást takar. Hasonló eredmények születtek a pedagógusok körében végzett vizsgálatokból is, tehát a kölcsönzést (50%) követte a könyvek és folyóiratok átlapozása, majd a felkészülés (tanulás, jegyzetelés).[14]

Ugyancsak hasonló értékeket mutat az országos felmérés eredménye: kölcsönzés 46,5%, helyben olvas 34,7% és fénymásoltat 19,5%.[15]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A többi könyvtár használatát is legtöbbször a kölcsönözhető irodalom beszerzése motiválja.

Érdemes elgondolkozni azon, hogy a hallgatók maradék 45%-a miért nem lép kapcsolatba másik könyvtárral. Azért mert túl passzívak, vagy azért, mert elégedettek a Központi Könyvtár állományával és szolgáltatásaival? Erre nem kaptam választ a kérdőívekből.

A hallgatók és az internethasználat

A megkérdezett hallgatók 56%-a használja rendszeresen az internetet. Leggyakrabban információkeresésre (74%) és valamivel kisebb arányban személyes levelezésre (62%) veszik igénybe. A használat helye leggyakrabban az egyetem (67%), a Központi Könyvtárban (36%) otthon (16%) és egyéb helyen pl. másik könyvtárban, ismerősöknél érthető okok miatt viszonylag alacsony (8%) arányban.

A jövő legfontosabb információhordozójának 79%-uk a számítógépes hálózatot tartotta, a CD-ROM-ot 22%, a papírt mindössze 6%-uk, a mágneslemezt 3% , és a DVD-t, MCD-t is 3%-uk említete.

Összefoglaló megjegyzések

1. A hallgatók válaszaiból számomra az derül ki, hogy bár szabadidejüket sokféle és változatos kikapcsolódásra szánják, de igen nagy arányban (55%-ban) választják az olvasást és a társas kapcsolatokat (50%). Hogy ki mennyi szabadidővel rendelkezik , az egyénileg nagyon eltérő, s érthető okok miatt nagy különbség van a vizsgaidőszak és a szorgalmi időszak időbeosztása között.
2. Tanulmányaikhoz a segédanyagok több mint felét (55%) meg kell vásárolniuk, pedig a könyvtárból beszerzett irodalom 69%-os aránya azt mutatja, hogy a könyvtár(ak) felkészültek. A hallgatóknak 60%-a rendszeres könyvtárhasználó és a rendszeres könyvtárlátogatók közel egyharmada (32%) jár a könyvtárba hetente, a szorgalmi időszakban 9,4%-uk pedig naponta bejár a könyvtárba.
3. A könyvtárba többféle célból mennek a hallgatók. Leggyakrabban kölcsönözni (89%) szoktak, elsősorban szakirodalmat (73%). Nagyon magas a napilapot, hetilapot és folyóiratot olvasók száma (79%). Tanulási céllal a vizsgaidőszak alatt és azon kívül is a hallgatók mintegy 57%-a jár. A számítógép használata nagy vonzerőt jelent, ugyanis a hallgatók 65%-a nyilatkozott úgy, hogy a látogatása során szívesen keresgél hálózati adatbázisokban és használja a levelezést.
4. Örvendetesen magas a könyvtárat önállóan használók aránya. A hallgatók 86%-a állította ezt magáról, s csak 14%-uk szorul segítségre vagy igényli a könyvtáros segítségét a könyvtárhasználathoz. A hagyományos tájékoztatási eszközök nem veszítették el népszerűségüket, de egyre nagyobb biztonsággal veszik igénybe (43%) az online katalógust is.
5. A hallgatók kétharmadára igaz, hogy napi egy órát fordítanak olvasásra, ezen belül a könyvek olvasása vezet.
6. Több könyvtárnak is tagja a megkérdezett hallgatók 55%-a. Ennek az az oka, hogy nem mindig jutnak hozzá a számukra fontos irodalomhoz a Központi Könyvtárban, de motiváló tényező, hogy korábbi könyvtárhasználati tagságukat sem akarják feladni. Más könyvtárak igénybevételekor ugyancsak a kölcsönzés a jellemző.
7. A számítógépes információkeresés széles körben népszerű, az internet rendszeres használata pedig 56%-os. Legtöbbször az egyetemen (67%) és a Központi Könyvtárban (36 nyílik erre lehetőségük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. A könyvtár nyitvatartási idejével a hallgatók több mint háromnegyede (85%) elégedett, ugyanakkor voltak olyan visszajelzések, amelyek a jelenleginél hosszabb nyitvatartási időt képzelnének el a hétvégéken és hosszabb nyári nyitvatartási időt szeretnének.
9. A hallgatók részéről felmerülő igények hangsúlyosan érintették a szakkönyvek nagyobb választékát, a kötelező irodalomból több kölcsönözhető példány beszerzését, rugalmasabb nyitvatartást, több olvasótermi számítógép beállítását fogalmazták meg.

Megállapítható, hogy a megkérdezett hallgatói csoport intenzív könyvtárhasználó. Elsősorban a Központi Könyvtár állományát és szolgáltatásait veszik igénybe, de szükség szerint élnek a párhuzamos könyvtárhasználattal is. A Központi Könyvtár felkészült az új képzési szakirányok következtében fellépő könyvtári igények ellátására, s igyekszik a menet közben felmerülő igények elébe menni. A bölcsészek szakirodalmi ellátásában még vannak hiányosságok, elsősorban az anyagi eszközök hiánya miatt, de reméljük, kezelhetően. A retrospektív állományépítés – amire a bölcsészeknek szükségük lenne – függ a könyvpiac kínálatától is, hiába van igény régebben kiadott könyvek beszerzésére, ha azok nem találhatók a piacon. A számítógépesítés továbbfejlesztése szintén anyagi kérdés. Remélem, optimisták lehetünk a jövőt illetően.

Irodalom

1. ZSÁMBOKI László: Miskolc és egyeteme. In: Miskolci Egyetem. Miskolc: ME, 1991. pp. 3-15.
2. ZSIDAI József: A könyvtár Miskolcon 1949-1985. In: A műszaki felsőoktatás első könyvtára Magyarországon, 1735-1985: Selmecbánya, Sopron, Miskolc. Miskolc : NME, 1989. pp.190-292.
3. A Nehézipai Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának 1981. évi jelentése: belső használatra. Miskolc : ME, 1981. 46 p. (2. p.)
4. ZSIDAI József: A Miskolci Egyetemi Könyvtár humán irányultságának felkészültsége 1995-ben. In: Könyvtári alapok a Miskolci Egyetem humán képzéséhez: az egyetem fennállásának 260. évfordulója alkalmából rendezett jubileumi tudományos konferencia könyvtári szekciójának előadásai: Miskolc-Egyetemváros, 1995. szeptember 8. Miskolc : ME, 1995. pp. 23-44. (30. p.)
5. lásd uo. 43. p.
6. SZENTIRMAI László: Egyetemi hallgatók Szegeden: a munkaidő és a szabadidő tevékenység-struktúrája. Bp. : Gondolat, 1976. 306. p.
7. TÓTH Pál: Egyetemisták az idő mérlegén I.: a NME hallgatói körében 1986. októberében végzett időmérleg-vizsgálat alapján készült kutatási zárójelentés. Miskolc : NME, 1987. - 114 p. (29. p.)
8. DUNAINÉ MÉSZÁROS Éva, Frick Mária: Tanítójelöltek munka-és szabadidős tevékenysége két vizsgálat tükrében. Baja: Eötvös Tanítók. Főisk., 1989. - 34. p.
9. SZENTIRMAI László: Az olvasó egyetemi hallgató. Bp: NPI, 1981. - 147 p. (66. p.)
10. NAGY Attila: Diplomagyár és/vagy értelmiségképzés: főiskolai és egyetemi hallgatók olvasási kultúrája, könyvtárhasználati szokásai. In: Könyvtári Figyelő, 1998. 3-4. sz. pp. 432-443.
11. lásd 6. pont, 81. p.
12. lásd 6. pont
13. lásd 10. pont
14. Tanítóképzős főiskolai hallgatók könyvtárhasználati szokásai: kérdőíves felmérés a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. In: a Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei V. 1988, II. kötet pp. 209-224.
15. lásd 10. pont

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár tevékenységének és szolgáltatásai minőségének értékelése az európai modell alapján

Zalainé Kovács Éva
ekovacs@hoya.kee.hu

A minőség felértékelődése

Az 1990-es éveket a minőség felértékelődése jellemzi. Az elmúlt évtizedben lejátszódó politikai, gazdasági, technológiai és társadalmi változások alapvetően megváltoztatták a hatékony és sikeres működés feltételeit a termelő és szolgáltató szervezetek számára. A termékek és szolgáltatások minősége stratégiai tényezővé vált a non-profit szférában is.

A kilencvenes évek elején indult minőségbiztosítási rendszer (ISO 9000 szabványsorozat) bevezetési aránya még ma is magas. Néhány évvel ezelőtt azonban egy újabb irányzat indult meg a minőségfejlesztés területén, mégpedig a teljes körű minőségirányítás (TQM) bevezetése és az ezt segítő önértékelés.

Önértékelés

Az önértékelés egy adott szervezet rendszeres átvilágítása egy követelményrendszernek megfelelően. Ebben az esetben a vezetés, a szolgáltatáspolitika és stratégia, az emberi erőforrás és más erőforrások, a folyamatok menedzselése, a használói és dolgozói elégedettség, a társadalmi hatás és a szervezet eredményei szempontjából készít az intézmény önmagáról értékelést. Ennek során erősségeket és fejlesztendő területeket határoznak meg és ez a továbbfejlesztési terv alapját képezi.

TQM

A TQM nem más, mint az intézmény, a szervezet napról napra történő továbbfejlesztése annak érdekében, hogy termékei vagy szolgáltatásai a vevőt, használót egyre nagyobb mértékben kielégítsék.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

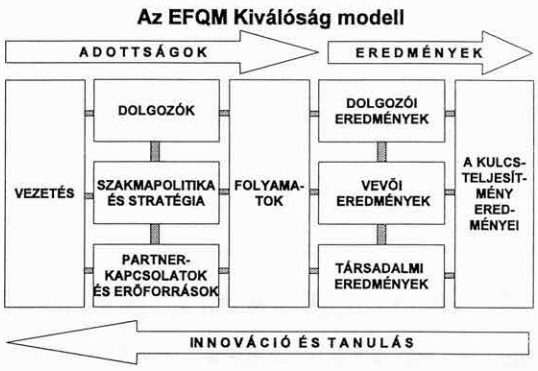
Ez a szemléletmód nem hierarchikus, inkább innovatív, rugalmas szervezetet kíván, ahol a munkatársak és a külső partnerek jól tudnak együttműködni, csoportban dolgozni, a problémákat közösen megoldani.
A hangsúly a felhasználón van, akinek kimondott és látens igényeinek kielégítése érdekében működik a szervezet.

Európai Minőségi Díj

A teljes körű minőségirányítást alkalmazó szervezetek elismerésére 10 évvel ezelőtt alapítottak díjat az USA-ban (Malcolm Baldrige Díj) , 7 évvel ezelőtt Európában (Európai Minőségi Díj), s azóta a világ több mint 50 országában működik nemzeti minőségi díj. 1996-ban Magyarországon is megalapították ezt a díjat, amelyet a termelő és szolgáltató szervezetek számára írnak ki pályázat alapján minden évben.

Hazai helyzet

A magyar könyvtárakban is egyre inkább elterjedőben van a minőségi szemlélet, s az Informatikai és Könyvtári Szövetség is sokat tett ennek érdekében. A minőségbiztosítási tréningek szervezésében, vezetésében magam is részt vettem, tanulmányoztam a hazai és külföldi szakirodalmat és ilyen jellegű szemináriumokon, tanfolyamon is részt vettem. Így merült fel bennem az a gondolat, hogy a könyvtárak tevékenységének és szolgáltatásaik minőségének értékelésénél is alkalmazni lehetne a minőségi díjhoz kapcsolódó modellt.
Ez a modell alkalmas lenne egyrészt az *Év Könyvtára* cím elnyerésére pályázó könyvtárak azonos szempontok szerinti megítélésére, másrészt segítené a szakmai irányelvek, illetve a szakfelügyeleti rendszer kidolgozását.
Az Európai Minőségirányítási Alapítvány (EFQM) fejlesztette ki az Európai Minőségi Díj odaítéléséhez és az önértékeléshez használt Európai Üzleti Kiválóság modellt, illetve annak továbbfejlesztett változatát.

1. ábra
Az EFQM Kiválóság modell

A modell szerkezetét kilenc kritérium alkotja, ebből öt az adottságok (mit tesz a szervezet?), négy pedig az eredmények (mit ér el a szervezet?) közé tartozik. A kilenc kritériumhoz összesen 32 alkritérium tartozik. A továbbfejlesztett modellt copyright védi, és hivatalos elnevezése: EFQM Kiválósági modell.

Az öt adottság a következő:

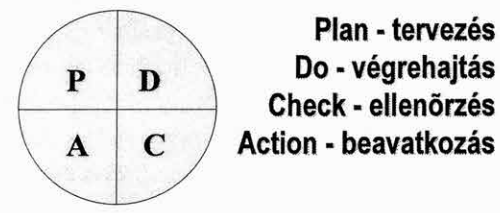
- vezetés;
- üzletpolitika és stratégia
- dolgozók;
- partnerkapcsolatok és erőforrások
- folyamatok.

A négy eredmény:

- vevői eredmények
- dolgozói eredmények
- társadalmi eredmények
- a kulcsteljesítmény eredményei

A modell magvát az EFQM által RADAR-logikának nevezett koncepció alkotja. Ez tulajdonképpen a PDCA-cikluson (tervezés-végrehajtás-ellenőrzés-beavatkozás) alapul.

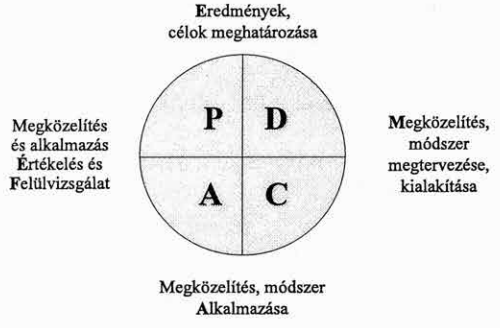
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. ábra
A PDCA-ciklus

A RADAR négy ciklikus eleme
- eredmények,
- megközelítés,
- alkalmazás,
- értékelés és átvizsgálás

végső soron lefedi a szervezet eredményeit; azt, hogy mit tervez tenni és miért; a mindennapok során hogyan váltja valóra elképzeléseit; illetve hogyan értékeli, méri és vizsgálja át a megvalósítást.

3. ábra
RADAR logika ábrázolása

Alapkoncepciók

Az EFQM Kiválósági Modell a szervezeti kiválóságot alkotó nyolc alapkoncepción nyugszik.

- Eredményorientáció – mennyire sikerül egyensúlyba hozni és kielégíteni valamennyi érdekelt fél (alkalmazottak, ügyfelek, külső partnerek, a helyi illetve az egész társadalom, továbbá az adott szervezetben pénzügyi érdekeltséggel rendelkezők) szükségleteit.
- Ügyfélközpontúság – az ügyfél a szolgáltatás minőségének végső elbírálója, a jelenlegi és potenciális ügyfelek igényeire való egyértelmű összpontosítás révén mutatható ki.
- Vezetés és a célok állandósága – a vezetők magatartása világos és egységes célokat fogalmaz meg, továbbá olyan környezetet hoz létre, amelyben maga a szervezet és az alkalmazottak kitűnően tudnak teljesíteni.
- Irányítás a folyamatok és a tények alapján – akkor hatékony a szervezet tevékenysége, ha minden egymással összefüggő tevékenységet jól megértenek, és módszeresen irányítanak. Az irányítás, illetve a tervezett fejlesztések és döntések megbízható információn alapulnak.
- Az alkalmazottak fejlesztése és bevonása – az alkalmazottak képességeiket csak a bizalom légkörében és a mindenkire kiterjedő hatáskörrel való felruházás során tudják teljes mértékben kibontakoztatni.
- Folyamatos tanulás, innováció és fejlesztés – a szervezetek teljesítménye akkor éri el a maximumot, ha ez a három kitétel beépül a szervezet kultúrájába.
- A partnerkapcsolatok fejlesztése – a partnerekkel való kölcsönösen előnyös, a bizalmon, a tudás megosztásán alapuló kapcsolatok kiépítése elősegíti a hatékony működést.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Felelősség a társadalom iránt – a szélesebb értelemben vett közösség elvárásainak felülmúlása a szervezet hosszú távú érdekeit szolgálja.

A szervezet innovációs és tanulási képessége a kiválóság egyik kulcstényezője, mindig valamiféle visszacsatolással kapcsolódik az elért eredményekhez – ennek fontosságát jelképezi a visszafelé mutató nyíl.

Eredménykritériumok

- Vevői eredmények – az ügyfelek hűségén kívül idetartozik még, hogy milyennek érzékelik az ügyfelek a szervezet arculatát, szolgáltatásait.
- Dolgozói eredmények – magukba foglalják az alkalmazottak motivációját, megelégedettségét és teljesítményét, illetve azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a szervezet nyújt saját dolgozóinak.
- Társadalmi eredmények – a szervezet működési helyének közösségével való kapcsolata, illetve a kapott elismerések.
- A kulcsteljesítmények eredményei – a szervezet tervezett teljesítményének anyagi és nem anyagi jellegű eredményei. Idetartozik a költségvetési arányok betartása, a sikerek és kudarcok aránya, a szellemi tulajdon értéke.

Az eredménykritériumokat először észrevételek, vélemények (pl. az ügyfél panaszai, felmérések, kérdőívek stb.) alapján lehet értékelni. Ezt követi a teljesítménymutatókkal végzett értékelés a teljesítmény nyomon követésére, előrejelzésére és jobbítására.

Az eredmények értékeléséhez kidolgozott irányelvek adják meg azoknak a speciális kérdéseknek a jegyzékét, amelyeket figyelembe kell venni az értékeléskor.

Ezen speciális kérdések összeállításánál jól használható lenne például a SERVQUAL módszer tíz alapvető dimenziója.

A szolgáltatások minőségének leghatékonyabb vizsgálati módszerét az ügyfél szempontjából három amerikai kutató, *Parasuraman, Zeithaml* és *Berry* dolgozta ki. Fókusz-csoportokat hoztak létre a különböző szolgáltatások igénybevevőiből és az így nyert adatok elemzése alapján fogalmazták meg a SERVQUAL módszer lényegét. A SERVQUAL 10 alapvető dimenziót fogalmaz meg, amelyek a szolgáltatás minőségét meghatározzák. Ezek a dimenziók többféle variációban felhasználhatóak, pl. kérdőív, önértékelő ellenőrző lista elkészítésénél.

A szolgáltatás minőségének 10 dimenziója

- megbízhatóság – a teljesítmény és a teljesítés egységessége, azaz, hogy azt kapja-e az ügyfél, amit ígértek neki?
- fogékonyság – meg van-e a hajlandóság, illetve szolgálatkészség a szolgáltatás nyújtásában az ügyfél kívánságai alapján?
- hozzáértés – a megfelelő jártasságokkal és tudással rendelkezik-e a személyzet?
- hozzáférés – a probléma megoldásáért felelős személy elérhető-e, a személyzettel lehet-e könnyen kapcsolatot teremteni?
- előzékenység – udvariasak, szívélyesek-e a kapcsolatokban?
- kommunikáció – az ügyfél által érthető nyelvezet használnak-e, az ügyfélt meghallgatják-e?
- bizalomgerjesztés – odafigyelnek-e az ügyfél érdeklődésére, a szolgáltatásoknak „jó híre" van-e, értékének megfelelő-e az ára?
- biztonság – fizikai biztonság, titoktartás van-e, korrektek-e a pénzügyek?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az ügyfél ismerete – meghallgatják-e az ügyfelet, kap-e egyéni figyelmet, személyre szabott szolgáltatásokat?
- kézzelfoghatóság – az eszközök, a berendezések és egyéb fizikai körülmények állapota, elhelyezése, a személyzet megjelenése megfelelő-e?

Adottságkritériumok

- Vezetés – hogyan segítik elő a vezetők a jövőkép és az átfogó célok megvalósítását, mennyire járulnak hozzá saját személyükben a megfelelő tevékenységek és magatartásformák kialakításához.

Alkritériumok
- A vezetők alakítják ki a jövőképet, a küldetésnyilatkozatot az értékeket és a kiválósági kultúrát.
- A vezetők személyesen biztosítják a szervezet rendszerének kidolgozását, megvalósítását és folyamatos fejlesztését.
- A vezetők együttműködnek az ügyfelekkel, a partnerekkel és a társadalom képviselőivel.
- A vezetők motiválják, támogatják és elismerik a szervezet alkalmazottait.

- Üzletpolitika és stratégia – hogyan valósítja meg a szervezet valamennyi érdekelt szempontjait (alkalmazottak, ügyfelek, partnerek) figyelembe vevő stratégia segítségével saját jövőképét és átfogó céljait.

Alkritériumok

Az üzletpolitika és stratégia:
- az érdekelt felek jelenlegi és jövőbeli szükségletein és elvárásain alapul.
- alapja a teljesítménymérésből, kutatásból, tanulásból származó információ.
- állandó fejlesztés, felülvizsgálat és korszerűsítés alatt áll.
- a kulcsfolyamatokon keresztül valósul meg.
- megismerésében és végrehajtásában mindenki részt vesz.

- Dolgozók – hogyan menedzseli, fejleszti az alkalmazottak tudását és munkavégző képességét egyéni, csoport- és szervezeti szinten.

Alkritériumok
- Az emberi erőforrást megtervezik, menedzselik és fejlesztik.
- Az alkalmazottak tudását és szakértelmét fejlesztik és megőrzik.
- Gondoskodnak a munkatársak felhatalmazásáról és bevonásáról.
- A szervezet és az alkalmazottak között párbeszéd folyik.
- Törődnek az alkalmazottakkal, elismerik és jutalmazzák őket.

- Partnerkapcsolatok és erőforrások – hogyan tervezi és menedzseli a szervezet külső partnerkapcsolatait és belső erőforrásait folyamatai hatékony működése és stratégiája támogatása érdekében.

Alkritériumok
- A külső partnerkapcsolatok,
- a pénzügyek,
- az épületek, berendezések és anyagok,
- a technológia,
- az információ és a tudás

menedzselése.

- Folyamatok – hogyan tervezi meg, menedzseli és fejleszti a szervezet folyamatait, stratégiájának támogatása, az ügyfelek igényeinek kielégítése és az érték teremtés céljából.

Alkritériumok
- A folyamatokat módszeresen tervezik és irányítják.
- Minden folyamatot úgy fejlesztenek, hogy azok teljes mértékben kielégítsék az ügyfeleket és a többi érdekelt felet.
- A szolgáltatásokat az ügyfelek igényei és elvárásai alapján tervezik és fejlesztik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A szolgáltatásokat teljesítik és törődnek az ügyfelekkel.
- Az ügyfelekkel a kapcsolatokat menedzselik és erősítik.

A modell igen hatékony eszköze az önértékelésnek, segítséget nyújt a fejlesztési lehetőségek meghatározásához és a fejlesztési és cselekvési tervek kidolgozásához.

A modell jól kiemeli a RADAR logika szerint, hogy a szervezet számára szükséges:

- az elérni kívánt eredmények pontos meghatározása,
- az alkalmazandó megközelítések tervezése és kialakítása,
- e megközelítések szisztematikus alkalmazása,
- a megközelítések értékelése és átvizsgálása, majd a prioritások meghatározása, továbbá a fejlesztések megtervezése és végrehajtása.

A közszolgáltatásban a minőségjavítás és fejlesztés egyik legelterjedtebb módszere a TQM, amely a vevői, felhasználói igények és elvárások folyamatos és teljes megelégedettséget biztosító kiszolgálását kötelező érvénnyel helyezi a középpontba és azt folyamatos minőségjavítással, korszerű minőségjavító technikák és módszerek alkalmazásával, a munkatársak képességének teljes körű kihasználásával, ugyanakkor a költségek legalacsonyabb szinten tartásával valósítja meg. A TQM megvalósításához vezető utat az EFQM Kiválósági Modell adhatja, amely nem más, mint a TQM mérésére szolgáló eszköz. Ezért a modellt egyre több közszolgáltató szervezet választja és alkalmazza minőségjavító-, fejlesztő tevékenysége alapmódszereként.

Önértékelési modell közkönyvtárak és információs intézmények számára Nagy-Britanniában

A Loughborough University által kidolgozott Library and Information Sector Improvement Model (LISIM) egyedülálló kezdeményezés ezen a területen. Követelményrendszere az alábbi három módszer elemeit ötvözi:

- EFQM Üzleti Kiválóság Modell
- „The Quality Framework for Public Sector Quality" Modell (Stewart és Walsh, 1989)
- „The Democratic Approach for Public Sector Quality" Modell (Pfeffer és Coote, 1991)

Mindhárom megközelítés az emberi erőforrás minőségének és a vevői, felhasználói megelégedettségének fontosságát hangsúlyozza.

A LISIM kidolgozásakor a fenti modellek követelményeit le kellett fordítani a könyvtári és információs szolgáltatások nyelvére, be kellett építeni a közszolgáltatás értékeit, valamint speciális szakmai és – nem utolsósorban – etikai szempontokat is figyelembe kellett venni.

4. ábra
A LISIM Könyvtári Önértékelési Modell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A LISIM Könyvtári Önértékelési Modell fő szempontjai az alábbiakban foglalhatók össze:

Általános alapelv

- nem előírásszerű – a modell bemutatja az értékelési követelményeket és példákat ajánl a „jó gyakorlat" alkalmazására, de nem írja elő azt a módszert, vagy megközelítést, amelyet az adott könyvtárnak kötelezően alkalmaznia kell(ene). Az adott könyvtárnak, vagy információs intézménynek kell eldöntenie, hogy mennyire illeszthetőek ezek stratégiai tervéhez, szakmapolitikájához, céljaihoz.

Vezetési – irányítási elvek

- A célok állandósága – a stratégiai tervet, a szakmapolitikát és a célokat le kell bontani a szervezet minden részére és minden tevékenységet ezekkel kell összhangba hozni.
- Folyamatos javítás -a folyamatos javításnak át kell hatnia és középpontjában kell lennie minden munkafolyamatnak és műveletnek, be kell épülnie a könyvtár szervezeti kultúrájába. Az értékelési módszereket és a teljesítménymutatókat a kitűzött célokhoz kell igazítani.
- Benchmarking (színvonalmérés) – a folyamatos javítás ösztönzésére és előmozdítására alkalmazni kell mind a szervezet, mind a folyamat benchmarking-ot.
- Tényeken alapuló vezetés – a minőségjavításra vonatkozó döntéseket pontos és a rendelkezésre álló összes releváns információ alapján kell meghozni.

Emberi tényezők

- Jövőbe tekintő vezetés – a felső vezetés elkötelezettsége alapvető fontosságú az önértékelés sikerének szempontjából. Az elkötelezett vezető a szervezet tervezési és minőségjavítási tevékenységének mozgató ereje.
- Az érintettek – a külső érintettek elvárásainak való megfelelés a modell szerves része. A könyvtári szolgáltatásoknak nem a befele, hanem az olvasókkal/ügyfelekkel kapcsolatban álló szolgáltatások menedzselésére kell irányulnia. A könyvtári szolgáltatások érintettjei azok, akik érdekeltek ezekben a szolgáltatásokban: nemcsak egyszerűen használják a könyvtárt, hanem segítik, támogatják tevékenységét, szükség esetén lobbiznak is az érdekében. Az érintettek lehetnek maguk a könyvtári alkalmazottak, a városi közgyűlés tagjai, könyvtárellátók, stb.
- A dolgozók szakmai fejlődése, bevonása és elégedettsége – a könyvtár által biztosított szolgáltatások minősége nagymé:tékben függ az alkalmazottak motiváltságától és elkötelezettségétől. Ezért olyan rendszereket kell működtetni, amelyek biztosítják hogy az alkalmazottak megkapják a kellő támogatást munkájuk elvégzéséhez.

A LISIM Modell tehát

- jelentős mértékben közelíti és követi az EFQM Üzleti Kiválóság Modell-t,
- középpontjában a vevőközpontúság és a társadalomra gyakorolt hatás áll,
- fenntartása és működtetése megköveteli, hogy a követelményrendszere beépüljön a stratégiai tervezésbe.

A Modell további lényeges elemei még a marketing stratégia megléte és hatékonysága, a (külső és belső) érintettek bevonása a könyvtár életébe, valamint a cselekvésre való ösztönzés és összpontosítás.

Irodalom

1. BROPHY, P.– COULLING, K.: Quality management for information and library managers. London, Aslib Gower, 1996. 196 p.
2. A továbbfejlesztett EFQM Modell. Ford. Várkonyi Gábor. In: Minőség és Megbízhatóság, 1999. 4. sz. pp. 165-172.
3. MOLNÁRNÉ STADLER Katalin: Az EFQM Üzleti Kiválóság Modell alkalmazása/alkalmazhatósága a közszolgáltatás szektorban. Európai Minőség Hét Magyarországon 1999. VIII. Magyar Minőség Hét Konferencia Budapest 1999. november 8-12. A konferencia előadásai. Szerk.: Róth András – Jancsovics Imréné. Magyar Minőség Társaság 1999. pp. 49-58.
4. PALLAGINÉ BÁNKFALVI Emese: Kinek fontos a minőség? In: Könyvtári Levelezőlap, 1999. 10. sz. pp. 2-4.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Meddig lehet túlélő a könyvtár?

A könyvtárak visszaszorulásáról az információszolgáltatás terén

Mikulás Gábor
mikulasg@matavnet.hu

A nagy túlélő...

Néhány évvel ezelőtt egy vándorgyűlésen *Lengyel László* politológus nagy sikert aratott előadásában a könyvtárosokról, mint a *rendszerváltás nagy túlélőiről* emlékezett meg. Az utólagos könyvtárosi reagálásokból számomra az derült ki, hogy a szakma e kijelentést elismerésként könyvelte el, mert lám, mennyi minden megváltozott a könyvtárak körül, de maga a könyvtár továbbra is kitart. (Azt hiszem, azt senki nem kérdezte meg, hogy pontosan *mi mellett is tart ki?*. A válasz azért lenne fontos, mert tartalmazná a jövőről alkotott képünket, s a dolgok pontos megnevezése, tisztázása a fejlődés első lépcsője.)

Az előadó kijelentésének lehet azonban egy meg nem hallott olvasata is: minden megváltozott már körülötte, de önmaga képtelen a változásra. Sarkítottan mondva: kövület.

De lássunk egy másik példát:

A múlandóságról

Talán emlékeznek még arra a sorozatra, amelyet Oscar-díjas filmrendezőnk, *Szabó István* szerkesztett a televízióban *100 éves a mozi* címmel. Az ötlet kiváló volt, de ehhez is kínálkozik a párhuzam: az igényesen összeválogatott alkotásokat a mozi néhai ellenfelében, a *tévében* mutatattak be, ugyanis maga a mozi súlyos válságban volt: korábbi látogatottsága a töredékére zsugorodott és a kihasználatlanság miatt százával zárták be a mozikat az országban anélkül, hogy a mozilátogatók sírtak volna.

Lehet, hogy száz év múlva már a könyvtárak gyűjteményét is egy háromdimenziós képet mutató kivetítő segítségével fogják nézegetni vagy közvetlenül retinánkra vetíteni, mint egy régi kor művelődéstörténeti emlékeit?

Bérelt helyek sehol sincsenek, az információs piacon sem várnak a felzárkózókra. Az nyeri el az ér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

deklődők/olvasók/használók/kliensek/megrendelők figyelmét, aki legjobban, leghatékonyabban kínálja minőségi szolgáltatását.

Aki a legfrissebb hírekre kíváncsi, a tévéhíradók vagy az újságok helyett már az Internet hírportáljain kérdezheti le a legújabbakat. Bár az internetes **hírek olvasóinak** száma még nem jelentős, de dinamikusan növekszik.[1] A BBC magyar nyelvű esti híradóját is „hallgathatjuk online"[2], s más rádióknak is léteznek hasonló szolgáltatásai.

A *túlélés* bizonyos szintű megkövesedést is jelent, bár nem szívesen vesszük ezt észre. A túlélő önmagában szinte képtelen a megújulásra, jobban érzi magát múltja emlékei között. A változások megrémítik, mert nem tudja fogadni, kezelni őket, s védekezésképpen még inkább magába fordul.

A piac igényei szerinti megújulás szükségessége

Ám, a könyvtáraknak egyáltalán nem kellene túlélőnek lenniük. Nagy *megújulóként*, sőt *folyamatos megújulóként* egyre nagyobb lehetőségekhez juthatnak. Az információs funkciók ugyanis minden szervezetben (vállalatok, társadalmi, állami, nemzetközi szervezetek) egyre fontosabbá válnak (vö.: tudásalapú szervezetek, információs társadalom). Az embereket hatalmas információáradat veszi körül, s miközben mégis információhiányban szenvednek, ugyanis sokszor nem úgy, nem akkor és nem olyan szinten kapják az információt, mint amilyenben szeretnék. Ilyen helyzetben kinek lehetne nagyobb lehetősége, mint annak, aki profi információbegyűjtő, -rendező és -szolgáltató, azaz könyvtáros? Ennek ellenére általánosságban a könyvtárosok elismertsége, megbecsültsége, fizetése messze a lehetőségek alatt marad – hiába hangzanak el a tényeket palástoló szólamok.

Azt látom, hogy szakmánkban továbbra is szívesen fordulnak a történeti témák, hagyományok felé, ami csak alig változó környezetben eredményes stratégia, a mai gyorsan változó piacon biztos bukást jelent (gondoljunk a nagy hagyománytól nehezen mozgó Encyclopaedia Britannica esetére, amikor majdnem csődbe ment, mert figyelmen kívül hagyta az elektronikus megjelenést). A szakmai folyóiratokban megjelenő írások, a könyvtárosképzésben oktatott tantárgyak jelentős része vagy éppen a szakdolgozatok, konferencia-előadások nagy százaléka még mindig történeti vonatkozású. Történelmi nagyjainkat (mondjuk Szent István, Széchenyi, vagy akár Tessedik Sámuel) azért tartjuk nagyra, mert előre tekintettek – messze *jövendővel* komolyan összevetették az akkori jelenkort –, nem a *múltnak homálya felé merengtek vissza.*

Már maga a kifejezés is...

A szakma egyik legfőbb attribútumának számító szót is csendesen ellopták: a *könyvtár* fogalmán a fiatalok egyre inkább az informatikai kifejezésre, a fájlok rendezésére, csoportosítására szolgáló tárra, eszközre gondolnak. *Akár tetszik*, akár nem, képzetükben az alkönyvtár, főkönyvtár, gyökérkönyvtár jelenik meg a közkönyvtár, szakkönyvtár, fiókkönyvtár helyett. S ha már a szavaknál tartunk, az is elgondolkodtató, hogy a könyvtár (library, Bibliothek, stb.) szó helyett Nyugaton inkább információs és könyvtári szolgáltatás, médiaközpont forrásközpont stb. kifejezést használnak. Ugyanis a könyvtárra ma már egyre kevésbé igaz, hogy csak *könyv* és *tár*.

A marketingszemlélet és hiánya

Tizenöt éve még arról folyt a vita, hogy áru-e a kultúra. A mi szakmánkon belül sikerült eldönteni,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a könyvtár bizony szolgáltatás, annak minden feltételével, következményével együtt. Talán rövidesen azon vitatkozunk: érvényesek-e a könyvtárra is a piac szabályai. (A piaci törvényszerűségek *hatásai azonban teljesen függetlenek attól, hogy hiszünk-e bennük vagy, sem.*)

Tény, hogy a piackutatás fontos eleme a hatékony üzletpolitikának. A könyvtárak piacának kutatása felé *alig fordul figyelem;* kevés a jól használható, objektív felmérés. (A kereskedelmi szolgáltatók marketingesei képleteket, algoritmusokat dolgoznak ki például arról, hogy az elárusítótér gondoláinak elején, közepén, végén, alján vagy tetején fixálódik-e a vásárló szeme leginkább, vagy hogy a reklámszöveg milyen asszociációkat ébreszt a különféle piaci szegmensekben. Persze, ott közvetlenül pénzre megy a játék.)

A könyvtárak, ha érzékelik is az információs piac jelenlétét, a következtetéseket ritkán vonjak le. Többször tapasztaltam például köz- és felsőoktatási könyvtárban egyaránt, hogy a használói igénykutatások megállapításaira az lett a válasz, hogy az eredmények nem befolyásolnak semmit, és inkább ne is foglalkozzak hasonló vizsgálatokkal. Persze, tudjuk, hogy a könyvtárakat nem fenyegeti közvetlenül a bezárás réme, ha a könyvtáros mosolya nem elég széles, vagy ha néha félreszakoz, félretájékoztat. A kereskedő számára sokkal közvetlenebb a visszacsatolás. A könyvtáros ugyanakkor könnyebben emleget eszmei könyvtárosi célokat az „információ fontosságának mibenlétéről" és a „mibenlét fontosságának információjáról". A jó kereskedő/vállalkozó egyszerűen meg akar élni, s tudja, nem riaszthat el egyetlen vevőt/megrendelőt sem.

A könyvtáros *pedig* sokszor akarata ellenére is elriaszt. Természetesen nem direkt módon, hanem például azzal, hogy az olvasó számára érthetetlen rendszereket állít fel (az osztályozási rendszerek, a dokumentumok elrendezése, a katalógus szerkezete), és gyakran csak akkor nyújtja át az információt, ha ezt a rendkívül bonyolult rendszert az olvasó legalábbis valamennyire elsajátítja. A könyvtárhasználó számára egyszerűen követhetetlen, hogy a könyvtárban található azonos tartalmú információt a könyvtárosok dokumentumtípusonként(!) tartják számon és a könyvtár különféle gyűjteményeiben helyezik el. A használó oldaláról fellépő érthetetlenkedést a könyvtáros nehezen érti meg, hiszen mindennapos gyakorlata, s a szakmai alapszabályok felől nézve, másként jelenik meg számára a probléma.

Amennyiben az ember például az Amazon.com szolgáltatását veszi igénybe, akkor

1. ki sem kell mozdulnia szobájából,
2. szabadszövegesen kereshet,
3. nem kölcsönbe kapja, hanem örökbe,
4. nem x darabból választhat, hanem 100x-ből, s ha beteszi az ember a kosarába, de mégsem veszi meg, akkor
5. nagy esélye van, hogy másnap árengedményt kap.

Rendelés után öt perccel már postán is van a küldemény, hogy alig több mint egy hét múlva (vagy akár másnap!) a postaládában találhassa a kiadványt. Természetesen a virtuális könyváruház CRM (Customer Relationship Management[3] - vevőkapcsolati menedzsment rendszere) gondoskodik arról, hogy a vásárlói profilt gondozza, azaz a korábban megvásárolt kiadvány témakörében megjelent új könyvet is személyre szólóan ajánlja - akár a jó könyvtáros. Na és persze az, hogy a szolgáltató 10.000 kilométerrel odébb van, fel sem tűnik. Az olvasó-vásárló úgy érezheti, hogy a rendszer őérte van, egyenesen neki találták ki.

A példák sarkítottak, de érezhető, hogy kétféle szolgáltatói gondolkodásról van szól, s a kettő között alapvető eltérés van. Az egyiket statikus információszolgáltatásnak nevezhetjük, a másikat dinamikusnak. Összegyűjtöttem néhány jellemzőt a statikus és a kívánatos dinamikus információs szolgáltatásról:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Statikus modell	Dinamikus, megújuló modell
Bemeneti szabályozás (végzettség, diplomák, előírások fontossága)	Kimeneti szabályozás (teljesítménymérés)
Szabályok, szabványok tisztelete	Visszacsatolás és módosítás
Fejlesztés alkalmanként, kampányszerűen	Folyamatos, összehangolt fejlesztés és tanulás
Rettegés a hibák esetleges elkövetésétől	A kísérletezés, fejlesztés rendszeres bátorítása
Szolgáltatás az „örökkévalóságnak"	Igény szerint hullámzó, szűkülő–bővülő szolgáltatás-kínálat
Szolgáltatás minősége hagyományok alapján	Szolgáltatási szint szerződése, folyamatos innováció
„Ha szeretnél valamit, gyere ide hozzám"	„Kitalálom, mit szeretnél, és elviszem hozzád"
Mindenkinek szolgáltatni akarás	Szegmentált piacok számára szolgáltatás
Hit a probléma jó megoldásában	Hit abban, hogy minden megoldásnál van jobb; minden javítható
Hangsúly a feldolgozás pontosságán	Hangsúly az igény szerinti feldolgozás szintjén

Megítélés érzelmi és racionális alapon

Biztos vagyok abban, hogy e cikket olvasók között többen lesznek, akikből a technológiával, szervezési rendszerekkel szembeni idegenkedés miatt, rossz érzést vált ki az ellentétek hangsúlyozása. Azt is tudom, hogy lesznek olyan könyvtárosok, akik szakmai érvekkel bebizonyítják, hogy *de igenis, precíz szakrendnek kell lenni a polcon, mert rend nélkül csak össze-vissza ság van, és az ugyebár senkinek se lenne jó. Az olvasó pedig, ha akar valamit, akkor tanulja meg helyesen kezelni a könyvtárat.* Az is biztos, hogy például az Amazon.com szolgáltatása sem a paradicsom kapuja, és a fejlesztés, kísérletezés, fejlődés sok buktatóval, valós veszélyekkel jár. Ugyanakkor elengedhetetlen. De a könyvtárosoknak is fel kell fedezniük, s meg kell tenniük a szolgáltatások továbbfejlesztéséhez szükséges lépéseket.

Ha valaki úgy vélekedik, hogy *„Amíg én itt könyvtáros vagyok, addig nem engedem meg..."* könnyen lehet, hogy elűzi a potenciális olvasók tömegét.

Kínálkozik az alkalom, hogy azokat a nem könyvtáros szakembereket, mondjuk *információbrókereket* kell hibáztatnunk, akik lefölözik az információs szolgáltatásokat, elhalásszák a zsíros falatokat. Ők akár a könyvtárakban is kutakodnak, s ötven bruttóért kiszolgálja őket a könyvtáros, hogy a két hét alatt összeállított információs csomagot a bróker félmillió nettóért adja tovább, teljesen legálisan. Fontosnak tartom még egyszer hangsúlyozni, hogy nem *érdemes* a brókert kárhoztatni. Tőlünk nyugatabbra ez meg sem fordul a könyvtárosok fejében, hiszen őket egyben információs brókernek is(!) képezik. Ma idehaza tehát, egyáltalán nem szégyen ellesni az ügyesebbtől a könyvtárosok számára is elfogadható, nyereséget hozó gyakorlatot. Az iparban és az üzleti szolgáltatásokban ezzel kapcsolatban említik a benchmarkingot és a best practice-t

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(más szolgáltató gyakorlatának felmérése, illetve a legjobb gyakorlat alkalmazása).

Bizonyára lesznek olyanok, akik e kifejezések hallatán megcsóválják fejüket, és bizonygatják, hogy a kifejezés tartalma nem új, ezelőtt is volt már ilyen, ha nem is ennek nevezték (ami önmagában igaz), s értelmetlennek tartják az átnevezési mániát. Pedig minden bölcsész tudja, hogy akkor hívunk új néven egy valóságelemet, amikor megnövekszik annak fontossága, vagy tartalma új jelentéssel bővül. (A honfoglaló magyarok akkor kezdték használni a szláv jövevény *jegenye* szót, amikor a vándorlás során olyan helyre értek ahol ez a fa nőtt. Nem átnevezésről van tehát szó, hanem a körülmények megváltozása miatti új valóságelemről, amely nyelvi megkülönbözetést is szükségessé tesz.) A folyamat tehát tudatosulással és ismeret-bővüléssel jár.

Semmi sem örök. Csak a változás – hallhatjuk a szlogent még azok szájából is, akik igazából riadtan gondolnak a megújulásra, a lehetséges bizonytalanságokra. A gyakran emlegetett külső körülmények – amelyekbe szeretünk belekapaszkodni – azonban folyamatosan változnak. Hogy egy régi példát említsek, 1910 körül arról cikkeztek a pesti sajtóban, hogy miért nem lehet bevezetni a székesfővárosban az autóbusz-közlekedést. Az egyik ellenérv az volt, hogy nagyon lassú lesz a közlekedés, mert a hatályos előírások szerint egy gyalogos felvezetőnek kell zászlóval a kezében a jármű előtt haladni, hogy figyelmeztesse a járókelőket a veszélyre...

Dinamikus konkurensek

Az információs brókerek vagy felhasználják a könyvtárosok munkáját, átvéve a szolgáltatokat, vagy alternatív (nem könyvtári) információs csatornákat alkalmaznak – eredménnyel – de ezzel is gyengítve a könyvtárak pozícióit.

Az *Építők Referenciatára*[4], mint nyereségérdekelt vállalkozás naprakész sajtófigyelését végez, s az annotált bibliográfiát megrendeléstől függően online, offline vagy nyomtatott hordozón juttatja el előfizetőihez. Könyvtárost nem alkalmaznak, mert ilyen végzettséggel még nem jelentkezett senki állásajánlataikra. A vállalkozásnak nincs könyvtári *konkurense*... A cég nemcsak e követő információkat gyűjti, hanem a „jövő" híreit is szolgáltatja: tenderekre, pályázatokra hívja fel a figyelmet. Az építőiparin kívül például működnek autóipari, ingatlanforgalmi, jogi, cégadatokat stb. szolgáltató vállalkozások. (Az üzleti információs szolgáltatókról jól használható jegyzéket állított össze *Kiszl Péter.*[5]) Ilyen felfutó vállalkozások megjelenésével ezeken a területeken a könyvtárak gyakorlatilag lemondhatnak a nyereséget hozó információszolgáltatásról, hacsak nem alkalmaznak jobb marketing-módszereket, mint nyereségérdekelt ellenfeleik.

Az említett vállalkozások általában „nem öregebbek" tíz évnél, ami azt jelenti, hogy a könyvtárak a közelmúltban engedték ki kezükből e fizetőképes piacokat. Egészen más helyzet állhatott volna elő, ha a menedzsment- és marketingismereteket a könyvtárban idejekorán használni kezdik, ha a könyvtárak képesek lennének megtartani piacképes ismeretekkel rendelkező munkatársaikat.

Úgy tűnik, hogy az általános információszolgáltatás területén is nyerőre állnak a konkurensek. A forgalmas internetes portálokat[6] (hír-csomópontokat) bár szép információs feladat, mégsem könyvtárak üzemeltetik, s jó, ha könyvtáros szakembert vesznek igénybe a keresőrendszer tökéletesítésére. Ezek a portálok forgalmasak, de nyereségük egyelőre nem kiemelkedő. Más a helyzet a szélesebb szolgáltatást kínáló sajtófigyelő szolgáltatásokkal. Az *Observer Médiafigyelő Kft.*[7] szintén profi sajtófigyelő, napi portékáját – 700 sajtótermék feldolgozott anyaga – már reggel 9-kor, feldolgozva kínálja, például honlapjukon, vagy motoros futárral kiszállítva a megrendeléstől függően. Honlapjukról a több

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mint 2 millió tételes adatbázisból letölthető a cikkek digitális másolata és karakterfelismert fájlja egyaránt. Az online sajtó figyelésének eredményét térítésmentesen kínálja. Könyvtárost nem alkalmaznak. Felvételi kritériumként *nem nevezik meg e végzettséget.*

A hírügynökségek, hírszolgáltatók is csinos szolgáltatáscsomaggal vannak jelen a hazai hírpiacon[8]. Minden *rendes* üzleti szolgáltatóra jellemző a gyorsaság, a széles kínálat, a testre szabhatóság, amelyek a könyvtárak számára is vonzó erények. Szolgáltatásuknak az a következménye, hogy információért egyre kevesebbet kell a potenciális használónak könyvtárba járnia.

Ám ez még nem minden.

Angliában, vagy akár Ausztráliában évekkel ezelőtt vezették be a kötelező tenderezést (Compulsory Competitive Tendering) az információs piacon. Azaz a lakosságnak/oktatási/felsőoktatási intézménynek/kutatóintézetnek ellátására elvileg bárki jelentkezhet. Eszerint nem lehetetlen, hogy az információs és könyvtári szolgáltatás tenderét nem a könyvtár, hanem egy profitérdekelt információs szolgáltató, egy magánvállalat nyeri meg.
A munkát hosszabb távon tehát az végzi el, aki ahhoz a legjobban ért és leghatékonyabban végzi ezt el. Ez a használónak jelenti a legnagyobb hasznot. Miért is tagadnánk meg tőle, hiszen érte vagyunk. Nem?

Kérdés

Az a tény, hogy nyereségérdekelt vállalkozások megélnek az információs piacon, felveti a kérdést: miért nem képesek a könyvtárak saját lehetőségeiket így kihasználni, és miért húzódnak önként vissza a ráfizetéses vagy alig nyereséges szolgáltatási ágakba? (Ezzel természetesen senki sem vonja kétségbe a nem fizetőképes célcsoportok ellátásának fontosságát és kötelezettségét, illetve hosszú távú befektetését.)
A kérdésre több válasz is adható. Olyan, amely könyvtárosi körökben népszerű indok, olyan is, amelyet nem feltétlenül szerencsés szakmai körökben említeni. Mindenesetre bíztató, hogy születnek jó válaszok, a szavakon túl, tettekkel is. Vannak könyvtárak, amelyek „felvilágosult" menedzsmenttel a fenntartó szemében a *szükséges teher* kategóriájából kitartó munkával átkerülnek a *nélkülözhetetlen szolgáltató* státusba; olyanba, amelynek fejlesztése anyagilag is megtérülő beruházásnak számít[9].
A sikeres könyvtári innovációk közül itt az elektronikus szolgáltatásokra térek ki, ugyanis elektronizálódó világunkban kritikus sikertényező a nyomtatott mellett – vagy bizonyos esetekben helyett – az információ elérhetővé tétele:
A *Magyar Elektronikus Könyvtár*[10] *egyedülálló vállalkozása sok szempontból felülmúlja a hagyományos könyvtárakat. Hatalmas előnye, hogy nincsenek hagyományai, amelyek korlátoznák. Fejlődése még mindig organikus, amely nagyfokú rugalmasságot biztosít. Földrajzi kötöttségek nélkül szolgáltat egyidejűleg Szentjakabfalván* és Santiago de Chile-Alsón is. A zárórát nem ismerik. E cikk írásának időpontjában csupán *3400* dokumentumot szolgáltat, de 9,6 millió letöltést regisztrált az elmúlt évben. Ha a beszerzés ütemét is beleszámoljuk, az egy dokumentumra jutó átlagos évi 2800-as kihasználtsági mutatóját a „kőből és malterből" épült könyvtárak még nem közelítették meg - hogy árnyaltan fejezzük ki magunkat. *(Tény, hogy e két adatot nem lehet teljes joggal egymás mellé állítani, de a különbség akkor is megrendítő.)*
A Neumann-ház[11] szintén kihasználja a virtuális könyvtár adta lehetőségeket, *mégha WebKat.hu szolgáltatása nem is annyira közismert.* Az elektronikus könyvtár tehát egészen más lehetőségekkel bír, mint a hagyományos, ám ennek egyáltalán nem a két szolgáltatási típus szembeállítását kell jelentenie[12]. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Elektro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nikus Könyvtár[13] esetében például a hagyományos helyismereti szolgáltatás szerencsésen kiegészült az elektronikus könyvtári funkcióval; *és ez a „hibrid könyvtár" irányába mutat.* Az *elektronikus kontra nyomtatott* szemlélet pedig ma már nem szalonképes, tanultunk ugyanis a történelemből: a 19. század közepén, amikor Daugerre feltalálta a fényképezést, karikatúrák jelentek meg arról, hogy a festők, grafikusok tömegesen akasztják fel magukat, miközben az technika hívei az új eszköz körül, mint aranyborjú körül táncolnak. Ma már természetesen nem beszédtéma, hogy van-e értelme a festészetnek, grafikának a fényképezés mellett, ugyanis mindkét technikának megvan a maga helye, akárcsak a nyomtatott és elektronikus dokumentumoknak. A nyomtatott dokumentumok eltűnése azért sem fenyeget komolyan, mert egyszerűen kényelmes: az online olvasók például 30 százalékkal kevesebbet jegyeznek meg a tartalomból[14], ráadásul a szemük, válluk, hátuk is korábban fájdul meg. Az elektronikus papír pedig még fejlesztés alatt van.

A cikk elején felvetett gondolatot kérdéssé formálhatjuk: belekövül-e a szakma saját hagyományaiba vagy képes a megújulásra? Képes-e belülről újjáalakulni a költségvetési információs és könyvtári szolgáltatás a könyvtárak piacának közvetlen és közvetett igényei alapján?

A mozik szerepét jórészt – *sírjunk, vagy nevessünk?* – átvették a multiplexek, megállítva a látogatószám csökkenését, valamelyest növelve a filmpiaci bevételeket. A könyvtárak előtt is állnak merész lehetőségek, amennyiben nem kívánják harcállásaikat küzdelem nélkül átadni. Például: a *hazai* bevásárlóközpontokban, kistelepülési élelmiszer-boltok sarkában még mindig nincsenek könyvtárak. A meglévő olvasóvagyon (olvasók tábora) menedzselése, a meglévők megtartása[15] négyszer annyi energiát igényel, mint új használók szerzése. *Még* az olyan nagy hagyományokkal rendelkező szolgáltatások is képesek a megújulásra – hogy saját szakmánknál maradjunk –, mint például a Vatikáni Könyvtár[16], amely a hatalmas tradíciót a kor igényeire válaszoló elektronikus szolgáltatásokkal teszi vonzóvá, s örvendetes példák mindig találhatók. A ma oly gyakran emlegetett információs társadalom, amelynek alapvető eleme a tanuló szervezet koncepciója, a könyvtárat is elérte, s ha iparkodik – de csak akkor –, még motorja is lehet annak.

Jegyzetek

1. Befellegzett a híradóknak. In: Edupage2 #679 2000. június 21.
2. www.bbc.co.uk/hungarian
3. pl.: A globális szatócsok kora / Dunai Márton. In: BOSS 2 (2000. május) p. 46-48
4. ld.: www.epit.hu
5. Rendszerváltás a könyvtárakban : közkönyvtárak a gazdasági információk közvetítésében / Kiszl Péter. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 47. évf. 2000. 4 sz. 171-181. p.
6. pl.: www.yahoo.com, www.altavista.com, www.origo.hu, www.hudir.hu stb.
7. ld.: www.observer.hu
8. pl.: www.mti.hu, www.mtv.hu, www.reuters.hu stb.
9. pl.: Pillanatfelvétel vállalati könyvtárakról és az intézmények információs átvilágításáról / Sándori Zsuzsa. In: In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 47. évf. 2000. 4 sz. 151-157. p.
10. ld.: www.mek.iif.hu
11. ld.: www.neumann-haz.hu
12. vö.: a Kongresszusi Könyvtár Nemzeti Digitális Könyvtár projektje www.clir.org/diglib/dlfhomepage.htm – Digital Library Federation
13. ld.: www.vfmk.hu/vfek/index.htm
14. Forrester: Az on-line tanulás unalmas / ford. Zsadányi Pál. In: Prím Online 2000. szeptember 3.
15. Adatbázis-marketing: aranybánya / Szabó Erik. In: INFINIT Hírlevél 50. 2000. március 19.
16. ld.: www.1451.com/bavhistory/bavhistory.htm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Önképző központ leendő angoltanárok számára

Bemutatjuk az ELTE Angol Tanárképző Központ könyvtárát

Balogh Éva

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézetének Angol Tanárképző Központjában szerveződött meg Magyarország első Self-Access Centere (SAC), angolosan információs központja, magyarul könyvtára, mely pedagógiai és szolgáltatási elvként a használók önálló részvételére, aktív munkájára épít. A könyvtár vagy tanulási központ lehetőséget ad a használók célirányos nyelvi felkészülésére, amely önellenőrzéssel párosulva, egyénre „szabott" önálló tanulást, felkészülést biztosít. Mivel a SAC a nyelvtanárképzésben alkalmazott új módszereket kívánja közvetíteni, érthető volt, hogy a képzést támogató könyvtár feladatai is ehhez igazodtak.

A kezdetek

Az 1989 előtti évtizedek, melyeket Magyarország a „vasfüggöny" mögött töltött – nemcsak politikai és gazdasági életünkre, hanem oktatási rendszerünkre is rányomta bélyegét. Köztudomású, hogy ebben az időszakban az idegen nyelv oktatásában monopol helyzete volt az orosz nyelvnek. Gyakorlatilag minden diáknak, aki eljutott a középiskola befejezéséig az általános iskola ötödik osztályától kezdve legalább 8 évig kötelezően kellett tanulnia az orosz nyelvet, melynek prioritása miatt a tanterv csak elhanyagolható mértékű óraszámot engedélyezett más idegen nyelvek tanulására. A rendszerváltás évében az általános iskolások kb. 3%-a, a középiskolásoknak kb. 20%-a tanult

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

angolt, melyet akkor a legnépszerűbb idegen nyelvnek tartottak. (Medgyes, 1996. 1.)

Az idegen nyelvi tanárképzés a tradicionális modellt követte, inkább teoretikus volt, mintsem gyakorlati jellegű.

A Közép-Európa országaiban 1989 után lezajlott változások minden területen, így az oktatási rendszerben is, gyökeres változást hoztak. A nyelvtanításban ez úgy jelentkezett, hogy az orosz elvesztette kivételes státusát, s az angol és német (később pedig egyéb nyelvek is) jutottak jelentős szerephez. Kiderült azonban, hogy nincs elegendő számú, jól felkészült nyelvtanár a hirtelen megnőtt nyelvtanulási igények kielégítésére, ugyanis az angol és német nyelv iskolai tanításához mintegy 10 ezer tanár hiányával kellett szembenézni.

A kulturális kormányzat két programot dolgozott ki a helyzet javítására: az egyik az orosztanárok átképzését indította meg, a másik program az angoltanárképző központok létrehozásra irányult.

A CETT

Az első Angol Tanárképző Központot (Centre for English Teacher Training CETT) 1990-ben szervezték meg az ELTE keretein belül a művelődési kormányzat támogatásával, *Medgyes Péter* professzor irányításával.

A beindított angoltanárképzés 3 éves volt, szemben a magyar tanárképzés hosszabb képzési idejével, s már az első tanévben (1990/91-ben) háromszáz elsőéves hallgató képzésére készült fel.

Az első év az eufória éve volt. Nem készült előre kidolgozott tanterv, nem voltak kötelező előírások, minden részletet az új tantestületnek kellett kidolgozni és megvalósítani. A kihívás óriási volt, de ugyanakkor a lehetőség is óriási volt, hiszen egy új intézményt kellett megszervezni az első lépésektől kezdve. A programban fontos szerep jutott a SAC megszervezésének, melynek tervezésében, kialakításában (jelenleg pedig az irányításában) a kezdetektől fogva részt vehettem.

Az önálló tanulás szerepe

Az autonómia pedagógiai szerepének felismerése rendkívül fontos momentuma a korszerű oktatásnak. Gyökerei az oktatás filozófiai és pszichológiai részében keresendők. Nevezethetnénk humanisztikus vagy tanuló-centrikus, esetleg önfejlesztő oktatásnak is, melyre a hatvanas évektől kezdtek igazán odafigyelni.

A nyelvtanulásban és a nyelvoktatásban az autonóm tanulás azt jelenti, hogy a tanuló a tanári instrukciókat követve, a hagyományoshoz képest nagyobb tudatossággal vállal felelősséget tanulmányi fejlődéséért. Az önálló tanulás feltételezi a következő tényezők jelenlétét: az önállóságot, a a felelősségtudatot és a választani tudást, de megemlíthető még a dönteni tudás képessége, az önkritikusság és a teljesítmény értékelésének képessége is.

A tanulók autonómiája nem ad kevesebb munkát a tanárnak, sőt inkább speciális képességeket igényel a részéről. Nem valószínű, hogy a tanulók képesek a hatékony önfejlesztő tanulásra és önellenőrzésre megfelelő tanári irányítás nélkül. A tanítás nem jelenti azt, hogy a tanár magára hagyja a diákot a tananyaggal, hanem ellenkezőleg, nem tagad meg tőle semmilyen segítséget, miközben elfogadja és támogatja önállóságát és biztatást ad neki.

A különböző kultúrákban és oktatási rendszerekben, ez a módszer valószínűleg másként, ill. sehogy se működik. Az önállóság ugyanis nem mindenütt és mindenhol elfogadott. Vannak kultúrák, ahol a mai napig a tanárt misztikus lénynek tekintik, tudását pedig megkérdőjelezhetetlennek tartják. Az ilyen kultúrákban több tréningre van szüksége a tanárnak – ha egyáltalán felmerül az önálló tanulás lehetősége –, mint maguknak a diákoknak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Self-Acces Centre (SAC) kialakítása a budapesti Angol Tanárképző Központban

Az 1980-as években „divatirányzat" volt önálló tanulásra motiváló központokat létesíteni a világon, miközben Magyarországon és Európa középső térségében ez a forma ismeretlennek számított. Hozzá kell tennem, hogy a mai napig is ez az egyetlen ilyen központ ebben a régióban.

A self-access kifejezés köznapi magyarázata a „direkt (közvetlenül) elérhető, hozzáférhető. Pedagógiai értelemben a könyvek és egyéb anyagok olyan gyűjteményét értjük alatta, melyet a tanulók közvetlen tanári instrukció nélkül, könnyen és egyszerűen használhatnak, gyakorolva az önálló tanulás módszereit, megtapasztalva annak hatékonyságát (Sheerin, 1989. 3.). Ez a módszer, ahogy már említettem, nem jelenti a tanári irányítás kizárását, csak a közvetlen irányítását.

Az 1991-ben Budapesten is megindult programhoz szakmai támogatást a British Counciltól kaptunk, anyagi támogatáshoz pedig a Világbanki program révén jutottunk.

A cambridge-i gyökerek

A budapesti SAC alapötlete Nagy-Britanniából származik. Fő szakmai támogatónknak a cambridge-i Bell Nyelviskolát (The Bell School of Languages Cambridge) választhattuk, ahol már hagyományai voltak ennek a módszernek. Cambridge-ben magániskolaként működik az intézmény, hallgatói nem angol anyanyelvűek. A Bell-Nyelviskola által alkalmazott módszereket megpróbáltuk körülményeinkhez és az Angol Tanárképző Központ tantervéhez igazítani.

A program keretében 1993-ban lehetőségem volt egy konzultáción részt venni Cambridge-ben. Részletesen tanulmányoztam az angol nyelv oktatásának módszereit, a gyűjtemény kialakításának és használatba bocsátásának módjait.

A használók érdekeit szem előtt tartó, jó légkörű könyvtárban, kiválóan felkészült könyvtáros kollégák segítségével sajátíthattam el egy ilyen típusú szervezet hatékony működtetését, melynek tapasztalatait napi munkám során jól hasznosíthatom.

Hogyan kezdtünk a könyvtár tervezéséhez?

Először az alapvető szempontokat (használók, gyűjtemény és szolgáltatások, személyzet) kellett meghatároznunk.

A mi esetünkben, mivel az egyetemi oktatást segítő könyvtárról volt szó, a tanszékvezető és a tanárok véleménye, javaslatai igen fontosak voltak.

Használók

Könyvtárunk látogatói, használói, zömmel az egyetem hallgatói, életkorukat tekintve a 18-30 év közötti korosztály. Nemzetiségük, anyanyelvük szerint többségük magyar, de akadnak svájci, olasz, német, amerikai hallgatók is, akik az ELTE-n tanulnak angol-amerikai irodalmat, kultúrát, nyelvpedagógiát.

Az egyetemi képzés hallgatói mellett látogatóink a tanárok is, akiknek csaknem fele külföldi.

Szolgáltatások

A könyvtárhasználat szabályainak meghatározásakor figyelembe vettük, hogy működik egy másik angol könyvtár is a kampuszon, tehát szolgáltatásainkat ennek tudatában alakítottuk ki.

A legfontosabb eldöntendő kérdés esetünkben ugyanis az volt, hogy kölcsönző könyvtárként működjünk-e, vagy inkább a helyben-használatra tervezzük szolgáltatásainkat. Mi ez utóbbit választottuk, az Angol-Amerikai Intézetben működő angol nyelvű kari könyvtár léte miatt. Nyomós érv volt e döntésünk meghozatalában, állományunk szerény mérete, hogy dokumentumainkból, beleértve a feladatlapokat, av-anyagokat, videokazettákat stb. csak egy-egy példány állt rendelkezésünkre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szolgáltatások térbeli elhelyezésének tervezésekor annyit tudtuk, hogy szükségünk lesz egy számítógépteremre, esetleg szemináriumi helyiségre, valamint videoteremre is.

Személyzet

A személyzet létszáma ugyancsak a helynek, az állomány nagyságának, a tervezett nyitva tartási időnek, valamint a könyvtár jellegének, funkciójának függvényeként alakult. A könyvtáros(ok) és a technikai személyzet számának eldöntése is fontos része volt a tervezésnek.
Nálunk a SAC-ban egy főállású és egy részmunkaidős könyvtáros dolgozik, s napi négy órában egy technikus végzi a gépek karbantartását és ellenőrzését.

Tervezés, elhelyezés

Mivel a könyvtár helyét már kijelölték, azt kellett eldöntenünk, hogy a rendelkezésre álló helyiségeknek milyen funkciót szánunk. Elsődleges célunk a terek maximális kihasználása és olyan barátságos környezet kialakítása volt, mely ösztönzően hat a munkára és tanulásra.
Mivel a mi esetünkben kevés hely állt rendelkezésünkre, ezért tudatos színtervezéssel próbáltuk meg optikailag tágítani a teret. A falak, az ablakok, a szalagfüggönyök, az álmennyezet és a szőnyegpadló egységesen világos türkiz színű lett. A székek és a pihenő sarok foteljeinek kárpitozása ugyanennek a színnek egy sötétebb árnyalatában készült. A könyvtár összhatásában nyugodt és világos légkört áraszt, olyan érzést keltve, mintha egy tiszta „vízcseppbe" lépnénk be. A bátorító, megnyugtató légkör fontosságát egyébként nemcsak a hallgatók, hanem a tanárok is felismerték.
A bútorok elhelyezésénél igyekeztünk jól áttekinthető, ésszerű elrendezést kialakítani, hogy az olvasók segítségünk nélkül is könnyen eligazodjanak a termekben és kiismerjék magukat a polcok között. A gazdaságos helykihasználás érdekében egyedileg „szabott" tölgyfa bútorokat csináltattunk, ugyancsak egyedileg készültek a speciális bútoraink is pl. feladatlap-tartó dobozok, kazettatartó polcok, beépítve a könyvespolcok alá, fölé. Gyakorlatilag minden bútorunk flexibilis, egymásba átalakítható, például egy tárolóból könnyedén lehet könyvespolcot kialakítani és fordítva. A polcok magasságát is úgy határoztuk meg, hogy mindenki elérhesse a felső polcokat is létra használata nélkül. Az olvasók asztalait az ablak mellett helyeztük el, asztalonként két olvasóval számolva. A könyvtárosok munkahelye az olvasószolgálati pultnál a használók fogadásán és adminisztráláson kívül alkalmas a feldolgozó munka ellátására is.

A használók igényeire figyeltünk, amikor a kiejtés zavartalan gyakorlásának biztosítására egy üvegfallal elszigetelt helyiséget alakítottunk ki.

A rendelkezésünkre álló összesen 100 m^2-es tér három helyiségből áll: a zajos bejárati résztől haladhatunk a csöndesebb belső terek felé. Az olvasóterem mellett számítógépes nyelvgyakorlásra és videózásra alkalmas szoba, valamint a kiejtés gyakorlására alkalmas kisterem alkotja belső tereinket.

A könyvtár funkciója és gyűjteménye

Könyvtárunk legfontosabb feladata a modern nyelvpedagógiai irodalom beszerzése és szolgáltatása. Ennek érdekében a nyelvtanulást segítő könyvek mellett olyan módszertani segédleteket gyűjtünk, amelyek segítségével mind a hallgatók, mind a tanárok választ kaphatnak a tanítás során felmerül? problémák hatékony kezelésére. „Ötletbankunkban" mindig akadnak receptek olyan kérdésekre, mint a „... hogyan tanítsuk?", „mit tegyünk, ha fáradtak a tanítványaink?" vagy ha maga „a tanár fáradt" stb.

Gyűjtjük továbbá az angol nyelvtan tanulását segítő irodalmat, a készségek fejlesztését (pl. írás, olvasás, beszéd, hallás utáni megértés, kiejtés stb.) segí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tő munkákat, az angol kultúráról és civilizációról szóló műveket, a nyelvtanulásban használt tankönyveket, kurzuskönyveket, valamint a vizsgaanyagokat, továbbá teszteket, feladatlapokat, s az audiovizuális és multimédia segédleteket.
Gyűjteményünkkel segíteni kívánjuk a hallgatókat egyetemi tanulmányaikban és felkészülésüket a gyakorló iskolai tanításra.

Folyóiratok

Az olvasóterem nyugodt övezetében helyeztük el a folyóiratokat. Nyolcféle szakmai folyóirat jár hozzánk, elsősorban nyelvpedagógiai, alkalmazott nyelvészeti lapok (pl. English Language Teaching Journal, Applied Linguistics): Egyetlen napilap jár hozzánk, az Independent, s az általános tájékozódásra a képes magazinok, a Newsweek, a Time és a National Geographic.

Könyvek

A könyvállományunk nagyságát tekintve, szerénynek mondható, mindösszesen 1500 kötet, melyet folyamatosan gyarapítunk. A gyarapításban a British Counciltól kapunk segítséget, de jó tapasztalatunk van a Budapesten működő Belt könyvesbolttal, aki állandó ellátónk, igen rövid határidőn belül teljesítve megrendeléseinket.

Feladatlapok, tesztek

A gyűjtemény „másságát" legjobban a feladatlapok használatában lehet észrevenni. Ezek a feladatlapok a hallgatók igényei szerint készült 4-5 oldalas, a megoldást is tartalmazó tesztsorok, amelyeket a tanszék tanárai állítanak össze. Céljuk, hogy a hallgatók könnyen hozzáférjenek és viszonylag rövid időn belül megoldhassák a számukra problémát jelentő nyelvi, nyelvtani kérdéseket. Minden feladatlap elején olvasható a tesztlap célja, a feladat megoldásához szükséges idő, s az, hogy milyen könyvek nyújthatnak segítséget a megoldáshoz (Carvalho, 1993. 11.). Ezen a területen mutatkozik meg legjobban a tanulók önállósága. A hallgatók maguk döntik el, mi a gyengéjük, mely területeken kell fejleszteniük tudásukat. Kiválasztják a számukra megfelelő feladatokat, megoldják a tesztet, ellenőrzik magukat a megoldó kulcsok segítségével, s végül értékelik eredményüket. Sokan tanulói naplót (haladási naplót) vezetnek, hogy jobban figyelemmel kísérhessék fejlődésüket. Különösen népszerűek a vizsgákra felkészítő tesztlapok. Tapasztalatunk szerint a diákok is szeretik a feladatlapos módszert, mely hatékonyan segíti őket tanulmányaikban. Az év végén begyűjtött olvasói visszajelzésekből ezt szűrhettük le.
Minden tematikus állományegységhez tartoznak feladatlapok. A feladatlapokat speciálisan készített dobozokban tartjuk, melyeket az egyes szakterületek könyvespolcai alá szereltünk (használatuk könnyű és áttekinthető). Az egyes területek tesztlapjait eltérő színek jelzik, lehetővé téve, hogy már a szín alapján is megkülönböztethetők legyenek az egyes témák.

Audio-vizuális eszközök

A beszélt angol nyelv használtához adnak segítséget ezek a kép és hangzóanyagok. Különösen azok számára lehetnek fontosak, akiknek nincs lehetőségük angol anyanyelvű társaikkal beszélgetni.
Érthető okból a videók a legnépszerűbbek. Négy jó minőségű (Coomber) magnót szereltünk fel fejhallgatókkal, lehetővé téve, hogy szeparált boxokban gyakorolják a hallás utáni értést a hallgatók. Mivel a magnókhoz egyszerre több fejhallgató is csatlakoztatható, lehetőség van a csoportmunkára is.
A kiejtés gyakorlására öt magnót állítottunk be, mikrofonos fejhallgatókkal. Természetesen ehhez a két szekcióhoz is tartoznak könyvek, feladatlapok és tesztkazetták. A kazettákra rövid kb. 5-10 perces gyakorlatokat rögzítettünk, s a hozzájuk kapcsolódó feladatlapok is ilyen rövidek a könnyebb kezelhetőség kedvéért.
Videofilmjeink inkább módszertani jellegűek, s ezekhez is tartoznak feladatlapok. Gyűjtjük az angolszász országok kultúráját, földrajzát, mindenna-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pi életét bemutató filmeket. Népszerű a Cinema Service nevű szolgáltatásunk, amelyben a legújabban bemutatott játékfilmeket ajánljuk a hallgatóknak. A filmeket könyvtárközi kölcsönzéssel szerezzük be az Amerikai Nagykövetség könyvtárából, amely most az Angol-Amerikai Intézet kari könyvtárában érhető el. A filmeket rendszeresen cseréljük, hallgatóink kívánsága alapján. A könyvtárban egyébként elérhetők még az angol nyelvű műholdas TV csatornák is (CNN, NBC stb.).

Számítógéphasználat

A számítógépterem talán legnépszerűbb területe könyvtárunknak. Négy 486DX4 Mbyte számítógépünk van egy nagy teljesítményű lézernyomtatóval. A Call programok (Computer Assisted Language Learning) programok kifejezetten a nyelvtanulás támogatására készültek (Barnett, 1991. 310.) A nyelvtanulást segítő programokon kívül a szövegszerkesztőket használják még szívesen a hallgatók. Lehetővé tettük az internet használatát is.

A felfokozott érdeklődés miatt korlátoznunk kellett a számítógépek használatát. Úgy döntöttünk, hogy napi két órában határozzuk meg a gép mellett eltölthető időt. Mindegyik gép mellett elhelyeztem egy időtáblázatot, amelyen a hallgatók bejelölik a számukra megfelelő két órát.

Beszereztük a legkorszerűbb vírusellenőrző programokat, ezért a hallgatók saját lemezeiket is használhatják, mert azokat is ellenőrzi a vírusellenőrzőnk. A gépeken lévő programok védelmét a technikusunk úgy oldotta meg, hogy a programok csak Windows alatt futtathatók, s abból nincs kilépési lehetőség. Két számítógépen van CD-ROM olvasó, elsősorban interaktív nyelvoktató programok és szótárak multimédiás változatai találhatók a gyűjteményünkben.

Az állomány

Az állomány nyilvántartása a hagyományos módokon egyedi és csoportos leltárkönyvben készül. Cédulakatalógus nincs, mert online katalógust építek. A katalógus lekérdezhető a hallgatók gépéről is, s lehetőség van az adatok kinyomtatására is. Az állomány feltárása nem a nálunk elterjedt osztályozás szerint történik, hanem az ETO-nál egyszerűbb cambridge-i rendszert vettük át. A módszertani rész kivételével a gyűjtött témakörök mindegyikét az adott terület/téma nevének kezdőbetűjével fejezzük ki pl. E = Exam (vizsga), G = Grammar (nyelvtan), ESC = English Speaking Cultures (angol kultúra) stb. A további bontásban a szerzői betűrendet használjuk. A módszertani anyagokat még numerus kurrens csoportszámmal is ellátjuk.

Az alkalmazott rendszer előnye, hogy az olvasó igényeire figyelve, a használat praktikus szempontjai szerint rendszerezi az állományt.

Biztonsági szempontok

Mivel az állományunkat csak helyben lehet használni a kölcsönzéssel járó elvesztés nem fenyegetett bennünket, viszont a belső használatra jól oda figyelünk, tehát nem volt indokolt felszerelni a könyveket „riasztóval", azaz vonalkóddal. Az állomány ellenőrzésénél kiderült, hogy minimális a gyűjtemény hiánya, ami valószínűleg az olvasók és a könyvtárosok közötti jó kapcsolatnak is köszönhető. A könyvtár egyébként egy speciális, csak a könyvtáros által ismert hang-, fény- és mozgásérzékelő riasztó berendezéssel van felszerelve, s a bejárati ajtóra egy automatikusan működő riasztó rácsot is szereltettünk, az ablakokra pedig, tekintve, hogy a könyvtár a fölszinten van, ugyancsak rácsot kellett tetetnünk: Szerencsére a tervezőnek sikerült olyan esztétikus megoldást találni, amitől nem hat nyomasztóan a sok rács.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárhasználat

Nagyon fontos, hogy a hallgatók megfelelő időben megfelelő tájékoztatást kapjanak a tanulmányi munkájukat megkönnyítő lehetőségekről. Az elsőéves hallgatóknak minden év elején ún. „orientációt" tartok, amelyben a könyvtárban való eligazodást, az állomány elhelyezésének rendjét, s a használatot ismertetem. Összeállítottam egy tájékoztató füzetet is a könyvtárról a fontosabb tudnivalókról, melyet minden elsőévesnek odaadok. A füzethez tartozik egy feladatlap is, melynek kitöltését a könyvtár fizikai megismerése segítheti. A felmerülő kérdéseket menet közben szoktuk megbeszélni.

Fontosnak tartom, hogy az eligazító táblák egyértelműek legyenek, különösen az osztályozás rendjét bemutató tábla.

A tanszéken tanító tanárokat ugyancsak folyamatosan tájékoztatom a gyarapodásunkról, a könyvtár működéséről. A könyvtár megnyitása után szükség volt a tanárok számára szervezett „tréningre" is, mert többségük számára ismeretlen volt ez a fajta könyvtárhasználat.

Hogyan értékelhető a könyvtár működése

A könyvtár értékelésére a tanév végén szokott sor kerülni. Az értékelés nem statisztikai kimutatások készítését jelenti, inkább egy átfogó mindenre kiterjedő felmérésként kell elképzelni, amelyet kérdőíveken gyűjtünk össze. Minden évfolyamnak másfajta kérdőívet állítok össze, melyet az év végén kiosztok közöttük. A tanárok is kapnak kérdőívet, de egy másfajta típusút. A visszakapott íveket összesítjük és a véleményeket, javaslatokat figyelembe véve szervezzük a könyvtár munkáját a következő tanévre.

A visszajelzések egyértelműen pozitívek, tehát jónak minősítik a könyvtár munkáját, bár vannak visszatérő problémák, amelyeket egyelőre nehéz kezelnünk. Az egyik visszatérő megállapítás az, hogy túlzsúfolt a könyvtár (való igaz, 300 beiratkozó hallgató mellett a könyvtár állandóan tele van reggel 9-től este 7 óráig). Volt, aki a túlzsúfoltság megoldására azt javasolta, legyen éjjel-nappal nyitva a könyvtár (e megjegyzés talán a könyvtár népszerűségét is érzékelteti).

A másik visszatérő probléma vagy inkább kérés, hogy legyen kölcsönözhető az állomány. A könyvek prézens jellegén az állomány egyedisége miatt nem tudunk változtatni, de áthidaló megoldásként fel szoktuk ajánlani az éjjeli kölcsönzést.

A használók visszajelzését nagyon fontosnak tartjuk, s ezen nemcsak az év végi visszacsatolást értem, hanem a könyvtár mindennapos használata során felmerült igények kielégítését is, amennyiben ezzel segíthetjük a hallgatók önképzését.

Néhány szó a máról

Ma már nem vagyok olyan felhőtlenül gondtalan, mint a „kezdeti időkben".

Az elmúlt hét év folyamán az anyagi támogatottságunkban jelentkeztek negatív tendenciák a világbanki céltámogatás megszűnése után. A részleteket mellőzöm, mert úgy gondolom ez a probléma – ami sokszor a könyvtárak létét veszélyezteti – szinte mindenhol jelentkezik előbb-utóbb.

Csak illusztrációként néhány tény: angol nyelvű napilapunk már két éve nincs (a kari könyvtárban sem), ami az ELTE Angol-Amerikai Intézet könyvtáraiban alapvető lenne.

Szakmai folyóirataink száma nyolcról kettőre csökkent: Könyvbeszerzési éves keretünk mintegy 200 000 forint, melyen a kari könyvtárral osztozunk. Az idegen nyelvű könyvek árának ismeretében ez az összeg rendkívül szerénynek mondható. A kari könyvtárral igen jó a kapcsolatunk, a felmerülő problémákat egymást segítve igyekszünk megoldani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindezek ellenére könyvtárunk népszerűsége töretlen, látogatottságunk növekszik. Mi a titka? Talán az, hogy anyagi hiányosságainkat megpróbáljuk ellensúlyozni, valami „emberi plusszal".
Az eltelt hét év alatt közel ezer angoltanár végzett nálunk. A képzés színvonala magas, az „objektív" vélemények szerint is.
Azt gondolom a „mérlegünk" még mindig pozitív.
Könyvtárunk megszerveződése után még két hasonló központ jött létre Magyarországon. Az egyik a győri Széchenyi István Főiskolán, a másik Budapesten a British Council projektjeként. Ez utóbbit éppen ez év októberében nyitották meg.
Úgy tűnik felismerték, hogy milyen fontos szerepe van a nyelvtanárok képzésében a miénkhez hasonló – a nyelvtanárképzést támogató – központok létrehozásának, ami számomra igen nagy öröm, mert tudom, milyen gyakorlati segítséget jelentenek ezek a könyvtárak az idegen nyelv tanulásában, tanításában.

Irodalom

1. MEDGYES P. – MALDEREZ, A.: Changing perspectives in teacher education. Heinemann, Oxford, 1996.
2. DICKINSON, L.: Self-instruction in language learning. CUP, Calbridge, 1987.
3. DAM, L.: Learner autonomy 3. Authentik, Dublin, 1995.
4. SHEERIN, S.: Self-access. OUP, Ocford, 1989.
5. McCALL, J.: Self-access. Setting up a centre. The British Council, Menchester, 1992.
6. MILLER, M.: Self-access systems. ELTJ 47/3, 1993.
7. CARVALHO, D.: Self-access: appropriate technology. The British Council, Menchester, 1992.
8. BARNETT, L.: Facilities: what are they for? ELTJ 45/4. 1991.
9. STURTRIDGE, G.: Self-access: preparation and training. The British Council, Menchester, 1992.

Megjelent
a *Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat sorozat újabb tagja, melynek címe*
Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok.
A szabályzat tárgya az elektronikus dokumentumok bibliográfiai, könyvtári és más információs célra készített leírása. A szabályzat előírásai mind a helyi, mind a távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok leírására vonatkoznak.
A katalogizálók számára alapvető fontosságú dokumentum megrendelhető
vagy a helyszínen megvásárolható.
Ára: 2500 forint, mely tartalmazza az ÁFA-t is.
Cím: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet, Kasza Irma 645. Szoba
Telefon: 2243-819

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kanadai nemzeti könyvtár kezdeményezései a digitális könyvtár terén

Doug Hodges – Carrol D.Lunau

Hodges, Doug – Lunau, Carrol, D.: The National Library of Canada's digital library initiatives. (In: Library Hi Tech., vol 17. No. 2. 1999. pp. 152–164.) c. tanulmányát **Papp István** tömörítette.

A Kanadai Nemzeti Könyvtár (National Library of Canada – NLC) két fő feladata közül az első Kanada kulturális örökségének a szolgálata, a második pedig megkönnyíteni minden kanadai számára az információs források hazai és nemzetközi hálózatásaihoz való hozzáférést. E kettős feladatot egy olyan országban teljesíti, amely területét tekintve a második legnagyobb a világon, de az USA mentén húzódó sávtól eltekintve igen ritka a lakósűrűsége. Ebből következően azonban igen fejlett a telekommunikációs rendszere. Nagy súly esik a könyvtári forrásmegosztásra (állománygyarapítási együttműködés, könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-ellátás) részben ugyancsak a földrajzi adottságok miatt, részben mivel meglehetősen kevés az igazán nagy könyvtár. A közkiadások visszafogása a 80-as évek derekától kezdve igen érzékenyen érintette a könyvtárakat is. Az államháztartás egyensúlyát ugyan sikerült elérni, de a takarékossági program változatlanul érvényben van. Ilyen körülmények között az internet fontos és vonzó eszközzé vált az információhoz való hozzáférésben és a gazdasági fejlődésben szerte az országban. A közkönyvtárak jelentik a fő hozzáférési pontot az internet nyilvános hozzáféréséhez, s egy felmérés tanulsága szerint ezzel a nagyközönség is egyetért.

Az NLC a késői hetvenes évektől kezdve aktív szerepet játszott az információs politikai fejleményekben, kormányzati körökben és azokon kívül is. Támogatja az információs szupersztrádához való általános, egyenlő és megfizethető hozzáférés elvét és gyakorlati megvalósulását, a könyvtárak közötti információcserét és forrásmegosztást. Ebből következően természetes dolog volt, hogy az NLC elkötelezte magát a digitális könyvtári kezdeményezések iránt is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1994-ben indított gopher szolgáltatások óta több digitális programban vett részt: szolgáltatások a weben, hálózatban kínált könyvtári termékek és szolgáltatások (pl. elektronikus kiadványok gyűjteménye, navigációs segédletek). Az NLC látja el a Canadian Initiative on Digital Libraries titkársági feladatait. Ugyanakkor abból indul ki, hogy a jelenlegi, nyomtatásra alapozott könyvtári szolgálat egy teljes egészében digitalizált szolgáltatási modellel való felváltása csak fokozatosan történhet. A legtöbb könyvtár számára a mai időkben egy hibrid modell (a hagyományos és a digitális szolgáltatások együttes fenntartása kínálja) a járható utat.

Ennek megfelelően az NLC olyan általános szoftver beszerzését és installálását irányozta elő, amely egyaránt képes a hagyományos szolgáltatások támogatására és a digitális könyvtári alkalmazások széles körének bevezetésére (elektronikus publikációk előállítása és hálózaton kívül való kínálata, keresés teljes szövegben, metaadatok és digitalizált anyagok adatbázisának kezelése stb.). A fejlesztés szakaszos megvalósítását irányozták elő, hogy elkerüljék a rendszer túl gyors elavulását. Az első fázist 1997 elején zárták le, s 1998-ban kezdtek hozzá a másodikhoz. Most készülnek a tervek az elektronikus dokumentumkezelő rendszernek a hálózaton hozzáférhető elektronikus kiadványokra való alkalmazására.

A digitális könyvtár felé vezető út megújította az érdeklődést a megosztott és decentralizált szolgáltatási modell iránt, mivel az országos hálózatokhoz való hozzáférés lebontotta az információk beszerzése előtt álló földrajzi gátakat. Az NLC már az 1980-as évek kezdetétől a hálózati környezetnek megfelelő szabványok és protokollok bevezetésén dolgozott. A virtuális kanadai központi katalógus (vCuc) létrehozására irányuló kísérleti projekt 1998-ban már e feltételek között bonyolódott le.

A fenti eredmények a meglévő szerény erőforrások (személyzet, pénz, eszközök) gondos felhasználásán alapulnak.

Az NLC a digitális könyvtárakra úgy tekint, mint amelyeknek ugyanazok a céljai és funkciói, mint a hagyományosoknak. A belátható jövőben folytatódik a megszokott fizikai hordozók (könyvek, újságok, folyóiratok, hangfelvételek, videokazetták, CD-ROM-ok stb.) publikálása, noha az előállítási eljárás többnyire digitális. S itt vannak a történeti gyűjtemények is, amelyek megőrzése és hozzáférhetősége továbbra is lényeges feladatot jelent, még ha részben digitalizálják is őket.

A digitalizációs program beindításakor az NLC úgy döntött, hogy arra koncentrál, amiben erős: indexek, kiadványok, kiállítások, ritka vagy unikális dokumentumok.

Az információs való hozzáférés érdekében pedig egységesen közelítették meg a hagyományos és a hálózatokon lévő elektronikus dokumentumok beszerzését, megszervezését, hozzáférhetővé tételét és megőrzését. Ugyanakkor tudomásul vették, hogy bármely intézmény is az információ univerzumának csak kis részét képes hatékonyan gondozni.

Az együttműködés kérdései

Az NLC nagy súlyt helyez az együttműködésre nemcsak a könyvtári partnerekkel, hanem a kiadókkal, a múzeumokkal, az egyetemekkel és szerzőkkel is.

A Canadian Initiative on Digital Libraries (CIDL) az NLC és több mint 50 könyvtár szövetsége a digitális erőforrások fejlesztésére. A tagok között felsőoktatási, köz- és szakkönyvtárak egyaránt találhatók. A cél a digitalizáció koordinált megvalósítása, s biztosítani a hosszú távú hozzáférés és megőrzés követelményeit, valamint a digitális források szabványok szerinti fejlesztését.

A Federal Task Force on Digitalization a kormányzati információ digitalizálására összpontosította a figyelmét, beleértve az elektronikus publikálást is. Az akciócsoport, amelynek társelnöke volt az NLC igazgatója, 1997-ben tette le az asztalra az ajánlásait, öt fő témakörben: a digitalizált tartalmakhoz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való hozzáférés, a digitalizálásra szánt dokumentumok kiválasztása, a szellemi tulajdonnal kapcsolatos kérdések, szabványok és ajánlott eljárások, a digitális konverzió finanszírozási stratégiái.

Az együttműködés közös elképzeléseket és stratégiákat tételez fel. Ezeket 1994-ben fogalmazta meg a *„Canadian Information Resource Sharing Strategy"* c. dokumentum. A cél az volt, hogy közös szolgáltatási, technológiai és politikai keretet teremtsenek egy olyan könyvtári szolgálat számára, amely minden kanadai igényét kielégíti. Azóta egy sor programpont megvalósult (protokollos könyvtárközi kölcsönzési rendszerek, tartományi hálózatok, a könyvtárak szinte általános hálózati összeköttetése, Z 39.50-re alapozott rendszerek, s a majdnem mindenhol jelen lévő internet.) Egy munkacsoport most a stratégia felülvizsgálatán dolgozik.

Az NLC hangolta össze a virtuális központi katalógus projektjét, amelyben 21 könyvtár és 8 könyvtári szoftvereladó működött közre. A projekt célja az volt, hogy megvizsgálja lehetséges-e a vCuc keretében a földrajzilag szétszórt katalógusokban a Z 39.50 révén és az interneten keresztül keresni, s így forrásmegosztással továbbra is magas színvonalú könyvtári ellátást biztosítani. A projekt sikeresen bizonyította egy ilyen virtuális közös katalógus lehetségességét, ha a célokat összefüggően és gondosan kiválasztva adják meg. (Kevésbé sikeres, ha nagyobb a célok változatossága és száma.)

A partneri kapcsolatok lehetővé teszik a munka, a kiadások és a kockázatok megosztását. Az NLC több közös digitalizációs programban vesz részt, s nem csak a könyvtári partnerekkel. (Közülük a legfontosabb az Industry Canada programja: School-Net Digital Collections.)

Eddig 25 digitalizációs program fejeződött be, s néhány ma is folyamatban van. Az NLC partnerségre lépett több intézménnyel a hibrid könyvtárak fejlesztésére vonatkozó tapasztalatok, szakértelem és kutatási eredmények kicserélésére. (Pl. az Agora program, amelyet az UK eLib Programme finanszíroz.)

A megőrzés kérdései

Az NLC a 80-as és 90-es évek fordulóján növekvő figyelmet fordított az elektronikus publikációk kiválasztására, beszerzésére, katalogizálására, hozzáférhetőségére és megőrzésére. Bonyolult kérdések merültek fel, s nem voltak világos válaszok. Az 1994-ben az AMICUS rendszer segítségével lefolytatott kísérletek az elektronikus kiadványok kezelése terén további kérdéseket vetettek fel.

A vita középpontjában két, egymást kiegészítő kérdés került: 1.) az NLC felelőssége és tennivalói a kanadai szerzők és kiadók által előállított elektronikus kiadványokkal kapcsolatban; 2.) a könyvtár, mint számítógépesített dokumentumok előállítója és szétosztója.

Miután az NLC 1994-ben és 1995-ben néhány kanadai elektronikus folyóiratra és más publikációra alapozott kísérleti projektet bonyolított le, 1995-ben úgy döntött, hogy minél előbb alapvető könyvtári szolgáltatásainak részévé kell tennie az elektronikus publikációk beszerzését és kezelését. Azóta ez nagyrészt megvalósult.

Az NLC-nek az az álláspontja, hogy nemcsak az optikai lemezekre és más fizikai hordozókra terjed ki gyűjtési kötelezettsége, de a tisztán elektronikus publikációkra is, olyanokra, amelyek csak az interneten léteznek. Ez utóbbiak időleges jellege miatt különösen fontos, hogy Kanada kulturális örökségének részeként megőrzést nyerjenek. Nem elegendő tehát, hogy a könyvtár jogot szerezzen hozzáférésükre, meg kell kapnia az elektronikus másolatokat is, hogy a jövő kutatói elolvashassák őket a szabványosított szoftvert használva.

Az NLC elektronikus gyűjteménye tartalmazza a hivatalosan publikált, kanadai és online könyveket és folyóiratokat. Ezeket a kiadványokat beszerezték, katalogizálták és véglegesen megőrzik, s nyilvánosan is hozzáférhetők az interneten a weben keresztül. Bibliográfiai leírásaik (bennük az egységes forrásmegjelölők - uniform resource locators, URL), a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár AMICUS rendszerén vagy hálózati OPAC-on keresztül férhetők hozzá.

A hálózati elektronikus publikációk – szemben a köteles példányként érkező könyvekkel, CD-ROM-okkal, – általában bekérésre kerülnek az NLC állományába, ráadásul abban a formátumban, amelyben a kiadó rendelkezésre bocsátja őket. A hangsúly a tartalmai megőrzésre esik, s nem a pontos formátumra. Eltérések mutatkoznak a nyomtatott és az elektronikus verzió tartalmában, ezért mindkettőt meg kell őrizni. Nem csak beszerezni kell a másolatot, de rendszeresen fel is kell frissíteni őket, ahogy a szabványok változnak és fejlődnek. Fontosnak látszik megőrizni az elektronikus dokumentum eredeti megjelenési formáját (nem így a fizikai hordozóját), hogy szoftver emulációs technikát alkalmazva lehessen használni. A megőrzés szempontjából igen lényegesek a metaadatok: tudni kell, hogy milyen szoftverrel és hardverrel állították elő, s milyen szabványokat és kódrendszert alkalmaztak.

Egyike a legnagyobb problémáknak, hogy nem egyeztek meg a legjobb közös eljárásban a weben publikálók. A webhelyek gyakran igen különböző módon vannak felépítve, s ez letöltésük során megszakadt linkekben és hiányzó fájlokban jelentkezik. Hiába vannak szabványok, ha a nem mindenki használja őket.

A hálózati elektronikus publikációk egyre inkább támaszkodnak adatbázisok használatára. Ez megkönnyíti a használók számára a navigálását és a visszakeresést, az előállítók számára pedig a digitális dokumentumok saját, első kezelését. Az adatbázisok ilyen célú használata azonban kérdéseket vet fel a megőrzés viszonylatában. Az NLC jelenleg csak a CD-ROM-on megjelent adatbázisokat gyűjti, ám az adatbázisokat egyre inkább használják az elektronikus publikálás és webhelyek támogatására is. Ha egy teljes adatbázist szerzünk be, s rendszeres naprakész kiegészítőit, akkor meg kell állapítanunk, mi változott, s meg kell őrizni a digitális dokumentum vagy adatbázis-rekord régi változatát is. Ez látszólag megoldhatatlan probléma, ha inkompatibilis információs technológiánk architektúrájával. Alkalmazott kutatásokra van szükség annak érdekében, hogyan őrizhetők meg hatékonyan és megbízhatóan a legkisebb ráfordítással. Felmerülnek szerzői jogi problémák is: mindenképpen szükség van olyan rendelkezésre, amely megengedi az adatbázisok másolását a könyvtárak és digitális archívumok számára nem kereskedelmi célokra.

A hozzáférés kérdései

A használóknak szüksége van egy megfelelő, hálózatba kapcsolt számítógépre a munkahelyén, otthonában vagy közintézményekben (közkönyvtár, iskola), hogy hozzáférhessen az elektronikus forrásokhoz. A technológiai változások gyors üteme miatt ez egyike a legnagyobb kihívásoknak a hozzáférés biztosításában. S nem szabad megfeledkezni arról, hogy a testi fogyatékosok (pl. vakok) esetében további problémák merülnek fel. A digitális könyvtár megvalósítása során mindenre tekintettel kell lenni.

A digitális gyűjteményeket és szolgáltatásokat úgy kell megtervezni, hogy a sávszélesség használata minimális legyen. Ez különösen fontos távoli vagy falusi környezetben élők számára, akiknek lassú a hálózati hozzáférésük. Ezért a tartalom megtervezésének kritériumait úgy kell megállapítani, hogy a sávszélességet megtartsák és lerövidítsék a letöltési időt. (A műholdról letöltés vonzó technológiája egyelőre még nem sokak számára áll rendelkezésre.)

Az internet sávszélességgel kapcsolatos a megfizethető hozzáférés biztosítása. A problémát persze enyhíteni lehet politikai, jogi és távközlési szabályozással, de végső soron mindenképp a használók fizetnek az internet kapcsolatért és a távközlési eszközökért.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nem szabad azonban büntetni azokat a használókat, akiknek alacsony sávszélesség áll rendelkezésükre. Egy digitális gyűjteményt meg lehet szervezni úgy is, hogy a költségeket minimalizálják, de ez a költségeknek a használókra való áthárítását jelenti, ha nincs hozzáférésük nagy sebességű sávszélességhez. Ezért előfordulnak olyan esetek, amikor az egyetlen – vagy legjobb – megoldás a használóknak igen nagy fájlokat kínál letöltésre. (Például nagy felbontású digitális térképek vagy kép gyanánt digitalizált nyomtatott oldalak.)

A digitalizált tartalmakat úgy kell előállítani, hogy a tartalom – amennyire csak lehetséges – technológiailag semleges legyen, vagyis különféle digitális formátumokban és nyomtatásban is megjeleníthető legyen. A pénzügyi megszorítások nem engedik meg minden dokumentum nyomtatott formában való közzétételét is, de kérésre lehetséges egy-egy példány kinyomtatása, ha a használónak szüksége van a fizikai másolatra.

A szellemi hozzáférés (értsd a források felkutatása és a navigáció) biztosítása komoly kihívást jelent a digitális könyvtárak számára. A tárgyszavakkal, a keresési operátorokkal, a relevancia-fokozatokkal végzett keresés gyakran túl bőséges, nehezen kezelhető eredménnyel jár. Sok problémát megold, ha metaadatokkal írják le a forrásokat, s címtárakat készítenek és használnak. A digitális anyag tematikai csoportosítása az összefüggések jelzésével sokat segít a navigálásban. A kódolt szövegfájlokba beépített metaadatok jelentősen javítják a visszakeresés pontosságát és eredményességét. Az NLC egyik kísérlete azt bizonyította, hogy a digitalizálás folyamata ideális lehetőséget kínál a metaadatok előállítására, ha a munkát végző személy tisztában van a szabványokkal és az adott mű tartalmával.

Az NLC a szellemi feltárás e módszereivel integrálja az online katalógushoz való hozzáférést. A hagyományos nyomtatványokat és egyéb fizikai dokumentumokat tartalmazó katalógus a könyvtár web interfészén, a resAnet révén férhető hozzá. Ez az integrált hozzáférés áttevődik az AMICUS-ra, az NLC fő katalogizálási és bibliográfiai rendszerére, amelynek weben hozzáférhető változata fejlesztés alatt áll.

1997 óta a kanadai nemzeti bibliográfia géppel olvasható rekordjaiba beilleszthető a MARC 856-os címkéje. (MARC tag 856). Ebben a mezőben szerepelnek az elektronikus hálózati publikációk egyetemes forráslokátorai (URL). A kanadai könyvtárak letölthetik ezt az információt saját webes katalógusaikba, használóik javára. Sok Z 39.50-es kliens szoftver és web zsilip képes a teljes elektronikus szöveget is rendelkezésre bocsátani a katalógusrekord hiperlinkelt MARC 856-os mezőjében.

Az NLC címtára, a *Canadian Information by Subject* (CIBS) a könyvtár webhelyén a találatok több mint 20%-át mondhatja magáénak, többet, mint bármely más szolgáltatás vagy forrás, amit a könyvtár nyújt. A CIBS megkönnyíti a források felfedezését és a navigálást. A használat során persze problémát okoz a helyek és az URL-ek állandó áthelyezése. Egyelőre olyan megoldásokkal mint a digitális dokumentumok azonosítói (digital object identifiers-DOIs) alkalmazása, biztosítani lehet az URL-ek pontosságát.

Az NLC évente kb. 2000 szerzői jogi engedélyt kap kiadói és digitalizálási programjának végrehajtásához. Az engedélyt általában megkapják, habár sokszor nehézségekbe ütközik a jogtulajdon megállapítása. Egyre többször kérnek térítést az engedélyért. Egyes esetekben a digitalizálásra szánt költségvetés megengedi, hogy fizessenek, máskor lemondanak az anyag felhasználásáról, ilyenkor azonban fontos, hogy legyen alternatív anyag, amelyre engedélyt lehet kapni. Mindenesetre a folyamat időrabló, költséges és teli buktatókkal.

Az interneten lévő publikációk esetében a jogtulajdonosok – tartva a nem kívánt másolástól és a bevételkieséstől – kikötik, hogy a dokumentumot csak az NLC munkatársai és helybeni használói vehessék igénybe. Jelenleg vizsgálják, hogy miképpen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lehetne kiegészíteni a fizikai hordozón lévő digitális dokumentumok (pl. CD-ROM-ok) kötelespéldány-szolgáltatására vonatkozó rendelkezéseket úgy, hogy kiterjedjenek a hálózaton lévő elektronikus dokumentumokra is.

A vCuc projekt egy sor kérdést vetett fel a Z.39.50 használatával kapcsolatosan.

A technikai együttműködés lehetséges a Z.39.50-es rendszerek között; a szemantikai együttműködés azonban visszamaradt. A végfelhasználó szempontjából ez nem fogadható el. Néhány könyvtáros úgy gondolja, hogy a Z39.50-es szabvány nem működik, holott a probléma a megvalósításban rejlik. Az eladók viszont azzal érvelnek, hogy a Z39.50-et nehéz megvalósítani, mert a szabvány túl flexibilis és a könyvtárak nagyon eltérő követelményeket támasztanak.

A keresés kérdései

Három alapvető kérdés merül fel azoknál, akik Z39.50-es klienseket használnak távoli Z39.50-es szervereken való kereséshez:

- a kereső kifejezések megválasztása;
- közös indexek hiánya összetett rendszerekben való kereséshez;
- a nagy találati halmazok kezelése.

Lehetséges-e keresni „szerző" szerint vagy csak „név" szerint? A kereső kifejezés lehet-e mondat, vagy csak tárgyszavak sora? Mindez hiányos vagy megbízhatatlan eredményekhez vezethet.

Ha összetett szerverekben való keresésről van szó, fontos olyan kereső kifejezést formálni, amelyet minden szerver képes megválaszolni. Egy vizsgálat kimutatta, hogy adott szerverek között csak a „cím" volt olyan közös jellemző, amelyre minden szerverben keresni lehetett. Viszont túl kevés jellemző csökkenti a használó szempontjából az összetett szerverekben való keresés hasznosságát.

A használó túlzottan nagy halmazt kaphat eredményül, még viszonylag kevés szerver esetén is, ha egy adott tételt keres.

Fel kell készülni mindkét esetre: a kereső maximális relevanciát akar minél kevesebb találattal.

Az állományadatokat különböző módon tartják nyilván az egyes adatbázisok és könyvtári rendszerek. A Z39.50-es szabvány eredetileg nem határozta meg az állományadatok transzferének mechanizmusát. A rekordok ezért minden rendszerben tartalmaznak a könyvtári igényeket kielégítő állományadatokat, enélkül pedig a Z39.50 haszna a könyvtárközi kölcsönzés szempontjából kétséges.

A tárgyszavak szerinti keresés megnehezíti, s az eredményt kétségessé teszi, hogy nincs következetesség a kliens és a szervergépek között a keresés során használt jellemzőket és ezek kombinációit illetően. Ez kudarcélményt kelt a használóban, bizalmatlanságot a Z39.50-nel szemben.

A keresés eredményességét elősegíti, ha a klienseket minden egyes megcélzott szerver szerint konfigurálják, bár ez kétségtelenül időigényes dolog.

A fenti problémák megoldása érdekében az NLC együttműködve a Z39.50 Implementors Grouppal (ZIG) kidolgozta és közzétette azt a szintaxist, amelynek megfelelően, ha átalakítják a klienseket és szervereket a használók tapasztalta nehézségeket ki lehet küszöbölni a tárgyszavak szerinti keresés során. A ZIG az OPAC-okban közölt állományadatokat illetően is lépéseket tett, s arra biztatja a könyvtárakat, hogy kezdeményezzék az eladóknál a szoftverek megfelelő módosítását.

Az NLC koordinálja egy nemzetközileg elfogadott Z39.50-es profil kidolgozását, az integrált könyvtári rendszerek számára. Nem elegendő, ha egy rendszerbe be van építve a Z39.50-es szabvány, mivel az igen eltérő megoldások eredményezik a fentiekben leírt keresési problémákat. A könyvtáraknak ezért pontosan meg kell fogalmazniuk a Z39.50-nel szemben támasztott követelményeiket a vásárlásnál. Ha a könyvtár olyan szervereket és klienseket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerez be, amelyek megfelelnek a kialakuló nemzetközi profilnak, minden valószínűség szerint használói eredményesebben tudnak keresni azokon a szervereken, amelyek megfelelnek egy-egy profilnak: ez érvényes fordított irányban is.

Következtetések

1. A folytatódó financiális megszorítások miatt különös fontossággal bír az együttműködés a digitális könyvtári kérdések megoldásában.
2. A digitális dokumentumok egyre növekvő részét fogják képezni az NLC állományának. Az egyelőre csekély kereslet a jövőben várhatóan növekedni fog.
3. Az NLC – más kanadai könyvtárakkal együtt – tovább fog dolgozni a források megosztásán alapuló könyvtári infrastruktúra kifejlesztésén a kanadai állampolgárok igényeinek kielégítése érdekében. Az országos keretek között kulcsfontossággal bírnak a decentralizált modellek.
4. Mélyebben és tapasztalatilag kell megérteni a web alapú publikálást, a használók igényeit és a digitális könyvtárak használatának módját.
5. Az NLC részvétele az információs és ezen belül a digitális könyvtári ügyekben pozitívan járult hozzá helyzetének megerősödéséhez az internet általános, egyenlő és megfizethető hozzáféréséért folytatott erőfeszítésekben.

A Kongresszusi Könyvtár új tájékoztatási projektje – A Digitális Tájékoztatószolgálati Együttműködés (Collaborative Digital Reference Service, CDRS) könyvtárak és ás intézmények nemzetközi hálózatán keresztül kíván szakmai tájékoztatást nyújtani a kutatóknak helytől és időtől függetlenül. A szolgáltatás igénybe veszi a legmodernebb technológiákat, de nem szorítkozik pusztán az internetes információkeresésre, hanem az egyes könyvtárakban felhalmozott számtalan hálózaton kívüli forrás információforrásra is támaszkodik.

A könyvtárak tájékoztatószolgálata közreműködik majd abban, hogy a használók kérései eljussanak a CDRS-hez, ahol azután szakértő személyzet és a tagkönyvtárak állományai állnak rendelkezésre a válaszadáshoz. A CDRS adatbázisban fogja nyilvántartani tagintézményei jellemzőit, hogy időben eljussanak a kérdések a legmegfelelőbb szolgáltató helyre. Üzembe állítanak egy ún. kéréskezelő (request manager) munkafolyamatot és adatbázist, így biztosítják majd a kérések és válaszok áramlását. A kérdések és válaszok jelentős részét adatbázisban archiválják és a továbbiakban hasznosítják, de nagy gondot fordítanak az adatok bizalmasságára.

(2000. november. 22. http://www.locgov/rr/digiref

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szókészlet mint a könyvtár- és információtudomány központi fogalma

Michael Buckland

Michael Buckland: Vocabulary as a central concept in library and information science.(In: ***Digital libraries. Interdisciplinary concepts, challenges and opportunities. Proceedings of the third international conference on the Conceptions of the Library and Information Science. Dubrovnik, May 23-26. 1999.*** Ed. Tatjana Aparac, Tefko Saracevic, Peter Ingwersen, Pertti Vakkari. Publ. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski Fakultet, Zagreb, Lokve, pp. 3-12.) tanulmányát a szerző hozzájárulásával **Murányi Péter** fordította.

Bevezetés

A szókészletet általában nem tekintik a (digitális vagy másfajta) könyvtárak központi jellegzetességének. A könyvtári diskurzusok gyakrabban foglalkoznak a gyűjteményekkel, költségvetéssel, a személyzeti kérdésekkel, épületekkel, használókkal, menedzsmenttel és egyéb praktikus témákkal. Ebben az előadásban azonban közelebbről megvizsgáljuk, mit mondhatunk a „szókészletről" a könyvtárakban, különösen a digitális könyvtárakban.

A „szókészlet" gyakori, elfogadott kifejezés a mindennapi beszédben, de mostanáig nem kielégítő a szerepe a könyvtár- és információtudomány területén. Itt ez valami idegen, egzotikus dolognak tűnik, amely szokásos lakóhelyéről elvándorolt egy másik környezetbe. Olyan bevándorlónak tűnik, amely hasznos, de valahogy gyanús. Amikor a könyvtár- és információtudományban használják, a „szókészletet" közönségesen és ügyetlenül minősítik. Beszélnek „természetes nyelvi szókészletről" és „kontrollált szókészletről". Ezek a kifejezések magukban rejtik a helytelen „nem természetes nyelvi szókészlet" és feltehetőleg a veszélyes „nem kontrollált szókészlet" lehetőségét. Úgy tűnik, mintha a szókészlet fogalmát csak félig fogadták volna el szakterületünkön. Tételezzük fel, hogy nekünk kell ávennünk és meghonosítanunk. Mit találnánk elmondhatónak róla?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Három megállapítást teszek majd a szókészlettel kapcsolatban. Ezeket a következtetéseket lehet magától értetődőnek, triviálisnak vagy hibásnak ítélni. Lehet, hogy az olvasó egyetért következtetéseimmel, de azt gondolhatja, hogy túlságosan kiterjesztem a „szókészlet" jelentését. Ha így lenne, el kell különítenünk a mostani jelenség tárgyalását attól a nagyon különböző vitától, amely a „szókészlet" szó megfelelő használatát érinti.

1. *Gazdasági szempontok.* A szókészlet központi kérdés a digitális könyvtárak költséghatékonysága szempontjából, s ezért megtérül az, amit belefektetnek. Az egész világon nagyon sokat költöttek arra, hogy a hálózatokon keresztül elérhetővé tegyék a dokumentumtárakat, s ugyanígy sokat fordítanak az indexelésre, kategorizálásra és egyéb metaadatok létrehozására. A helyzet az, hogy egyre több nehézség jelentkezik a dokumentumtárak használói számára, mivel növekszik azon dokumentumtárak száma és aránya, amelyekben számukra nem ismerősek a metaadat szókészletek. Ennek megjósolható eredménye a csökkenő eredményesség a kiválasztásban. (A „kiválasztás" szót általános fogalomként használjuk, amelybe beletartozik a keresés, szűrés és visszakeresés.) Ezért bármilyen technika, amely segíthet az ismeretlen metaadatok használatában, akár úgy, hogy ismertté teszi azokat, akár úgy, hogy enyhíti az ismeretlenség következményeit, hatalmas befolyással lehet arra, hogy a dokumentumtárak és metaadataik létrehozásába való hatalmas befektetések milyen mértékben térülnek meg. (Ez a gazdasági megfontolás áll „A keresés támogatása ismeretlen metaadat szókészletek esetén" című projektunk mögött. Címe: www.sims.berkeley.edu/research/metadata/.)

2. *Az identitás kérdései központiak az információtudományban.* Egy olyan világban, ahol az identitás politikája központi kérdés, az identitás kérdései az információtudományban is központiak, a szókészletek szerepéhez kapcsolódó okok miatt.

3. *A szókészlet mint a digitális könyvtárak központi összetevője.* Az állítás itt először az, hogy minden szűrő- és keresőrendszer modellezhető halmazok (vagy „gyűjtemények") egyik állapotból a másikba való transzformációjának sorozataként, másodszor, hogy a „szókészlet" megfelelő fogalom értékek választékára egy adott halmazban (vagy gyűjteményben).

Néhány példa

Gondolkozzunk el a Kongresszusi Könyvtári következő tárgyszaváról: GOD – KNOWABLENESS-HISTORY OF DOCTRINES – EARLY CHURCH, CA. 30-600 (ISTEN – MEGISMERHETŐSÉG – A DOKTRINÁK TÖRTÉNETE – KORAI EGYHÁZ – KB. 30-600), amit az LCCN 8005064-hez kapcsoltak. Ez alig természetes angol. Amikor olvassuk, úgy hangzik, mint egy távirat. Szintaktikai szerkezete fordította a szokásos angolnak, ahol a minősítő melléknevek és kifejezések szokásos módon megelőzik azt, amit minősítenek. Úgy hangzik, mint egy normális angol szöveg, amikor a szavakat visszafelé olvassuk. A tárgyszót korrekten alakították ki, de mégis azt mondhatják, hogy elég természetellenes. Valaki, aki érdeklődik a Mindenható megértésének története iránt, véleményem szerint nagy valószínűséggel nem gondol a GOD – KNOWABLENESS szavakra.

A másik példa egy olyan információs rendszerből származik, amely specializált szókészletet használ osztályozási és keresési célokra. A Census Bureau (Népszámlálási Hivatal) CD-ROM-on megjelentette és a http://govinfo.kerr.orst.edu/impexp.html cím alatt is elérhetővé tette az USA importjának és exportjának numerikus adatait. Ezek az adatok nagyon fontosak a kormányzat és az ipar stratégiai politikai döntései számára. Ennek ellenére az, aki a gépkocsigyártás iránt érdeklődik, s az AUTOMOBILE szóra keres, semmit sem talál. A CARS szóra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való keresés RAILWAY OR TRAMWAY STOCK-hoz vezet. Vannak adatok, de azok a PASSENGER MOTOR VEHICLES, SPARK IGNITION ENGINE alatt találhatók.

Rakétákat egyre nagyobb mértékben használnak harci cselekmények során. Mennyit exportál az USA évente? A ROCKETS szót használva az export adataira keresve olyan árukategóriákat kapunk, mint BEARINGS, TRANSMISSION, GASKETS, MISC. Ha a keresést az egyes számú alakra korlátozzuk (ROCKET), ez három további kategóriát eredményez.

- PHOTOGRAPHIC OR CINEMATOGRAPHIC GOODS
- ENGINES, PARTS ETC.
- ARMS AND AMMUNITION, PARTS AND ACCESORIES THEREOF

Ez a legutolsó kifejezetten harci fegyvereknek az USA-ból való exportjával foglalkozik. A ROCKET szó csak a MISSILE & ROCKET LAUNCHES AND SIMILAR PROJECTORS (9301009050) alatt található meg, a nagyobb export kategóriában (GUIDED MISSILES, 9306900020) azonban nem. Ennek a szekciónak az általános kategóriája: BOMBS, GRENADES ETC (9306). Világos, hogy azoknak a kutatóknak, akik használni akarják ezt az adatbázist, szükségük van egy eszközre, amely hidat ver a szakadék fölött, amely az általánosan használt terminológia és az ezen adatok kategorizálására kialakított, nagymértékben specializált osztályozási rendszer között található.

Néha a hatások árnyaltak s váratlanok, mint a MELVYL-ben, a Kaliforniai Egyetem online könyvtári katalógusában végzett két tárgyi keresés esetében.

FIND XSU VIETNAM WAR

Keresési eredmény: 0 rekord

FIND XSU VIETNAMESE CONFLICT

Keresési eredmény: 4190 rekord.

A szókészlettel kapcsolatos problémák fokozódnak, amikor idegen nyelvekkel foglalkozunk. A példa egy olyan keresés, amely a német hadseregnek az I. világháború során folytatott légi fotózásával foglalkozik, nevezetesen a DRACHENPHOTOGRAPHIE-val. A DRACHEN német szó a sárkányra vonatkozott, a keresés pedig a korszak műszaki szakirodalmából a sárkányokat használó katonai légi fényképezésre. Az azonban, amit sikerült megtalálni, nem volt releváns, mivel a németek kifejlesztettek egy pányvázott megfigyelési léggömböt, amely aerodinamikai volt. Aerodinamikai volt olyan értelemben, mint egy sárkány és sárkányballonként volt ismeretes, németül DRACHENFESSELBALLON, vagy röviden DRACHEN. Így a DRACHENPHOTOGRAPHIE ebben a speciális kontextusban nem a sárkányból való fényképezésre utalt, hanem egy megfigyelési léggömbre. Még ha ezt tudta is a kereső, sokkal eredményesebb lehetett volna, ha tisztában lett volna azzal, hogy az angolban az AEROSTAT fogalmat használják a megfigyelési léggömbök szakszavaként.

Nyilvánvaló, hogy különböző nyelvek, mint az angol, a kínai és a német, különböző szavakat használnak. Egy adott nyelven belül is az a helyzet, hogy különböző területek eltérő szókészletet használnak. Ezek a különbségek sokszor nagyobbak, mint várhatnánk. Nézzük meg azokat a tárgyszavakat, amelyeket a Library of Congress Subject Headings és a Medical Subject Headings (MeSH) ad a partvidéki szennyezéssel (COASTAL POLLUTION) foglalkozó dokumentumokra. A COASTAL és a POLLUTION tárgyi kulcsszóként nem vezetett eredményre, de lehetett rekordokat találni olyan módon, hogy a két szót a címben kerestük. A kapott tárgyszavak rangsorolt sorrendben:

LCSH: MARINE POLLUTION; COASTAL ZONE MANAGEMENT; WATER - POLLUTION; PETROLEUM INDUSTRY AND TRADE; BEACH EROSION; COASTS; BARRIER ISLANDS; COASTAL CHANGES stb.

MeSH: SEAWATER; WATER POLLUTION; BACTERIA; WATER MICROBIOLOGY; AIR POLLUTION;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ENVIRONMENTAL MONITORING; BATHING BEACHES; ENVIRONMENTAL POLLUTION stb.

Figyeljük meg a változatosságot, s azt, hogy milyen kevés közös van a két listában. A tárgyszavak elfogadhatóak, de kitől várható, hogy néhánynál többet kitalál közülük Könnyebb felismerni a pertinens fogalmakat, mint megjósolni, hogy mik lesznek azok. Ebben az esetben legalább három különböző szókészlet játszott szimultán: az LCSH, a MeSH és az enyém.

Nemcsak a szókészletnek a tárgyi indexelésben való használata nyelvi tevékenység, hanem a nyelvhasználat is elkerülhetetlenül a kultúrán alapszik. A szókészlet használata jelez valamilyen társadalmi helyzetet.

Néhány lehetőség a helyzet javítására

A Dewey-féle Tizedes Osztályozás „330" jelzete ECONOMICS (közgazdaságtan) jelentésében valamifajta furcsa megjelenési formájú szó. Annak felismerése, hogy az indexelés és az osztályozás nyelvi tevékenység, nem új. A metaadat rendszerekre DOKUMENTÁCIÓS NYELVEKKÉNT vagy METANYELVEKKÉNT utalnak. A Dewey számok jelentéssel bírnak, ha ön ismeri a számokat. De a jelentés többé vagy kevésbé homályos addig, amíg a használat során az ismeret ki nem fejlődik. A használónak arra van szüksége, hogy saját fogalmait lefordítsa a DDC (TO) fogalmaira, valami angolt a „Dewey" szótárára.

Melvil Dewey ezt a formát a Relatív Indexében adta, amit hajlamosak vagyunk az osztályozáshoz készített függeléknek tekinteni. Dewey maga a rendszere legfontosabb részének tekintette. (Olding, 1996, 82-83.)

„Ez a betűrendes index, a rendszer legfontosabb jellegzetessége olyan kulcsszavakból (headingekből) áll, amelyek sokféle forrásból lettek gyűjtve, s a rendszer használói kívánatosnak találták őket... Az Index hasonló vagy szinonim szavakat ad, ... így egy intelligens személy biztosan megtalálja a megfelelő számot... A Relatív Index azonos élőfejeivel ... biztosítja, hogy a hasonló tartalmú könyv bármely területről, amely az osztályozóhoz kerül, ugyanarra a helyre kerül, s bármely olvasó keresi ezeket a könyveket, azonnal a megfelelő helyre utalják." (Olding, 1996, 89-91.)

„A rendszer tárgymutatója (Subject Indexe) csontváz szótárkatalógus, tartalmaz mindent, ami nincs benne a „névkatalógusban". Ahelyett hogy könyvcímeket adnánk minden tárgyszó (head) alatt, a szám utal azokra a címekre egyszerűen és közvetlenül... Ezért egyesítjük a szótár- és a szakkatalógusok előnyeit, nem úgy, hogy összekeverjük őket s így elveszítjük az egyik egyszerűségét és a másik kiválóságát, hanem igazán használva mindkettőt, mindegyiket a maga érdemével. A címekből csak egy halmazra van szükség, mivel a mi osztályozási számaink elérhetővé teszik őket mindkét katalógusunk számára." (Olding, 1996, 104.)

A Dewey által használt megreformált helyesírás emlékeztet minket arra, hogy a „természetes" nyelv konvenciókon alapszik, s ellenállna a „teljes szövegű" keresésen alapuló visszakeresésnek, amely a szóhasználat konvencióitól függ.

Ebben az esetben mindenképp szükségesnek és érdekesnek látszik Dewey eredeti szövegének közlése is:

„This alfabetic index, the most important feature of the sistem, consists of headings gatherd from a great variety of sources, as uzers of the sistem hav found them desirabl... The Index givs similar or sinonimus words,... so any intelijent person wil surely get the ryt number... The Relativ Index, with its cachwords... insures that books on the same faze of any subject cuming before the clasifyers shal be asynd to same place, and that any reader seeking these books shal be referd instantly to that place." (Olding, 1996, 89-91).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„The Subject Index of this sistem is a skeleton dictionary catalog, covering everything not coverd by the 'name catalog', Insted of giving book titles under each hed, the number refers to all those titles simply and directly... We therefore unite advantajes of dictionary and clast catalogs, not by mingling them and so losing much of the simplicity of one and as much of excelence of the other, but by realy uzing both, each with its own merits. Only one set of titles is needed, for our clas numbers make this available for both catalogs." (Olding, 1966, 104)

Több szókészlet

Minden keresőrendszer több szókészletet foglal magában. Még abban a legprimitívebb esetben is, amikor szerkesztetlen szövegeket keresünk szerkesztetlen kérdésekkel, legalább két szókészlet van:

1. A keresett dokumentumok szerzőjének(inek) szókészlete(i) és
2. A kereső szókészlete.
   A működő kiválasztó rendszerek esetében a szókészletek száma valószínűleg sokkal nagyobb. Egy online könyvtári katalógus például általában további hármat tartalmaz. A két, már említett mellett az alábbiakat:
3. A katalogizáló szókészlete, amelyet a dokumentumok reprezentációinak létrehozására használ, módosítja, helyettesíti és/vagy kiegészíti a szerző szókészletét;
4. „See", „See also" (Lásd, Lásd még) és más szindetikus (összekötő) szerkezetek módosítják, helyettesítik vagy kiegészítik a katalogizáló szókészletét; és
5. A kereső szókészlete, ahogy a keresőkérdést kialakította.

Pontosan azért, mert több szókészlet is van, mindig megvan a lehetősége a hibás párosításnak szókészletek közti átmenet során, vagyis egy disszonanciának a jelentésben. Ha a kereső A-ról kérdez és a szerző B-t írt, lehet, hogy ugyanazt a jelentést különböző módokon fejezik ki (szinonimák), vagy lehet, hogy mindketten A-t írtak, de különböző jelentéssel (homográfok).

A közbeeső szókészleteket (a katalogizálóét, a szindetikus (összekötő) szerkezetet, a kialakított kérdést) úgy lehet tekinteni, mint ami normalizálni akarja a fogalom használatát s így helyesbíteni az eltéréseket. A katalogizáló által adott subject heading (tárgyszó) helyesbíti a szerző által adott címet azáltal, hogy a dokumentum témáját szabványosított szókészlettel reprezentálja. Egy tapasztalt kereső tudja, hogyan kell módosítani a saját vagy mások által meghatározott igényt olyan fogalmakkal, hogy a rendszer használhatóan válaszoljon.

A szókészletnek annyi újrareprezentálása van, ahány átmenetre sor kerül a szókészletek között. Minden újrareprezentálás lehetőséget ad a kiválasztó és a dokumentum közti disszonanciák helyesbítésére, de ugyanakkor disszonanciákhoz is vezethet. A vietnami konfliktus példája esetében a katalogizáló szókészlete különbözik mind a szerzőkétől, mind a keresőkétől, ezzel disszonanciát és problémát okozva, amely egy újabb átmeneti szókészlet megalkotását teszi szükségessé a javítás érdekében. Ebben az esetben egy kereszthivatkozás VIETNAM WAR USE VIETNAMESE CONFLICT (VIETNAMI HÁBORÚ LÁSD VIETNAMI KONFLIKTUS) szüntetné meg az eltérést. Ennek alternatívája az, hogy egy közvetítő kereső (ember vagy gép) tudhat eleget ahhoz, hogy terminológiai változást hozzon létre a rendszer szókészletéhez igazodva.

Mivel a szókészletek közti csaknem minden átmenet lehetőséget kínál arra, hogy disszonanciát szüntessen meg vagy keltsen, a többértelműség, amely zavarossá teszi a jelentést azzal, hogy egy jelentést kettőként vagy többként mutat be, szintén valószínű eredmény. A többértelműség bevezetésének lehetősége megsokszorozódhat, mivel minden további átmenet egy újabb szókészletbe, növeli a többértelműségek és hibák lehetőségét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A több szókészletről úgy beszéltünk, mintha mindegyik egyértelmű és homogén lenne, de bármelyik szókészlet belső okokból is következetlen lehet, akár az egyén használatának variációin keresztül, vagy mert több szereplőt vontak be, mindegyiket a saját személyes használatával (szinkron változat). Azt sem szabad feltételeznünk, hogy bármely egyén vagy csoport következetes szókészletének használatában az idők során egy változó világban (diakron változat), vagy hogy az idők folyamán bekövetkező változások következetesek minden résztvevő szempontjából. A szókészletet arra használják, hogy jelezzék a jelentést, de a nyelv instabil, dinamikus. A szavak terjeszkedőek abban értelemben, hogy új jelentéseket vehetnek magukra. A jelentések különbségei, kétértelműségei és bizonytalanságai, ha egyszer felismerték őket, feloldhatóak mások jelentéseinek vizsgálatával. A párbeszéd kihozza a különbségeket. A különbségek változtatást generálnak. Ebben az értelemben a szavaknak saját életük van, új jelentéseket vesznek fel függetlenül attól, hogy a szótárszerkesztők mit írtak. Továbbá a jelentések összetettek: Létezik mind a denotáció (jelentés, értelem), amire a szó utal, és a konnotáció (mellékjelentés), indirekt nüanszok és asszociációk, amelyek színezik a felfogott jelentést.

Forma és jelentés

Az előzőkben utaltunk a szókészletek közti meghatározatlan „disszonanciára". A digitális technika használata oda vezet minket, hogy a szókészletre mint karaktersorozatból álló fogalmakra gondoljunk, amelyeket lehet kezelni, de a szavak jelentése szubjektíven és szituációban formálódik, a szókészlet használata társadalmi.

Van egyfajta dualitás a szavak formája és jelentése között: a szó ugyanazon formájának különböző lehet a jelentése különböző szókészletekben, és ugyanaz a jelentés kifejezhető különböző formájú szavakkal. A forma fontos az információs rendszerekben, mert a technika a szavak fizikai jellemzőivel dolgozik, nem jelentésükkel. A szoftver karaktersorozattal dolgozik, lexikai egységekkel, nem fogalmakkal. Amikor a „fogalom" szót használják a számítógépes visszakereséssel kapcsolatban, ennek használata metaforikus, általában néhány algoritmikus kapcsolatra utal lexikai egységek között. Már mindössze két szókészletből származó bármely fogalompár közötti kapcsolat is minimálisan négy lehetőséget tartalmaz:

Ugyanaz a forma, ugyanaz a jelentés: Ugyanaz a szó.

Ugyanaz a forma, különböző jelentés: Homográfia

Különböző forma, ugyanaz a jelentés: Szinonima

Különböző forma, különböző jelentés: Különböző szavak

Az „ugyanaz" itt gyakorlatban azt jelenti, hogy azonos módon elfogadható valamilyen célra, nem pedig azonosságot szigorú értelemben. A tökéletes szinonimák ritkák az angol nyelvben. Általában van némi különbség a jelentésben.

A jelentés cseréje és az identitás kérdései

Az egyik szókészletből a másikba való jelentésveszteség nélküli átmenet szigorú megszorításokat igényel. A jelentésveszteség nélküli transzformáció formális feltétele az, hogy egyértelmű és visszafordítható ekvivalenciának kell lennie minden transzformációban. Ez valószínűtlen, kivéve azt az esetet, ha teljesen zárt rendszerről van szó, amelyben minden kifejezésformát egyértelműen előre meghatároztak. Ez a feltétel nem érhető el, amikor emberek is bekapcsolódnak, így a több szókészlet jelenléte a kiválasztó rendszerekben a lehetséges jelentések többességét tükrözi, ez létezik minden jelentés cseréje esetén. A kiválasztó rendszerek párbeszédes interakcióként funkcionálnak a szókészletek között,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelyek legalább két irányban működnek. A kereső szókészletét próbára teszik a kiválasztó rendszer szókészletének korlátai, megkötései; a dokumentumok szókészlete is módosított, „kontrollált". Mindkettőt a konvergenciát megcélozva alakítják át annak érdekében, hogy elérjék a jelentés megegyezését.

Létezik azonban a szókészletek bővülése is, ahogy a kereső, a katalogizáló, a kereszthivatkozások készítője folyamatosan alkalmazkodik az új kihívásokhoz, változó körülményekhez és az új szókészlethez. *Berman: Prejudices and Antipathies (Előítéletek és antipátiák)* című tanulmányában bőségesen szolgáltat a Kongresszusi Könyvtár Subject Headingjeinek (tárgyszórendszerének) megváltoztatására vonatkozó javaslatokat (Berman, 1971).

Az identitás kérdései központiak a társadalmi életben. *Edward Tylor* klasszikus meghatározása: *„A kultúra és a civilizáció, széles etnográfiai értelemben az a komplex egész, amelynek része a tudás, hit, művészet, erkölcs, jog, szokás és egyéb képességek és viselkedésmódok, amelyeket az ember a társadalom tagjaként sajátít el."* (Tylor, 1871).

Az identitás a különbséggel magyarázható meg. Semmi sem határozható meg kielégítően önmaga fogalmaival. „Én énmagam vagyok," azt jelenti, hogy nem vagyok te. Jobban hasonlítok rá, mint másra, inkább egyetértek ezzel a személlyel, mint azzal. Jobban szeretem az egyik csoport hitét, művészetét, erkölcsét, jogszokásait és szokásait, mint egy másikéit.

A kategorizálás és a szókészlet a kategóriák reprezentációjához alapvető az ilyenfajta megkülönböztetéshez. A megkülönböztetés és a kategorizálás az alapja a társadalmi világnak és alapja a kiválasztó rendszereknek. Egy szerep eljátszására a könyvtárosok, tanárok és mások bekapcsolódnak a kultúra átadásába, az indexikális kapcsolatok formálásába, beleértve az *ez* és *az, köztünk* és *köztük* közötti megkülönböztetést és jellemzést, a könyvtár- és információ-tudományt olyan műveletek és kérdések részévé téve, amelyek központiak a társadalom számára. Ez egy további ok arra, hogy a szókészletek közötti átmenet („mapping, leképezés") a könyvtár- és információtudomány központi kérdése, vagy legalábbis annak kell lennie.

A szókészlet meghatározása a könyvtár- és információtudományban

Ha azt gondoljuk, hogy a szókészlet bármilyen fontossággal bír a könyvtár- és információtudományban, ahogy azt állítottam, akkor talán többként kell kezelnünk a „szókészlet" fogalmát, mint egy nyelvészeti tanulmányokból kölcsönzött szót. Ha a szókészlet fogalmát be akarjuk vezetni a könyvtár- és információtudományba, akkor definíciót kell keresnünk arra, vagy legalább meg kell értenünk, mit értünk „szókészlet" alatt, ami intellektuálisan kielégítő módon megfelel a könyvtár- és információtudomány területének. Ez a konferencia a digitális könyvtárakkal foglalkozik. Mi lehetne hatékony definíció a „szókészletre" a digitális könyvtárakkal való összefüggésben? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, először a szó szokásos jelentéseit kell megfontolnunk, utána a digitális könyvtárak természetét.

Az *Oxford English Dictionary* (1989, 19. köt., 721.) négy definíciót ad a „vocabulary" szóra.

1. Szavak gyűjteménye vagy listája jelentésük rövid magyarázatával.
2. Egy adott személy, osztály, foglalkozás vagy hasonló nyelvének értéktartománya.
3. *Az egy nyelvet képező* szavak összessége.
4. *Képletes értelemben.* Artisztikus vagy stilisztikus formák, technikák, mozdulatok stb. halmaza, amelyek elérhetőek egy adott személy stb. számára.

Az a mögöttes jelentés, hogy a „szókészlet" a jelentés különböző kifejezéseinek felsorolását, a repre-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zentációs formák repertoárját jelöli. A nyelvészetben a „type" (típus) és a „token" (jelölés) szavakat használják, ahol egy adott szó minden esete jelölés, s minden különböző szó típus. A különböző típusok kiterjedését vagy repertoárját nevezhetjük szókészletnek. Így az is megfelelő lehet, ha indexfogalmak vagy tárgyszavak értéktartományát vagy repertoárját nevezzük „szókészletnek".

De a könyvtár- és információ-tudományban a jelentés kifejezésére használt fogalmak gyakran vagy a természetes nyelv eléggé természetellenes adaptációi (pl. GOD – KNOWABLENESS...), vagy mesterséges jelölést alkalmaznak, mint például azt, hogy 330 jelenti a közgazdaságot. Valójában a jelentés reprezentációjának ilyen rendszerei a szakterület specialitásai. Az ilyen leíró rendszerek alkalmazása valamifajta nyelvi tevékenység, s régóta használják rá a DOKUMENTÁCIÓS NYELVEK vagy METANYELVEK fogalmát a metaadatok nyelvének jelentésében. Ezért nagyon megfelelő a könyvtár- és információtudományban kiterjeszteni a „szókészlet" használatát úgy, hogy utaljon tezauruszban elfogadott fogalmak, osztályozási rendszerben használt számok és bármely kategorizálás kódja értéktartományára vagy repertoárjára. A digitális könyvtárakra speciálizált szövegkörnyezetben sem látszik ok arra, hogy ne használjuk a „szókészletet" olyan technikai fogalomként, amely bármely MARC mező vagy más metaadat mező kiterjedését vagy repertoárját jelzi.

A „szókészlet" technikai fogalomként való kezelése a könyvtár- és információtudományban bármely metaadat terjedelmének jelentésében újabb lehetőségeket nyit, mivel a digitális könyvtárak rendszerének teljes szerkezete reprezentálható fogalmak (term-ök) halmazaként (vagy gyűjteményeként) és egyik halmazból a másikba, egy abból következőbe való átmenetként. Csak kétféle átmenet tűnik lehetségesnek:

1. Transzformáció, amikor katalóguscédulák halmaza származik könyvek halmazából, vagy amikor vektorok halmaza származik digitális szövegekből;
2. Szétosztás (vagy (újra)rendezés), mint például amikor a cédulákat betűrendbe rendezik, vagy amikor rekordok részhalmazát kiválasztják egy visszakeresett halmazból.

Ahogy *Christian Plaunt*tal mostanáig sikerült meghatároznunk, minden digitális könyvtári szerkezet, valójában minden szűrő- és keresőrendszer modellezhető ilyen módon halmazok sorozataként és (származtatott) halmazokba való átmenetként. A digitális könyvtárak szerkezetei halmazok hierarchiái. Léteznek dokumentumtárak hálózatai, mindegyik dokumentumok gyűjteményét tartalmazza, tipikusan betűkből álló szavakból képzett bekezdésekből épül fel. A metaadatok mezőkből állnak, amelyek gyakran tartalmaznak almezőket és így tovább. Ennek a modellnek a részleteit és a digitális könyvtárakra vonatkozó következményeit máshol dolgoztuk fel (Buckland és Plaunt 1994; Plaunt 1997, Buckland és Plaunt 1997). Itt az érvényes, hogy ha a digitális könyvtárakat fogalmak halmazának tekinthetjük, s ha fogalmainkat meghatározzuk a könyvtár- és információtudományban, a „szókészlet" jól meghatározható bármely halmaz értéktartományaként. Ha így lenne, a „szókészlet" azonnal a szakterület központi technikai fogalmává válna.

Összegzés és következtetések

Az információkeresésben a „szókészlet" kifejezés gyakran utal a természetes nyelv stilizált alkalmazására indexelő fogalmak kialakítása érdekében. A közelebbi vizsgálat a szókincset hatékony és átható elképzelésnek mutatja, mert a digitális könyvtárak több nyelvet s ebből következően több szókészletet alkalmaznak. A jól ismert könyvtári katalógussal kapcsolatos minden tranzakció legalább öt különböző szókészletet foglal magában: a szerzőkét, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

indexelőkét, a szindetikus (összekötő) szerkezetet, a keresőét és a megszerkesztett kérdését. Az indexelés, akár „természetes", akár mesterséges jelöléssel, leíró s ezért nyelvi tevékenység. Hagyományos és megfelelő, ha a metaadat rendszerekre DOKUMENTÁCIÓS NYELVEKKÉNT utalunk.

Ha a „szókészlet" szót szokásos értelmében vesszük, vagyis ami a használt, különböző szavak terjedelmét vagy repertoárját jelöli, akkor ésszerűnek tűnhet az is, hogy bármifajta metaadat, például bármely MARC mező terjedelmeként is használjuk. Ha egy szót technikai fogalomként akarunk használni bármely területen, például a könyvtár- és információtudományban, legjobb, ha ennek a területnek jelentéséről megegyezés születik. Ésszerű és hasznos lenne a „szókészlet" használata bármely halmazban (vagy gyűjteményben) található szavak terjedelmének jelölésére használni, beleértve minden metaadatot, ez nagy általánosítást biztosít, amikor az általunk javasolt funkcionális modellel kapcsolatban használják.

A szótárak közti leképezés, egy adott szókészletben megtalálható fogalomtól egy másik szókészletben annak megfelelő fogalomhoz vagy fogalmakhoz egyre inkább szükséges, ahogy a kényelmes hozzáférés egyre több és több dokumentumtárra, és további, kevésbé ismert metaadatokra terjed ki.

A szókészlet alapvető a digitális könyvtárak gazdaságossága szempontjából, mivel az ismeretlen terminológia gátolja a hatékony keresést. A szókészlet azért is fontos, mert központi jelentőségű az identitás kérdéseiben, amelyek ugyanakkor központi jelentőségűek a társadalom számára. A szókészlet, ha technikai definíciót kap a könyvtár- és információtudományban, értékek választéka vagy terjedelme egy halmazban, a digitális könyvtárak szerkezetének és használatának központi jellemzője.

Van másik megfontolás is. Ez leegyszerűsítés, de mégis úgy gondolom, hogy a könyvtár- és információtudomány eszméjének történelmi fejlődését jobban megérthetjük, ha két különböző hagyomány fogalmaiban gondolkodunk, amelyeket „dokumentum hagyomány"-nak és „formális hagyomány"-nak nevezek.

A „formális hagyomány"-ba azokat a technikákat és technológiákat értem bele, amelyek a logikán és algorimusokon alapulnak: lyukkártyák, digitális számítógépek, adatfeldolgozás, számítástechnika, mesterséges intelligencia és az információkeresés történeti hagyományai, ahogyan az ACM SIGIR találkozóin tükröződnek. Ez a formális hagyomány az, amely olyan sokat tett azért, hogy konferenciánk témája – a digitális könyvtárak – lehetségessé váljanak. De ez a hagyomány definícióktól és megbízható műveletektől függ, és szembenáll az emberi nyelv és az emberi viselkedés változékonyságával.

A „dokumentum hagyomány"-ba helyezném a dokumentumszolgáltatás olyan történeti gyakorlatát, mint a bibliográfia, könyvtárosság, levéltárosság és rekordok kezelése. Ebben a hagyományban a dokumentumokkal jelentéssel bíró tárgyakként és több célt szolgáló használatuk jelentésében foglalkoznak: gyakorlati használhatóság, oktatás, rekreáció, műveltség és különböző társadalmi szolgáltatások. Ennek a hagyománynak van meghatározott logikája: az következik belőle, hogy a szakma gyakorlata kiterjed bármely jelentéssel bíró tárgyra, bármilyen formában, amely (potenciálisan) mindent tartalmaz, ami segíti a tudást, továbbá annak megértése is (következik belőle), hogy a dokumentumoknak köze van a tudáshoz, jelentéshez, tanuláshoz, leíráshoz, nyelvhez és kétértelműséghez (Buckland, 1997). Ebből az következik, hogy a könyvtár- és információtudomány eszméje nem lehet teljes, ha nem foglalja magában a kulturális tanulmányokat is, s végül is a könyvtár- és információtudomány érett, jól fejlett eszméjének szükségszerűen elő gyökerekkel kell kapcsolódnia a humán tudományok és a kvalitatív társadalomtudományok kérdéseihez.

Úgy tűnik, hogy a két hagyomány alapvetően inkompatibilis, mert alapvetően különböző bázisról

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

indultak. Egyiket sem választhatjuk azonban kizárólagosan, ha hatékonyak és gyakorlatiasak is akarunk lenni. A szókészlet azonban mindkét hagyomány központi része. Különböző módokon mindkettőnek foglalkoznia kell a szókészlet kérdéseivel, s ez szolgálhat valamilyen találkozási helyként. A szókészlet kérdése végső következtetésem szerint fontos ennek a konferenciának a számára, mert a szókészlet természete és szerepe központi a könyvtár- és információtudomány bármely hitelt érdemlő koncepciója számára.

Köszönetnyilvánítás

Ennek az előadásnak az eszméi nagy mértékben a szerző Ron Dayvel és Christian Plaunttal, valamint „A keresés támogatása a kevéssé ismert metaaadat szókészletek esetén" című projekt (DARPA Contract N66001-97-C-8541; AO = F477; http://www.sims.berkeley.edu/research/metadata/) közreműködőivel való együttműködéséből származnak.

Irodalom

BERMAN, S.: Prejudices and Antipathies. A Tract on the LC Subject Headings Concerning People. Jefferson, NC: McFarland. First published 1971. Scarecrow Press, 1993.

BUCKLAND, M. K.: What is a „document"? In: Journal of the American Society for Information Science, 48. 1997. 804-809. Reprinted in: Historical Studies in Information Science, 1998. (T. B. Hahn and M. K. Buckland, eds.). Medford, NJ: Information Today, 1998. pp. 215-220.

BUCKLAND, M. K.– PLAUNT, C.: Selecting Libraries, Selecting Documents, Selecting Data. In: Proceedings of the International Symposium on Research, Development and Practice in Digital Libraries 1997, ISDL 97, Nov. 18-21, 1997, Tsukuba, Japan. Tsukuba, Japan : University of Library and Information Science. pp. 85-91.
http://bliss.berkeley.edu/papers/isdl97/isdl97.html

BUCKLAND, M. K.; C. Plaunt. (1994). On the construction of selection systems. In: Library Hi Tech, 48. 15-28.
http://bliss.sims.berkeley.edu/papers/analysis/analysis.html

NORGARD, B. A. – BERGER, M. B.– BUCKLAND, M. K. – PLAUNT, C.: The online catalog: From technical services to access service. In: Advances in Librarianship, 17. 1993. 11-148.

OLDING, R. K.(ed.): Readings in Library Cataloguing. Hamden, CT : Archon Press, 1997.

OXFORD English Dictionary. 2nd ed. Oxford : Clarendon Press, 1989.

PLAUNT, C.: A Functional Model of Information Retrieval Systems. Doctoral dissertation. University of California, Berkeley, 1997.

ISBN SZÁM MAGYAR E-KÖNYVEKNEK

Először adott ki a Magyar ISBN Iroda ISBN számokat magyar elektronikus könyvekre. A 963-86133-0-0 ISBN számot Chi Wicca: NemS negyedek című szépirodalmi műve, a 963-86133-1-9 ISBN számot pedig Perjés László: Intermarketing magyar szemmel című szakkönyve kapta. (www.prim.hu/online/cikk.prm?id.14014)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A terhek megosztása: a konzorciumi adatbázis-használat tervezése

Klinger Thomas

Klingler, T.: Sharing the load: A planning checklist for consortial database use. (In.: ***Journal of Library Administration. Vol. 26., No. 3-4., 1999., pp. 91-113.)*** tanulmányát **Koltay Tibor** tömörítette.

Számtalan tapasztalat szűrhető le az OhioLINK konzorcium működéséből. Az OhioLINK eredetileg 13 tagú szervezet volt, amely ma 56 felsőoktatási és tudományos könyvtárat tömörít. A több mint 21 millió rekord nagyságú közös katalógust, a mintegy 60 adatbázist, 600 online folyóiratot kínáló konzorcium 750 000 hallgató, oktató és kutató rendelkezésére áll Ohio államban.

Az OhioLINK irányítására négy bizottságot állítottak fel. Kis létszámú központi apparátusát a résztvevő könyvtárak igazgatóiból álló tanácsadó testület és egy sor munkabizottság segíti.

A tapasztalatok a következő strukturált kérdések és a hozzájuk fűzött magyarázatok formájában fogalmazhatók meg a konzorcium szervezésével és vezetésével, az adatbázisok kiválasztásával és működtetésével, profilírozásával kapcsolatban.

A konzorcium szervezete és vezetése

1. Van-e a konzorciumot irányító központi személyzet?
2. Megosztják-e a vezetést a résztvevő intézmények (konzorciumi tagok) között? Ha igen, választják vagy kinevezik-e (delegálják-e) a képviselőket? A képviselők dékánok, igazgatók, középvezetők vagy az egyéb kategóriából kerülnek ki?
3. A vezetés a központosított és az elosztott irányítás keveréke-e?
4. Az a vezetési struktúra, amely jó volt 13 együttműködő esetében, jó lesz-e 56 résztvevő számára is? Mikor kell az implementációval foglalkozó bizottságoknak valami mássá átalakulniuk? Mikor érik meg a konzorcium arra, hogy a kép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

viseleti sémát és az operatív bizottságok üléseinek rendjét megváltoztassuk.

Egy sikeres konzorciumnak egyszerre kell széles körű képviseletet biztosítania és képesnek lenni a gyors reagálásra. Egy erős központi szervezet hatékony a licencek megtárgyalásakor és az implementáció során, de nem feltétlenül jelenti a résztvevők megfelelő képviseletét. Az OhioLINK konzorciumban a központi személyzet, a bizottsági képviselet, az igazgatókból álló tanácsadó testület vegyes szervezete a gyakori ülésekkel kombinálva jól teljesíti a többcélú szervezet elé kitűzött célok megvalósítását.

Az adatbázisok kiválasztásának folyamata

1. Az egész konzorciumot reprezentáló bizottság választja-e ki az adatbázisokat?
   a) Választás vagy delegálás útján kerülnek-e be a bizottságba annak tagjai?
   b) Tagjai-e a bizottságnak olvasószolgálati könyvtárosok, igazgatók, mások?
   c) Léteznek-e a konzorciumi tagok méltányos kiválasztására vonatkozó irányelvek?
2. A konzorcium személyzete választja-e ki az adatbázisokat?
3. Működőképes-e a bizottság és a konzorciumi személyzet munkájának kombinációja?
   A túl sok forrásból származó döntések megmerevítik a folyamatot. Kérdés, hogy nincsenek-e a döntéshozók túl messze a felhasználóktól. A központi személyzet hatékony lehet a tárgyalásban és döntéshozásban, de túl messze van a felhasználóktól. Ugyanakkor a résztvevő könyvtárakban gondot jelenthet az ottani munkatársak által a konzorciumi munkára fordított munkaidő.

Az adatbázisok kiválasztásának kritériumai

1. Olyan adatbázisokat vásárol-e a konzorcium, amelyeket csak néhány résztvevő intézmény engedhetne meg magának (high-end adatbázisok)?
2. Olyan adatbázisokat vásárol-e a konzorcium, amelyeket szinte mindenki szolgáltatna maga is, de a cél, hogy olcsóbban jussanak hozzá a konzorciumi formában (low-end adatbázisok)?
3. Vannak-e kiválasztási és lemondási kritériumok az adatbázisok következő jellemzői vonatkozásában:

- intellektuális adatminőség
- technikai adatminőség
- tematikus lefedettség
- a szállító (vendor) eddigi teljesítménye
- az interfész minősége és teljesítménye
- a felhasználás mennyisége
- ára.

4. Elég rugalmasak-e a konzorcium struktúrái és folyamatai, hogy gyorsan kihasználja az előnyös egyszeri ajánlatokat, lehetőségeket?

Az adatbázisok kiválasztásának kritériumai a konzorciumban ideális esetben a tervezés, az idealizmus, a realizmus és a (kihasznált) lehetőségek elegye. Néha egy-egy termék váratlanul készül el, a szállító meglepő módon készséges és a gyors döntés csodálatos eszközt adhat a részvevők kezébe attraktív áron. Ezeket a lehetőségeket azonban el is mulaszthatjuk. Ezzel kapcsolatban felmerül annak a kérdése, hogy egy nagy, a résztvevők széles körét reprezentáló bizottság tud-e valaha is döntést hozni, mondjuk adatbázisok lemondásáról.

A high-end adatbázisok beszerzésének előnye, hogy az adatbázisok köre bővül, hátránya viszont hogy nem mondhatók le duplumként előfizetett helyi adatbázisok, így nem takarítható meg pénz ezen a réven.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adatbázis-licencek, árszabás, finanszírozás

1. Az egész konzorciumra szólnak-e a licencek?
2. Központilag finanszírozzák-e a licenceket?
3. Megosztják-e az adatbázisok költségét a résztvevők és a központi iroda között?
4. Azonos finanszírozási modellt alkalmaznak-e a szoftverre, hardverre, személyzetre és a működési költségekre?
5. Megosztják-e az adatbázisok költségét a résztvevők és a központi iroda között, míg az egyéb projektköltségek központosítva vannak?
6. Van-e különbség árazás tekintetében a köz- és magánintézmények, a konzorcium mag- és kapcsolódó intézményei között.
7. A licenceket és az árakat az egyidejű felhasználók száma, az intézmény létszáma (teljes foglalkoztatottra átszámított létszáma), a portok száma, vagy ezek valamilyen kombinációja alapján határozzák-e meg illetve limitálják?
8. Alacsonyabb-e az ár, ha a konzorcium tagjai fenntartják helyi papíralapú vagy elektronikus előfizetésüket?
9. Van-e garancia az elérhetőségre rövid és hosszú távon, azoknak az intézményeknek, amelyek helyi papíralapú vagy elektronikus előfizetésüket lemondják?
10. Minden adatbázist saját költségvetésükből fizetik-e a résztvevők, vagy bizonyos adatbázist (adatbázisokat) a konzorciumon keresztül finanszírozzák? Mennyire lehetnek rugalmasak a résztvevők ennek meghatározásában?
11. Kell-e a résztvevőknek különböző felhasználói szinteket (pl. teljes állású oktatók szemben a helyi (nem-egyetemi) felhasználókkal, vagy joghallgatók szemben a más szakosokkal) meghatározniuk a szállítók számára? Fel kell-e állítaniuk login-procedúrákat, vagy állnak-e előttük más technikai és működtetési akadályok?
12. Megkövetelik-e az adatbázis-szolgáltatók vagy elektronikus folyóiratok kiadói, hogy a konzorcium és annak tagjai több évre előre elköteleződjenek magukat az ő termékük, szolgáltatásuk mellett?
13. A konzorcium, mint jelentős vásárlóerőt képviselő ügyfél tud-e tárgyalni több vendorral a célból, hogy hozzáférést kapjon a bibliográfiai adatbázisokhoz és az azokban idézett folyóiratok teljes szövegéhez?
14. Vannak-e a konzorciumnak írott szerződési útmutatói, amelyek a következő kérdéseket tárgyalják:

- a szállítóktól elvárt szolgáltatások általános leírása,
- az összes konzorciumi szerződés pénzügyi határidői és feltételei,
- a konzorciumi szerződések általános hatóköre,
- az audit-procedúrák,
- a szerződő felek általános kötelezettségei,
- a felelősség és garancia megállapítása,
- a szerződésektől való elállással (a szerződések felbontásával) kapcsolatos rendelkezések vagy az elállás (felbontás) kritériumai,
- a szerződések általános nyelvezetének, valamint a specifikusan konzorciumi környezetben keletkezett szerződések nyelvezetének definíciói.

A központi finanszírozás a résztvevők számára megtakarításokat tesz lehetővé. Elveszthetik azonban ellenőrzésüket a licenc-vásárlás és az árazás felett. Veszteségek is érhetik őket abban az esetben, ha fenntartójuk forrásokat von meg tőlük arra hivatkozva, hogy azokra nincsen szükségük, mivel a szolgáltatást a konzorcium finanszírozza. Valószínűleg ebből a szempontból a legjobb a költségek megosztása a konzorcium központi irodája és a résztvevők között. Így megmarad a kontroll és a fenntartók is látják a finanszírozás szükségességét. Ez a megosztás nagyobb óvatosságra és a kiválasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tási folyamatban való fokozott részvételre készteti a konzorciumi tagokat. Hátrány viszont, hogy meg van kötve a kezük, hiszen nagyon nehéz egy konzorciumból kilépni, különösen ha a kilépés a többi résztvevő számára drágulást okoz.

Telepítés

1. Az adatbázisokat a konzorcium központi gépére telepítik-e?
2. Az ilyen központosított telepítés nyomán ugyanazt a terméket kapják-e a résztvevők, mint amit korábban kaptak helyi adatbázisként?
3. Vagy inkább kapuszolgálatot nyitnak az adatbázisokhoz való eléréshez már létező helyen?
4. Hányféle interfész (front-end) kell a teljes adatbázis-választék használatához? Korlátozni kívánják-e az interfészek sokféleségét? Fognak-e kritériumokat meghatározni az ilyen döntések ára és hasznossága közötti egyensúly megteremtésére? Az ilyen kritériumok az egyetlen interfész nyújtotta kényelmes használatot, a jó oktathatóságot és gazdaságosságot állítják szembe (és próbálják egyensúlyba hozni) azzal, hogy az egyetlen interfész potenciálisan drágább és rosszabb lehet az információ-visszakeresésben nyújtott teljesítménye, továbbá a vevőszolgálat megerősítését igényli a konzorciumi irodában. Vajon az alkalmazkodás-e a legjobb irányelv?
5. A kereső-eszköz és az interfész specifikációját egy bizottság, a konzorciumi munkatársak vagy a szállító fogja-e meghatározni?

   Ha egy központi gépre töltjük fel az adatbázisokat könnyebben oldhatjuk meg az egységes interfész problémáját. Ez feltételezi, hogy legyen egy központi hely, számítógép és OPAC, továbbá szükséges, hogy az integrált könyvtári rendszer szállítója tudja kezelni a bibliográfiai adatbázisokat. Az ilyen megoldás olcsóbbá teheti az adatbázisok használatát.

   Nem mindig hozza meg azonban a központi feltöltés a várt eredményeket. Az egyes szállítók gépeihez való csatlakozás, mint alternatíva szintén járhat előnyökkel és hátrányokkal. Egy jól ismert, kipróbált szállító, amelyik régóta nyújt megbízható információt ismert interfész segítségével, hasznos lehet. De ha a sokféle szállító különféle interfészeit kell használnunk, nagyon nehézzé válik a felhasználók oktatása. Az ilyen megoldás esetében a helyi állományadatok és az adatbázisok bibliográfiai adatainak összekapcsolása alig lehetséges. Ha sok helyről kapjuk az információkat kisebb gond a központi gép esetleges kiesése, mint ha minden adatbázist azon az egyetlen gépen tárolnánk.

A szállítók

1. Több szállítóval szerződnek-e? Külön szállítója lesz-e a keresőeszköznek, külön-külön az adatbázisoknak és lesz az integrált könyvtári rendszernek is egy szállítója?
2. Hány szerződést tud a konzorcium kezelni?
3. Mennyi egymásra mutogatást tud a konzorcium elviselni? Van-e elegendő embere és eltökéltsége arra, hogy az egymás természetes konkurenciájának számító szállítók közös fejlesztéseit menedzselje?
4. Hogyan fogja a szállítók száma a várható megbízhatóságot befolyásolni?
5. Kialakít-e a konzorcium kritériumokat és folyamatokat a szállítók teljesítményének nyomon követésére és értékelésére? Fognak-e mérőszámokat felállítani a szállítók teljesítményének értékelésére? Összeegyeztethetők-e ezek a mutatók az adatbázis-értékelés, valamint a szerződések nyomon követésének kritériumaival?

Ha a szállítóknál el akarjuk érni, hogy új kapcsolatrendszereket építsenek ki, hogy testreszabott megoldásokat nyújtsanak számunkra, nem lesz könnyű dolgunk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adatbázis-profilírozás

1. A profilírozást a konzorcium személyzete, valamilyen bizottság, vagy az integrált könyvtári szoftver szállítója fogja-e elvégezni? Esetleg ezek valamely kombinációját választják?
2. Lesz-e a konzorciumnak szisztematikus eljárása a profilírozás/tesztelés/betöltés folyamatára. Egy ilyen eljárás minimális lépései a következők:
   a.) A folyamatok időbeli ütemezése
   b.) Előzetes mintarekordok bekérése az adatok szállítójától
   c.) A profil bekérése papíron az adatok szállítójától/a betöltést végző szállítótól
   d.) A papír-profil és teszt-betöltés felülvizsgálatának ütemezése
   e.) A profil fenntartásával kapcsolatos dokumentáció és szabványos folyamatok meghatározása
   f.) A profil karbantartásával, javításával kapcsolatos intézkedések meghatározása
3. Előre indexeli-e az adatbázist a szállító? Tudja-e fogadni az adatok szállítója által elő-indexelt adatbázist a többi szállító?
4. Az integrált könyvtári szoftver szállítója tudja-e fogadni és feldolgozni az adatok szállítója által szállított adatbázis adatait?

   A profilírozás körébe tartozik annak eldöntése, hogy MARC-formátumot használunk-e. Ha igen, melyik mezőbe, mely adatelemek kerülnek be és a szoftverünk képes-e azt az adott mezőben indexelni. A betöltésre használt szoftver képes-e egyáltalán a MARC-nak megfelelő betöltésre?

   A profilírozás legjobb módszerének a különböző résztvevők kombinációja bizonyult. Ezt követően aztán a tagkönyvtárak munkatársainak kell felülvizsgálniuk a profilírozást, figyelembe véve a helyi igényeket és preferenciákat.

Testreszabott adatfeldolgozás

1. Szükség lesz-e utólagos adatfeldolgozásra, ha a konzorcium közvetlenül szerzi be és az integrált rendszer szállítója vagy a konzorcium személyzete tölti be az adatokat? Ez ugyanis szükséges lehet ahhoz, hogy elkerülhető legyen az adatbázis idegenségének érzete a felhasználókban: „Ez a verzió nem úgy néz ki és nem úgy működik, mint amit megszoktam."
2. Ki fogja elvégezni ezt a munkát? Az adatbázis szállítója, a integrált rendszer szállítója, vagy a konzorcium személyzete?

Hardver

1. Hogyan választják ki és finanszírozzák a hardvert?
2. Hol lesz elhelyezve?
3. Az egyedi hardvert központilag specifikálják és finanszírozzák-e?
4. A használt termékek/szolgáltatások megkövetelte azonos hardver szükségesség teszi-e a központi finanszírozást?
5. Felállít-e a konzorcium vagy a szállító a hardverre vonatkozó szabványokat?

A hardver központi finanszírozása nagy kezdeti lökést adhat a résztvevők azonos platformon és azonos szállítótól történő hardver-ellátásában. Ez leginkább akkor történik meg, amikor közös integrált könyvtári rendszert vásárolnak az egész konzorciumnak. Az ilyen megoldás azonban azt a hamis látszatot keltheti, hogy az egyes intézmények biztonságosan el vannak látva hardverrel és nehézséget okozhat, amikor helyi finanszírozást kellene a fenntartóknál a hardver megújítása érdekében elérni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hozzáférés

1. Az adatbázisokhoz való jogosultságot csak IP címek alapján ellenőrzik-e?
2. Kikövetelik-e a felhasználók proxy szerver és jogosultság-azonosítási szolgáltatás kiépítését, hogy helyi internet-szolgáltatójuk útján is elérhessék az adatbázisokat?
3. A jogosultság megállapítása egyetlen, központi helyen történik-e?
4. Elosztják-e a jogosultság megállapítását a konzorcium tagjai között?

Az IP címek alapján történő ellenőrzés igen egyszerű, de növekszik a helyi internet-szolgáltatójuk útján bekapcsolódó felhasználók köre.

A helyi jogosultság-azonosítás több rugalmasságot enged abban, hogy a helyi olvasói adatbázis alapján a renitenseket, a notórius tartozókat kizárjuk a szolgáltatásból,

A folyóiratok állományadatai

1. Hozzáférhetők lesznek-e a helyi integrált rendszerekben található folyóirat-előfizetési adatok a konzorcium felhasználói számára függetlenül attól, hol találhatók az adatok? Ha igen, központilag vagy helyi adatbázisokban tárolják-e ezeket az adatokat?
2. Az állományadatok alapján nyújtanak-e könyvtárközi kölcsönzést konzorciumon belüli és azon kívüli felhasználóknak?
3. Elősegítik-e az állományadatok, hogy a felhasználók maguk kérjenek dokumentumokat a dokumentum-szállítóktól és az elektronikus folyóiratok szállítóitól?
4. Megakadályozza-e az integrált rendszer szállítója által használt (saját) protokoll, hogy össze lehessen kapcsolni a helyi állományadatokat a más szállítóktól vásárolt bibliográfiai adatbázisok adataival?
5. Rendelkezésre bocsátja-e a többi szállítónak az integrált könyvtári rendszer szállítója rendszerének alkalmazás-programozási interfészét és/vagy Z.39.50-es szabvány szerinti protokollt használ az állományadatok különböző rendszerek közötti megosztására?
6. Lehet-e a rendszerben olyan szabványos cikkazonosítókat használni a kérés és a továbbítás támogatására, mint a SIDAC/SICI, vagy a DOI-t (Digital Object Identifier). Van-e lehetőség az ilyen azonosítók alapján megvalósítható termékek és adatbázisok közötti összekapcsolásokra? Az állományadatoknak ugyanúgy hozzá kell tartozniuk az egyes folyóiratcikkekhez és az adatbázisok bibliográfiai leírásaihoz, mint ahogy meg kell jelenniük az OPAC-okban. A korszerű konzorciumokban azon kell dolgoznunk, hogy a felhasználók számára (a megjelenítésben is) integráljuk egymással az állományadatokat, a bibliográfiai adatokat és a teljes szöveget.

Szolgáltatás/protokoll/kliensek

1. Támogatja-e a rendszer, vagy kell-e támogatnia a következőket/azok valamelyikét?

a) WWW, Lynx. Kell-e grafikus böngésző?
b) VT100-as terminál-emuláció;
c) Windows, Macintosh, Unix kliens;

Sajnálatos módon nem tudunk teljesen függetlenek lenni a használt böngészőtől. Az Internet Explorer és a Netscape közötti különbségek befolyásolják választásunkat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dokumentáció, képzés, PR

1. A fentieket a konzorcium munkatársai biztosítják-e?
2. Egy, az egész konzorciumot átfogó bizottság látja-e el ezeket?
3. Kiadják-e külső vállalkozónak?
4. Lehet-e ez része az adatbázisok szállítóival kötött szerződéseknek?
5. A konzorcium saját képzéseit egy központi helyen, regionálisan, a Weben nyújtja-e?

A központosítás sok duplikációtól kíméli meg a konzorciumot, viszont nincs meg a közvetlen kapcsolat a felhasználókkal. Ha külső vállalkozónak adjuk ki a feladatok egy részét kevesebb munkaerőre van szükség, de kérdés, hogy tartalmaz-e a konzorcium költségvetése ilyen előirányzatot?

Következtetések

Nincs az a tervezés, bármennyi energiát és időt fordítsunk is rá, amely garantálná a sikert az egész konzorcium számára. Ha túl sok a tervezés, esetleg képtelenek vagyunk reagálni a kihívásokra, kedvező lehetőségeket mulasztunk el. Később ez a konzorciumi munka erkölcsi támogatását gyöngíti. Nem létezik kifogástalan konzorciumi szervezet, ahogy nincs hibátlan szerződés, licenc sem, ami igaz az adatbázisokra, keresőeszközökre és más eszközökre is. Ami bizonyos, csupán annyi, hogy minden napról napra változik.

MEGJELENT

A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes országok gyakorlatában című, 1984-ben magyar nyelven kiadott IFLA segédlet újabb utánnyomása.

A kiadvány nyelvterületenként, országonként, illetve ezen belül etnikai csoportonként veszi számba a személynevek fajtáit, alkotórészeit és járulékos elemeit, majd pontos tájékoztatást ad arról, hogy a megfelelő nemzeti katalogizálási gyakorlat szerint, melyek azok az elemek, amelyeket elsőként kell szerepeltetni a névben és a további elemek milyen sorrendben írandók le.

Ára: 2600.- Ft, amely az ÁFA-t is tartalmazza.

Megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet
(Budapest 1827 Budavári Palota F épület)
Telefon/fax: 487-8643
E-mail: kasza@oszk.hu

~

KLASSZIKUSOK AZ INTERNETEN -- A Random House 100 klasszikus művet szándékozik online kiadás formájában az interneten megjelentetni, ezzel konkurenciát támasztva a hagyományos könyvkiadásnak.

(www.prim.hu/online/cikk.prm?id=13849.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Katalogizálási normák az egyetemi könyvtárakban

Claire-Lise Bénaud – Sever Bordeianu – Mary Ellen Hanson

Bénaud, C. L. – Bordeianu, S. – Hanson, M. E.: Cataloging production standards in academic libraries.(In: Technical Services Quarterly. 13. vol. 3.no. 1999. pp. 43–67.) című tanulmányát **Mohor Jenő** tömörítette.

A katalogizálási munkanormák meglehetősen kétértelmű és paradox dolgok mind a katalogizálók, mind közvetlen feletteseik számára. Egyrészt kétségtelen, hogy a katalogizálás teljesítménye könnyen számszerűsíthető, hiszen a folyamat, az eredmény mérhető. Ugyanakkor a szakmában mindmáig nem határoztak meg olyan mennyiségi normákat, amelyekkel a katalogizálás „termelését" egységesen lehetne mérni és összehasonlíthatóvá tenni a könyvtárak között.

A teljesítménynormák kidolgozását szakmai, pszichikai és politikai tényezők egyaránt nehezítik. A mai légkörben, amit a költségvetési források csökkenése, a szolgáltatások iránti igény növekedése jellemez, valamint annak szükségessége, hogy kevesebbel érjünk el többet, hogyan számszerűsítik a katalogizáló részlegek teljesítmény-elvárásaikat?

Válogatott ARL-tagok (Tudományos Könyvtárak Egyesülete) és nem tagkönyvtárak körében végeztünk felmérést annak megállapítása érdekében, hogy milyen katalogizálási teljesítménynormák léteznek a tudományos és szakkönyvtárakban.

Mi derül ki a szakirodalomból?

A szakirodalom áttekintése azt mutatta, hogy a cikkek legtöbbje inkább a katalogizálási teljesítmény körülményeiről szól, mintsem a tényleges teljesítmény-adatokról. A legteljesebb tanulmányt a katalogizálás teljesítményéről 1988-ban *Philip Smith* publikálta (*Smith, P. M. : Cataloging production standards in academic libraries. In: Technical Services Quarterly, 6. vol. 1988. 1. no.*), aki szerint az egyéni átlag-katalogizálási teljesítmény 170 monográfia, 50 sorozati (időszaki) kiadvány és 35 audiovizuális cím havonta. Egy másik érdekes adat egy egyetemi könyvtár gépesítés előtti és utáni kata-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

logizálási teljesítményének összehasonlításából, hogy 1973 és 1986 között a példány-katalogizálás teljesítménye 40%-kal nőtt, ugyanakkor az eredeti katalogizálás teljesítménye 43%-kal csökkent, ám ez a cikk nem közölt konkrét adatokat, miként az sem, amelyben arról olvashatunk, hogy a normák megállapításánál a katalogizálók saját teljesítményének tapasztalatait vették figyelembe. A cikkek (és a könyvtári gyakorlat) terminológiája nem egységes, hol kvótáról, hol normáról beszélnek, a katalogizálásnak lehet „kimenő" vagy „átmenő" teljesítménye, különböző dolgokat jelent a „példány-katalogizálás", sőt, amit az egyik könyvtár katalogizálásnak nevez, az a másiknál fenntartás (karbantartás). Mivel történetileg a teljesítménynorma az ipari munkásság teljesítményének számszerű ellenőrzéséhez kötődik, a katalogizálók, akiknek foglalkozásuk van, úgy érzik, hogy a teljesítménymérséssel ez munkává, tevékenységük eredménye pedig termékké degradálódik. Ugyancsak a szakirodalomból olvasható ki a mennyiség vagy minőség ellentéte (ennek morális és pszichológiai vetületeivel), valamint azok a politikai megfontolni valók, hogy mennyire meg tud bántani egy részleget a számszerűsítés, ha ez nem tükrözi a teljesítményben rejlő minden bonyolultságot, s hogy a statisztika számai mennyiféle különböző értelmezésre alkalmasak. A cikkek arra is rámutatnak, hogy minden könyvtár más, így egymás közti összehasonlításuk eleve nem értékelhető; hogy a katalogizálási folyamat is különbözik minden könyvtárban; sőt, hogy minden egyes katalogizált cím is egyedi, s így a katalogizálók között sem lehetséges az összehasonlítás.

Mások ugyanakkor azt hangsúlyozzák, hogy az egyetemi könyvtárak között több az egyező, mint a különböző vonás, hiszen hasonló közösség hasonló céljait szolgálják, ugyanazokat az országos és nemzetközi előírásokat követik, a dokumentumok hasonló körével foglalkoznak, s még helyi online rendszereik is alapvetően hasonlóak.

A felmérés

A felmérés 1997 őszén készült, 109 ARL és 110 azon kívüli felsőoktatási könyvtár kapott kérdőívet, Mind közepes méretű (300-900 ezer kötetes) volt. 27 ARL és 42 nem-ARL, összesen 69 könyvtár küldött választ. Néhány kérdésre a választ nehéz volt értelmezni, illetve egyes adatokat nem a kért módon kaptuk meg (pl. heti óraszámot a teljes munkaidős létszám helyett), ezeket az adatokat kihagytuk, és bizonyos átlagokat nem tudtunk kiszámítani.

A profi katalogizálók (könyvtárosi diplomával rendelkezők) létszáma az ARL könyvtárakban 1 és 17,5 között van, 5,9 átlaggal (teljes munkaidős foglalkoztatottakra átszámítva – „full time equivalent", a továbbiakban FTE), illetve egy könyvtárnak nincs katalogizáló részlege. Az egyebek („paraprofessionals", azaz a nem könyvtáros diplomások, illetve a nem egyetemi könyvtáros-képzettséggel rendelkezők) 2–36-an vannak (átlag 14,6 FTE), diákokat kilenc könyvtár alkalmaz a katalogizálásban, átlag hárman vannak. Egy könyvtárban dolgozik önkéntes a katalogizálásban, viszont 11, ill. 15 könyvtárban más részlegek profi, ill. egyéb munkatársai részt vesznek a katalogizálás munkálataiban is. A nem-ARL könyvtárakban 2,2 FTE a profi katalogizálók átlaga (három könyvtárban nincs ilyen), az egyéb katalogizálók 1–9,5 között (átlagban 4,1) vannak, s a 42 könyvtár közül 25 alkalmaz diákokat katalogizálásra. Az ARL könyvtárak nyilvánvalóan több katalogizálót alkalmaznak, a katalogizálás helye azonban hasonló, s mindkét csoportban jelen van a más részlegekből való közreműködés a katalogizálásban.

A katalogizálásra fordított idő az ARL-könyvtárakban, egy-egy katalogizáló esetében 7,5–35 (általában 22,1) óra hetenként, míg az egyéb katalogizálóknál 13–40 (átlag 30,1) óra. A nem-ARL könyvtáraknál 0,75–40 (átlagban 20,5), illetve 2,75–40 (átlag 28,9) óra a katalogizálásra fordított idő heten-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ként. A számok azt mutatják, hogy mindkét könyvtári csoportban a katalogizálóknak a katalogizáláson kívüli feladataik is vannak. A profik átlagban munkaidejük felét, az egyebek két harmadát töltik katalogizálással.

A katalogizált címek számát tekintve az előző évben az ARL könyvtárak 12 000–106 317 monográfiát és 259–5437 sorozati címet katalogizáltak. A nem ARL-könyvtárakban a monográfiák száma 2200–28016, míg a sorozatok számaként megadott adat nem volt használható.

Külső forrásból az ARL-könyvtárak 74%-a (húsz könyvtár) vásárol bibliográfiai, közülük kilenc authority rekordokat (egységes besorolási adatokat) is. A nem-ARL könyvtáraknak szintén többsége (62%-uk) vásárol bibliográfiai rekordokat (26 könyvtár, közülük 19 pedig authority rekordokat is beszerez). A források között említik a Baker & Taylort, az OCLC-t, a TechProt és számos más szállítót.

A katalóguscédula előállítását a könyvtárak többsége megszűntette (63, ill. 64%), ahol még készül cédula, ott csak korlátozott mértékben (pl. raktári katalógus, nem latin betűs katalógus céljára), illetve fiókkönyvtárak, különgyűjtemények feltárására használják.

A legtöbb könyvtár valamilyen osztott katalogizálási rendszerben katalogizál, s többen közülük (a 20 ARL-könyvtárból kilencen és a 41 nem-ARL könyvtárból 20-an) saját helyi rendszerükben is katalogizálnak. Kevés könyvtár válaszolt úgy, hogy csak helyi rendszerében katalogizál.

A megszerzett rekordokat a könyvtárak többsége minimálisan, vagy mérsékelten módosítja. Mindössze 3 ARL (11%) és 4 nem-ARL (9%) könyvtár válaszolt úgy, hogy a példány-rekordokon kiterjedt szerkesztést hajtanak végre. A jelenlegi osztott katalogizálási környezetben, és a személyzeti ellátottság szorításában úgy tűnik, hogy a könyvtárak a rekordok igen nagy mennyiségét fogadják el különösebb helyi igazítás-átalakítás nélkül.

A katalogizálás egyes részfolyamataiban (az előzetes rekord-kereséstől és azonosítástól a eredeti leírás munkalapon vagy online előállításán át az országos együttműködési programokban való részvételig, de a címkenyomtatást is beleértve) húsz tevékenységet vizsgált a kérdőív profi-egyéb-diák bontásban. Az eredmény szerint, minél „lényegibb" katalogizáló feladatról van szó, annál inkább a profik végzik. A katalogizálást támogató, kiszolgáló munkálatok maradnak az egyéb és a diák munkatársaknak. Eredeti leírásokat fele-fele arányban készítenek mind a profik, mind az „egyebek", de az országos együttműködési programokban való részvételt a profik biztosítják. Ezen általános trendekkel szemben akadnak esetek, ahol a személyzet minden tagja mindent csinál: diák állít elő eredeti bibliográfiai leírást, és a diplomás könyvtáros címkézi a könyvet, arra azonban nem volt példa, hogy az országos programokba diák dolgozott volna be.

A normák

A teljesítménynormák megismerése lett volna a felmérés fő célja, ám az eredmény kiábrándító: kevés könyvtár közölt részleteket, még ha úgy válaszolt is, hogy vannak normái. Sajnos, nem jött össze elég eredmény ahhoz, hogy egy esetleges országos teljesítménynormára vonatkozó következtetéseket vonhassunk le. Paradox módon, sok válaszoló jelezte érdeklődését (ill. érdekeltségét) az országos normák ügyében, illetve panaszolta a normákról való egyetértés hiányát a szakmában. Az ARL könyvtárak alig fele jelezte, hogy vannak normái az egyes katalogizálók, és 41%-nak a katalogizáló részleg teljesítményét illetően. 6 könyvtárnak formalizált, 9-nek informális normái vannak, s két könyvtárban az egyebekkel szemben van, a profikkal szemben nincs számszerűsített teljesítmény-elvárás. A nem-ARL könyvtárakban kevesebb, mindössze egyharmad az egyes katalogizálók teljesítménynormá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jának megléte, míg a részlegekre vonatkozó norma a könyvtárak 45%-ában van. A normák 11 könyvtárban formalizáltak, 14 helyen informálisak. Néhány könyvtár jelezte, hogy fontolgatja teljesítménynormák meghatározását.

A normák meghatározásához figyelembe vett szempontok közül az egyéni katalogizálók gyakorlati idejét az ARL könyvtárak 67%-a, a nem-ARL-eknek 63%-a vette figyelembe. A katalogizáló egyéb jellemzőit (végzettségét, szakértelmét stb.) 60%, ill. 45%, míg a katalogizálandó anyag nyelvét 65% , ill. 43%, formátumát 79%, ill. 57% tekintette a norma meghatározásakor figyelembe veendő kritériumnak.

Az elvárásoknak meg nem felelés esetén az ARL könyvtárak 80%-ának, a nem-ARL könyvtárak 53%-ának katalogizálói számolhatnak valamilyen következménnyel. Ugyanakkor a többlet-teljesítményt a könyvtárak mindössze 64, illetve 48%-a ismeri el. A könyvtárak tehát inkább büntető, mint jutalmazó attitűddel figyelik a teljesítményeket, ám az is igaz, hogy akár költségvetési, akár szabályozási okokból nincs is meg a kellő rugalmasság sem a pozitív, sem a negatív reagálásra.

A személyzet színvonalától és a katalogizálás módjától függő mennyiségi elvárásokról, bármily fontos része is lett volna a felmérésnek, olyan kevés válasz érkezett, hogy az adatok nem voltak általánosíthatók. Mindössze 10 ARL könyvtár (a válaszadók 37%-a) válaszolt a profi és 12 (44%) az egyéb katalogizálókkal szembeni elvárásokra vonatkozó kérdésre. A nem-ARL könyvtárak köréből 9 (21%), illetve 16 (38%) válasz érkezett. A válaszok szerint több könyvtárnak vannak mennyiségi elvárásai az egyéb, és kevesebbnek a profi katalogizálókkal szemben.

Eredeti monográfia katalogizálás során 5 ARL könyvtár a profiktól óránként egy, vagy két óránként egy címet vár el, egy könyvtár havi százat. Egy könyvtár nem tesz különbséget monográfia és sorozat között, és így is, úgy is havi 100 címet vár. A nem-ARL könyvtárak közül egy óránként 2, egy napi 6, egy pedig havi 100 címet tart megkívánhatónak. Az egyéb katalogizálóktól hat ARL könyvtár 7 cím per órától 1 cím 1,3 óránkénti teljesítményt vár el. A nem-ARL könyvtárak közül egy 6 címet vár naponta, egy másik százat havonta.

Komplex monográfia példány katalogizálás (a katalogizálásnak e különböző típusait vagy szintjeit sem a cikk szövege, sem a függelékben közölt kérdőív nem értelmezi, így kevéssé csodálható, hogy nem érkezett kielégítő mennyiségű válasz (A tömörítő megjegyzése. M.J.) esetén egy ARL könyvtár óránként egy, két másik óránként két címet vár. Néhány más könyvtár az eredeti katalogizálással kombinált elvárásokat közölt: 80–100 címet havonta. A nem-ARL könyvtárak egyike 3–5 példányt vár óránként, egy másik 120, két további pedig 200 példányt havonta, a profi katalogizálóktól. Az egyebektől hét ARL könyvtár óránként 1–5 címet, a nyolcadik havi 100 címet vár. További 3 könyvtár a komplex és a szimpla példány katalogizálást kombinálva 400–600 címet vár el havonta. Egy nem-ARL könyvtár óránként 5, két másik havonta 200–300 címet vár. A komplex-szimpla kombinációt négy könyvtár használja: az elvárás két könyvtárban 6,8, illetve 10–12 példány per óra, egy könyvtárnál 300–400 cím per hónap, egynél pedig a monográfia és a széria példány katalogizálás elvárása 300–500 cím havonta. Néhány példa a továbbiakból: A szimpla monografikus példány katalogizálás teljesítményelvárását az egyéb katalogizálóktól 6 nem-ARL könyvtár adta meg, az érték 225–1000 tétel között van havonta. Az eredeti sorozati (időszaki) katalogizálás elvárása profiktól két ARL könyvtárban 50–100 cím havonta, illetve egy könyvtárban 1 cím két óránként, míg egy másikban két cím naponta.

Az e részben összegyűjtött adatok két okból nehezen hasonlíthatók, illetve egyeztethetők össze. Egyrészt a könyvtárak igen különböző módokon összesítik statisztikájukat (óránkénti, napi, havi bontás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban, és az anyag, valamint a személyzet változatos kategóriái szerint). Másrészt elvárásaik is rendkívül különböznek az egyes kategóriákon belül. A sorozati példány katalogizálás elvárása pl. két óránként egy címtől óránként tíz címig terjed.

A technológia hatása a katalogizálás teljesítményére az ARL könyvtárak nagy részében pozitív, mindössze két könyvtárnak nem volt erről véleménye, egynek pedig nincs gépi katalogizálási rendszere. A nem-ARL könyvtárak közül 29 jelzett pozitív hatást, 10 nem, és ötnek nincs véleménye. Három könyvtár szerint a gépesítés megold egyes teljesítmény-problémákat, és másikakat teremt.

A válaszolók megjegyzései

A felmérést kísérő kommentárok (amikre a kérdőív természetesen lehetőséget adott) számos okát adták annak, hogy miért nincs szükség teljesítmény-normákra. Például: *„Az egyetlen igazi mérték az, hogy lépést tartunk a gyarapodással, és nincs feldolgozási hátralékunk."*; *„Az elsődleges norma nem számszerű, hanem 48 órás átfutási időt, és a meglévő feldolgozási lemaradás 20% alá szorítását jelenti." „Nem dolgoztunk ki teljesítmény-kvótákat. Ehelyett átfutási időben gondolkodunk és az a célunk, hogy a beérkezett anyag egy héten belül hozzáférhető legyen." „Céljainkat formális és informális teljesítmény-normák nélkül is el tudjuk érni."* Továbbá, nem lehet normázni, hiszen a katalogizálóknak számos más feladatuk is van, illetve a normák csak azért vannak, mert az állami közszolgálati értékelés rendszere megkívánja.

A pozitív reakciók közül néhány: *„A teljesítmény-statisztikák igazolják a személyzeti és az anyag/feldolgozás költségeket." „A felmérés ébresztett rá, hogy komolyan kell foglalkozni ezzel a kérdéssel."*

Többen kifejezték érdeklődésüket a felmérés eredményei iránt. Egy harmadik csoportba sorolhatók az ambivalens és ellentmondásos megjegyzések: *„Nincsenek normáink, de figyeljük a teljesítményeket, és rákérdezünk, hogy egy adott hónapban pl. miért olyan alacsony valamelyik szám." „A teljesítménynorma nagyon hasznos egy külső, megbízott céggel szemben, ahol üzleti kapcsolatban állunk, és fizetünk a produktumért." „Nincsenek normáink, de elvárjuk a kollégáktól ugyanazt a teljesítményt, amit a velük egyenrangúak nyújtanak."*

Végül is

Konklúzióként elmondható, azt reméltük, fel tudjuk deríteni, hogy hasonló könyvtárak mit, hogyan csinálnak, és abból általánosítható következtetéseket tudunk levonni a szakszerű katalogizálás teljesítménynormatíváira vonatkozóan. Ezt a célt nem sikerült elérnünk. A meglehetősen részletes kérdőív ellenére nem kaptunk elegendő összevethető adatot. Elegendő adatot tudtunk összegyűjteni az egyes könyvtárakban folyó katalogizálási gyakorlatról ahhoz, hogy megállapítsuk, különbözőségeik nincsenek túlsúlyban közös vonásaikkal szemben. Legalábbis elméletben, a szakma képes lenne arra, hogy a felsőoktatási könyvtárak számára releváns teljesítményelvárásokat dolgozzon ki. A felmérés megerősítette a szakirodalomban találtakat, hogy ti. nincsenek jól kidolgozott mennyiségi elvárások. A válaszadó könyvtáraknak kevesebb, mint fele jelezte, hogy vannak normái a katalogizálók, vagy a katalogizáló részleg teljesítményére vonatkozóan, s még kevesebben közölték, hogy mik ezek a normák valójában. Központi problémaként emelkedik ki a felmérésből a számszerűsített kvótákkal szembeni ambivalencia. A könyvtárosok úgy érzik, ha megfelelő idő-keretek között dolgoznak, és nincs feldolgozatlan anyag, vagy feldolgozási elmaradás a könyvtárban, akkor nincs szükség kvótákra. A felmérés eredményei nagyon hasonlítnak *Smith* 1988-as eredményeire: viszonylag kevés könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak vannak teljesítménynormái, és a meglévőknél pedig igen nagy diszkrepancia van az elvárások között. Meglepő, hogy milyen kevéssé vannak meghatározva a katalogizálás mennyiségi kívánalmai, miközben a minőségiek oly alaposan előírattak. Várható viszont, hogy az adott politikai és gazdasági nyomás következtében a könyvtárak rákényszerülnek, hogy legyenek teljesítménynormáik. Az esetleges egységes teljesítménynormák arra késztethetik a könyvtárakat, hogy átértékeljék azt a katalogizálási helyzete, amely ma a minőségre koncentrál, tekintet nélkül a költségekre, és talán ellensúlyozzák a szakmának azt a hajlamát, hogy egyre bonyolultabb katalogizálási szabályokat fejleszt ki, aminek közvetlen hatása lenne a produktivitásra. Az a katalogizáló részleg, amely belekezd a teljesítménynormák kialakításába, sokat nyer abból, hogy megvizsgálja működését: a katalogizálás szintjének az állományhoz illeszkedését, a katalogizálók képességeit, a szükséges katalogizálók számát és szintjét, a diákok szerepét a katalogizálásban, a teljes belső munkafolyamatot, és az országos együttműködési programokban való részvételt. A teljesítménynorma alapján a főnök dokumentálni tudja a katalogizálás költségeit, ezzel igazolhatja a létszámfejlesztési igényt, értékelheti a külső források ajánlatait, és objektíven ítélheti meg a katalogizálókat. A normák meghatározása időigényes, és gyakran vitákat kiváltó tevékenység, végeredményben a részleg javára válik.

A teljesítménynormák fontosak. A szakmának szüksége van a számszerű normákra, amelyek mind a külső, mind a belső szemlélő számára értékelik, és megmutatják a katalogizálás fontosságát. A minőség önmagában nem tud mindent megoldani. Jelenleg, ha egyes katalogizálók érdekeltek is a mennyiségi normákat illetően, nincs olyan koncentrált erőfeszítés a szakma vezetői, vagy a szakmai intézmények részéről, ami a normák megalkotásához vezetne. Holott azok nem fenyegetnék a katalogizálókat, hanem alátámasztanák azt az igen fontos szerepet, amit ez a tevékenység a szakmán belül betölt.

ELEKTRONIKUS KÖNYVKÖLCSÖNZÉS -- A marylandi Anne Arundel megyei könyvtár elektronikus könyvek olvasására alkalmas berendezést ad kipróbálásra olvasóinak. Egy ilyen szerkezet kevesebb mint egy kilót nyom és 10 regény tárolására alkalmas. Szeptember óta mind a 24 Rocket eBook-ot kikölcsönözték, négyet pedig előre lefoglaltak. Christine Lind Hage, a Public Library Association volt elnöke, a Clinton-Macomb Public Library igazgatója szerint az elektronikus könyveknek ugyanúgy lesz helye a piacon, mint az annak idején szintén nagy vitákat kiváltó olcsó fűzött könyveknek, később a video- és audiókazettáknak, majd a CD-ROM-oknak. A könyv méretű számítógép mellé a kölcsönzők egy elektronikus tollat és egy akkumulátortöltőt is kapnak.
(Baltimore Sun. 2000. okt. 15.)

~

ÖT MILLIÓ DOLLÁR CHILÉNEK -- A Bill & Melinda GATES Alapítvány 5 millió dollárt ad 300 chilei könyvtár számítógépekkel történő ellátására. A pénzt számítógépek vásárlására, az internetes hálózat kiépítésére, valamint továbbképzésre fordíthatják.
(www.prim.hu/online/cikk.prm?id=14466)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM BEMUTATÓ

Nagy Iván: Magyarország családai 1999.

Drótos László
kondrot@gold.uni-miskolc.hu

Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal / szerk. Nagy Iván [elektronikus dok.]. - Interaktív multimédia. - Budapest: Arcanum Adatbázis Kft., 1999. - 1 db CD-ROM: szín. ; 12 cm. - (Arcanum Digitéka)

Működési környezet: IBM PC, 486 processzor ; 4 MB RAM ; Windows 3.1 vagy Windows 95 vagy újabb verzió; CD-ROM meghajtó ; egér. - Főcím a címképernyőről

5.600.- Ft

1. Tesztelési környezet

166 Mhz Pentium, 16 MB RAM, 24x CD-ROM olvasó, magyar Win'95.

2. Általános értékelés

A magyar családfa-kutatásban és címertanban alapműnek számító, történész körökben csak „Nagyiván"-ként emlegetett, 1856-1868 között 12+1 kötetben megjelentetett családtörténeti munka elektronikus kiadása. A kb. 10 000 családot bemutató mintegy 6500 oldalnyi szöveges anyag mellett tartalmaz 3660 családfát (képként és karakteresen egyaránt) és 585 címert is. A szövegminőség-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben jó, ám megjelenésében elég igénytelen kiadványhoz egy bonyolult, de nagy teljesítményű kezelőfelület tartozik, mellyel a gyakorlott felhasználók hatékonyan dolgozhatnak és kereshetnek a hatalmas anyagban, a kezdőknek viszont nem sok sikerélményt nyújt. Ennek a CD-nek mindenképpen ott a helye azokban a könyv- és levéltárakban, ahol genealógiai információkat is keresni szoktak, de a benne található személy- és helynevek, valamint évszámok és események miatt általában is hasznos forrás lehet a történészek és levéltárosok számára. A teljes szövegben való keresésnek és a sokféle jegyzetelési és kiemelési funkciónak köszönhetően még ott is ajánlott beszerezni, ahol a nyomtatott kiadás is rendelkezésre áll.

3. Számítástechnikai értékelés

A CD-ROM az Arcanum Digitéka sorozatban megszokott Folio (1993-as, 3.02-es verzió) teljes szövegű adatbázis-kezelő szoftverrel készült. A kezelőprogram nem támaszt nagy igényeket a hardver- és szoftver-környezettel szemben, egy szerényebb 486-os PC-n Windows 3.1 alatt is elindul, de egy-egy bonyolultabb keresés és a képek megjelenítése kisebb teljesítményű gépen nagyon lassú tud lenni. A lemez borítóján semmilyen tájékoztató nincs a működési környezetre és a telepítés módjára vonatkozóan. Ezek az alapvető információk csak a „Súgó"-ból derülnek ki, miután valahogy elindítottuk a programot. Szerencsére az újabb Windows változatok alatt magától indul a kezelő szoftver, ha az „AutoRun" funkció engedélyezve van, viszont a Windows 3.1 esetében a felhasználónak kell megkeresni és futtatni a KERES.EXE programot, majd megnyitni a CD-n a megfelelő adatbázist. Mivel nincs telepítőprogram, ezért természetesen az indítóikon létrehozását és paraméterezését is a felhasználóra bízták. Jó viszont, hogy a szoftver teljesen a CD-ről fut, a merevlemezen csak akkor van szükség tárterületre, ha el akarjuk menteni a beállításokat és az esetleges saját lábjegyzeteket, könyvjelzőket. A lapozás és a keresés még egy lassabb gépen is kellően gyors, de egy meggondolatlan baloldali csonkolásos keresés hosszú időre teljesen leterheli a legjobb rendszert is, és ha a Ctrl-Alt-Del gombbal „lelőjük" a CD-n lázasan keresgélő programot, az többé nem hajlandó futni, csak a Windows teljes újraindítása segít. Egyébként a Folio elég jól illeszkedik a Windows környezetbe: az ablak- és billentyűkezelés nagyjából szabványos (kivéve a kijelölt szöveg másolását, amely Ctrl/I a megszokott Ctrl/C helyett), s a kijelölt szövegrészek és képek a vágólapon át más alkalmazásokba is átvihetők.

Egy ilyen jellegű kiadvány számítógépes formába öntése nem egyszerű dolog, mert bár lényegében egy adattárról van szó, ezt az anyagot adatbázisba erőszakolni lehetetlen vállalkozás lenne. Elfogadható kompromisszum volt, hogy egyetlen teljes szövegű dokumentumként kell kezelni a 13 kötet tartalmát, és külön kereshető mezőkként megjelölni a fontosabb adatelemeket (családnév, ábraszöveg, lábjegyzetek). Sajnos ennél több szerkesztői munkát nem fektettek be a CD-ROM készítői: a keresztnevek, a helységek nevei, a születési és halálozási évszámok, a címerek leírásai stb. nincsenek megjelölve, így külön nem kereshetők. Az pedig elég érthetetlen, hogy az egyes családtörténetek helyett miért csak egy-egy bekezdés alkot egy-egy kereshető rekordot? (Így aztán pl. „Bicskey András" nevét a keresőprogram nem találja, mivel a keresztnév olyan bekezdésben van, amiben a családi név nem fordul elő.) A szöveg strukturálatlanságából adódó nehézségeket és tévedési lehetőségeket persze egy tapasztalt felhasználó különböző trükkökkel részben áthidalhatja (erre a „Súgó" is ad néhány tanácsot), de legalább a legfontosabb adatelemek pontos visszakereshetőségét illett volna megoldani, például úgy, hogy a családnevet „rejtett", de kereshető szövegként minden bekezdéshez (rekordhoz) hozzáteszik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. A kezelőfelület értékelése

A Folio szoftver szokásos kezelőfelülete sokak számára hat idegenül és képes kudarcélmények sorozatát okozni. A kitartóbbak azonban – miután ráéreztek a logikájára – elég hatékonyan tudnak vele dolgozni, és szerencsére van néhány olyan speciális eszköze is, melyek a hatalmas szövegfájlban való navigálást tovább segítik. Az ilyen jellegű kiadványoknál szokásos kereső, hipertext és könyvjelző funkciók mellett a felhasználó maga is kiemelhet és átszínezhet egyes szövegrészeket, megjegyzéseket fűzhet hozzájuk, önállóan kezelhető és kereshető csoportokat hozhat létre a kiválasztott bekezdésekből, ugrópontokat helyezhet el, sőt a szöveg egyes szavaihoz előre definiált keresőkérdéseket vagy külső programokat is hozzákapcsolhat. Ezek a kiegészítések azután – elég bonyolult módon – egy ún. „árnyékfájlba" menthetők a winchesterre, így minden felhasználó személyre szabott környezetet hozhat létre magának, amely nagyban megkönnyítheti a számára fontos pontok megtalálását a szövegben. De bármennyire is jók lehetnek adott esetben ezek a plusz szolgáltatások, sajnos az alapfunkciókkal sok baj van. Már az ikonok magyar elnevezései sem jók és többnyire rosszul lettek megválasztva a rövidítések: a „Szöveg" feliratú ikon például nem a szöveghez visz vissza, hanem a szövegkiemelő stílust beállító ablak ugrik elő, a „Felj." feliratból pedig nem könnyű rájönni, hogy a lapszéli megjegyzésekhez szolgál. Bár a „Súgó" részletesen elmagyarázza, mégsem lehet módosítani az ikonsort, a rendelkezésre álló sokféle lehetséges művelet helyett meg kell elégednünk az előre beállítottakkal. Ugyancsak nem állítható magának a főszövegnek a betűtípusa, betűmérete és színe, ami pedig egy ilyen adatbázisnál, ahol sokat kell olvasni a képernyőről, alapvető kényelmi funkció.

A CD-ROM használóját egyéb kellemetlen meglepetések is érik, a legártatlanabbnak tűnő műveleteknél is: például a „Fájl" menü „Mentés" funkciója nem csinál semmit (illetve csak az „árnyékfájl" elmentésére szolgál, a kijelölt találati rekordok helyett), a „Mentés mint..." menüpont viszont szó nélkül elkezdi elmenteni a teljes, száz megabyte-os adatbázist egy ASCII fájlba, ha éppen nincs egyetlen kijelölt bekezdés sem. Ha pedig egy <> karakterekkel jelzett utalót követve elugrunk az adott kötet végére a hibajegyzékben közölt javítást megnézni, akkor visszatérni – a lábjegyzetekkel ellentétben – nem az ablak becsukásával kell, mert ilyenkor a program figyelmeztetés nélkül az egész adatbázist bezárja és kezdhetünk mindent elölről! Mivel a „Tartalomjegyzék" ablak – mely egyben a találati lista megjelenítésére is szolgál – egyáltalán nem nyomtatható és nem menthető, ezért egy keresés után a családok neve és a keresett szavak szövegkörnyezete csak a képernyőn nézegethető. Maguk a megtalált rekordok szerencsére printelhetők és exportálhatók is, de lemezre mentéskor az összes bekezdés ömlesztve íródik ki, még egy üres sor sincs a szócikkek között, és épp a lényeg: a szócikk címe vagyis a családnév hiányzik, mert az meg az ún. „Referencia ablakban" jelenik meg, ami szintén csak a képernyőn látszik. Így könyvtári környezetben tájékoztatásra nehezen használható, mert nem lehet odaadni egy nagyobb halmazt eredményező keresést az olvasónak.

Az adatbázisban egyrészt a családneveket tartalmazó „Tartalomjegyzék" segítségével mozoghatunk, de ebben az óriási listában csak lapozgatni lehet, nincs gyorskeresés (a program nem ugrik a leütött kezdőbetűket tartalmazó szavakhoz), így ez a megoldás csak a nagyon türelmeseknek ajánlható. A másik lehetőség a keresés, de az meg alapesetben a teljes szövegben keres, így a gyakoribb nevek esetében több száz találatot kapunk. Ráadásul a „Köv." feliratú ikon nem a következő szócikkre ugrik a találatok közül, hanem csak a keresett szó következő előfordulására, ami megint több száz fölösleges gombnyomásra készteti a gyakorlatlan felhasználót. Ilyenkor viszont jól jön a Ctrl/T-vel előhívható „Tartalomjegyzék", mely ekkor csak a megtalált

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szócikkek címeit mutatja. Azért sokkal jobb volna, ha a keresés után eleve egy rövid találati lista jelenne meg, ahogy ez általában szokásos. Természetesen keresni bármely szóra és szókapcsolatra lehet, beleértve a családfák feliratait is, melyeket szövegesen is rögzítettek a készítők. A keresett szavak egymástól való távolsága is beállítható, de nagyon kacifántos az egész keresőablak, egyáltalán nem segíti a felhasználót a bonyolultabb kérdések összeállításában. A keresőnyelv nehézkes szintaxisa különösen az egy adott mezőben való keresésnél kellemetlen: pl. a Szint/Családnév mezőnél egy „/" jelet is be kell gépelni a szó előtt, a Field/Család mezőnél viszont nem. Itt már van gyorskeresés az indexekben, de sokszor rossz helyre szúródnak be a kiválasztott szavak, mivel a „Keresőkérdés" ablakban nem látszik a kurzor. Ha pedig véletlenül egy „*" jelet írunk be a keresőablakba, mielőtt néhány betűt is beütöttünk volna, akkor búcsút mondhatunk az egész adatbázisnak és valószínűleg a Windowsnak is, mert ezt a kezelőprogram balról való csonkolásnak értelmezi, és azonnal elkezdi a lemezen előforduló összes szót kikeresni, ami órákig is eltarthat!

5. A dokumentáció értékelése

A kiadványhoz nyomtatott használati utasítás nem tartozik, csak egy rövid tájékoztató szöveg van a borítón, ami a lemez tartalmára vonatkozik, továbbá szerepel rajta a kiadó elérhetősége: e-mail és hagyományos postacíme, valamint Web-lapja. A részletes tájékoztató a CD-n van, a „Súgó" fájlban, de ezt már csak az tudja megnézni, akinek sikerült elindítania a programot. Egyébként ez is egyetlen Folio-formátumú szöveges adatbázis, és talán ezért is nem „helyzetérzékeny": bármikor nyomjuk meg az F1 gombot, mindig a „Súgó" tartalomjegyzéke jelenik meg, nem pedig az adott helyzetre érvényes része. Az látszik rajta, hogy megpróbálták értelmesen és feladatra orientáltan megírni, szemben az oly gyakori „alibi help" szövegekkel, melyek csak az amúgy is nyilvánvaló dolgokat magyarázzák. De hiányzik belőle egy referencia fejezet, ahol az egyes menük minden funkciója rendesen el van magyarázva; így aztán néha egészen rejtélyes menüpontokkal találkozik az ember a kezelőprogramban, melyekről sehol semmilyen információ nincs (pl.: „Szerkesztés/Árnyék/A master rekord megtekintése"). Egyébként, ha „árnyékfájl"-t nyitunk a winchesteren a saját megjegyzések és beállítások eltárolására, a „Súgó" örökre eltűnik, mert az F1 megnyomásakor a program ezentúl a winchesteren keresi a HELP.NFO állományt a CD-meghajtó helyett!

Érdekes módon a tájékoztató szövegekben szinte több a sajtóhiba, mint magában a családtörténeti könyvben, pedig az előbbieket sokkal könnyebb egy helyesírásellenőr programmal végignézetni, mint a múlt századi régies szöveget. Néhány példa: „a kurzor *mutatóújjá* változik", „a Lapbeállítás *csaj* árnyékfájlon működik", „különben nem jelenik meg a keresett *szót*". És egy csúnya hiba a borító alig néhány mondatos szövegébe is becsúszott: *„a bennük* előforduló valamennyi név". A „Súgó"-ban közölt keresési példa is téves, a „[Mező Család:cillei]" kérdés nem működik, a „[Field Család:cillei]" írásmód a helyes.

6. Tartalmi értékelés

A Digitéka sorozatban dicséretes gyorsasággal jelennek meg az újabb és újabb, hatalmas méretű klasszikus szépirodalmi művek és kézikönyvek, köztük olyanok is, melyek nemigen adhatók el olyan példányszámban, hogy nyereségesek legyenek. Valószínűleg ezek közé tartozik ez a Nagy Iván-féle családtörténeti mű is, melynek CD-ROM kiadása a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával készült el 1999-ben. A kb. 10 000 családot bemutató szócikkek mellett 3660 családfa és 585 címer képét is tartalmazza a lemez. A múlt században „egyszemélyes vállalkozásként" összeállított adattárhoz hasonló méretű munka azóta sem készült, így mindenképpen jó, hogy most már számítógépes formában is elérhető és teljes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szövegében kereshető, még ha az adathalmaz teljessége, mélysége és pontossága elég egyenetlen is, ahogy ezt a szerkesztője az előszóban és a zárszóban többször is elismeri. A számítógépes változat úgy tűnik, hogy nem nagyon rontott a minőségen, mert elég jónak látszik a rögzített szöveg, a belső utalások, a lábjegyzetek és az utólagos hibajavítások pedig könnyen aktivizálható hipertext hivatkozásokkal kapcsolódnak a megfelelő pontokhoz. Sajnos a számítógép lehetőségei nem lettek rendesen kihasználva: nincsenek bejelölve és ezért külön nem kereshetők az olyan fontos adatok, mint a keresztnév, a születési és halálozási dátumok, a helységnevek stb. A néhány jelölt mezőnél pedig helyenként hibák vannak, amint erről az indexek megtekintésével könnyű meggyőződni. Például a Field/Család mezőben évszámok is szerepelnek néhol, ami nyilvánvalóan téves.

7. Javaslatok

Ugyan ennek a CD-ROM-nak nemigen lesz új kiadása, de a Digitéka sorozat minden bizonnyal folytatódik, így az alábbi javaslatok az újabb kiadványoknál figyelembe vehetők. Először is a lehetőségek szerint mindenképpen barátságosabbá kell tenni a kezelőfelületet: szükséges lenne egy rendes telepítőprogram, ami megcsinálja az ikonokat és rendesen beállítja az adatbázis, az árnyékfájlok és a „Súgó" elérési útvonalát; a mostaninál értelmesebb menüpontok és ikonok kellenek, valamint rugalmas konfigurációs lehetőségek az ikonok, a színek és a betűméretek terén; a keresőnyelv bonyolultságát pedig nem célszerű súlyosbítani nem következetes szintaxissal vagy hibás mintapéldákkal, és a balról csonkolás veszélyeire is nyomatékosan fel kellene hívni a figyelmet. A „Súgó"-t jó volna egy referencia kézikönyv résszel is kiegészíteni, amely minden egyes menüpontot rendesen elmagyaráz, vagy pedig eleve törölni az adott kiadványnál szükségtelen funkciókat a menükből.

Általában véve pedig – az érintettek bevonásával – végig kellene gondolni, hogy hogyan is történjen a magyar genealógiai adatbázisok fejlesztése? Valószínűleg a jövőben további családtörténeti adattárak is megjelennek majd számítógépes formában, mint ahogy már korábban – szintén az Arcanum kiadásában – megjelent a „Királyi Könyvek" egy bibliográfiai jellegű adatbázisban, melyet az oklevelek digitális fakszimile változata egészít ki. Ezeknek az információforrásoknak az egységes keresése rendkívül hasznos volna, ezért a fontosabb adatmezők elnevezésében és formátumában meg kellene állapodni, hogy legalább távlatilag egyesíthetők legyenek a hazai számítógépes genealógiai adattárak. Ehhez persze az is kell, hogy egyáltalán legyenek ilyen mezők bennük, vagyis a készítőik jelöljék be a lényeges adatelemeket a szövegben. Erre a célra az SGML szabvány a legmegfelelőbb. Ugyancsak el kell gondolkodni azon, hogy érdemes-e az ilyen speciális információforrásokat CD-ROM-on kiadni, nem volna-e sokkal jobb Interneten megjelentetni őket, ahol a családfakutatás amúgy is az egyik legnépszerűbb „műfaj", de néhány adatért senki nem fogja megvenni a teljes adatbázist.

ELEKTRONIKUS KÖNYV VAKOKNAK – Amerikában hamarosan bemutatják azt az elektronikuskönyv-olvasót, amely képes az elektronikus szöveget vakok számára is olvasható Braille-írásban újraírni.

(www.prim.hu/online/cikk.prm?id=12735)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk *MANCI* nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az Interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés elenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára: 8000.- Ft + ÁFA

További információkért forduljon a *MANCI* szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

M

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS az OSZK új szerzeményeiből

Deutsch-ungarische Beziehungen in Naturwissenschaft und Technik nach dem Zweiten Weltkrieg/ hrsg. von Holger Fischer. – München: Oldenbourg, 1999. – 555 p. – (Südosteuropäische Arbeiten; 103.)
ISBN 3-485-56436-6

A német-magyar tudományos kapcsolatok hosszú múltra tekintenek vissza. A különböző szintű együttműködések – a kutatások eddigi eredményei alapján – mindkét fél tudományos életének fejlődését jelentősen előmozdították. Ez a publikáció a német-magyar kapcsolatokat a természettudományok és a technika területén a második világháborút követő időszakban vizsgálja. Ebben a témakörben ez a második kötet, mely közös kutatás eredményeként jött létre. Az első is német állami támogatással készült, az 1945 előtti tudományos-technikai együttműködésről. A közös kutatómunkát a Hamburgi Egyetem Finnugor Intézetének Hungarológiai Központja, illetve az Országos Műszaki Múzeum koordinálta.

A kötet szerzői esettanulmányokon keresztül elemzik a természettudományos-technikai kapcsolatokat mind Kelet-, mind Nyugat-Németország viszonylatában. *Holger Fischer* előszavában kiemeli, hogy Magyarország mindkét német állammal eltérő tartalmú és formájú kapcsolatrendszert fejlesztett ki, amelyet a válogatással lehetőleg minél több tudományterületen igyekszik bemutatni a teljesség igénye nélkül. A kutatási eredmények példaértékűnek tekinthetők és általánosításra is lehetőséget adnak.

Az első fejezetben a tudománypolitika alapvető kérdéseit ismerheti meg a német nyelvű olvasó. Holger Fischer tanulmányában a tudományszervezés rendszerét és felépítését, a nemzetközi tudományos kapcsolatok szervezeti mechanizmusait elemzi. *Biegelbauer Péter* a kutatási- és technológiapoli-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tikát vizsgálja, kiemelve az 1948-as, az 1968-as és az 1989/90-es átalakulási folyamat szerepét.

A második fejezet a tudományos kapcsolatokat az intézményi síkon igyekszik bemutatni. Holger Fischer a hetvenes évektől egyre intenzívebbé váló magyar-nyugatnémet tudományos kapcsolatrendszert világítja át. Az NDK és Magyarország tudományos akadémiái közötti rugalmatlan és politikával átszőtt kapcsolatokat *Wolfgang Göbel* a kutatási jelentések elemzésén keresztül láttatja. Az oktatáspolitikába a keresztféléves diákcserék tapasztalatainak bemutatásával kapunk bepillantást *Bärbel Last* és *Szögi László* tollából.

A harmadik fejezet néhány kisebb, könnyen áttekinthető természettudományi terület kapcsolatait elemzi. Németország ezen a területen elvesztette korábbi vezető szerepét az USA-val szemben, Magyarország pedig a Szovjetunió vonzáskörébe került. *Palló Gábor* az MTA központi kutatásirányítási gyakorlatában vizsgálja a német kapcsolatokat a tanulmányutak, az ösztöndíjak, a külföldi publikációs lehetőségek és a tiszteletbeli akadémiai tagság szempontjából. *Gudrun Wolfschmidt* az asztronómia és asztrofizika területén veszi górcső alá a két nemzet tudományos kapcsolatait. A nyolcvanas évek végére jelentős fellendülést tapasztal, amit az 1956-os forradalom hatására vezet vissza. *Dövényi Zoltán* a földrajztudomány terén kialakult kapcsolatokban nagy jelentőséget tulajdonít a kölcsönös ösztöndíjas tapasztalatcsere lehetőségeinek. *Julia Thiele* a növénygenetikai kutatásokban ugyancsak a személyes külföldi kapcsolatok döntő befolyását igazolja, három tudós munkásságának bemutatása kapcsán.

A következő fejezet az ipari kapcsolatok világába ad betekintést. *Jeszenszky Sándor* a Siemens AG kapcsán bizonyítja, hogy nemcsak termékek és gyártási eljárások cseréjéről van szó, hanem a kapcsolatok lehetővé tették a szabadalmak, tervezési eljárások és biztonsági előírások cseréjét is. Sikeres vállalatpolitikája, hosszú távú együttműködési készsége azonos technológiai szint elérését célozza. *Hans-Liudger Dienel* a tehergépkocsi gyártásban hasonlítja össze a KGST-n belüli és a két német állammal bilaterális egyezményekben szabályozott ipari együttműködést. Az utolsó fejezetben *Endrei Walter* és *Vámos Éva* tollából betekintést kapunk az ipari múzeumok és a nemzetközi ipari vásárok kínálta együttműködés lehetőségeibe.

Holger Fischer végül összegzi a világháború utáni német-magyar természettudományos-technikai együttműködés tendenciáit. Eszerint Magyarországnak ebben az időszakban a tudományos kapcsolatok területén legfontosabb partnere Németország volt. A háború után csak a szellemiekre visszaszorult kapcsolatok az NDK-val létrejött együttműködéssel erősödtek. Magyar részről az NDK-val és az NSZK-val is politikailag motivált keretmegállapodások jöttek létre, amelyek különösen intézményi síkon működtek jól. Bilaterális egyezmények alapján tartották a kapcsolatot az akadémiák, egyetemek, kutatóintézetek és a nagyüzemek. Az NDK-val meglehetősen merev, formalizált volt a kapcsolatunk. Az NSZK-val tartalmasabb együttműködés alakult ki, de ezt szerződésekkel kodifikálni csak a hetvenes évek végétől sikerült. Ebben jelentős szerepe volt a kutatók személyes kapcsolatainak, a tanulmányutaknak, ösztöndíjaknak és meghívásoknak.

A természettudományos és technikai együttműködés területéről vett példák bizonyítják, hogy a német-magyar tudományos kapcsolatoknak mély történelmi gyökerük van. Ezek biztosítják, hogy a politikailag motivált átmeneti megszakítás ellenére, Magyarország ismét gyorsan visszataláljon a nyugati tudományos fejlődés áramlatába.

Holger Fischer, a kötet közreadója a Hamburgi Egyetem Finnugor Intézete Hungarológiai Központjának vezetője. Számos műve jelent meg a 19–20. századi magyar irodalomról és történelemről.

(Loránt Istvánné)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The Finno-Ugric Republics and the Russian State/Rein Taagepera. – London: Hurst a. Company, 1999. – XIII, 449 p.
ISBN 1-85065-293-7

Ez a kiadvány a finnugor és szamojéd nyelveket beszélő népekkel foglalkozik: marikkal, komikkal, udmurtokkal, nyenyecekkel, karélokkal, moksákkal. Ezek a népcsoportok a volt Szovjetunió területén önálló köztársaságok vagy autonóm régiók formájában élnek. (Az Oroszország határán túl élő három, finnugor nyelvet beszélő országgal: Finnországgal, Észtországgal és Magyarországgal a szerző csak a tárgyalt népekre gyakorolt hatásuk szempontjából foglalkozik.)

A keleti finnugor népek elkülönültek a körülöttük élő török és orosz szomszédaiktól és megőrizték identitásukat. A hosszú politikai süllyesztő után, melyben évtizedeken keresztül éltek, a jövőben komoly hatást gyakorolhatnak Kelet-Európa történetére, ezért fontos, hogy az angolszász világ számára bemutassák őket.

Bár 1991-ben a volt Szovjetunió érdekszférájába tartozó legtöbb állam függetlenné vált, az Orosz Föderáció területén még mindig 25 millió más, az orosztól eltérő nemzetiségű ember él.

A témáról – a keleti finnugor népek életéről és politikai helyzetéről – mai napig igen kevés angol nyelvű publikáció látott napvilágot. Két magyar szerző, *Hajdú Péter* és az Egyesült Államokban élő *Sinor Dénes* professzor írt jelentős angol nyelvű művet, az előbbi etnográfiai az utóbbi nyelvészeti szempontokat helyezve előtérbe, de mindkét mű a Szovjetunió széthullása előtt íródott, ennek megfelelően bizonyos vonatkozásokban elveszítették jelentőségüket. A moszkvai hivatalos körök egyébként is igen erősen cenzúrázták a kimenő információkat.

A fent említetteken kívül a szerzőnek csak részletkérdésre kiterjedő angol, illetve néhány német vagy finnugor nyelvű mű állt rendelkezésére.

A szerző – a fentebb ismertetett művek felhasználásával – megkísérelte a szóban forgó népek múltját kiindulási pontnak tekinteni jelenük megismertetésében. A jelenlegi helyzet megrajzolásához különféle sajtójelentésekre és egyéb első-, illetve másodkézből származó információra és néhány közvetlen megfigyelésre hagyatkozhatott. A demográfiai analízisek végül kimaradtak; bár ezek sokszor hasznosak, de ez esetben a szerző fontosabbnak tartotta azzal foglalkozni, milyenek a marik, az udmurtok, miben különböznek egymástól, és arra összpontosítani, amit ezen népek kultúrájáról, irodalmáról tudni kell. Ami a jövőt illeti: az alapvető veszélyek, melyekkel a finnugor köztársaságoknak szembe kell nézniük részben környezeti, részben politikai jellegűek. A kommunizmusnak leáldozott, de a nyersanyagok kitermelése a környezetet károsítja, a Kreml jelenlegi urai pedig elődeik elnyomó politikáját szeretnék folytatni.

Rein Taagepera tudatosan törekszik arra, hogy megismertesse a világgal a keleti finn-ugor köztársaságok szerepét, a világban elfoglalt helyét, és az új veszélyeket, melyekkel ezeknek a kis finnugor népeknek szembe kell nézniük.

Számunkra azért érdekes a mű, mert közvetlen nyelvrokonainknak, a mariknak és a komiknak több fejezetet is szentel.

(Kaibinger Károlyné)

MINI, Guido

Parole senza frontiere: dizionario delle parole straniere in uso nelle lingua italiana / di Guido Mini; rilettura e uniformazione redazionale e cura di Fabio Rizzi. – Bologna: Zanichelli, cop. 1998. – VIII. 328 p.
ISBN 88-08-09094-9

„A jeansbe öltözött sneakerst viselő Tony felsegítette partnerét, egy szőke, meglehetősen nature teen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

agert a scramblerre. A lány arcán nyoma sem volt make-upnak, csak a szokásos stressz látszott rajta. Ékszert sem viselt, csak a megszokott hatalmas pendantjait. Tony egy weekenden ismerkedett meg vele, valamelyik fast foodban, a nem egészen divatmajom jeuness dorée egyik népszerű meetingjén. Egy hamburger és egy long drink között a kölcsönös feeling tout court flirtté változott. A scrambler belevetette magát a városi forgalom via crucisába, hogy mihamarabb elérhessenek a legközelebbi nightba."

A szerző-szerkesztő előszava szerint hasonló „irodalmi szöveggel" ma már bármelyik lap hasábjain találkozhatunk. Az idézet persze pamflet, de hogy a stilisztikai csúnyaságánál maradjunk: napjainkban a kulturális globalizáció korában Guido Mini félelme korántsem megalapozatlan. A szótárat felütve azonban annak tartalma valahogy mégsem képes túlzottan nagy félelmet kelteni. A magyarázat talán az, hogy tagadhatatlanul előítéletes várakozásaink ellenére sem csak az „ijesztő és üres amerikanizálódással" szembesülünk, bár kétségtelen: a jövevényszavak használatának százalékos megoszlását nézve, valóban magas az amerikai angol eredet. Nem kisebb arányban vannak jelen a brit angol, a francia, a német stb. eredetű kifejezések is. A szótár anyaga a köznyelvre épül. A gyakorlatilag lefordíthatatlan szaknyelvi kifejezésekből csak a mindennapos használatba átszivárgott példákat sorolja fel. Kb. 40 nyelvvel dolgozik, amelyek között nemcsak élő nyelveket szerepeltet. Feltűnően sok a latin példa, amely még akkor is meglepő, ha tudjuk „vigyázó szemeinket éppen egy neolatin szótárra vetjük". Talán mégsem kellene eleve a belénk sulykolt beidegződéseink marionettfigurájaként reagálnunk. Sic! Ezredvégi félelmeink közepette ez a szótár, mintha sokkal inkább a kultúrák nem is olyan fertőző átjárhatóságáról tanúskodnék. Kétségtelen: mély és magaskultúra párharca is benne foglaltatik. Eldöntendő kérdés: vajon e meglepően pozitív tapasztalat oka abban keresendő-e, hogy a déli kultúrák, esetünkben éppen az olasz, nehezebben adják meg magukat a „betolakodóknak", vagy természetesebben élik meg a nyelvi egymás mellett élés problémáját is.

A szótár felépítésében minden szó és kifejezés a következő szabályok szerint szerepel:

- az eredeti és az esetlegesen italianizálódott kiejtés feltüntetése;
- nyelvtani kategóriák szerinti meghatározás;
- az eredeti nyelv megjelölése;
- szakterületi besorolás;
- a szavak vagy kifejezések szükség esetén magyarázatokkal ellátott olasz fordítása;
- a fontosabb szókapcsolatok vagy mondatok felsorolása, előfordulásuk gyakoriságának függvényében;
- szükség szerint etimológiai leírás, esetlegesen az irodalmi jelentés ismertetése.

A „Parole senza frontiere..." (*Szavak határok nélkül. Az olasz nyelvben használatos idegen szavak szótára*) nem ijesztő dokumentum. Semmiképpen sem globalizációs mumus. Sokkal inkább kultúrtörténeti tükör. Ugyanakkor figyelmeztetés is. Őriznünk kell kultúránkat. A más kultúrákkal való természetes és szükségszerű együttélés során ügyelnünk kell rá, hogy szóhasználatunkba lehetőség szerint csak az anyanyelvünkre valóban átültethetetlen szavak és kifejezések kerülhessenek be. A nyelvi kultúra világörökségét azonban sem elutasítanunk, sem megváltoztatnunk nem szükségszerű.

(Németh Gabriella)

MONOSZLÓY Dezső

Flucht aus Sodom / Dezső Monoszlóy; Roman. – Wien: Edition Atelier, 1999. – 401 p.
ISBN 3-8530-8033-2

A „*Menekülés Szodomából*" című regény önéletrajzi ihletésű mű. Lót sorsában az állásnélküli emig-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ráns, a menekült örök sorsát mintázza meg *Monoszlóy Dezső*. Lót menekülését egyes egyedül az motiválja, hogy az új helyen ismét felépítse az ő „saját templomát".

A Biblia fontos háttere a regénynek. Az ember tudatában állandóan ott motoszkál a mennyország és az örökkévalóság ígérete, miközben ő maga minduntalan megrabolja azt. A Biblia az emberi cselekvéshez kínál választható életmodelleket. A regényben nem pusztán bibliai történetről van szó, de nem szűkíthető le a cselekmény kizárólag egy mai témára sem. Az író a szemünk láttára épít ki egy sajátos viselkedési módot és ennek szakaszait értelmezi térben és időben. Lót lelkében gondosan őrzi és ápolja múltját. A körülötte lévő alakok, még felesége, Lea is, tőle eltérő módon gondolkodnak. Lót csaknem belerokkan a teljesíthetetlen feladat súlya alatt, hogy felépítse saját templomát. Így a menekülése elvesztette értelmét.

Az erőszakot, amely elől menekült, az elefántok szimbolizálják. Amrafel, a barátságos, de kissé mephisztói rendőrfőnök testesíti meg a szabadság nélküli új helyet. Nemcsak Amrafel mindenütt jelenvalósága akadályozza Lótot álma megvalósításában, sokkal inkább feleségének, Leának viselkedése. Egyedül ő tudja, hogy Lót miben fáradozik. Leának viszont egészen mást jelent a menekülés, ezért Lót számára lassan, a bibliai történethez hasonlóan egy bálvánnyá merevedik. „Balgaság, ha két ember együtt akar menekülni. Mivel nem ugyanarról a pontról indulnak el, egészen biztos, hogy máshova fognak megérkezni." – írja rezignáltan. A Biblia mindig jelen van, nemcsak mint életmodell, hanem mint egy hangzó háttérkulissza is, a modern nyelvi közeg tudatos ellenpontjaként. A mai köznapi nyelv és a veretes bibliai hangvétel váltakozó ritmusban ölelkeznek egymással.

A logikusan kibontakozó cselekmény, a mese addig tart, amíg az élet játszható és utána egy másik síkon örökké tovább folytatódik. Mindez lírai tömörséggel, egymásba szőtt idő- és térsíkokon, többszörösen eltolt dimenziókban, a legmagasabb művészi tudatossággal megjelenítve.

Monoszlóy Dezső Budapesten született 1923-ban. 1946-ban Magyarországról Pozsonyba menekült, nem önszántából. A sztálinizmus idején letartóztatták, a „Prágai tavasz" idején a Csehszlovákiai Írószövetség magyar szekciójának párton kívüli titkára lett. A szovjet csapatok bevonulása után 1968-ban Jugoszlávián át Bécsbe menekült és azóta is ott él.

(Loránt Istvánné)

❀

National identities and ethnic minorities in Eastern Europe: selected papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. / Ed. by Ray Taras. – London: Macmillan Press Ltd. 1998. - 228 p.
ISBN 0-333-69553-4

Az elmúlt 10–12 évben a Kárpát-medencében, illetve Közép-Kelet Európában és a volt Szovjetunió területén végbement változások olyan kérdéseket hoztak a felszínre, amelyeket a változásokat megelőző több mint negyven év alatt a különféle társadalmi, de főként politikai erők igyekeztek „a szőnyeg alá söpörni". Most egyszerre három olyan angol nyelvű könyv is bekerült az OSZK állományába (a most ismertetendő National identities... s ugyancsak e gyarapodási tájékoztatóban olvasható The Finno-Ugric Republics... és The Ukrainian resurgence), amelyek a korábban negligált témák közül a nemzetiségi kérdést állítják fókuszba.

1995-ben tartották a Central and East East European Studies ötödik világkongresszusát, amely az előző konferenciákhoz képest merőben új körülmények között zajlott. A negyedik konferencia óta eltelt öt év alatt a világ keleti felén bekövetkeztek azok a változások, melyek már az előző kongresszus idején elkezdődtek, de eredményük akkor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

még bizonytalan kimenetelű volt. A folyamatban lévő átalakulásokra az előző konferencia idején még nem lehetett reagálni; ehhez az azóta eltelt öt esztendőre volt szükség. Azóta sikerült analizálni és felmérni a volt Szovjetunióban és a Kelet-Európai országokban lezajlott főbb politikai, gazdasági és társadalmi összefüggéseket. E változások szellemében tették a jelen konferencia témájává a különféle nemzeti és etnikai csoportok identitás-változását, az új demokráciákban játszott szerepüket és politikai hatásukat, törekvésüket, hogy ez addig elnyomott kisebbségi kultúráikat újraélesszék.

A hidegháború utáni időszak egyik legnagyobb kihívása volt számos országban a nacionalizmus megerősödése. Az etnikai konfliktusok aligha tekinthetők új jelenségnek, de a 90-es években a korábbinál lényegesen nagyobb területekre terjedt ki ez a mozgalom. A nyugati demokráciákban a nemzeti érzés újjáéledése erősítette fel a helyi kisebbségek nemzeti öntudatát (a baszkok és a katalánok Spanyolországban, a bretonok Franciaországban, stb.) Kelet-Európa és a Szovjetunió gyors politikai és gazdasági átalakulása felgyorsította a nacionalizmus terjedését és mélyülését a „második világban", a nemzetiségi problémák fellángoltak, annak ellenére, hogy a kelet-európai határok egy része megváltozott és új államok jöttek létre. (Jugoszláviában például a II. világháború óta Európában szokatlan intenzitással tört ki a nemzetiségi ellentét szerbek, horvátok és moszlimok között.) A folyamat első fázisának csúcspontja a szovjet birodalom szétbomlása volt. A szétesés során az újonnan létrejövő államokban az egymással rokon etnikai csoportok sok esetben más-más állam polgáraivá váltak.

A harmadik világ legtöbb országában a nemzeti kisebbségek problémája a gyarmatosítás eredményeként alakult ki, ahol az országhatárokat gyakran, a kulturális különbségek és a tömegek akaratának figyelembe vétele nélkül alakították ki.

A nacionalizmus az elmúlt két évszázad legerőteljesebb és leggyakrabban visszatérő politikai eszméje. A nemzeti eszme a mai napig a modern állam-rendszer központi szervező elve és nagy hatással van a modern társadalmak népeire, fejlődésükre, meghatározva a kisebbségek többnyire hátrányos helyzetét is az egyes országokban.

Érthető, ha a nacionalizmus és az etnikai konfliktusok tanulmányozása a stabilitás és a béke szempontjából fontos szerephez jut a 21. század küszöbén, Közép-Kelet Európában - és nem csak ott.

A kötet célja bemutatni, hogy az itt kisebbségben élő népeknek a kommunizmus semmivé válásának következtében, milyen eltérő módon és hogyan sikerül kivívniuk vagy átalakítaniuk nemzeti önállóságukat, vagy éppenséggel lemondaniuk arról. Másik célja az újonnan megtalált, kialakított nemzeti identitás következményeinek meghatározása és a kelet-európai kis népek bevonása a térség politikai életébe.

A két bevezető elméleti fejezet mellett számunkra a lengyel szerző *A New Interpretation of Ethnicity in Central and Eastern Europe* c. tanulmánya tűnik a legfontosabbnak.

(Kaibinger Károlyné)

❀

Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg: ein Bildband / Manfried Rauchensteiner. – Graz: Steierische Verl.-Ges., 1998. – 239 p. ill.
ISBN 3-85489-012-5

A szerzőnek a *„Der Tod des Doppeladlers"* c. kötete után ez a második, képekkel gazdagon illusztrált munkája, amely a Monarchia életének egy korszakába vezet bennünket. Jól tudja és e kötetével is igazolja, hogy a történeti eseményeket a maguk valóságában a leghitelesebben a korabeli fotókkal lehet a mai olvasók számára bemutatni.

Az első világháborúról igen sok, jó minőségű fénykép maradt fenn. A kötet képanyagának összeállításához a szerző több mint 150 000 képet nézett át,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elsősorban a bécsi Hadtörténeti Múzeum és az Osztrák Hadiarchívum hatalmas fotóállományából. Többszöri szűkítés után a 300 legkifejezőbb kép került be a kötetbe. A válogatásban és a rendezésben segítségére volt a felesége is, akinek a könyvét is ajánlotta.

Mint minden egyéni válogatás, ez is szubjektív. Az archívumokban talált képek zömét a hivatalos k.u.k. haditudósítók fényképészei készítették, némelyiknél a politikai propaganda céljai is tetten érhetők. Más fotográfusok kifejezetten dokumentációs céllal, saját gyűjteményük számára dolgoztak.

A képanyagot a háború jelentősebb szakaszait bevezető leírás után hadszínterenként vagy a csapattestek mozgása mentén rendezte. A képfeliratok tájékoztatnak a részletekről, de a lényeg mindenütt önmagáért beszél. Legyen az Galícia, Dél-Tirol, Bukovina, vagy az olasz Isonzó, a képek legtöbbje mérhetetlen emberi szenvedésről és kiszolgáltatottságról tanúskodik. A frontvonalak lövészárkai, a sebesültek és hadikórházak, pontonhidakon és hómezőkön visszavonulók, az elesettek garmadáinak látványa, mind erről tanúskodik. A dezertőrök nyilvános felakasztása is hozzátartozik elrettentésül a háború borzalmaihoz. Az otthonmaradtak élete is a háború jegyében zajlik: nők dolgoznak a hadiüzemekben és a szegénykonyhákon, meleg sálakat és lábbelit kötögetnek, utolsó értéktárgyaikat cserélik élelemre.

A képsorok a háborút egészen speciálisan, mintegy „történelmi alulnézetből" láttatják. A reménytelen világháború lehangoló és felkavaró dokumentumai azt sugallják, hogy soha ilyet még egyszer. Tudjuk, lett még egyszer. A felvételeknek van egy rejtett lélektani üzenete is, ami az emberiségre nézve, bíztató. Az ember még a legborzalmasabb helyzetekben is igyekszik megőrizni méltóságát, a reményt és a rendet, amely alkalmassá teszi a mindenkori újrakezdésre.

(Loránt Istvánné)

The Ukrainian resurgence / Bohdan Nahaylo. - London : Hurst & Co., 1999. - XIX, 608 p.
ISBN 1-85065-168-X

A mű szerzője Nagy-Britanniában látta meg a napvilágot, ukrán szülők gyermekeként. *Bohdan Nahaylo* a Szovjetunió, illetve a Független Államok Közössége témakörének széles körben elismert szakértője, korábban a londoni Amnesty International majd a Szabad Európa Rádió munkatársa. Jelenleg egy nagyobb nemzetközi szervezet szaktanácsadója. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért a szerző előszavában külön felhívja az olvasó figyelmét, hogy a könyvben előforduló megállapítások és következtetések kizárólag a szerző *saját* véleményét tükrözik, s nem képviselik egyik olyan szervezet nézőpontját sem, amelynek a szerző tagja vagy korábban tagja volt.

A könyv beszerzését eredetileg Kárpát-Ukrajnának és Ukrajnának a magyar történelemmel való igen szoros kapcsolata indokolta, de a kiadvány helyét az OSZK állományunkban sok más érv is alátámasztja.

Számomra kiderült, milyen keveset is tudunk Ukrajna korábbi történelméről, arról, évszázadokon át milyen küzdelmet folyatatott ez a nép – amely a világ második legnagyobb szláv nemzete – az önálló nemzeti lét kivívásáért már jóval a szovjet rendszerhez tartozása előtt is.

A Szovjetunió részeként Ukrajna (mely területileg nagyobb, mint Franciaország, természeti kincsekben gazdag, komoly gazdasági erőt képvisel, valamint geopolitikai helyzete okán Európa egyik tengelyének tekinthető) évtizedeken keresztül beolvasztott helyzetben volt. Ennek következtében a világ még mindig nagyon keveset tud Ukrajnáról.

A könyv az ukrán történelem bemutatása után részletesen ismerteti az Ukrajnában végbement-végbemenő változásokat és modern politika-történeti áttekintést nyújt. Eddig ismeretlen adalékokkal szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gál a Szovjetunió széteséséről és hozzásegít, hogy jobban megérthessük az új Közép- és Kelet-Európa térképét. A könyv több éves kutatómunka eredményeként jött létre. Fontos és értékes mű abból a szempontból is, hogy írója otthonosan mozog az ukrán nyelvben és kultúrában.

(Kaibinger Károlyné)

A szófiai Magyar Kulturális Intézet új kiadványai az Országos Széchényi Könyvtárban

Hargitai Gáborné

A szófiai Magyar Kulturális Intézet rendezvényei a nyugati kultúrával való érintkezést és kapcsolatot jelentik a bolgár nagyközönség számára. Ilyenkor zsúfolásig megtelnek az intézet termei. Különösen népszerűen azok az estek, amikor magyar írók bemutatására kerül sor, de sok érdeklődőt vonzanak a színházi előadások és a magyar filmeket bemutató vetítések is.

A kilencvenes évek elején a bolgár kulturális tárca megkérdőjelezte a szófiai Magyar Intézet további működésének szükségességét és az intézet bezárására készült. A bolgár értelmiség: írók, költők, műfordítók, újságírók, tudományos kutatók, magyar bulgaristák és a magyarországi bolgár értelmiségiek összefogásával mégis sikerült az intézet további működését kiharcolni.

1998 óta a Magyar Kulturális Intézet új otthonában, Szófia központjában folytatja a munkáját, ugyanolyan sikerrel, mint korábban.

Az intézet nagy teherbírású, energikus igazgatója, *Arató György* kitartásának köszönhetően jó néhány magyar–bolgár vonatkozású könyv jelent meg az elmúlt két évben a két állam anyagi támogatásával. Ezeket a könyveket nemrégiben ajándékba kapta az Országos Széchényi Könyvtár az intézettől.

A gyarapodás egyik érdekes kötete Fehér Géza 1932-ben készült, majd 1936-ban bolgárul is megjelent munkájának újrakiadása.

Fehér Géza
Feliks F. Kanitc: život, patuvaniă i naučno delo ot Geza Feher; pod. Red. Na St. Romanski. – Sofiă, BAN, 1999.
Fénymásolat

A kiadvány egy 1936-ban bolgárul megjelent könyv facsimile utánnyomása. Arató György előszavából kiderül, hogy Kanitz *Fülöp Félix* magyar tudós volt, aki egész életét annak a célnak szentelte, hogy megismerje és bemutassa a balkáni népek életét a világnak. 16 éven át járta Bulgáriát (főleg a Dunai-síkságot, Dobrudzsát és a Balkán-hegységet), megismerkedett a helyi lakossággal, adatokat gyűjtött a terület történelmével és földrajzával kapcsolatosan. Cikkeit magyarul és németül írta, s elérte, hogy mély együttérzést váltott ki velük az elnyo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mott balkáni népek iránt. Kutatásainak eredményét 3 kötetes németül írt művében foglalta össze *(Donau-Bulgarien und der Balkan. 1–3.* **Leipzig, 1875-1879.), melyet a kilencvenes években a szófiai Magyar Intézet újra kiadott bolgár nyelven, a szerző eredeti rajzaival és akvarelljeivel.**

Fehér Géza könyvét a tudós Kanitz születésének 170- évfordulójára jelentette meg az intézet. Eredeti magyar címe: Kanitz Fülöp Félix, a „Balkán Kolombusza" élete és munkássága 1829–1904. Bp.: Franklin, 1932.

A magyarok talán nem is tudják, milyen tiszteletben tartják a bolgárok az 1848–49-es magyar szabadságharc eseményeit és személyeit. A függetlenségükért harcoló magyarokkal való rokonszenven túl e népszerűséget az is magyarázza, hogy Kossuth Lajos és a forradalmi magyar emigráció sumeni (sumlai) tartózkodása mély nyomokat hagyott a bolgárokban. Erről tanúskodnak *Ilija Blazskov,* későbbi oktatásügyi miniszter feljegyzései, aki kutatásai során nemcsak a magyar emigráció életének mindennapos eseményeit jegyezte fel, hanem azt is vizsgálta, milyen hatással volt a magyar emigráció az oszmán rabságban élő bolgár lakosságra: *„... utánuk a sumeni bolgár lakosság felemelte fejét és megtanulta, hogy van szabadság a világon."*

Kossuth Lajos és a sumeni Kossuth Múzeum: kalauz / [sost. G'ord' Arato]. – Sofiâ: IK, Ogledalo; Ungarski kulturen institut, 1999, - 120 p.

Az évfordulóval kapcsolatban az intézet több kiadványt jelentetett meg. Ezek közé tartozik a háromnyelvű (bolgár, magyar, angol) Kossuth Lajos és a sumeni Kossuth Múzeum című kalauz, mely reprezentatív, gazdagon illusztrált összeállítás. A könyv utolsó oldalain olyan híres művészek sorai olvashatók a magyar szabadságharcról, mint Heine és Ibsen. A kötetet az intézet igazgatója szerkesztette, a magyar szöveget Radnóti Klára készítette.

Čilingirov, Stiliân
Madžari i polâci v Sumen: prinos kâm istoriâtana bâlgarskata civilizaciâ / Stiliân Čilingirov. – Sofiâ: Ogledalo; Ungarski kulturen institut, 1999. – 106 p.

A másik munka szerzője a sumeni születésű, tanárként, könyvtárosként, költőként, íróként is ismert Sztilijan *Csilingirov,* aki század húszas éveiben folytatott gyűjtőmunkát a még élő tanúk emlékeiből a magyar emigráció hatásáról. Könyvét 1943-ban adta ki Madžari i polâci v Sumen (*Magyarok és lengyelek Sumenben*) címmel. A magyar történészek számára is érdekes adatokat közöl, Kossuthról és a menekült honvédek életéről, az emigrációban töltött hétköznapokról. A magyar és lengyel emigránsok aktív kulturális élete ugyancsak ösztönzően hatott a bolgárokra. A kötet előszavát Arató György írta, ugyancsak ő állította össze a Kossuth emigráció bulgáriai tartózkodásának kronológiáját.

Petőfi Sándor — Botev, Hriszto
Szabadság, szerelem: Petőfi és Botev válogatott művei / [összeáll.
Arató György és Juhász Péter; ford. Arató György, Juhász Péter, Képes Géza, Nagy László].– Sofiâ: Literaturen forum; Magyar Kulturális Intézet, 1999.

Petőfi Sándor és a bolgár Hriszto Botev költészete közti hasonlóság ihlette az intézetet arra, hogy Petőfi halálának 150. évfordulójára válogatást állítson össze Botev és Petőfi verseiből Szabadság, szerelem címmel. A kötet *Atanasz Dalcsev* bolgár költő Botev- Petőfi tanulmányával kezdődik, melyben a két költő közti hasonlóságról ezt írja: *„Mindketten népük szabadságáért adták életüket, mindketten na-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyon fiatalon estek el, mindketten a harcmezőn lelték halálukat. És mindketten olyan legendát és költészetet hagytak hátra, amelyben végtelen erővel fejeződik ki a hazaszeretet, a zsarnokság gyűlölete és a szabadságvágy." A kötet érdekessége, hogy a két költő prózai műveiből is közöl válogatást.

Dimitrov, Hristo

Bâlgaro-ungarski otnošeniâ prez Srednovekovieto/ Hristo Dimitrov. – Sofiâ: Akademično izd. „prof. Marin Drinov",1998. – 423 p. (Istoričeski isledovaniâ)

A szófiai Magyar Kulturális Intézet közreműködésével megjelent talán legérdekesebb munka a filozófia és történettudományok doktorának, Dimitrov Hrisztonak a középkori bolgár-magyar kapcsolatokról írt, 1998-ban közreadott könyve Bălgaro-ungarski otnošeniâ prez Srednovekovieto (*Középkori bolgár-magyar kapcsolatok. Történeti kutatások*) címmel. A bolgár és a magyar nép évszázados kapcsolatát bemutató sokszínű és gazdag a monográfia a középkor különböző időszakaiban tanulmányozta a kérdést, zömmel latin nyelvű magyar forrásokra támaszkodva. A kapcsolatok egyik érdekessége, hogy 1218–1221 között Bulgária és Magyarország (II. Endre uralkodása alatt) között politikai államszövetség állt fenn. A híres bolgár professzort, *Mijatev*et idézve: *„A bolgár és a magyar nép történelme sok tekintetben hasonló. A két nép életképessége, kitartása, katonai tehetsége, erkölcsi értéke és tehetsége révén olyan szilárd államot tudott létrehozni, amely évszázadokon át fontos szerepet játszott, a bolgár állam a Balkán félsziget közepén, a magyar állam pedig Európa szívében, ott, ahol előttük egyetlen nép sem volt képes hosszabb ideig megmaradni."*

A könyvet német nyelvű összefoglalás egészíti ki.

Ezičeski apokalipsis: 18 sâvramenni ungarski razkazvači / [sost. G'ord' Arato]. – Sofiâ: Ogledalo; Ungarski kulturen institut, 1999. – 275 p.

1999-ben jelent meg az intézet gondozásában 18 kortárs magyar író (köztük a Szlovákiában élő Grendel Lajos, a vajdasági Gion Nándor, és az erdélyi Bodor Ádám is) egy-egy novelláját tartalmazó válogatás *Pogány apokalipszis* címmel. Az összeállítás célja az volt, hogy minél szélesebb körből merítve a szerzőket, képet adjon a mai magyar irodalom képviselőiről. A szerzők névsora kedvcsinálónak: Bächer Iván, Bálint Tibor, Csiki László, Csurka István, Darvasi László, Gál Sándor, Garaczi László, Kontra Ferenc, Lázár Ervin, Mészöly Miklós, Polcz Alaine, Tar Sándor, Tári István, Temesi Ferenc Vathy Zsuzsa.

A címválasztás utal az anyaországtól elszakadtan élők helyzetére is. A kiadványt a bemutatott írók rövid életrajzi összefoglalója teszi teljessé.

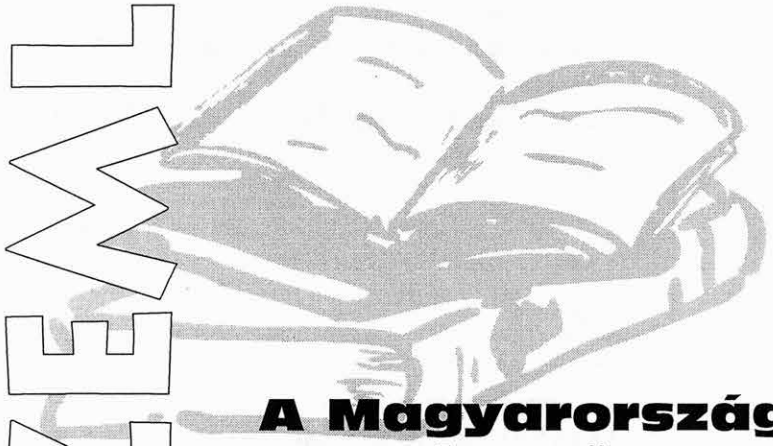
Pilinszky János

Apokrif : podbrani stihove, eseta i besedi /Ânos Pilinski; [pod. Red. D'ord Sondi ; podbor i podredba Ivan Canev]. – Sofiâ : Stigmati, 2000. – 92 p.

2000 első felében készült el a Pilinszky műveiből szerkesztett összeállítás Apokrif címen. A kötet a verseken kívül esszéket és beszélgetéseket is tartalmaz. A Pilinszky kötet címadó versét *Ivan Canev* fordította, aki egy rövid bevezetőben ismerteti meg honfitársaival Pilinszky különleges világát. A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a szófiai Magyar Kulturális Intézet támogatta.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

A Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai című sorozatról

Egyházi könyvtárainkra társadalmi és hivatalos részről egyaránt csekély figyelem irányul. Pedig ezek a gyűjtemények a megfelelő feltételek mellett a hazai és nemzetközi történeti kutatás igazi kincsesbányáit jelenthetnék. Kevéssé feltárt vagy csak szűk körben ismert könyvek és kéziratok lapulnak állományaikban.

Az Országos Széchényi Könyvtár úttörő vállalkozása az immár több mint húsz esztendeje folytatódó katalógus sorozat, mely a magyarországi egyházi könyvtárakban őrzött 1850 előtti kéziratanyagot tárja fel. A sorozat szerkesztője, *Szelestei Nagy László* 1972 és 1997 között az OSZK-ban a magyarországi egyházi könyvtárak referenseként is tevékenykedett.

Átlagosan másfél évente jelent meg egy kötet. Volt év, pl. a tavalyi vagy az 1991-es, amikor két kötet is napvilágot látott, de 1993 és 1998 között sajnálatos módon egyetlen kötet sem jelent meg. Előfordult, hogy egy-egy kötetet már évekkel előbb megszerkesztettek, mint ahogy a kiadására sor kerülhetett volna. Az idei évben már a tizenharmadik kötetet üdvözölhetjük, és remélhetőleg folytatódhat még a sorozat. A kézirattárak közötti együttműködés jó példája, hogy az első tizenkét kötet lektora az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának akkori vezetője, *F. Csanak Dóra* volt. Eddig az alábbi katolikus és protestáns intézmények kéziratkatalógusai jelentek meg:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai = Catalogi manuscriptorum, quae in bibliothecis ecclesiasticis Hungariae asservantur, / Országos Széchényi Könyvtár ; sorozatszerk. Szelestei N. László. – 1 – . – Bp.: OSZK, 1979.
ISSN 0138 9955

1. A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Debrecen)
2. Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár
3. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye (Budapest)
4. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Sárospatak)
5. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár
6. A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Pápa)
7. A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár
8. A Győri Egyházmegyei Könyvtár
9. Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteménye
10. Az Evangélikus Országos Levéltár (Budapest)
11. A Váci Egyházmegyei Könyvtár
12. A Csurgói Református Gimnázium, a Kecskeméti, Kiskunhalasi és Kunszentmiklósi Református Egyházközségek
13. A Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (Budapest)

Elsősorban az irodalomtörténet, egyháztörténet, oktatástörténet, könyvtártörténet, zenetörténet, helytörténet kutatói találhatnak fontos forrásokat a gyűjteményekben. A katalógusokban a kézirattári anyag között levéltári jellegű dokumentumok is előfordulnak.

Képtelenség lenne felsorolni, tartalmilag és formailag behatárolni az egyes kötetekben szereplő kézirattípusokat. Íme néhány példa a teljesség igénye nélkül ízelítőül: tanárok, diákok, rendtagok, tudósok hagyatékai (levelezések, verskéziratok, fordítások, előadások, jegyzetek, emlékkönyvek, albumok, teológiai, történeti, filozófiai, jogi és természettudományi értekezések), kódexek, liturgikus kéziratok, imakönyvek, jelentések, jegyzőkönyvek, periratok, egyházlátogatások anyagai, adminisztratív dokumentumok stb. Külön meg kell emlékeznünk a könyvtártörténet forrásairól, mint a kéziratos katalógusok, kölcsönzési naplók és egyéb jegyzékek, rendeletek, szabályzatok. Némely kötet a névmutató mellett külön tárgymutatót, műfaji mutatót is tartalmaz.

Az eredeti jelzetrend szerint követik egymást a kézirategységek. A tételek száma nem mindig ad eligazítást a gyűjtemény nagyságát illetően. A kéziratokat gyakran kötetekbe foglalták, az 1850 előttiek néha későbbiekkel kerültek össze, sőt az is előfordult, hogy kéziratos anyagokat nyomtatott dokumentumokkal kolligáltak. A vegyes kézirategységeket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(miscellanea) analitikusan is feltárják a kötetek. A címleírásoknál a megjegyzés rovatban az előző tulajdonosok neve, a sajátkezű kézírások és az egykorú másolatok ténye is jelezve van.

A sorozat kötetei általában mindössze 800 példányban jelentek meg, aránylag kevés könyvtárba juthattak el. A kéziratok nyelve és tárgya rendkívül változatos. Érdemes lenne egy adatbázisba rendezni a katalógusok címleírásait és a mutatókat. A világhálón is közzé kellene tenni az ily módon létrehozott központi kéziratkatalógust. Talán fel lehetne ezzel hívni a nemzetközi tudományos közvélemény figyelmét egy-egy megbúvó, ritka forrásra, és hasonmás digitalizálásra is könnyebben sor kerülhetne.

Továbbra is szükség van azonban a hagyományos formátumra, mivel az eredeti leltári rend így tanulmányozható, nem beszélve arról, hogy az egyes kötetek változó hosszúságú bevezető tanulmánya számos könyvtártörténeti és kézirattár történeti adalékot tartalmaz.

A legnagyobb gyűjtemények már sorra kerültek, bár az egyházmegyei könyvtárak közül sem szerepel még mindegyik. Van viszont sok kisebb, közepes méretű, pl. parókiai gyűjtemény, melyek anyagáról még jónéhány, esetenként összevont kötet is megjelentethető lenne, mint ahogy ez a 12. kötet esetében már megvalósult. A sorozat keretein belül már régebben tervbe vették egy kódexkatalógus elkészítését, mely egy kötetben tartalmazná a magyarországi egyházi könyvtárakban őrzött középkori kötetes kéziratok kódextudományi részletességű leírását. Reméljük, sikerül lehetőséget találni ennek a kötetnek a megjelentetésére is. Bízzunk továbbá abban, hogy a sorozat kötetei élénkebb kritikai fogadtatásban részesülnek a szaksajtóban.

(NpL)

Zárt, bizalmas, számozott : tájékoztatáspolitika és cenzúra, 1956–1963 : dokumentumok /szerk. Cseh Gergő Bendegúz, Kalmár Melinda, Pór Edit. – Budapest : OSIRIS, 1999. – 541 p.;
ISBN 963 379-438-2

Hogy-hogy eddig nem volt?

A kérdés természetesen költői, hiszen attól új, hogy nem volt. És mert jellegénél fogva nem is lehetett volna. A címben jelzett kérdés, ti. hogyan is nem hiányoltuk eddig, dokumentumkötetről lévén szó – vagy talán éppen ezért –, fokozottan furcsának hathat. Végeredményben közvetlen „előtörténelmünkről" van szó, olyan korszakról, melyet so-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kan megéltünk, vagy érintőlegesen éltünk meg. Olyan korszakról, amikor napjainkról úgy véltük szinte mindent tudunk, azt is, hogy mit nem szabad, vagy nem illik tudnunk. Olyan korszakról, amikor a hétköznapok, az utca levegőjében is benne volt, érzékelhető volt, mik azok (vagy mik lehetnek azok) a háttérdöntések, melyeknek eredményeit ismerjük vagy ismerni véljük.

Az ország 1956 utáni élete, történelme igen sok aspektusból szemlélhető. A kezünkben tartott kötet egy látszólag periférikus téma feltárására vállalkozott, „mindössze" a korszak tájékoztatáspolitikájáról és cenzúrájáról ad képet, a zártság, a bizalmasan kezelt, a számozott dokumentumok köréről. Nagyon jól tudjuk azonban, hogy ez a látszólag periférikus terület az, ahol a mindennapok valamennyi történelmi, politikai, gazdasági eseménye lecsapódhat. Korántsem lehet közömbös – ha viszonylag távolinak tűnő példával kívánjuk ezt szemléltetni – hogy pl. a szociális szféra, a termelés, az életviszonyok kérdéseiről mi és hogyan juthat el azokhoz, akiket érint, akik azt a valóságban tapasztalják, vagy nem tapasztalják, s hogy milyen magyarázatokat, illetve indoklásokat kaphatnak kérdéseikre.

Ahogyan ezt a kötet szerkesztői megjegyzéseikben is közlik, noha azok zöme kisebb számú levéltár, illetve más intézmény őrizetében fellelhető volt, kutatásukat mégis számos intézményre kellett kiterjeszteniük. A bőséges forrásanyagból ez alkalommal kiválogatott dokumentumok – mint azt a kötet fejezeti tagozódása is mutatja, melyre a későbbiekben visszatérünk – általában időrendi sorrendben kerülnek közlésre, ez csak akkor válik tematikaivá, ha bizonyos dokumentumok között olyan szoros az összefüggés, hogy elválasztásuk a téma megértését nem könnyítette, inkább nehezítette volna.

A dokumentumokat lehetőség szerint teljes terjedelmében közli a kötet, amennyiben terjedelmi okok azok vegyes tematikája ezt nem teszi lehetővé, tájékoztat a kimaradt részekről, minden olyan esetben, mikor azok a témára vonatkoznak. Az eredeti dokumentumok őrzési helye, levéltári jelzete vagy feltételezett keletkezési dátuma minden dokumentum végén fellelhető, mint ahogy a bennük szereplő rövidebb kézírásos javításokra, észrevételekre való utalások is (hosszabb kéziratos rész meg kommentár esetében mindez lábjegyzetben szerepel.)

A dokumentumgyűjtemény 1. fejezete az *Irodalompolitika* kérdéskörével, illetve dokumentumanyagával foglalkozik. A kötet évköre lényegében egybeesik azzal az időszakkal, mely alatt a kádárista vezetés a hivatalos irodalmi élet formáit és intézményrendszerét kialakította. Ezekkel lényegében biztosította azt, hogy a demokráciákban megszokott, s a fentiekben már említett „az irodalomra minden kihat és visszaüt" elve jóval korlátozottabban működhetett, mint máshol. A korábbiakban inkább megszokott és direkt eszközök fokozatos megszűnése mellett ugyanakkor a politikai-társadalmi-gazdasági változások a lassú nyitás és demokratizálódás irányába mozdultak el, s ezek kezeléséről is megfelelő módon gondoskodni kellett. Az MSZMP KB már 1957 szeptemberében elkészített első intézkedéséi tervét és állásfoglalását az irodalomról, s bár időközben a háttérben ismertté vált az ún. három T (tiltás, tűrés, támogatás) eszmei vezérfonala, a népi írók mozgalmával kapcsolatos problémák, az emigráns magyar irodalom eszmei-politikai problémái, a szinte állandósult viták és átdolgozások eredményeként „a felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről" szóló MSZMP tézisek végül 1959 februárjában jelentek meg. Ez a korábbi hibák ismertetésén túl a közvetlen állami irányítás érvényesülését hangsúlyozza, mely mögött azonban nyilvánvalóan a politikai-pártszempontok húzódtak meg.

Lényegében, de közvetlenebbül politikai színezetet hordozva hasonló kérdések álltak az irodalmi élet szervezeti rendjének kialakulása, illetve szabályozása mögött. A névlegesen működő szervezetek tényleges befolyással nem bírtak az irodalmi mozgalmakra, újjászületésüket, vagy éppen újak születé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sét pedig egyértelműen hatalmi kérdések – s a hatalmon belüli egyet-nemértések – befolyásolták. Az Írószövetség közgyűlésére végül 1959. szeptember 25-én került sor, a referátumot Darvas József, a szövetség leendő elnöke tartotta. S miközben a felszínen úgy tűnhetett, fokozódtak a publikációs lehetőségek és források, javulások észlelhetők az irodalmi élet egyes szereplőinek, résztvevőinek egzisztenciális helyzetében, társadalmi elfogadtatásában, Darvas szükségesnek tartotta leszögezni referátumában: „Az író nem vezetője, hanem szolgálója a népnek".

A közgyűlést követő időszak a politikai és az irodalmi életben egyaránt alapvető változásokat hozott. Elkerülhetetlen volt a tényleges nyitás-nyílás, a korábbi határon kívüli (keleti és nyugati egyaránt) szellemi áramlatok és termékeik felbukkantak a magyar irodalmi közéletben, erőteljes hatást váltva ki. Olyan ismeretekről és erőkről volt szó, melyek a továbbiakban pusztán diktatórikus eszközökkel már nem megállíthatók, s ezek az újonnan jelentkező ismeretek és erők már az irodalmi csoportosulások között is érzékelhetővé váltak. Miközben napvilágot láthattak a korábban egyik oldalról sem kompromittálódott szerzők írásai, miközben kialakult a kor elvárásainak megfelelő középszínvonalú szerzők és műveik áradata, a háttérben zajló fontos kérdésekről – s talán ez a legjellemzőbb – az Írószövetség 1962 szeptemberében megtartott újabb közgyűlésén, gyakorlatilag nem esett érdemi szó.

A dokumentumgyűjtemény 2. fejezete a *Sajtópolitika* kérdéseivel foglalkozik. A politikai vezetés tökéletesen tudatában volt annak, hogy a tömegek hangulatának alakítására a médiák az irodalmi élet eseményeinél és személyiségeinél jóval erősebb hatás gyakorlására képesek. Ennek megfelelően szinte első pillanatoktól kezdve igyekeztek is ezekre a területekre (a televíziózás még csak gyermekkorát éli) megfelelő embereket és irányítási módszereket találni és alkalmazni. A politikai és a napi események és hírek iránti igény fokozta a sajtóval szemben támasztott elvárásokat, melyeknek az – részben önhibáján kívül – nem tudott eleget tenni. S noha a politikai vezetés azt feltételezte, hogy a médiák dolgozóinak átnevelése sikeresebb feladat lesz, mint az írótársadalom, ebben is csalatkozniuk kellett, sőt a MUOSZ ideiglenes választmányával sem sikerült érdemi megegyezésekre sort keríteni. Mindezekre a negatív eseményekre a kormány adminisztratív eszközökkel reagált, lapbeszüntetésekre, tömeges elbocsátásokra, sőt letartóztatásokra került sor. Lényegében 1956 decemberében, 1957 januárjában indultak újra a „párthű" sajtóorgánumok, a választék kiszélesítése felett éberen őrködtek. A sajtó munkatársainak jövedelmi viszonyait erőteljesen javították, s így a politikai konszolidálódással párhuzamban 1958 januárjára már megérlelődtek a kölcsönös tárgyalások alapvető feltételei. 1958 májusában a helyreállított MUOSZ önkormányzat és a szervezet közgyűlése már a Politikai Bizottság által jóváhagyott elvek alapján állíthatta helyre az újságírók szövetségét.

A sajtó irányítására és szervezésre a visszaszoruló Tájékoztatási Hivatal mellett létrehozták az MSZMP korábbi Agitációs és Propaganda osztályáról (APO) részben leválasztott és megerősített Tudományos és Kulturális Osztályt. A Tájékoztatási Hivatal hatásköréből lényegében kivonták a Rádiót és a Televíziót, majd a Magyar Távirati Iroda irányítását is. A tömegkommunikáció irányítása valójában a párt vezető szerveinek határozatain, állásfoglalásain keresztül közvetlenül az APO tevékenységén keresztül érvényesült. Ez vonatkozott tulajdonképpen a média minden intézményére, természetesen különféle megjelenési formában. Árnyalta a képet, hogy pl. a helyi média intézményrendszere ugyanezen csatornákon kívül a központiak mellett a helyi apparátus is szerepet kapott és vállalt, s mindez természetesen nem a szakszerű, illetve tárgyszerű, hanem egyértelműen a célzott tájékoztatás céljait szolgálta és eredményezte. A jelenség enyhülését, változását gyakorlatilag nem az elhatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rozások uralták, hanem a politikai, társadalmi életben bekövetkezett liberalizálódási folyamatok, melyek a korábbi cenzúra további éles alkalmazását és érvényesülését már nem igényelték, de nem is tették volna lehetővé.

Miközben a tömegkommunikáció szakemberei rendszeres tájékoztatást kaptak, miről szóljanak (a miről ne szóljanak vagy miről nem szólhatnak ebben lényegében benne volt.), egyidejűleg folyt az egyébként tagadott utócenzúra is, mely leginkább az utólagos helyreigazításokban és cáfolatokban érzékelődött (ez az eset, mikor a pesti ember azt mondta: aha, cáfolják, hát mégis igaz volt). A háttérben lezajlott esetleges személyi következményekről pedig csak az ismeretségi kör tudott a beavatottakon kívül. Le kellett mondani a külföldi magyar nyelvű rádióadások zavarásáról és egyre inkább teret kellett engedni a külföldi sajtónak is (túlzás lenne azt állítani, hogy a kötet által tárgyalt évkörben teljes egészében). Mindezek valószínűleg megalapozták azoknak a társadalmi és politikai folyamatoknak a kibontakozását, melyek jóval később a jelenlegi helyzethez, s e kötet megjelenésének lehetőségéhez is elvezetett.

A kötet harmadik fejezete, a *Tájékoztatás és külpolitikai propaganda* címet viseli. A kötetben tárgyalt időszak magyarországi külpolitikájának s vele összefüggésben a már említett propaganda-kérdések problematikusságának legfőbb bizonyítéka, hogy ebben az időben tárgyalta az ENSZ közgyűlése is az ún. „magyar kérdést". Ezt azután szinte éves rendszerességgel napirendre tűzték, itthon azonban legfeljebb a jelentések cáfolatát ismerhettük meg behatóbban, míg bizonyos kérdésekről titokban értesülhettek a nyugati sajtó révén. A kormány politikájának nemzetközi elfogadtatása alapvető fontosságú volt, így az eszköztár is árnyaltabb, összetettebb, mint amit a korábbi fejezetek témái említettek. A kormány, az ország elfogadtatása nemcsak ideológiai, gazdasági kérdés is volt, így ennek megfelelően kellett a mindenkori stratégiát és taktikát is alakítani és alkalmazni. A nagyjából ugyanezen időszakban, más területen bekövetkezett események és válságok meggátolták, hogy a „magyar kérdés" mindenkor az érdeklődés középpontjában maradjon, de teljes leszorulására sem volt mód. A külföldi megjelenésű vagy klerikálisnak minősített információhordozók sorsa közismert, éppen azért, mert jó részük legálisan nem is vált soha ismertté. A levéltárak mellett a könyvtárak is gondosan kezelték (ha kezelhették) a korlátozottan forgalmazható (ún. zárolt) dokumentumokat, lényegében a bizalmas, szigorúan bizalmas, és titkos dokumentumok körének egzakt körülhatárolására sosem került sor, az erről született határozatok bizonytalanságából szinte az világlik ki, adott volt, aki ezeket a döntéseket akár egy személyben meghozhatta, s mindenki más jól felfogott érdekében ezeket végrehajtotta.

Ugyancsak koncentráltnak minősíthető a kifelé sugárzott információk köre és tartalma, divatos szóval a hazánkról alkotott tudatos imázs. Míg a politikai események hatására bizonyos hazai körök már hozzájuthattak bizonyos bizalmas körökben terjesztett, tágabb információkhoz is (ennek köre és mennyisége az idő előrehaladtával meghökkentő mértékben növekedett) a hírek, események, jelenségek nem legális külföldre kerülése, ha nem is mindig látványosan, de szankciókat vont maga után. Az itthon nagyobb körben terjesztett, de nem legális forgalomba került művek alkották a már említett zártan vagy korlátozottan használható dokumentumok körét a közgyűjteményekben, melyek teljes legális hozzáférésig az 1990-es éveikig kellett várni. A külföldiekben alkotott magyarság, illetve országkép kialakításához pedig igyekeztek hozzájárulni egyéb intézmények is, min pl. a Kulturális Kapcsolatok intézete (mely megfelelő ellenőrzés alatt, de szabadabb információáramlást tett lehetővé.), a miniszteriális pártszerveken kívül a Magyar Tudományos Akadémia, de legfőként talán a Magyarok Világszövetsége, mely elsősorban a külföl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dön élő magyarok befolyásolását tartotta feladatának, akaratlanul is szélesebb körű információkat és híreket továbbított, mint a hivatalos orgánumok.

A gazdag – és vélhetően jóval gazdagabb – forrásból merített dokumentumanyag egy-egy téma, személy, dokumentum kiemelését gyakorlatilag lehetetlenné teszi. Bízom abban, hogy noha a kötet megjelentetésével sokan sokféle kérdésre választ találnak, talán ahhoz is felkelti, vagy fokozza a kedvet, hogy annak ellenére, hogy ezek eredetije immár évtizedes léptékben szabadon hozzáférhető, bár viszonylagos szétszórtságuk miatt nehezebben, s talán felkeresésükre, felkutatásukra egyénileg kevesen vállalkoznak, de tudatában vannak, hogy élhetnek ezzel a lehetőséggel. Meggyőződésem, hogy a dokumentumkötet folytatása nélkülözhetetlen, hiszen nem állítható, hogy az ezt követő évek már a teljes zártság jegyében teltek el, bizonyára még sok, hasonló meglepetésben vagy megerősítésben lehet része a folytatás olvasóinak, kutatóinak.

S végezetül egy magánmegjegyzés: a *Zárt, bizalmas, számozott* c. dokumentumkötet megjelenése után, noha mint már az elején említettem, a társadalmi-gazdasági folyamatok csupán látszólag részletkérdésével, a tájékoztatáspolitikával és kultúrpolitikával foglalkozik, ezen évtizedek történelme, kultúrtörténete, de meg merem azt is kockáztatni, irodalomtörténete sem taglalható hitelesen a kötetben lévők ismerete nélkül, s bizony azt is, alighanem jó néhány már megjelent értékelés „átértékelést" igényel.

Szinainé László Zsuzsanna

Zenei könyvtári ismeretek / [szerzők Erdélyi Frigyesné et. al.]; szerk. Gócza Júlianna; [közread. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet. – Bp. : MKE Zenei Könyvtáros Szerv., 1999. –194 p.
ISBN 963 03 7657 1

Megszületett a zenei könyvtárban dolgozók kézikönyve

A könyv előszava nagyon szépen és pontosan meghatározza, mi is a *zenei könyvtár.* Nehézségeink akkor támadnak, amikor meg akarjuk határozni, ki is a *zenei könyvtáros.*

Valahányszor új kollégát keresünk, felmerül a kérdés, mi a fontosabb: végzettsége szerint könyvtáros legyen vagy inkább muzsikus? Ha könyvtárosi végzettsége van, akkor megfelel a közalkalmazotti tör-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vénynek, amely megkívánja a szakirányú végzettséget, s egy zenei könyvtár végül is könyvtár. Az más kérdés, ha például feldolgozói munkakörbe kerül az illető, meg tudja-e állapítani egy zeneműű hangnemét, vagy rájön-e arra, hogy amit a kotta címlapján lát, az a mű eredeti címe-e vagy sem, azaz elfogadja, vagy keres tovább. Ha az olvasószolgálatba kerül, akkor is számos olyan kérdéssel találja szemközt magát, amelyhez a könyvtárosi diploma nem ad segítséget. Az olvasók Saint-Saëns műveit keresik, jó, jó, de hogyan írják? Keresnek egy Brahms-dalt középfekvésben – jó, jó, de az meg micsoda és hogy néz ki? Ha muzsikust választunk, akkor meg az a kérdés, „mi a szerzőségi adat" meg a „párhuzamos cím" és „mi fán terem az ETO"?

A *Zenei könyvtári ismeretek* című könyv tudtommal Magyarországon az első olyan kiadvány, amely megpróbál segítséget nyújtani e kérdések megoldásához. A zenei könyvtárosok képzésére már történtek kísérletek: az OSZK–KMK-ban indultak középfokú tanfolyamok, az ELTE is indított kiegészítő továbbképzést, de a folyamatos képzés mindmáig „hiánycikk". (Persze kérdés, hogy egyáltalán milyen mértékben volna rá igény.)

Ez a könyv igen komoly hiányokat pótolt. A fogalmak tisztázása is fontos, de leginkább az a szemlélet érdemel említést, ahogy e témához közelít, ugyanis a zenei könyvtárról úgy beszél mint egy átlagos könyvtárról, ezáltal csökkenti azt a távolságot, amelyet nem egy kolléga fölfedezni vél a könyvtár és a zenei könyvtár között, tehát némileg köznapibbá, kevésbé ijesztővé teszi ezt a sajátos gyűjteménytípust. Ez a megoldás azzal jár együtt, hogy jó néhány olyan alapfogalmat is megtárgyal, amely nem csak erre a könyvtártípusra vonatkozik. Ide sorolható például a zenei tájékoztatási eszközök tipológiája vagy a katalógusfajták ismertetése, valamint a teljes 3. fejezet is, melynek témája *A zeneművek formai feltárása.* Ugyanakkor csak erre a könyvtártípusra érvényes, speciális része a könyvnek *A zenei szakirodalom és a zeneművek tartalmi feltárása* című fejezet.

A recenzenst az hozza zavarba, hogy nem tudja eldönteni, kiknek is szól a könyv. A katalógusok ismertetése ugyanis alapfokú könyvtári ismereteket tartalmaz, s ily módon hasznos olvasmány annak, aki muzsikusként kezd dolgozni egy zenei könyvtárban. A *Tartalmi feltárás* című 4. fejezet viszont azoknak nyújt segítséget, akik könyvtárosi ismeretekkel rendelkeznek és zenei anyag szakozásával találják szemben magukat.

Visszaköszön tehát a kérdés: ki is jöjjön egy zenei könyvtárba dolgozni? És ki az, akinek erre a könyvre szüksége van?

Tulajdonképpen mindenkinek, akit jó sorsa és érdeklődése egy zenei gyűjteménybe vezetett. Akár innen, akár onnan érkezett, valami nagyon fontosat talál magának, ugyanis végre egyszer összegyűjtve, rendszerezve (akár újdonságként, akár ismétlésként) megkapja a legfontosabb könyvtári ismereteket. Az olvasónak csak azt kell figyelembe vennie, hogy bizonyos fogalmak alapszinten, szinte „szájbarágósan" szerepelnek (pl. „mindenről készülhet kép, aminek területi vetülete van"), más részek viszont komolyabb előképzettséget tételeznek fel, elsősorban az osztályozással kapcsolatos tudnivalók esetében. Ettől egyenetlenné válik a könyv szakmai színvonala, pontosabban fogalmazva, mintha a szerzők maguk sem mindig tudták eldönteni, kikhez szóljanak.

Van néhány olyan alfejezet, amely különösen hiánypótlónak tekinthető. Ilyen a legfontosabb tematikus műjegyzékek ismertetése, amelyek persze csak válogatások. A magyarországi zenei gyűjtemények közül talán éppen a Zeneakadémia Könyvtárában található a legtöbb műjegyzék, természetesen a sokszorosa az itt ismertetetteknek, de új külföldi kottákon mindig találunk olyan műjegyzékszámokat (persze kisebb mesterek esetében), amelyekről eddig még csak nem is hallottunk. Mindenesetre így is nagyon hasznos része a könyvnek, ahol a legfon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tosabb műjegyzékeket ismertetik a szerzők. Ugyanilyen hasznosnak – és a régi anyagokkal is rendelkező gyűjteményben dolgozók számára különösen fontosnak – tartom a zenei tájékoztatási eszközök kialakulásának történetét ismertető részt, ezen belül a magyarországi fejlődés vázlatát, amit eddig még senki nem állított össze olyan teljességgel, mint *Pogány György*.

A központi zenei katalógus hiányát minden kolléga érzi. A Zeneakadémia számítógépes adatbázisa, amely egyelőre ugyan csak valamivel több mint 40 ezer rekordot tartalmaz, valamennyire pótolhatja a hiányt (www.liszt.hu – ezen belül az ALEPH-link működik), de egy országos lelőhely-jegyzéket az ország legnagyobb zenei gyűjteménye sem tud helyettesíteni.

S ha már a számítógépnél tartunk: a zeneművek formai feltárásáról szóló fejezet olvasása közben nem győztem hálát adni a sorsnak azért, hogy immár több, mint öt éve az ALEPH integrált könyvtári rendszerrel dolgozhatunk, kollégáimmal együtt. Bár még nem tudjuk a rendszer valamennyi lehetőségét kihasználni, a katalogizálási modul használata sok olyan nehézségtől megkímél bennünket, amelyek „teljes szépsége" tulajdonképpen csak e fejezet tanulmányozása közben mutatkozott meg számomra. Egy MARC-kódos számítógépes katalogizálás a megfelelően kiválasztott kódok, mezők, almezők segítségével nagyon sok mindentől megkíméli ma a könyvtárost (és az olvasót), ami a hagyományos cédulakatalógus készítésekor hihetetlen figyelmet, időt és türelmet igényel: központozási gondoktól, adatok kifelejtésétől vagy nem megfelelő formában való leírásától. S még egy szempont: egy zenei könyvtárban különösen fontos – lévén a zeneművek hihetetlen nagy része gyűjteményes kiadvány – az analitikus feltárást olyan mértékben és teljességgel teszi lehetővé a számítógép mind a formai, mind a tartalmi oldalról, amelyről a cédulakatalógus korában álmodni sem mertünk. (Egyszer megszámoltuk: valamelyik kotta esetében több mint 400 darab több oldalas cédulát kellett volna gépelnünk ahhoz, hogy ugyanolyan mélységű feltárást érhessünk el, mint a rendszer, s ráadásul több napi munka és majd egy negyed fióknyi hely lett volna...)

A tartalmi feltárás különösen nehéz kérdés a zeneműveknél. Éppen a számítógép eléterjedésével. Az adatbázisok webes elérhetőségével (és nem utolsósorban a nyomtatott központi lelőhely-katalógus hiányában) erősen meggondolandó, melyik módszert alkalmazzuk. A tárgyszavazás a legegyszerűbb, ez kétségtelen. A zeneműi (a zenei könyveket értve most alatta) a lehető legnemzetközibb dokumentumtípus, ezért a feltárása is akkor igazán praktikus, ha nemzetközi szinten is érthető. Ez mindenképpen a tárgyszavazás ellen szól. A Flexibilis Zenei Osztályozási (FZO) rendszer egyik hibája ugyancsak az, hogy nemzetközi szinten ismeretlen, tehát megfejthetetlen. Ezzel a rendszerrel egyéb gondjaim is vannak. Előnyének látszik, hogy szinte minden részletre gondol, minden árnyalatara ad osztályozási lehetőséget, de ez egyben hátránya is, mivel – véleményem szerint – nagyon szétaprózza a tartalmakat. Néha olyan mértékben – mint amikor például külön veszi a klasszikus, romantikus és modern szonátát, amiben van némi ráció is, vagy amikor a mise állandó és változó részeinek külön jelzetet ad – hogy felmerül a kérdés, zenetudományi végzettség nélkül, vajon lehet-e igazán jól használni? Ugyanakkor zenetörténeti és formatartalmi „bukfenc", amikor egy helyre sorolja a világi vokális nagyformákat és a madrigálokat.

Internetes világunkban igazán a nemzetközileg használt ETO-nak lenne létjogosultsága. Miközben a formai feltárás egyre egységesebb, szabványok és szabványoknak megfelelő számítógépes rendszerek szorítják rá a könyvtárosokat arra, hogy mindenütt érthető, egyértelmű, csereszabatos leírást készítsenek a dokumentumokról, addig a tartalmi feltárás egységesítéséről – legalábbis nálunk – szó sincs. Ha új, könyvtári végzettséggel nem rendelkező kol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

légának próbálom elmagyarázni az ETO lényegét, mindig elmesélem a Tel-Avivi városi könyvtárban szerzett élményemet. Kíváncsi voltam találok-e náluk Magyarország történelméről valamit, úgy, hogy a cédulákat még elolvasni sem tudtam. Az ETO-jelzet alapján könnyen megtaláltam, amit kerestem. Nos, ezt a sikerélményt egy magyarországi könyvtárban nem szerezhetem meg, ha az a könyvtár, az FZO-t használja.

Ha egy zenei könyvtár áttér a számítógépes feldolgozásra és ezzel együtt a számítógép segítségével történő referensz-szolgáltatásra, mindezeket a kérdéseket újra kell gondolni úgy, ahogy annak idején a Zeneakadémia Könyvtárában végig gondoltuk. A „végtelenített" ETO-jelzetek a gyors keresés és a találati halmazok filterezési lehetősége révén egyre inkább veszítenek jelentőségükből, egyszerűen nem szorulunk arra, hogy egy jelzetbe sűrítsünk mindent. Tág lehetőség nyílik egyfelől a viszonyításra, másfelől a szűkítésre, nem csupán a jelzetek közti relációban, hanem a tartalmai és formai feltárás elemei közti viszonylatban is.

A Zenei könyvtári ismeretek c. könyv elsősorban azoknak szól, akik még a hagyományos eszközökkel dolgoznak. Nagyon jó, hogy kitér olyan részletekre is, amelyek a számítógépes feldolgozás során már nem jelentenek problémát, mert egyrészt végig gondoltatja a különböző mozzanatokat a könyvtárossal, másrészt éppen akkor jelent ezzel segítséget, amikor egy könyvtár áttér a számítógépes feldolgozásra és alaposan meg kell gondolnia, milyen rendszert, milyen MARC kódokat, milyen mezőket, almezőket akar majd használni.

Kár, hogy a könyvtárosok által könyvtárosoknak írt könyvbe – az áldott és átkozott számítógép miatt – bennmaradt jó néhány elválasztási hiba (dis-zkográfia, feleslegessé vált elválasztójelek a folyamatos szövegben stb.). Apróság, de azért megemlítem, hogy a 16–századi zenével kapcsolatban orgona és zongoramuzsikáról szólni, hiba (13. oldal), s jobb lett volna billentyűs hangszerre írt művekről beszélni.

Valamennyi szerző nagyon alaposan körbejárta szakterületét. A *Zenei információ, zenei dokumentumok* és *A zenei tájékoztatás* c. fejezetet *Pogány György*, a *Zeneművek formai feltárása* c. részt *Erdélyi Frigyesné* és *Vavrinecz Veronika* írták. A zenei szakirodalom és a zeneművek tartalmi feltárása c. rész *Gócza Julianna* munkája. A könyv kötelező olvasmány minden kolléga számára, aki zenei gyűjteményben dolgozik, legyen szó hagyományos zenei könyvtárról vagy hangtárról. Teljes mértékben hiánypótló könyvről van szó, amely a maga nemében Magyarországon az első. Az egyik legösszetettebb – és legszebb – szakkönyvtári terület legfontosabb tudnivalóit foglalja össze koncentráltan, okosan, szeretettel.

Gádor Ágnes

SIKERKÖNYVEK ELEKTRONIKUSAN – Az elektronikus könyvek eddig még nem váltották be a gyártók hozzájuk fűzött reményeit. A Gemstar-TV Guide International újabb ötlettel állt elő: öt kiadóval egyezett meg, hogy bestseller írók regényeit fogják digitálisan megjelentetni, hetekkel a nyomtatott változat piacra kerülése előtt. A kiadók szerint így nagyobb lesz a hírverés a művek körül és az elektronikus kiadványok olcsóbbak lesznek, mint a könyvek.. A Gemstar és a Thomson Multimedia a hónap végén dobja piacra hordozható e-book készülékét. A Gemstar elnöke szerint az elektronikus könyvek azért lesznek sikeresek, mert olcsóbb az előállításuk.

(Business Week, 2000. okt. 23.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Ajándék; Antikvárium; Bibliofília; Könyvárak; Könyvárverés; Könyvlopás; Könyvtörténet -egyetemes; Könyvvásárlás -egyéni; Magánkönyvtár; Egyesült Államok

BASBANES, Nicholas A.

A gentle madness : bibliophiles, bibliomanes, and the eternal passion for books / Nicholas A. Basbanes. – New York, N. Y. : Holt, 1996. -XVI, 638 p., [32] t. – ill. ; 24 cm. – Bibliogr. : p. 575-612. – ISBN 0-8050-3653-9

Raktári jelzet: 3-12830

Bevezetőként néhány fejezetben kiemelkedő alakokat vonultat fel az egyetemes, az angol, illetve az amerikai könyvgyűjtés történetéből a kezdetektől egészen a múlt századig, és közben helyenként adalékokkal szolgál a könyvek iránti olthatatlan szenvedély pszichopatológiájához. A történeti bevezető után a könyv háromnegyed része a huszadik század amerikai könyvgyűjtőivel foglalkozik. A mű szerzője eredeti foglalkozásának megfelelően az újságírás módszereivel, személyes beszélgetései és gyűjtemény látogatásai alapján mutatja be a nagy könyvgyűjtők pályafutását. Miért kezd el ma Amerikában könyveket gyűjteni egy milliomos? Hogyan alakul ki gyűjtőköre? Miért hagyja esetleg abba a gyűjtést? Mi lesz a gyűjtemények sorsa a gyűjtő halála után? Ezekhez hasonló kérdésekre kaphatunk többféle választ. Egyetemes irodalmi értékek megmentőivel és egyetemi könyvtárak jótevőivel is megismerkedhetünk, pl. Szathmáry Lajos (1919-1996) magyar születésű chicagoi étteremtulajdonossal. Értesülhetünk híres antikvár könyvaukciók árairól, elit antikvár könyvkereskedőkkel is találkozhatunk a könyv lapjain. Kisebbségi dokumentumok (jiddis, afro-amerikai stb.) gyűjtésének intézményesítői, valamint a kortárs könyvek (pl. korrektúra-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

példányok, fantasztikus regények stb.) gyűjtői is színre lépnek. Több példát olvashatunk arra, hogy kispénzű emberek jelentős gyűjteményeket hozhatnak létre évtizedek megszállott gyűjtőmunkájával. Néhány negatív hős is bemutatásra kerül, pl. egy könyves betörő, kitől megközelítőleg 23600 könyvet foglaltak le, melyeket 268 könyvtárból tulajdonított el.

(NpL)

❀

Bérmunka kiadása; Egyetemi könyvtár; Munkafolyamat

BÉNAUD, Claire-Lise – BORDEIANU, Sever

Outsourcing library operations in academic libraries : an overview of issues and outcomes / Claire-Lise Bénaud, Sever Bordeianu ; with a foreword by Katina Strauch. – Englewood, CO : Libraries Unlimited, 1998. – XIX, 215 p. ; 27 cm. – Bibl.: p. 175-188. és a fejezetek végén. – ISBN 1-56308-509-7

Raktári jelzet: 4-10744

A szerzők 1995-ben találkoztak először a gyakorlatban is az „outsourcing"-gal, (bizonyos típusú könyvtári munkák „bérbeadása", külső vállalkozók megbízása) mikor elkezdték kutatni az OCLC PromptCat szolgáltatásának könyvtárukba történő bevezethetőségét. Ez ugyan kompatibilitási problémák miatt nem történt meg, de a szerzők idő közben mélyen beleásták magukat az „outsourcing" kérdéskörébe, és megírták ezt a könyvet. A mű nem „how-to-do-it" jellegű, sokkal inkább az „outsourcing" minden vonatkozásának aprólékos vizsgálata, amely azon az 1996-os felmérésen alapul, amelyet 109 tudományos könyvtár és 110 egyetemi könyvtár körében végeztek.

A könyv első részében általános áttekintést adnak az „outsourcing"-ról. A fogalom definíciójától kiindulva vizsgálják szerepét a mai gazdasági életben, majd bemutatják a könyvtárakban való alkalmazás mellett és ellen felhozott érveket, és az ezzel kapcsolatban kialakult országos vitát. Ezután következik három fázisának bemutatása, a tervezésé, a bevezetésé és a folyamatos irányításé.

A negyedik fejezet a felmérés eredményeit összegzi, majd önálló fejezetekben részletesen tárgyalja az állományalakítás, a gyarapítás és folyóiratkezelés, a katalogizálás, a retrospektív konverzió, az egységes besorolási adatok kezelése, az állományvédelem és az olvasószolgálat bérmunkába adásáról gyűjtött tapasztalatokat. A legrészletesebben a katalogizálással foglalkoznak a szerzők, itt például kitérnek a munkafolyamat bérbeadásának a többi könyvtári munkaterületre gyakorolt hatására is.

Az „outsourcing" kifejezetten pozitív alternatíva a tudományos könyvtárak számára. A könyvtárosoknak meg kell tanulniuk a bérmunkának a szakma számára egyértelműen előnyös alkalmazási módjait – olvashatjuk a végső következtetésekben.

A könyv ugyan az amerikai tudományos és egyetemi könyvtárak gyakorlatát elemzi, de részletes tárgyalási módja és megalapozott következtetései miatt feltétlenül számot tarthat a hazai szakemberek érdeklődésére is.

(F. E.)

❀

Jogszabály -könyvtárügyi; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Könyvtárpolitika; Európa; Nagy-Britannia; Németország; Olaszország; Spanyolország

Bibliotheksgesetzgebung in Europa : Diskussionsbeiträge und Länderberichte = Library legislation in Europe : discussion papers and country reports

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

/ [hrsg. von] Europarat ..., Goethe-Institut... ; hrsg. von Christiane Bohrer. – Bad Honnef : Bock und Herchen, 2000. – 82, 78 p. ; 24 cm. – (Bibliothek und Gesellschaft). – Bibliogr. a lábjegyzetekben. – Kétnyelvű kiadvány, hátlapjával egybekötve. – ISBN 3-88347-209-3

Raktári jelzet: 3-12807

A kétnyelvű kiadvány az Európa Tanács és a Goethe Intézet égisze alatt 1999 áprilisában Münchenben rendezett nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza. A bevezető tanulmányok olyan könyvtárpolitikai kérdésekkel foglalkoznak, mint például a könyvtárak szerepe a vélemény és tájékoztatás szabadságának megvalósításában, a politika feladata a könyvtárügyben, a könyvtárak a digitális információtárolás korában stb. A következő rész az Európa Tanács irányelveit tartalmazza az európai könyvtári törvényhozással és könyvtárpolitikával kapcsolatban, majd az egyes országok beszámolói következnek: részletes tájékoztatást kapunk a német, a spanyol, az olasz és a brit könyvtári jogalkotás és könyvtárpolitika egyes kérdéseiről. A konferencia eredményeként összeállított *„Irányelvek az európai könyvtári jogalkotáshoz és könyvtárpolitikához" c. dokumentummal zárul a könyv.*

(F. Á.)

❀

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus könyvtár; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Szabvány -könyvtári; Szerzői jog; Nagy-Britannia; Olaszország

The digital library challenges and solutions for the new millennium : proceedings of an international conference held in Bologna, Italy, June 1999 / ed. by Pauline Connolly and Denis Reidy ; publ. by IFLA Offices for UAP and International Lending. – Boston Spa : IFLA, cop. 2000. – 201 p. : ill. ; 30 cm. – Bibliogr. az előadások végén és a lábjegyzetekben. – ISBN 0-95-32439-7-4

Raktári jelzet: 4-10710

A digitális könyvtár „falak és papír nélküli könyvtár", ahol – *Nicholas Negroponte szavaival élve – „a bitek helyettesítik az atomokat, az anyagtalan az anyagot, és néhány gomb leütésével emberek milliói egyidejűleg ugyanazt a könyvet kölcsönözhetik akár otthonról is".*

A digitális könyvtár kihívásai és megvalósítási módjai volt a témája annak a konferenciának, amelyet a British Library, a British Council és olasz könyvtárosegyesületek szerveztek 1999 júniusában Bolognában. A brit és olasz előadók több szempontból, a téma minden lehetséges rétegét és vonzatát körüljárva számoltak be konkrét projektekről, tervekről, megvalósult modellekről, a digitális könyvtár kialakításához szükséges előfeltételekről. A 16 olasz és 9 angol előadást a következő témakörökbe csoportosítva tették közzé a szerkesztők: szerzői jog, elektronikus publikálás, gyakorlati esettanulmányok, szabványok és protokollok, projektek, elektronikus dokumentumszolgáltatás. Az előadásokat részletes angol és olasz nyelvű összefoglalók vezetik be, a tartalomjegyzék szintén kétnyelvű.

(F. Á.)

❀

Állományvédelem; Elemi károk; Háborús károk; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Rombolás; Tájékoztatási politika; Nagy-Britannia, Bristol -K

Disaster and after : the practicalities of information service in times of war and other

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

catastrophes : proceedings of an international conference sponsored by IGLA (The International Group of Library Association), 4-6 September 1998, University of Bristol / ed. by Paul Sturges and Diana Rosenberg ; with the editorial assistance of Claire Sturges. – London ; Los Angeles, CA : Taylor Graham Publ. – 175 p. ; 23 cm. – Bibliogr. az előadások végén. –
ISBN 0-947568-77-8

Raktári jelzet: 3-12844

A kötetben közölt előadások közös témája az információs szolgáltatások működése országos és helyi, természeti és társadalmi katasztrófák idején, továbbá azok elmúltával. Nemzetközi kezdeményezések is ismertetésre kerülnek ebben a tárgykörben, pl. a Vörös Kereszt és Vörös Félhold Szervezetek Szövetségének kommunikációs szerepe az afrikai társadalmakban, vagy az IFLA részvétele a Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság kulturális értékeket mentő missziójában fegyveres konfliktusok és természeti csapások idején.

A következő témákat tárgyalják részletesen a sokszor megrázó erejű előadásszövegek: könyvtári és levéltári gyűjtemények háborúk utáni újjáéledése Délkelet Ázsiában (Burma, Laosz, Vietnám); az 1996-os linköpingi könyvtárgyújtogatás lélektani hatásai a személyzetre és a használókra; két lengyelországi egyetemi könyvtár regionális könyvtármentő munkája és katasztrófaelhárító erőfeszítései az 1997-es árvizek során; a belfasti Linen Hall Könyvtár civil konfliktusokat dokumentáló ténykedése; információs szolgálatok és kommunikációs rendszerek Eritreában a függetlenségi háború három évtizedében; az információszabadság korlátozása Izraelben az 1987 és 1991 közötti palesztin felkelés idején, a csernobili atomerőművel kapcsolatos tudományos információ hiánya és ennek pótlására kifejtett erőfeszítések Belorussziában, valamint könyvtári ellátás az ostromlott Szarajevóban.

(NpL)

❀

Irodalompropaganda; Olvasás; Olvasási szokások; Olvasáskutatás; Olvasástörténet; Németország

Handbuch Lesen / in Auftr. der Stiftung Lesen und der Deutschen Literaturkonferenz ; hrsg. von Bodo Franzmann [et al.] ; unter Mitarb. von Georg Jäger [et al.]. – München : Saur, 1999. – XII, 690 p. ; 25 cm. – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 3-598-11327-7

Raktári jelzet: 3-12757

A vaskos kötet a „Lesen – ein Handbuch" című, a 70-es évek elejéről származó összeállítás (Verlag für Buchmarktforschung, Hrsg. A. C. Baumgärtner) felváltására született meg. Az eredeti kötet célját megtartották, de bizonyos változásokat is végrehajtottak a kézikönyv szerkezetében. Az újabb kötet önálló, összefoglaló tanulmányokat tartalmaz „mindenről, ami az olvasással összefügg": az olvasástörténetről, az olvasói viselkedésről, az olvasáspszichológiáról, az olvasás neurobiológiájáról, az elektronikus információhordozókról, a szerzők és olvasók kapcsolatáról, a cenzúráról, a könyvkereskedelemről, a könyvtárakról, az olvasási kultúráról, az olvasásnépszerűsítésről és intézményeiről, az írás- és olvasástanításról a felnőttoktatásban, az olvasási szocializációról az iskolában, végül közli az olvasók és az olvasás ábrázolásainak ikonográfiáját – mindezt tekintélyes német szerzők tollából, illetve összeállításában.

(H. I.)

❀

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése

KIRBY, John – LIDDIARD, Lucy – MOORE, Kay

Empowering the information user : new ways into user education / John Kirby, Lucy Liddiard and Kay Moore ; [ed. by] Library Association. – London : Library Association Publ., 1998. – X, 76 p. ; 22 cm. – (The successful LIS professional). – Bibliogr. : p. [73]-75. – ISBN 1-85604-252-9

Raktári jelzet: 3-12779

A bevezető szerint a könyv abból a régóta érzett, állandó elégedetlenségből született, amely minden használóképzési programot kísért. Ennek során a könyvtárosok általában túl sokat akarnak egyszerre közölni a hallgatókkal, és nem akkor, amikor nekik valóban szükségük lenne ezekre az ismeretekre. Ezért a szerzők célja, hogy arra késztessék a könyvtárosokat, gondolják újra, mit tartanak fontosnak annak érdekében, hogy képessé tegyék az embereket a hatékony információkeresésre. Nem is a „használók képzése" kifejezést használják, hanem az „empowering" (képessé tesz) szót, aminek magyarázatát az első fejezetben adják meg és értelmezik a fogalmat. A további fejezetcímek: Kik ezek az emberek? – a használói csoportok és igényeik felismerése; Mit várunk a használótól? A tanulási eredmények elemzése és megtervezése; Hogyan valósítsuk meg a képzési programot? Kinek mi a legjobb? A megfelelő időpont kiválasztása; Hogy működött? Az elvégzett munka értékelése.

A nyolc fejezet egyike sem hosszabb tíz oldalnál, de mindegyik jól tagolt, példákkal gazdagon illusztrált, s a jó tipográfia, a célratörő tömörség és az újszerű megközelítés teszi rendkívül hasznossá és könnyen használhatóvá a könyvet.

(F. Á.)

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; Online információkeresés

LARGE, J. Andrew – TEDD, Lucy A. – HARTLEY, Richard J.

Information seeking in online age : principles and practice / Andrew Large, Lucy A. Tedd and R. J. Hartley. – London [etc.] : Bowker-Saur, cop. 1999. – XIX, 308 p. : ill. ; 25 cm. – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 1-85739-260-4

Raktári jelzet: 3-12842

A szerzők előző közös műve *Online searching: principles and practice* címen 1990-ben jelent meg, amely akkor még a hagyományos online szolgáltatásokra (pl. Dialog) koncentrált, s csak említést tett az új technológiáról, a CD-ROM-ról (és az időközben népszerűségét vesztett videotextről és teletextről). Az új könyv középpontjában az online adatbázisok, online könyvtári katalógusok, CD-ROM-ok és a web állnak. A könyv tíz fejezetre oszlik, amely három nagyobb témakörbe rendezhető. Az első három fejezet elméleti bevezetést nyújt magába a keresési folyamatba (a különböző keresőrendszerekből vett példákkal illusztrálva), a használók és információkeresési szokásaik vizsgálatába, valamint a keresőrendszerek kialakulásának történetébe és a ma létező rendszerek sokféleségébe. A következő négy fejezet a keresési folyamat különböző elemeit mutatja be, elsősorban a keresőnyelvet, hangsúlyozva az ellenőrzött szótárak szerepét. Ezután az adatbázisok és indexek struktúráját (beleértve a hipertextet és a metaadatokat) ismertetik a szerzők, majd a keresés és böngészés stratégiáját és taktikáját. Az utolsó három fejezet vegyes témájú: az egyik az interfészek tervezésével és használhatóságával foglalkozik (kitérve a hardver és szoftver kérdésekre is), a következő pedig egyfajta összeg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zést nyújt az eddigiekről, számos keresési példával illusztrálva.

Az utolsó fejezet a kereséseket és az adatbázisokat értékeli a hagyományos módszerekkel (recall, precision), a szerzők itt utalnak a használói felmérések és a webhelyek minőségi kritériumainak fontosságára is.

A szép kivitelű, jól megírt és gazdagon illusztrált könyv egyensúlyra törekszik a „tudományos" és a gyakorlati megközelítés között, a fejezetenként összeállított irodalomjegyzék további olvasmányokat kínál a témáról.

(F. Á.)

❀

Konferenciai anyag -nemzeti (forma); Nemzeti könyvtár; Oroszország, Sankt-Peterburg -K Nacional'nye biblioteki na poroge XXI veka : materialy meždunarodnogo seminara, Sankt-Peterburg, 9-10 dekabrâ 1998 g. / [red.] N. F. Verbina, S. A. Davydova ; [izd.] Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka. – Sankt-Peterburg : RNB, 2000. – 76 p. ; 21 cm. – ISBN 5-8192-0051-9

Raktári jelzet: 2-10389

1998. december 9-10-én Szentpéterváron nemzetközi szemináriumot rendeztek *„Nemzeti könyvtárak a XXI. század küszöbén"* címmel. E vékony kis kötet a szeminárium előadásainak anyagát és kerekasztal-beszélgetésének összefoglalását tartalmazza. A kötet bevezetője szerint a szeminárium létrejöttének alapját az az 1996 májusában az orosz kulturális miniszter által jóváhagyott megállapodás jelenti, amely Oroszország nemzeti könyvtárainak partneri viszonyáról és együttműködéséről szól. A szemináriumon mintegy negyven szakember vett részt a kulturális minisztérium, a föderális és regionális könyvtárak, a könyvkiadók és könyvkereskedők, valamint a humán felsőoktatás képviseletében. Az esemény nemzetközi jellegét többek között az erősítette, hogy az USA nagykövetségének kultúrattaséja mintegy 180 könyvtártudományi tematikájú amerikai kiadású könyvet és időszaki kiadványt ajándékozott az orosz nemzeti könyvtárnak. A szeminárium két bevezető előadását az Orosz Állami Könyvtár és az Orosz Nemzeti Könyvtár igazgatója tartotta. Mindketten kitértek arra, hogy az új évezred küszöbén valamennyi nemzeti könyvtár újragondolja misszióját, feladatkörét pedig az újonnan felmerülő követelményekhez igazítja. A két előadó részletesen foglalkozott azzal a különleges helyzettel, amely Oroszország történelmi helyzetéből és történetéből adódóan a nemzeti könyvtár ügyére is hatással van: a nemzeti könyvtári funkciókat ugyanis a fent említett két oroszországi intézmény látja el a Szovjetunió 1991-es felbomlása óta, emellett pedig továbbra is léteznek a korábbi köztársaságok és autonóm területek nemzeti gyűjteményei is. Mivel az Orosz Állami Könyvtárnak (a volt Lenin Könyvtár) nem volt célja újból, ill. párhuzamosan elvégezni azokat a feladatokat, amelyekkel az Orosz Nemzeti Könyvtár (a volt Szaltikov-Scsedrin Könyvtár) és az Orosz Könyvkamara is foglalkozott-foglalkozik, tervezetet nyújtottak be konzorcium alapítására. Ebben a szervezetben az említett három intézmény mellett – önállóságuk fenntartásával – szerepet vállalnának a nagyobb könyvkiadók és informatikai cégek is. A kötetben publikált anyagok sorában szerepel még egy előadás a belorusz nemzeti könyvtár fejlődésének alakulásáról, valamint több előadó választotta témájául a nemzeti könyvtár és az állami könyvtári jogszabályozás kapcsolatát (egyikük az orosz és az európai könyvtári törvények összehasonlító elemzésével végezte el). Egy-egy előadás foglalkozott az Internet jogi és etikai problémáival, a könyvtáraknak az információs társadalomban betöltött helyével (e témáról a finn nemzeti és egyetemi könyvtár igazgatója beszélt), a könyvtárak, a könyvkiadók és az Internet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kapcsolatáról (az előadást a német Springer kiadó vezetője tartotta), valamint a tudomány és a kutatás információigényéről és információellátásáról.

(H. Á.)

Hatékonyság; Könyvtáros -felsőfokú; Marketing; Vezetés

PANTRY, Sheila – GRIFFITHS, Peter

Becoming a successful intrapreneur : a practical guide to creating an innovative information service / Sheila Pantry ... and Peter Griffith ; [publ. by] Library Association. – London : Library Association Publ., 1998. – X, 98 p. ; 22 cm. – (The successful LIS professional). – Bibliogr.: p. 89-95. – ISBN 1-85604-292-8

Raktári jelzet: 3-12780

Manapság a tájékoztató szakemberek azáltal nyerhetik el intézményük támogatását, hogy demonstrálják szolgáltatásaik értékét. Mindehhez szükség van vállalkozási képességeik felhasználására, továbbá új képességeket kell elsajátítaniuk az információs auditálás (korábban: igénykutatás), a tudásmenedzsment, a perspektivikus tervezés, a kockázatkezelés, az értéknövelt szolgáltatások kialakítása, a minőségbiztosítás és a teljesítménymérés területén. Több ágazatra kiterjedő esettanulmányok, példák, felmérések és összefoglalók alapján ehhez ad útmutatást a kötet, amely gyakorlati útmutatónak készült azok számára, akik újszerű, használóközpontú tájékoztatási szolgáltatások kialakítását tűzték ki célul.

(H. I.)

Rendbontás; Munkahelyi légkör

PANTRY, Sheila

Dealing with aggression and violance in your workplace / Sheila Pantry... ; [ed. by] Library Association. – London : Library Association Publ., 1996. – XII, 82. p. ; 22 cm. – (The successful LIS professional). – Bibliogr. a függelékekben. – ISBN 1-85604-180-8

Raktári jelzet: 3-12770

Bárki találkozhat a munkahelyén agresszív viselkedéssel vagy zaklatással, különösen ha közintézményben – például könyvtárban dolgozik. Ez a praktikus, jól használható kézikönyv arra szolgál, hogy felkészítse a könyvtárban és információszolgáltató intézményekben dolgozó munkatársakat és vezetőket a lehetséges problémákra, és felhívja figyelmüket törvényekben biztosított jogaikra. Természetesen a munkahelyi szervezeten belüli agresszió kezelése is terítékre kerül.

A szerző szemléletes példákkal illusztrálja mondanivalóját, mutatja be a lehetséges incidenseket, és azokat az óvintézkedéseket, melyek segítenek a különböző jellegű erőszakos cselekmények megelőzésében. Az első fejezetben kilenc, tipikusnak mondható incidens leírását olvashatjuk. A második fejezetben különböző szervezetek definícióit találjuk arról, mit is nevezhetünk munkahelyi agressziónak. Hogy csak a Library of Association röpiratát említsük: minden antiszociális megnyilvánulás, például a másokat zavaró rádióhallgatás, és a lopás is. De ide tartozik természetesen a szóbeli agresszió, a tettlegesség, a megfélemlítés és a szexuális zaklatás is. A harmadik fejezet többek közt arról szól, hogy milyen fizikai, pszichikai és egyéb hatása lehet az áldozatra nézve egy-egy ilyen esetnek. A negyedik fejezet a vezetés felelősségét mutatja be, különös tekintettel a kockázati tényezők időről időre történő felmérésére. Tegyünk határozott lépéseket saját érdekünkben – sugallja az ötödik fejezet, azaz gyűjt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sük és elemezzük az adatokat.

Arról is olvashatunk, hogy mit tegyünk, ha a főnökünk nem veszi komolyan a felmerült problémát. A fejezet végén pedig egy részletes jegyzőkönyvi űrlapot találunk.

A hatodik rész a felkészítő tréningekről szól: mit, hol és hogyan kell oktatni. Jó tanácsokkal szolgál a megfelelő kommunikációs módszerekről, a védekezés lehetőségeiről, beleértve azt is, hogy „szégyen a futás, de hasznos". Jó tudni, hogy az erőszak áldozatainak támogatására – Nagy Britanniában – országos hálózat épült ki, amely ingyenesen vehető igénybe, információkkal, hasznos tanácsokkal látja el a hozzá fordulókat, és jogi képviselet is kérhető tőlük. Az irodák listája a mellékletek között megtalálható.

A hetedik fejezet a már megtörtént eset után elvárható rövid és hosszú távú segítségnyújtásról szól.

A mellékletek – a már említett listán kívül – tartalmazzák a vonatkozó törvényeket, valamint hasznos forrásokat: adatbázisokat, szakirodalmat, filmeket, videókat. Végül pedig a Fogyasztók Egyesületének zaklatás-elhárító irányelvét olvashatjuk követhető példaként.

A könyv melegen ajánlható a beosztottak testi és lelki biztonságáért felelős vezetőknek, és igen hasznos tanácsokat ad azoknak munkatársaknak, akik különböző fenyegető eseménynek vannak kitéve.

(F. E.)

❀

Ember-gép kapcsolat; Jogszabály -más területről; Szakmai etika -rokon területen; Számítógép-hálózat; Szoftver; Tájékoztatás

PETERS, Thomas A.

Computerized monitoring and online privacy / by Thomas A. Peters. – Jefferson, NC ; London : McFarland, cop. 1999. – XII, 402 p. ; 24 cm. – Bibliogr.: p. 323-396. – ISBN 0-7864-0706-9

Raktári jelzet: 3-12797

A szerző egy évtizede foglalkozik a könyvtári számítógép-használat megfigyelésének problémáival. Könyve általában az ember és a számítógép kölcsönhatásának számítógépes módszerekkel végezhető méréséről szól. Alighanem ez az első átfogóbb tárgyalása a témának. A használó online tevékenységének regisztrálása több területen is fontos lehet, könyvtárban, iskolában, munkahelyen, kereskedelemben, és nem csupán hatalmi ellenőrző, hanem rendszertervező, marketing stb. szempontokból is. Ennek megfelelően az említetteken kívül sok más irányból mutatkozik érdeklődés iránta egészen az üzleti életig és az államigazgatásig, de ez idáig mégsem következett be az online monitoring robbanásszerű fejlődése [tegyük hozzá, szerencsére *(NpL.)*].

A szerző sorra veszi, hogy milyen adatokat lehet gyűjteni és milyeneket érdemes, eddig mely gépi módszerek alakultak ki a gyűjtésre és elemzésre, kinek és milyen célra van joga használni az így szerzett adatokat. Kitér a lehetséges jövőbeli alkalmazásokra is. A meghatározások és elméleti alapok tárgyalásánál sokszor filozófiai mélységekbe ereszkedik. Igen nagy teret kapnak az etikai, erkölcsi megfontolások, törvénykezési kezdeményezések, különösen a személyiségi jogokkal kapcsolatos aggályokat tárgyalja kimerítően a szerző. Kiemeli továbbá az online monitoring felhasználásával a 80-as és 90-es években folytatott kutatásokat. Sokat foglalkozik az olyan szoftverekkel, amelyek lehetővé teszik a hálózati kiszolgáló, illetve az ügyfél gépek tranzakciós naplóelemzését. Néhány fejezeten kívül ennek a témának szenteli még a függelékeket, ahol e szoftverek felsorolását, jellemzését és elérhetőségét találjuk.

(NpL)

❀

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Felmérés (forma); Gyermek és ifjúsági olvasó; Gyermekkönyvtár; Ifjúság nevelése olvasásra; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Könyvtárpropaganda; Nagy-Britannia

A place for children : public libraries as a major force in children's reading / ed. by Judit Elkin, Margaret Kinnell ; with contributions from Debbie Denham, Peggy Heeks and Ray Lonsdale ; [ed. by] Library Association. – London : Library Association Publ., 2000. – XXI, 198 p. : ill. ; 25 cm. – (British Library research and innnovation report, ISSN 1366-8218 ; 117.). – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 1-85604-320-7

Raktári jelzet: 3-12778

A kötet a British Library által támogatott, 1996 és 1998 között készült kutatási program, a „Place for children" vizsgálati eredményeit tartalmazza. A program elsődleges célja az volt, hogy felderítse a közkönyvtárak szerepét a fiatalok olvasóvá nevelésében, s ennek alapján meghatározható legyen, milyen lépéseket, fejlesztéseket kell tenni az olvasási kedv erősítése, az olvasási kultúra támogatása érdekében. Két kérdés állt a vizsgálat hátterében: a gyerekek és fiatalok életstílusának és elvárásainak megváltozására hogyan tud reagálni a könyvtár, milyen lépéseket tehet a könyvtárvezetés annak érdekében, hogy a könyvtári szolgáltatások találkozzanak a felmerült új igényekkel, miközben fenntartják a hagyományos szolgáltatások folytonosságát is. A kutatás az angliai gyakorlatot derítette fel, de valószínűleg az általános tendenciák világszerte azonosak.

A bevezető tanulmányt a két kötetszerkesztő írta, áttekintést adva a gyerekkönyvtárak helyzetéről az ezredfordulón. Hét esettanulmány következik ezután a gyerekeknek nyújtott könyvtári szolgáltatásokról, a gyerekkönyvtárak szerepéről az olvasás megszerettetésében, a gyerekkönyvtárak használóiról, az állománygyarapítás és az olvasás kapcsolatáról, a szolgáltatások reklámozásáról és a szolgáltatások értékeléséről.

A kötet szerkesztője, Judit Elkin készítette a zárótanulmányt, amely a résztanulmányok megállapításait foglalja össze. A két függelék közül az egyik a kutatási programot és a kutatás módszereit ismerteti, a következő, 40 oldalas függelék pedig a mutatószámokat és rövid elemzésüket tartalmazza. A hiánypótló összeállítás a gyerekek olvasását szívügyének érző és a helyzeten javítani kívánó szakemberek, a gyermek- és iskolai könyvtárosok, tanárok, szülők számára lesz hasznos olvasmány.

(K.K.)

❀

Állományvédelem; Elektronikus dokumentum; Élőszó -mint történeti forrás; Gyűjteményes kiadvány -könyvtártudományi (forma); Nem hagyományos dokumentum; Papír; Raktár

A reader in preservation and conservation / comp. and ed. by Ralph W. Manning and Virginie Kremp under the auspices of the IFLA Section on Preservation and Conservation. – München : Saur, 2000. – VIII, 157 p. ; 22 cm. – (IFLA publications, ISSN 0344-6891 ; 91). – Bibliogr. a tanulmányok végén. – ISBN 3-598-21817-6

Raktári jelzet: 3-12849

Az állományvédelem és a kulturális értékmegőrzés időszerű kérdéseivel foglalkozik az olvasókönyv sok különböző országból felkért szerzőgárdája. Több tanulmány tárgyalja a digitális információ hosszú távú megőrzése érdekében elindított nemzeti és nemzetközi programokat, de a veszélyeztetett hagyományos hang- és képhordozók megóvásáról is szól néhány cikk. Ezt követőn három tanul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányt olvashatunk a tartós papírról, annak szabványosításáról és gyártásáról, valamint Kastaly Beatrix cikkét az Országos Széchényi Könyvtárban folyó papírrestaurálási munkákról és technológiai kutatásokról. A következő blokk az élőszó mint történeti forrás (oral history) megőrzésének lehetőségeivel foglalkozik elsősorban az ázsiai országok és Ausztrália tekintetében. Bepillantást nyerhetünk a raktározás körülményeibe a British Library új épületében és tokyoi Nemzetgyűlési Könyvtárban. Az ősi és mai kínai állományvédelmi módszerekről is szól tanulmány. Végezetül a következő témákról találhatunk egy-egy cikket: digitalizálás mint segédeszköz a földgömbök restaurálásánál, a Lisszaboni Városháza Fotótára, új könyvek automatizált kötészete a Francia Nemzeti könyvtárban, az IFLA értékmentő missziója háború sújtotta területeken.

(NpL)

❀

Elektronikus könyv; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Nemzetközi helyzetkép; Nyomtatás

RIVERS, Alison

Print-on-demand : an overview of current experiences in Europe : provisional version / Alison Rivers ; [ed. by] Council of Europe ; [pref. by] Guiseppe Vitiello. – [Strasbourg] : Council of Europe, 1999. – 75 p. : ill. ; 30 cm. – Bibliogr.: p. 73-75., a fejezetek végén és a lábjegyzetekben. – Frissítve: 1999. 01. 10

Raktári jelzet: 4-10769

A kötetben nyolc országtanulmány szerepel (hét európai országból – Egyesült Királyság, Franciaország, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország, Svédország – és az Egyesült Államokból), amelyek azt mutatják be, hogy a kiadói tevékenység során mennyire terjedt el a digitális nyomtatás és hogyan alkalmazzák a gyakorlatban az igény szerinti kinyomtatás technológiát. Mindegyik országtanulmány áttekinti a könyvkiadás helyzetét az illető országban (lehetőség szerint statisztikai adatokkal), majd elemzi az igényre történő kinyomtatás különböző projektek során a kiadóknál és terjesztőknél szerzett tapasztalatait. Az országtanulmányok kitérnek az így publikált címek jellemzőire (műfaj, ár, terjesztés módja), a szerzői jogi problémákra és a kormányzat hozzáállására is.

(H. I.)

❀

Általános helyzetkép; Felmérés (forma); Hivatali könyvtár; Statisztika (forma); Üzemi szakkönyvtár; Nagy-Britannia

SPILLER, David – CREASER, Claire – MURPHY, Alison

Libraries in the workplace / David Spiller, Claire Creaser and Alison Murhy ; [publ. by] Library & Information Statistics Unit ... – Loughborough : LISU, 1998. – II, 226 p. : ill. ; 30 cm. – (LISU occasional papers ; 20.). (British Library research and innovation report ; 124.), – Bibliogr.: p. 221-222. – ISBN 1-901786-13-7

Raktári jelzet: 4-10740

A kormányzati könyvtárakat leszámítva, viszonylag kevés adat áll rendelkezésre az egyes szakterületeken működő könyvtári szolgáltatásokról. Ezen a helyzeten változtatott a LISU vizsgálata, mely a British Library Kutatási és Innovációs Központjának támogatásával felmérte (postai kérdőíves vizsgálattal és utólagos telefonos pontosítással) az Egyesült Királyságban a főbb szakterületek könyvtárainak helyzetét, annak érdekében, hogy összehasonlítha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tóvá és értékelhetővé váljanak a könyvtári és információs szolgáltatások.

A vizsgált tíz terület (kormányzati, kereskedelmi, tudományos, jogi, gazdasági tanácsadó, kereskedelmi, pénzügyi, gyógyszerészeti, élelmiszeripari, energetikai) könyvtárainak helyzete erős eltéréseket mutatott. (Eltekintve a nem válaszolóktól, már azon is érdemes elgondolkozni, hogy a vizsgált területeken működő társaságok 60%-ában egyáltalán nem működik könyvtár.) A felmérés a következőkre terjedt ki: az intézmény neve, címe, szakterülete, az információs egység neve, majd a szervezeti hovatartozásra, a személyzet számára, végzettségére, az elektronikus eszközökkel való ellátottságra, az állomány nagyságára, a könyvtárközi kölcsönzési adatokra, és a költségekre (beleértve a személyzeti költségeket is). A jelentés szerkezete: a) a módszerek és az elemzés szempontjai, b) a vizsgált területek adatai táblázatban és szöveges magyarázatokkal, c) a főbb következtetések a személyzettel, a szolgáltatásokkal és az állománnyal kapcsolatban az egyes területeken, d) az egyes területek közti jellemző különbségek megállapítása. A füzet függelékében a kérdőív olvasható.

(K. K.)

❀

Felmérés (forma); Gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Statisztika (forma); Nagy-Britannia

A survey of library services to schools and children in the UK / Library & Information Statistics Unit ... ; [comp. by] Claire Creaser. – 1998-99. – Loughborough : LISU, 1999. – V, 266 p. : ill. ; 30 cm. – (Library and Information Commisssion research report, ISSN 1466-2949 ; 28.). – ISSN 1353-3118

Raktári jelzet: P 2653

A LISU, a Loughborough-i Egyetem Könyvtári tanszékének statisztikával foglalkozó egysége évente adja ki az angliai közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak helyzetét, szolgáltatásait tükröző statisztikát. Ez a kötet az 1998/99-es adatokat tartalmazza.

Az adatokat kérdőíves felmérés útján gyűjtötték be. A válaszok alapján készült összefoglalás adatait tartalmazza a kötet bőséges mennyiségű táblázat és grafikon segítségével téve számszerűvé és összehasonlíthatóvá a könyvtárak helyzetét.

Az összeállítás először egy öt évvel korábbi felmérés trendjeit foglalja össze, majd külön fejezetben szerepelnek a közkönyvtárakban működő gyerekkönyvtári szolgáltatások, valamint az iskolai könyvtári szolgáltatások adatai az 1998-99-es állapotot tükrözve.

Angliában ebben az időben zajlott a helyi önkormányzatok átszervezése, mely a könyvtárak működésére is hatással volt. A felmérés a szolgáltatásokra, a személyzetre, a költségekre, az állományra és annak használatára, valamint a használókra irányult.

A könyv függelékben közli a vizsgált települések népességi adatait, a válaszolók kiegészítő megjegyzéseit a személyzeti kérdéscsoporthoz, a közkönyvtári és az iskolai könyvtári kérdőívet, sőt, a nem válaszoló könyvtárak nevét is megadja.

(K. K.)

❀

Használók képzése; Hatékonyság; Információkeresés; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Segédkönyvtár, kézikönyvtár; Számítógép-hálózat; Tájékoztató munka; Továbbképzés

THOMSEN, Elizabeth

Rethinking reference : the reference librarian's practical guide for surviving constant change / Elizabeth Thomsen. – New York, N. Y. ; London :

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Neal-Schuman Publ., cop. 1999. – XVIII, 291 p. : ill. ; 23 cm. – Bibliogr.: p. 283-285. –
ISBN 1-55570-364-X

Raktári jelzet: 3-12840

A jó referensz könyvtárosnak sok energiát kell arra fordítania, hogy szinten tartsa az ismereteit, hogy az új technikai eszközök és a használói igények folyamatos változásaira felkészülten válaszolni tudjon. E kézikönyv ehhez a felkészüléshez ad ötleteket, jól használható, praktikus segítséget, miközben a referensz munka lelki, személyi oldaláról sem feledkezik meg. Hármas célt jelölt meg a szerző: bemutatni, hogyan illeszthető össze a hagyományos referensz a mostani trendekkel és kérdésekkel; összefoglalni, miként alakult át a napi referensz munka a kultúra, a technika és a személyzet változásainak következtében; útmutatást adni, segítséget ajánlani az új szolgáltatások kialakításához, vagyis a túléléshez, továbbá megmutatni, hogyan kell e szolgáltatásokat hatásosan bemutatni a könyvtárvezetés és könyvtárat anyagilag támogatók számára.

Kilenc nagyobb fejezetben tárgyalja a szerző a referensz munka részleteit, úgy, hogy az egyes részeken belül fontosnak általa fontosnak tartott (hasznos) tudnivalókat keretezve kapjuk. A könyv fejezetei: 1) A referenszmunka rövid története a múlt század végétől napjainkig; 2) A tájékoztató könyvtáros megváltozott szerepe; 3) Kommunikációs képességek (hatékony kommunikálás, referensz interjú); 4) Források (összefoglaló a referensz művekről a kezdetektől az elektronikus forrásokig); 5) A referensz munka helyszíne, ideje; 6) Kérdések (a kérdések lehetséges típusai, trükkös és bonyolult kérdések és megválaszolásuk); 7) A referensz könyvtáros képzése, továbbképzése, képzési modellek; 8) A statisztika és a szolgáltatások minőségének mérése; 9) Web-források a tájékoztatásban. Két hasznos függelék található a könyvben. Az egyik egy városrész könyvtári hálózatának információpolitikai szabályzata, a másik egy kérdőív, amellyel a használói elégedettséget lehet tesztelni a könyvtári szolgáltatásokról.

(K. K.)

❀

Hatékonyság; Marketing; Tervezés

WEIGAND, Darlene E.

Marketing/planning library and information services / Darlene E. Weigand. – 2. ed. – Englewood, CO : Libraries Unlimited, 1999. – XVII, 187 p. : ill. ; 25 cm. – Bibliogr.: p. 169-173. és a fejezetek végén. – ISBN 1-56308-612-3

Raktári jelzet: 3-12801

A gyakorló szakemberek és könyvtároshallgatók számára készült, példákkal gazdagon illusztrált kötet második kiadása tizenegy fejezetre tagolódik, amelyek a marketing- és tervezési folyamat sorrendjében követik egymást. Az egyes fejezeteket jegyzetek és a tankönyvekben szokásos gondolkodtató feladatok zárják. 1. fejezet: Mi a merketing? Hogyan kapcsolódik a tervezési folyamathoz? 2.fejezet: Mielőtt belefogunk: hogyan alakítsunk marketing- és tervezési teamet? 3. fejezet: Küldetésünk és távlati elképzeléseink kialakítása. 4. fejezet: Marketing-auditálás, avagy vizsgáljuk meg a könyvtár környezetét! 5. fejezet: Célok rövid és hosszú távra – a hatékonyság jegyében. 6. fejezet: A könyvtár termékei, azaz a rendszer szíve. 7. fejezet: Mibe kerülnek az egyes termékek? 8. fejezet: A helyszín, avagy hogyan találkozzon az ügyfél a termékekkel? 9. fejezet: Végül, de nem utolsósorban: a propaganda. 10. fejezet: Az értékelésről két megközelítésben. 11. fejezet: A sikeres jelen és a sikeres jövő megtervezése.

(H. I.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minerva -könyvtári -nemzetközi (forma); Minerva -könyvtári -szakterületi (forma); Térképek gyűjteménye

World directory of map collections / comp. and ed. by Olivier Loiseaux ... ; [ed. by International Federation of Library Associations an,d Institutions]. – 4. ed. – München : Saur, 2000. – IX, 541 p. ; 22 cm. – (IFLA publications, ISSN 0344-6891 ; 92/93.). – ISBN 3-598-21818-4

Raktári jelzet: 3-12846

A világ térképgyűjteményeit bemutató minerva negyedik kiadása felfrissített kérdőív alapján készült, melynek szövege öt nyelven megtalálható a kötet függelékében. Az adatkérésre 1997 és 1999 közötti időszakban került sor, de 2000 elején történt adatpontosítás e-mailben. Minél több országot próbáltak szerepeltetni, és az intézmények típusa is elég változatos. 121 ország 714 gyűjteménye kapott helyet a kötetben, csaknem kétszáz tétellel több ez, mint az 1993-as előző kiadás tartalma. Általában kimaradtak az ezer térképnél kisebb állományok, kivéve, ha azok nemzeti könyvtárban, országos levéltárban vannak, vagy egyedüli számon tartott gyűjtemények egy adott országban. Az országok angol nevének betűrendjében, azon belül városok szerint, eredeti nevükön (gyakran angol névfordítás megadásával) kerültek besorolásra az intézmények.

Az egyes gyűjteményekről a következő adatcsoportokat találhatjuk: felelős vezető (név, telefon, fax), történet (alapítás, épület, szervezeti változás), személyzet (munkaidő és képzettség szerint), az intézmény területe (használói tér, iroda, raktár), gyűjtemény nagysága (dokumentumtípusok és beszerzésmód szerint), használat (nyilvánosság foka, használati feltételek, használó helyek száma, napi nyitva tartás, éves zárvatartás, havonta forgalmazott dokumentumok száma, referensz lehetőségek), kölcsönzés, másolás, raktári felszereltség, állományvédelem és saját kiadványok. A kötetet névmutató és intézménymutató zárja.

(NpL)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Neumann-ház

A Téli Könyvvásár
alkalmából
a Neumann-ház

óriási kedvezménnyel
kínálja **CD-ROM** kiadványait.

A **Múzeumi séták Budapesten**
(magyar, angol, német, francia és olasz nyelvű lemez)

6720 Ft helyett 4480 Ft-ért,*

a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díjnyertese,
a **Bibliotheca Hungarica**
a magyar könytárak egy ezredév tükrében
(magyar, angol és német nyelvű lemez)

1 példány esetén 2990 Ft helyett 1000 Ft-ért*
4 vagy több példányban lemezenként 500 Ft-ért*

vásárolható meg 2000. december 15-éig.

További információért hívja a 212-9220 vagy a 212-9221 telefonszámot, küldjön faxot (212-9219) vagy e-mailt (mail@neumann-haz.hu).

*Az árak tartalmazzák a 12%-os ÁFÁ-t, a csomagolási és postaköltséget felszámítjuk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

231
344

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

00/231

OROM, Anders: Information science, historical changes and social aspects: a Nordic outlook = J. Doc. 56. vol. 2000. 1. no. 12-26. p. Bibliogr. 27 tétel.

A tájékoztatástudomány, a történelmi változások és a társadalmi összefüggések: dán reflexiók Ortega y Gasset gondolataira

Informatika; Interdiszciplináris problémák; Könyvtárosi hivatás; Társadalmi követelmények

A cikk az információtudomány és az információs intézmények történelmi és társadalmi vonatkozásainak szempontjait elemzi és tárgyalja. Kiindulópontja egy spanyol filozófus, Ortega y Gasset 1934-es beszéde a könyvtárosi hivatás történetéről. Ortega y Gasset egyfelől röviden elemzi a könyvek iránti társadalmi igényt, és történeti szempontból vizsgálja a könyvtárosok feladatait. E megközelítésével a könyvtárkutatás klasszikus példáját követi, amennyiben a könyvtárakat a civilizáció története szempontjából, illetve a harmincas évek paradigmájának alapján vizsgálja, amely társadalmi intézménynek tekintette a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárat. Másfelől viszont Ortega y Gasset tudatában van az állandóan változó világ új jelenségeinek is. Ebből kiindulva a cikk azt vizsgálja, hogy századunk történelmi változásai hogyan befolyásolhatták az információtudományt (és elődjét, a könyvtártudományt és dokumentációt), különös tekintettel a tudományág szerkezetének, céljainak és tartalmának folytonosan változó koncepcióira. A cikkben elemzett paradigmák és keretek a következők: a háború előtti paradigma, amely társadalmi intézménynek tekinti a könyvtárat; a fizikai paradigma; a kognitív szemlélet; a kilencvenes évek alternatív nézőpontjai, amelyek a társadalmi jelleg integrációjának irányába mutatnak, többek között a tudományszociológia, a hermeneutika és a szemiotika tézisei alapján. A kilencvenes évek alternatív irányvonalai közül egy ígéretes, történeti-társadalmi integrált személet emelkedik ki.

(Autoref.)

00/232

HJORLAND, Birger: Documents, memory institutions and information science = J. Doc. 56. vol. 2000. 1. no. 27-41. p. Bibliogr. 48 tétel.

Dokumentumok, az emlékezet intézményei és a tájékoztatástudomány

Információ; Információkeresés; Informatika; Közgyűjtemény

A cikk a könyvtári-információs-dokumentációs szakterület elnevezési problémáival foglalkozik, különös tekintettel az „információ" és a „dokumentáció" fogalmaira. Milyen hatások miatt vezették be az „információ" fogalmát a könyvtári területen a huszadik század közepén? Milyen elméleti irányzatok uralkodtak-uralkodnak e területen, és hogyan kapcsolódnak ezek az episztemológiai feltevésekhez? Milyen hatása van a legújabb társadalom-orientált tudás-filozófiáknak az információtudomány olyan alapvető fogalmaira, mint „információ" és „dokumentum"? Körbejárva ezeket a kérdéseket a szerző egy olyan megközelítést javasol, mely a dokumentumokra és a „memória-intézmény" fogalmára helyezi a hangsúlyt, és ezeket tekintené a kutatás generikus fogalmainak.

(Autoref.)

Történet

00/233

GABEL, Gernot: John Rylands Library 1900-2000 = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 3. no. 376-379. p.

A John Rylands Könyvtár története 1900-tól napjainkig

Egyetemi könyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti; Magánkönyvtár

A 19. századi Anglia legnagyobb textilipari vállalata élén a manchesteri Rylands család állt: az 1819-ben indult vállalkozás John Rylands halálakor, 1888-ban 12 ezer munkást foglalkoztatott. Rylands özvegye férjének emlékére (aki buzgó metodista volt) teológiai könyvtár alapítását határozta el, s erre szánta a hagyaték nagy részét, 2,7 millió fontot. Megbízásából a neves építész, Basil Champneys e célra Manchesterben egy neogótikus templomra emlékeztető épületet emelt, belső kiképzése fényűző eleganciával fából és bronzból szecessziós stílusban készült. A műemléki jellegű épület az észak-angliai neogótikus építészet számon tartott remeke.

Az eredetileg csak teológiainak tervezett könyvtár gyűjtőköre a szaktanácsadók befolyására rövidesen a humán tudományok egészére kiterjedt. A gyűjteményt a beszerzéssel megbízott londoni antikváriusok vételei alapozták meg, majd 1892-ben aukción megvásárolták Spencer gróf Althorp könyvtárát, melynek 40 ezer kötetes régi nyomtatvány gyűjteményét a korabeli bibliofilek „Európa legszebb és legjobb magánkönyvtára" gyanánt emlegették. Ezt követően rövidesen megvettek Crawford gróf gyűj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teményéből, a Bibliotheca Lindesianaból 6 ezer kéziratot. Ezzel a Ryland könyvtár a világ nagy kéziratgyűjteményei közé emelkedett.
Az első könyvtáros, Henry Guppy a könyvtár 1900. január 1-i megnyitásakor 70 ezer kötetet mutatott be a látogatóknak. Rylands özvegyének halálakor, 1908-ban az intézményt már az ország legnagyobb kutatóhelyei között tartották számon. A jellegzetesen polgári alapítvány nagy sikere a következő években számos követőre talált: több család átengedte bibliofil ritkaságait, a város és a környék intézményei, egyházai, egyesületei közül sokan átadták levéltári anyagukat. A könyvtár vezetése tudatosan is igyekezett minél több intézményt megnyerni adományozónak vagy letétbe helyezőnek.
A töretlen fejlődés az első világháborúig tartott, utána összeszűkült a könyvtár anyagi mozgástere. Még súlyosabbá váltak az anyagi problémák a 2. világháború után. Ettől az időtől kezdve a Rylands könyvtár és a manchesteri Egyetemi Könyvtár között szoros együttműködés alakult ki. (Az Egyetemi Könyvtárat a 19. század végén hasonló adományok gazdagították, ezek révén többek között gazdag reneszánsz gyűjteménye, középkor-történeti és közel-keleti gyűjteménye alakult ki.) A 20. század közepén megerősödött az a törekvés, hogy a két gyűjteményt, melyek nagyságrendben és minőségben is közel álltak egymáshoz, egységesítsék. Az egyetem már korábban is rendszeres évenkénti támogatásban részesítette a Rylands könyvtárat, mivel az oktatók és a hallgatók rendszeresen használták annak állományát. A megerősödő együttműködés és a Rylands könyvtár anyagi nehézségei 1972-ben a két intézmény egyesítéséhez vezettek. Az egyesített könyvtár azóta a Manchesteri John Rylands Egyetemi Könyvtár nevet viseli.
Ma a könyvtár kéziratgyűjteménye öt évezredet ölel át, a sumér írástábláktól és egyiptomi papiruszoktól a középkori kódexeken át az újkori szerzők (Thackeray, Shaw, Yeats, Hugo stb.) kézirat- és levelezésgyűjteményéig terjed. Négyezer ősnyomtatványa között megtalálhatók Gutenberg, Fust, Schoeffer műhelyének kiadványai, itt van a világ legnagyobb Aldina gyűjteménye (800 kötet.) 1475-1640-ből 12 500 művet őriznek, 1641-1700-ból 45 ezret, a 18. századból 160 ezret, a 19. századból mintegy 400 ezret. Az intézmény a közel 5 millió könyvtári egységével ma Anglia harmadik egyetemi könyvtára.

(Katsányi Sándor)

Kutatás

00/234

YONTAR, Aysel – YALVAC, Mesut: Problems of library and information science research in Turkey: a content analysis of journal articles 1952-1994 = IFLA J. 26. vol. 2000. 1. no. 39-46. p. Bibliogr. 18 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

A könyvtári és informatikai kutatás területei Törökországban: folyóiratcikkek elemzése 1952-1994-ig

Cikk; Könyvtártudományi kutatás

A cikk a *Türk Kütüphaneciligi* (Török Könyvtárügy) című folyóiratban 1952 és 1994 között megjelent cikkek tartalmi elemzését adja közre. Összesen 517 szakmai cikket és 127 kutatási jelentést vizsgáltak. A kutatási és szakmai cikkeket téma szerint elemezték; a kutatásokat pedig ezen kívül szervezetek, kutatási stratégiák és adatgyűjtési módszerek szerint. Az elemzés Järvelin és Vakkari osztályozási rendszerére alapszik (1990 és 1993), és az adatokat összehasonlítja Yontar 1995-ös kutatásával, amely a könyvtártudományi tanszékekre benyújtott doktori disszertációkat elemezte 1985 és 1994 között.

(Autoref.)

Lásd még 285

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

00/235

COSTA, I. T. M.: Informaçãao, trabalho e tempo livre: políticas de informação papra o século XXI = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 2. no. 136-138. p.

Res. angol nyelven

Információ, munka, szabadidő: tájékoztatási politikák a 21. századra

Információs társadalom; Szabadidő felhasználása; Tájékoztatási politika

Az úgynevezett globális társadalom számos dilemmát, paradoxont, konfliktust hoz(ott) magával, amelyek megrázzák a városokat, átformálják a világ földrajzát, és a türelmetlenség olyan súlyosbodását mutatják, ami polgárháborúkban, etnikai háborúkban valósul meg. A nyugati társadalmakban széles körű dezindusztrializációs folyamat megy végbe, ami számos társadalmi változást idéz elő: fogyasztási világpiac, határok nélküli nyitott gazdaság, ugyanakkor szegényes és rendszertelen munkalehetőség. Alternatívák nélküli, irreverzibilis folyamatnak tűnik mindez, amelynek parancsszava: „csatlakozni vagy elveszni". Ilyen körülmények között az információpolitikával szembeni legnagyobb kihívás nem a munka és az üzlet világának információellátása, nem a technológia megújítása, illetve a folyamatos megújulás követése, hanem olyan információpolitika kialakítása és megvalósítása, amely a kirekesztettek, a munkanélküliek, a marginalizál(ódot)tak és számkivetettek tömegeivel képes törődni. Ezzel e globalizációval ugyanis más értékeket, a „polgár"-ság más formáit kell szembeállítani, s egy új, etikai és esztétikai forradalomnak kell következnie.

(Autoref. alapján)

Nemzetközi könyvtárügy

00/236

STEVENSON, Linda: The European Union – its development and institutions = Eur. Inf. 9. no. 2000. 2-7. p.

Az Európai Unió történeti fejlődése és intézményei

Nemzetközi szervezet

A cikk áttekinti az Európai Unió történeti fejlődését az 1951-es párizsi szerződéstől egészen napjainkig, majd bemutatja az EU intézményeit: a Miniszertanácsot (Council of Ministers), az Európa Tanácsot (European Council), az Európa Bizottságot (European Commission), az Európa Parlamentet (European Parliament), az EU bíróságát (European Court of Justice), költségvizsgáló tanácsát (European Court of Auditors), befektetési bankját (European Investment Bank), regionális bizottságát (Committee of the Regions) és gazdasági és szociális bizottságát (Economic and Social Committee).

00/237

AUN, Marta Pinheiro: A construção de políticas nacional e supranacional de informação: desafio para os Estados nacionais e blocos regionais = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 2. no. 115-123. p.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti és szupranemzeti tájékoztatási politikák megalkotása: az egyes nemzetekkel és regionális tömbökkel szembeni kihívások

Együttműködés -nemzetközi; Tájékoztatási politika

A cikk tíz francia szakértővel (pl. a CNRI igazgatójával, a miniszterelnök információpolitikai tanácsadójával, az UNESCO informatikai igazgatójával stb.) készített interjúk alapján elsősorban az európai, ill. az EU-s helyzetet tekinti át. Konklúziója szerint a piac globalizációja és liberalizációja átalakítja és destabilizálja a nemzetállamokat. A legfejlettebb, és gazdaságilag, technológiailag legerősebb országok kormányai az információs társadalom építésével, kiteljesítésével foglalkoznak. Azoknak az országoknak, amelyek most alakítják információpolitikájukat, ebben az új környezetben, az információ és a kommunikáció egyre növekvő globalizációjának nemzetközi hálózatában kell cselekedniük. Az európai országok a korábbi évtizedekétől eltérő információs politikát alakítanak ki, melynek során egyaránt érzékelik egyrészt a nagy lehetőségeket az új (információs) társadalom számára, ugyanakkor – másrészt – azt a számos kötöttséget, amit a prioritások meghatározásának nehézségei, kihívásai jelentenek.

(Mohor Jenő)

00/238

BURGETOVÁ, Jarmila: Kompetence informačních pracovníků v Europě = Čtenář. 51. roč. 1999. 12. no. 348-349. p.

Információs dolgozók kompetenciája Európában

Dokumentáció -felsőfokú; Képesítés; Minősítés

Franciaországban és Angliában a szaksajtó szerzői gyakran emlegetik a szaktájékoztatók és könyvtárosok kompetenciáját. Ez a kifejezés részint a „képzettség" fogalmát fedi le, részint azonban többet is jelent nála. Az említett „többlet" alatt azok a készségek és jártasságok értendők, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valaki képzettségét a gyakorlatban eredményesen kamatoztassa.

A kompetencia kérdéskörével az Association des professionels de l' Information et de la Documentation (máig használt betűszava ADES, amely korábbi elnevezéséből, az Association des Documentalistes et des Bibliothècaires Spécialisés-ből adódik) a DECIDoc (Développer les Eurocompétences pour l'Information et Documentation) projekt részeként foglalkozik.

A projektbe kilenc ország szakmai egyesülete kapcsolódott be, és 1999 folyamán máris közzétette az első kompetencia-jegyzékeket. Ezeknek az Aslib kiadásában megjelent angol változata: *Eurogide LIS – The Guide to Competencies for European Professionals in Library and Information Services.* A francia nyelvű cím: *Euroréférentiel I & D – Référentiel des compétences des professionels européens de l'information et documentation.*

A projekt munkálataiban a Cseh Könyvtárosok és Tájékoztatók Egyesülete is részt vett. Többek között úgy, hogy lefordította és kiadta az irányelvek angol változatát. Az egyesület ebből az alkalomból azt kéri a szakmától, hogy a személyzeti munkában törekedjék az irányelvekben foglaltak alkalmazására. Azt is szeretné, ha az alkalmazók közölnék vele pozitív és negatív tapasztalataikat.

(Futala Tibor)

00/239

Nemzeti könyvtárügy

BERTOT, John Carlo: Universal service in the networked environment: the education rate (E-rate) debate = J. Acad. Librariansh. 26. vol. 2000. 1. no. 45-48. p. Bibliogr.

Mindenkinek egyenlő szolgáltatást hálózati környezetben! Milyen kedvezmények járnak a könyvtáraknak és képzőintézményeknek az Egyesült Ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lamokban, milyen szempontok alapján, és milyen fejlemények várhatók ezen a téren

Számítógép-hálózat; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A telekommunikációs törvény (1996) az USA-ban rögzítette a hálózati környezetre vonatkozó általános szolgáltatási alapelveket. Közéjük tartozik a lakosság egyenlő hozzáférhetősége a hálózati szolgáltatásokhoz, s a könyvtárak, iskolák és falusi egészségügyi intézmények számára kedvezményes szolgáltatások nyújtása (ismertebb nevén: education rate, E-rate – oktatási díjszabás).

Heves vita bontakozott ki azonban a törvény végrehajtása kapcsán a kedvezmények mértéke, a kedvezményezettek köre, a kedvezményesnek minősülő szolgáltatások és a költségviselők tekintetében.

Az országos távközlési politika kezdetei 1907-ig vezethetők vissza. Az általános bekapcsolódás elvének érvényesítése oda vezetett, hogy a vállalkozói szféra magasabb díjakat fizetett, mint a lakosság, a városi előfizetők többet, mint a falusiak. Ma az otthonok 94%-ában van telefon.

Az 1996-os törvény a verseny előmozdításával akarja a tarifákat csökkenteni. E mellett lényeges vonása, hogy már nem távbeszélő szolgáltatásokról szól, hanem a hálózatokkal átszőtt környezet számára nyújtott egyetemes szolgálatról.

A törvény végrehajtása során 2,25 milliárd dollárt irányoztak elő az iskolák és a könyvtárak támogatására, 20-tól 90%-ig terjedő díjcsökkentést, függően a diákok számától és az intézmény városi vagy falusi székhelyétől.

Az internethez való kapcsolódás elősegítésére az iskolák és a könyvtárak bérelt vonalakat, felszerelést és belső kábelezést kaphatnak.

A törvény életbelépésének első esztendejétől (1998) kezdve támadták bizonyos körök a kedvezményes tarifákat, mondván, ez az ipar és a telefonelőfizetők megadóztatását jelenti.

Egyelőre nincs pontosan meghatározva, mit is jelent az egyetemes, átfogó szolgáltatás. Mindenesetre többet, mint egyszerűen az internethez való kapcsolódást, s a kapcsolódás sem garantálja a hálózaton lévő szolgáltatásokhoz való kielégítő hozzáférést. (Pl. a sávszélesség bővítésére lenne szükség a multimédiás lehetőségekhez.)

Tekintve, hogy a közkönyvtárak 84%-a már rendelkezik internet-kapcsolattal, s további 10%-uk tervezi megteremteni, a bekapcsolódásnak nem annyira az eszközfeltételeit kellene támogatni, mint inkább az oktatást, a szakmai fejlesztést, a munkaállomások felszerelését, a digitális gyűjteményeket.

Egyébként is, a 4567 könyvtár és könyvtári társulás, amely támogatásért folyamodott, a rendelkezésre álló összegnek 1998-ban 4%-át, 1999-ben alig 3%-át kapta. Gyakorlatilag közel az egész összeg az iskolákhoz került.

Törekvés mutatkozik a törvényhozás részéről arra, hogy ilyen támogatásban csak azok az intézmények részesülhessenek, amelyek vállalkoznak az interneten hozzáférhető anyag megszűrésére.

A felsőoktatási könyvtárak mindeddig ki voltak zárva a kedvezményes tarifából és a támogatásból. Pedig az általános hozzáférés érdekében őket is indokolt lenne bevonni.

(Papp István)

00/240

KATUŠČÁK, Dusan: Stratégia knihovníctva a knižníc v Slovenskej republike 2000-2005. (Vecné priority a princípy.) = Bull. CVTI SR. 4. roc. 2000. 1. no. 3-15. p.

A Szlovák Köztársaság könyvtárügyi és könyvtári stratégiája 2000 és 2005 között. (Érdemi prioritások és elvek)

Könyvtárügy; Távlati terv

A szlovák könyvtárosok az elmúlt években gyakran felvetették: szükség volna egy távlatosabb könyvtárfejlesztési stratégia kimunkálására. Ennek első változata a Kassán tartott 2. szlovák könyvtáros kong-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

resszuson szerepelt, s mint ilyen az előző évek részpróbálkozásait, előtanulmányait foglalta össze.

Az iménti kongresszus óta (1999. november 22-23.) gyors ütemben – hozzászólások, egyeztetések, véleményezések révén – folyt és folyik e stratégia további „érlelődése". A referált cikk e folyamat nyomán véghezvitt módosítások figyelembevételével ismerteti e dokumentum eleddig „legutolsó" változatát.

Bevezetésként utalás történik a stratégia kiindulási dokumentumaira, azaz az UNESCO, az IFLA és az EU, illetve a szlovák állam könyvtári (és rokon) kérdésekben keletkezett állásfoglalásaira, továbbá az információs társadalomban adódó könyvtári-könyvtárügyi feladatrendszerre.

A stratégia „érlelődési folyamata" egybeesik azzal a folyamattal, amely az új szlovák könyvtárügyi törvényt készítette elő, illetve segítette keresztül a parlamenti törvényelőkészítő szabályok zátonyain. Ez a törvény a cikk keletkezésének idején ott tartott, hogy elfogadta a parlament törvényelőkészítő bizottsága, és 2000. január 11-én a kormány törvényelőkészítő tanácsa is. A kormány e jóváhagyás után átküldte a parlamentnek, amely előbb-utóbb el fogja fogadni. (Ez eddig nem történt meg, legalábbis nem jött róla „szakfolyóirati hír" a nyár elejéig. – Ref. megj.)

A törvény megszületését követően gyors ütemben ki kell adni a végrehajtási utasításokat is. Ezek időközben tulajdonképpen elkészültek, de amíg nincs hatályos törvényszöveg, addig nem lehet őket közzétenni, ui. kisebb-nagyobb módosításokra a parlamenti vita következtében még számítani kell a törvény szövegében.

Ebben a helyzetben a stratégiai célok elérését a törvény végrehajtásával, s ennek kapcsán a könyvtárügy és a könyvtárak szerepének a társadalmi érdeklődés homlokterébe állításával kell megvalósítani.

A referált cikk stratégiai célként 2005-ig a következőket tűzi ki:

- Az ország könyvtárügyének olyan irányítása és igazgatása, amely – függetlenül az adott intézmények hálózati hovatartozásától – garantálja a szisztematikus működést.
- A könyvtárak számára olyan finanszírozási rendszer kifejlesztése, amely „több lábon állóvá" teszi a költségek fedezésére szükséges keretek előteremtését.
- Az internet további fejlesztése és terjesztése.
- Új együttműködési formák kimunkálása és a gyakorlatba való átültetése.
- A könyvtári munka emberi tényezőinek rendezésével, pontosabban szólva: rendbetételével kapcsolatos tennivalók.
- Annak elérése, hogy a könyvtári-információs közreműködés nagyobb szerepet kapjon az információs kor gyerekeinek és fiataljainak információhasználatra történő felkészítésében.
- A fizikailag hátrányos helyzetben lévők tájékozódási akadályainak elhárítása, könyvtárhasználatuk lehetővé tétele.
- A könyvtári állományok mennyiségének növelése, minőségének javítása hazai és külföldi kiadványokkal (beleértve az adatbázisokhoz való hozzáférést is).
- A megelőző stratégiai cél elérése érdekében a kiadói és terjesztői szektorral való hatékony együttműködés kiépítése.
- A teljesen szabad hozzáférés és a megőrzés-konzerválás ellentmondásának feloldása a technika, a számbavétel és értékelés útján.
- Könyvtárépítés és átépítés, amihez rengeteg pénz kellene (pl. a tudományos-műszaki információs központ új épülete 600 millió, a pozsonyi egyetemi könyvtár rekonstrukciója 500 millió, az állami tudományos könyvtárak elhelyezésének korszerűsítése egyenként 100 millió szlovák koronába kerülne, ami ma elképzelhetetlen összeg Szlovákiában.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/241

RICHTER, Vít: Stratégia knižníc ČR 1999-2003 = Bull. CVTI SR. 4. roč. 2000. 1. no. 16-27. p. Bibliogr.

A Cseh Köztársaság könyvtári stratégiája 1999 és 2003 között

Könyvtárügy; Távlati terv

A cseh könyvtárügyben 1997-ben határozták el egy stratégiai fejlesztési terv kimunkálását. Több vizsgálat és felmérés eredményének hasznosításával ez a startégiai dokumentum 1998 végére el is készült. Egyes részeit a művelődéspolitika és a szabványosítási politika stratégiai dokumentumai máris felhasználták.

Maga a stratégia a nemzeti és nemzetközi könyvtárfejlesztési állásfoglalásokból indul ki, meghatározza az információs társadalom könyvtári feladatait (közreműködés az emberi ismeretek közvetítésében és hozzáférhetővé tételében; az egy életen át tartó művelődés-szakmai továbbképzés támogatása; az államigazgatási és önkormányzati információk hozzáférésének biztosítása; vállalkozási információellátás közvetítése főleg a kis- és közepes vállalkozók számára; a nemzeti kulturális örökség megőrzése és védelme).

A dokumentum könyvtári rendszerben „gondolkodik", ui. csak így látja garantálva, hogy használói kérésre rendelkezésre tudja bocsátani a bármily formában és bármily hordozón publikált információkat, kikölcsönözni őket, másolatokat szolgáltatni belőlük, továbbá: a használót bekapcsolni a világ információs hálózatába, elektronikus módon szolgáltatni az információkat, tereket biztosítani az információk tanulmányozására, ezen belül a korszerű technika használatára, a társas életre és művelődésre.

Az ismertetett elvi-deklaratív fejezeteket követően összesen 23 célt tűz ki a dokumentum, mégpedig a teljesítéshez szükséges részfeladatok tüzetes kifejtését is elvégezve.

A szóban forgó célok a következők:

- a könyvtári törvény kidolgozása,
- az információk szabad hozzáféréséről szóló törvény végrehajtása,
- a szerzői jogi törvény módosítása, hogy megfeleljen az új körülményeknek (új információhordozók és közlési módok),
- a kötelespéldány szolgáltatásával kapcsolatos törvény hozzáigazítása a könyvtárügy megváltozott szervezetéhez,
- a vámtarifák, adókedvezmények, postai díjszabások rendezése a könyvtári igények figyelembevételével,
- a könyvtárstatisztika rendbetétele, benne új adatelemek szerepeltetése,
- a bérezési problémák kiküszöbölése a vonatkozó jogszabályokból,
- a könyvtárak szervezetének és irányításának hozzáigazítása az állami élet változásaihoz,
- a könyvtárügyi struktúra korszerűsítése,
- a könyvtárak finanszírozásában a „több lábon állás" megvalósítása,
- a könyvtárközi együttműködés érdemi formáinak feltárása,
- a könyvtár- és információtudományi kutatások irányításának megszervezése,
- a szabványosítás újbóli fellendítése,
- a módszertani-tanácsadó rendszer kialakítása,
- az alapvető infrastruktúra (értsd: új technika) beszerzésének szorgalmazása,
- új termékek-szolgáltatások támogatása, ezen belül az integratív megoldások előnyben részesítése,
- a katalógusok retropspektív konverziójának és a közös katalogizálás meghonosításának elősegítése,
- a központi katalógusok adekvát rendszerének kiépítése,
- a könyvtárközi kölcsönzési és másolatküldési szabályok modernizálása,
- az állománygyarapítás körüli akadályok lebontása,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az állományvédelem és az állományhoz való hozzáférés problémakörének rendezése,
- a könyvtárépítés fellendítésének sürgetése,
- az új feladatok ellátására való felkészítés (továbbképzés).

Valamennyi célnál alapvető követelmény az „eurokonformitás" elérése.

(Futala Tibor)

00/242

KOLASA, Wladyslaw: Kartka z dziejów komputeryzacji bibliotek polskich. (Rola Stowarzyszenia Bibliotekrzy Polskich) = Bibliotekarz. 2000. 3. no. 7-11. p. Bibliogr.

A lengyel könyvtárak számítógépesítésének történetéből. (A Lengyel Könyvtárosok Egyesületének szerepe)

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Számítógépesítés

Az első számítógépes próbálkozások Lengyelországban a hatvanas évek közepére vezethetők vissza (vö. a Nemzeti Könyvtár ARKA rendszerével, amely szerkesztői, katalógusfejlesztői munkálatokat támogatott). Az új technika és technológia iránti érdeklődés azonban csak kb. egy évtized múlva kezdett általánosabbá válni, mégpedig a külföldi adatbázisoknak az országban való elérése következtében (1974-ben az INSPEC volt az első ilyen adatbázis).

1981-re esik a PC-k lengyelországi megjelenése és terjedése. Ezek hamarosan felváltották azokat a nehézkes számítógépeket (ODRA 1300 és ESZR-típusok), amelyekkel főként az ambiciózusabban fejlesztett információs központok és a keretükben működő nagykönyvtárak (pl. a wroclawi műegyetemi könyvtár) rendelkeztek. A PC-k más könyvtártípusok számára is lehetővé tették a korszerűsödést.

A számítógépesítés térhódítása elől az utolsó akadály 1989-ben hárult el, ui. az állam ekkor szüntetett meg minden korlátozást a behozatal terén.

A Lengyel Könyvtárosok Egyesülete is nagyon hamar felismerte a számítógépesítés jelentőségét, s ennek megfelelően támogatta az ez irányban kibontakozó terveket, illetve megtett lépéseket. A nyolcvanas évek utolsó harmadától fogva mindenekelőtt rendezvényszervezői és továbbképzési akciókkal tűnt ki.

Az első, valóban jelentős rendezvénye egy nemzetközi konferencia volt 1987-ben, ahol is igen figyelemreméltó javaslatok hangzottak el a könyvtári számítógépesítésre vonatkozóan. A közbejött gazdasági és politikai válság azonban „írott malaszttá" fokozta le őket.

Az egyesület rendezvényei közül meg kell említeni azt a fontos konferencia-sorozatot is, amelynek egy-egy tagja a tudományos-felsőoktatási, a könyvtárügy egészére vonatkozó, valamint a nyilvános könyvtári számítógépesítés gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. (Ezek anyagai publikációként is megjelentek.)

1992-ben alakult meg az egyesület keretében az automatizálási bizottság, amely létrejöttétől kezdve intenzív tevékenységet fejtett ki. Ez egyfelől specializált rendezvények és továbbképzések kezdeményezésében, másfelől „hiánypótló" művek – könyvek, tanulmányok brosúrák – íratásában és kiadásában mutatkozik meg. Míg 1970 és 1980 között az országban mindössze 55 számítógépes publikáció jelent meg, 1981 és 1990 között kb. száz, addig a most lezárult évtized első felében 446. Ebből is levonható a következtetés: ma már az országban ez a korszerűsödés visszafordíthatatlan folyamat, bár még korántsem sikerült a fejlett könyvtárügyekhez képest mutatkozó elmaradást teljes mértékben felszámolni.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/243

MOSCOSO, Purificación – EXTREMENO, Ana: Country report. Spain = Man. Inf. 7. vol. 2000. 1. no. 42 - 53. p.

Spanyolország: általános helyzetkép a könyvtárügyről

Könyvtárügy; Tájékoztatási politika

A cikk általános képet ad az információkhoz való hozzáférés spanyolországi politikájáról és jogi kereteiről, a könyvtári rendszer felépítéséről, a legfontosabb katalógusokról és hálózatokról. Tájékoztat az elektronikus információk piacáról és használatáról is. A közölt adatok megfelelnek a legújabb statisztikai felméréseknek.

(Autoref.)

00/244

KAR, Debal C. – BHATTACHARYA, Partha: Indian information systems in science and technology: status and trends = Libr. Rev. 49. vol. 2000. 1. no. 25-33. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Indiai tudományos-műszaki tájékoztatási rendszerek: helyzetkép és irányelvek

Tájékoztatási rendszer -természettudományi; Tájékoztatási rendszer -műszaki

A cikk felvázolja a tudományos és műszaki tájékoztatás politikai kereteit, és ismerteti az indiai Országos Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Rendszer (National Information System in Science and Technology, NISSAT) és a hozzá tartozó ágazati információs központok tevékenységét. Egyéb szakterületi dokumentációs és információs központokat is bemutat, és röviden érinti az információs technológák indiai alkalmazását is.

(Autoref.)

00/245

SALEM, Shawky: The drive towards a national information infrastructure in Egypt: a [sic!] overview = J. Inf. Sci. 26. vol. 2000. 1. no. 71-71. p. Bibliogr. 8 tétel.

Az országos információs infrastruktúra létrehozásának mozgatóerői Egyiptomban

Információtechnológia; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Statisztika [forma]

Alap-adatok Egyiptomról: 60,7 millió lakos, 640 USD/fő GNP, 15% munkanélküliség, 5 telefon fővonal 100 főre, 200 000 PC, 214 internet-szolgáltató. A nagyarányú információtechnológiai fejlődés 1992-ben kezdődött, s fő résztvevői voltak a RITSEC (regionális információtechnológiai és szoftver-tervező központ), az ENSTINET (nemzeti tudományos és műszaki információs hálózat) és az EUNET (egyiptomi egyetemi hálózat).

A RITSEC elsősorban hálózati szoftver-fejlesztésekkel és számítástechnikai, információtechnológiai oktatással, az ENSTINET és az EUNET egy 1980 óta működő dokumentumellátó rendszerrel, teljes internet-szolgáltatással, WWW-szerverekkel, gopherrel, bérelt vonalon a franciaországi Montpelierrel való közvetlen internet-kapcsolattal járultak hozzá az egyiptomi információtechnológiai infrastruktúrához.

1995 közepén az országban 214 regisztrált internet-host működött (ami az előző évhez képest 311%-os növekedés). Az elmúlt évtized során erős állami és egyetemi támogatással ért el jelentős színvonalat az egyiptomi információtechnológia.

Könyvtári helyzetkép: Most ért véget a nemzeti könyvtár egyéves intenzív fejlesztése, négy új, jelentős közkönyvtár létesült, fejlett információtechnológiával is ellátva, 18 egyetemi központi és további 320 felsőoktatási könyvtár, kb. 3500 szakkönyvtár, 22 ezer iskolai könyvtár működik. A nemzeti könyvtár és az alexandriai multimédiás és könyvtári központ együttműködésével készül a kötelespéldány-anyag CD-ROM adatbázisa (mint nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bibliográfia). A kairói nagy közkönyvtár néhány adata: 1995-1998 között a könyvek és periodikumok száma kb. megkétszereződött, az angol könyvek száma 15 ezerről 342 ezerre, a CD-k száma nulláról 235-re emelkedett.

Egyiptom az információtechnológia kora felé tart, de haladása nem elég gyors, s ehhez főként szakképzett munkaerő szükségeltetik, ami nélkül semmiféle terv, program vagy politika nem valósítható meg. Még mindig az emberi tényező a jövőbeni fejlesztés legnehezebb kérdése.

(Mohor Jenő)

00/246

ELHAJJI, Mohamed: Novas estratégias organizacionais no cenário global = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 2. no. 111-114. p. Bibliogr. 13 tétel.

Res. angol nyelven

Brazília válasza a globalizációs folyamatra: új szervezeti stratégiák

Információs társadalom; Tájékoztatási politika

A globalizáció folyamata és a kommunikációs eszközök konvergenciája jelentős gazdasági, politikai és társadalom-szerkezeti változásokat eredményez. A globalizáció és a társadalom informatizálódása visszafordíthatatlan világjelenségnek tűnik és azzal a veszéllyel jár a „perifériális országokra" nézve, hogy a globális „egyénkultúrában", a korszerű kommunikációs és információs technológia által közvetített és hozzáférhetővé tett világméretű információtengerben feloldódva beolvadnak a fejlett országok által „összekevert masszába". A legtöbb fejlődő országban azonban élénk az a szocio-kulturális akarat, amely ezekkel az irányzatokkal szemben – vagy ezek mellett – meg akarja őrizni történetileg kialakult sajátságait. Ez a szembenállás azonban nem jelentheti a technológiai vívmányok el nem fogadását. Brazília célszerű stratégiája az lehet, hogy a globalizáció dinamizmusát és a technológia lehetőségeit felhasználva, saját (emberi, kulturális, anyagi, természeti) erőire támaszkodva ne csak elfogadó, hanem gazdagító szerepet szerezzen, és értékes, nem pedig alárendelt helyet foglaljon el az integrációban.

(Autoref. alapján)

00/247

SENRA, Nelson de Castro: Informação estatística: política, regulação, coordenação = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 2. no. 124-135. p. Bibliogr. 31 tétel.

Res. angol nyelven

Brazília: statisztikai tájékoztatás: politika, szabályozás, koordináció

Tájékoztatás -statisztikai; Tájékoztatási politika

A statisztikai információk iránti igény és a statisztikai információellátás nem alakul(hat) az információpiac szabad történései nyomán, s nem befolyásolhatja a gazdaság spontán koordinációja sem. Mivel abszolút szükséges és közcélokat szolgáló tájékoztatási-tájékozódási folyamatról van szó, saját, megfelelően intézményesített, hivatalos (kormányzati szintű) koordinációra van szükség. Ez a koordináció az egész tájékoztatási politika elvein alapuljon, és legyen része az összes társadalmi és a kognitív folyamat szabályozásának. A statisztikai információ rendszere hat pilléren álljon, ezek:

- az *igény* szempontjából az *utilitás* és a *pertinencia*, azaz az információk hasznossága és célszerűsége, kombinálhatósága, összehasonlíthatósága, illetve megfelelő, releváns és átfogó volta;
- a *kínálat* szempontjából a *validitás* és a *vizibilitás*, azaz az információk érvényessége, pontossága, adekvát volta, illetve láthatósága, hozzáférhetősége és befogadhatósága;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– a *koordináció* (amennyiben a kereslet és a kínálat közti összhang megteremtését tekintjük annak) szempontjából a *kontinuitás* és az *integritás*, azaz a folytonosság, rendszeresség és állandóság, illetve a teljesség, hitelesség és legitimitás.

(Autoref. alapján)

00/248

VIEIRA, Anna da Soledade: Monitoracao da competitividade científica e technológica dos estados brasileiros. Um intsrumento de macropolítica de informacao = Cient. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 2. no. 174-189. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A brazil államok tudományos és műszaki versenyképességének figyelése. Egy információ-makropolitikai eszköz

Információpiac; Tájékoztatási politika

A globalizáció és a technológiai változások kihívásaira adott egyik válaszként a fejlett országok a másokkal szembeni versenyképességük magasabb szintre emelésének módjait keresik. A versenyképesség vizsgálatának egyik eszköze szervezeti környezetének figyelése, intelligens rendszerek segítségével. A brazil Sistema Estadual de Informacao en Ciencia e Tecnologia (Seict) adatai alapján számos, az egyes államok versenyképességét mutató indikátor dolgozható ki, illetve értékelhető. Az elvégzett összehasonlító tanulmány kimutatta, hogy a javasolt indikátorok jól hasznosíthatók a döntéshozási folyamatban, egy átfogó intelligens rendszer részeként. Megmutatta az információs rendszer lehetőségeit és potenciálját a tudás-menedzsmentben, ami az információs társadalom felé vezető átalakulás egyik fontos eleme minden országban.

(Autoref. alapján)

Lásd még 298

Központi szolgáltatások

Lásd 275

Együttműködés

00/249

PLACE, Emma: International collaboration on Internet subject gateways = IFLA J. 26. vol. 2000. 1. no. 52-56. p. Bibliogr. 22 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Nemzetközi együttműködés tárgyköri kapuk létrehozására az Interneten

Fejlesztési terv; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

Sok európai könyvtár foglalkozik szakterületi gyűjtemények kialakításával az interneten, amelyekkel jó minőségű információforrásokat kívánnak a használók rendelkezésére bocsátani. A SOSIG (Social Science Information Gateway) már több éve működik az interneten. Ez a szolgáltatás az Altavista típusú keresőrendszerek és a Yahoo típusú forrásgyűjtemények alternatíváját kínálja. Az ún. tárgyköri kapuk az interneten a nemzetközi könyvtáros társadalom szakismereteire, gyakorlatára és szabványaira alapszanak, ezeket az interneten található forrásokra alkalmazva. A szerző szerint a könyvtárosoknak fontos szerepe van az internetes forráskalauzok kiépítésében, amihez a szóban lévő kapuk eszközül szolgálhatnak. A cikk ismerteti az európai kezdeményezéseket, továbbá bemutatja a DESIRE programban kifejlesztett eszközöket és technológiákat új kapuk kiépítésére. Megemlíti az Imesh nevű hálózati csoportosulás törekvéseit a tárgyköri kapukra irányuló nemzetközi együttműködésre és szabványok kifejlesztésére.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/250

ULLRICH, Gabriela – BERTZ, Ursula: MOE-Projekt erfolgreich beendet – die Zusammenarbeit der Partnerbibliotheken wird fortgesetzt = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 2. no. 216-228. p.

Sikeresen befejeződött a MOE-projekt – a partnerkönyvtárak együttműködése folytatódik

Lásd még 00/251

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Információtechnológia; Könyvtárközi kölcsönzés; Tudományos és szakkönyvtárak

„Kooperáció a német tudományos könyvtárak és Kelet-Közép-Európa valamint az egykori Szovjetunió utódállamainak tudományos könyvtárai között" elnevezéssel együttműködési program zajlott le az NSZK Oktatási és Kutatási Minisztériumának anyagi támogatásával, a Német Könyvtári Intézet szervezésében. A program 1996. okt. 31-től 1999. dec. 31-ig tartott, és összesen 2,4 millió DM-et fordítottak rá.

A programban 15 német könyvtár vett részt, a berlini és a müncheni állami könyvtárak, a lübecki városi könyvtár, valamint az egyes tartományok egyetemi könyvtárai. A külföldi partnerkönyvtárak száma 24 volt (némelyik német könyvtár több partnerkönyvtári kapcsolatot is fenntartott). A közép-kelet-európai országok közül a projekt a következőkre terjedt ki: Bosznia-Hercegovina (Nemzeti Könyvtár, Szarajevó), Bulgária (Egyetemi Könyvtár, Szófia), Horvátország (Ruder Boskovic Intézet könyvtára, Zágráb), Lengyelország három egyetemi könyvtára, Románia (Egyetemi Könyvtár, Bukarest) és Szlovákia (Egyetemi Könyvtár Pozsony ill. Kassa). Oroszország öt könyvtárral szerepelt (Tudományos és Műszaki Könyvtár, Moszkva és négy akadémiai könyvtár), a Szovjetunió utódállamai pedig 10 könyvtárral vettek részt a projektben, Lettországtól Üzbegisztánig.

Folyóiratprogram. A partnerkönyvtárak megadott anyagi keretek között választhattak német kiadású szakfolyóiratok közül, s a kiválasztott címeket Németországban három évre előfizették számukra. Összesen 600 folyóirat került ilyen módon a résztvevő könyvtárakhoz, s ez 140 német kiadót érintett. (A minisztérium és a Német Könyvkereskedők Egyesületének megállapodása alapján a kiadók árcsökkentéssel járultak hozzá az akcióhoz.) A könyvtárak elsősorban természettudományi folyóiratokat igényeltek, ezt követték a jogtudományi és a műszaki lapok.

Könyvtárközi kölcsönzés. A projektben részt vevő német könyvtárak jelentős kedvezményeket ajánlottak fel (ingyenes igénybevétel). Többletkiadásaikat a projekt költségvetése kompenzálta. Ennek ellenére eleinte csekély volt az érdeklődés, mivel az érintett külföldi könyvtárak nem rendelkeztek sem az ehhez szükséges ismeretekkel, sem megfelelő technikai berendezésekkel. E két akadály elhárítása után az ellátásnak két formája alakult ki: a német könyvtárak egy része saját állományából is ki tudta elégíteni az igényeket (München, Hannover), más részük klíringállomásként működve továbbította a kéréseket (magára vállalva a továbbítás költségeit).

Végül is a partnerkönyvtárak többsége örömmel fogadta a dokumentumokhoz való hozzáférésnek ezt a széleskörű lehetőségét, mindenekelőtt az orosz akadémiai könyvtárakban volt a kutatók információigénye igen magas. Ezzel szemben az üzbegisztáni Taskentből három év alatt egyetlen kérés sem érkezett, és néhány más könyvtár is érdektelen maradt.

A projekt befejeztével a felkeltett igények további kielégítése okoz gondot. Bréma és Konstanz könyvtárai – korlátozott keretek között – továbbra is biztosítják az állományukhoz való ingyenes hozzáférést. Hannover csere alapon kívánja folytatni könyvtárközi szolgáltatásait, Jereván a Soros Alapítvány segítségével jut 2000-ben számítógépes úton dokumentumokhoz.

Szakmai utak és információcserék. A projektben részt vevő szakemberek szűkebb köre számára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évente lehetőség nyílt a kölcsönös látogatásra. A stuttgarti Egyetemi Könyvtár ezt a keretet kibővítette, és építészmérnöki segítséget nyújtott a a háborúban szétlőtt szarajevói Nemzeti Könyvtár számára.

A technikai infrastruktúra javítása. 18 partnerkönyvtár a projekt kezdetekor lehetőséget kapott a szükséges géppark (számítógép, nyomtató, esetenként fax, másológép, szkenner) ingyenes beszerzésére. A vám- és transzportköltség elkerülése valamint a folyamatos szerviz megoldása érdekében a partnerek a gépeket saját országukban szerezhették be.

Eredmények és perspektívák. A közép-kelet-európai országok a kezdeményezést örömmel fogadták és abban mindvégig aktívan vettek részt. Az Európán kívüli országok közül Üzbegisztánnal nem jött létre eredményes kapcsolat, ezzel szemben Örményországgal és mindkét grúziai könyvtárral sikeres volt az együttműködés. A projekt tanulsága, hogy a közép- és kelet-európai országokat differenciáltabban kell szemlélni, és a segítséget saját konkrét viszonyaikhoz kell igazítani. Lengyelországgal és a balti államokkal a fejlett együttműködés közös folyóiratadatbank szerkesztésével folytatható, ezzel szemben Oroszországban vagy Ukrajnában a könyvtárak anyagi helyzete változatlanul kritikus, ott nem csak a nélkülözhetetlen technikai fejlesztés okoz gondot, hanem a telefon- és a postadíjak, sőt a könyvtárosi munkabérek kifizetése is. A projektben részt vevő könyvtárak munkatársai között több helyen szolidáris viszony alakult ki: a brémaiak és a regensburgiak saját szűkös költségvetésük ellenére továbbra is támogatni fogják partnerkönyvtáraikat, a konstanzi kollégák pedig pénzt gyűjtöttek karácsony előtt a súlyos anyagi gondokkal küzdő bolgár kollégák támogatására.

(Katsányi Sándor)

00/251

GONSCHIOR, Hannelore: Kooperation der Bayerischen Staatsbibliothek mit drei russichen Partnerbibliotheken. Das MOE-Projekt 1997-1999: Ergebnisse, Erfahrungen und Perspektiven = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 1. no. 23-29. p.

A Bajor Állami Könyvtár együttműködése három orosz partnerkönyvtárral. Az 1997 és 1999 között lezajlott MOE-projekt eredményei, tapasztalatai és jövője

Lásd még: 00/250.

Akadémiai könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár; Regionális könyvtár

A német könyvtárügyben „Kooperáció a német tudományos könyvtárak és Közép-Kelet-Európa valamint az egykori Szovjetúnió utódállamainak tudományos könyvtárai között" elnevezéssel 1996-99 között nagyarányú együttműködési és támogatási programot hajtottak végre (lásd: 00/250). Ennek keretében a müncheni Bajor Állami Könyvtárnak három partnerkönyvtára volt: Moszkvában az Orosz Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtára, Novoszibirszkben az Akadémia szibériai tagozatának Tudományos-Műszaki Könyvtára és Szentpétervárott az Orosz Tudományos Akadémia Könyvtára.

A könyvtárak között már korábban is fennálló személyes kapcsolatok 1997. áprilisától az országos program keretében három fő együttműködési és segítségnyújtási területre terjedtek ki:

1. Folyóiratok előfizetésének finanszírozása. A három orosz könyvtárt felkérték azoknak a német kiadású folyóiratoknak az összeírására, melyeket olvasótáboruk használna, de anyagi okokból nincs lehetőségük előfizetésükre. Az érintettek javaslatai alapján a moszkvai könyvtár részére 10 szakfolyóiratot fizettek elő három évre, évi 40 ezer DM összegben, Novoszibirszknek 16 természettudományos folyóiratot ugyancsak 40 ezer DM-ért, Szentpétervárnak 14 folyóiratot a könyvtár profiljának

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megfelelően az Antiken Welt-től a Zentralblatt für Minerologie-ig évi 30 ezer DM-ért.

2. A technikai infrastruktúra kiépítése és a könyvtárközi kölcsönzés megalapozása. Már a program legelején kiderült, hogy az orosz kollégák részben az eszközök, részben a tapasztalatok hiánya miatt nem tudják használni a müncheni könyvtár számítógépen keresztül hozzáférhető folyóiratállományát, ezért induláskor, 1997 októberében háromnapos szemináriumot szerveztek az orosz könyvtárak egy-egy számítógépes ill. a folyóiratokkal foglalkozó könyvtárosa részére. Ennek keretében a meghívottak megismerték és gyakorlatban elsajátították a számítógépes dokumentumkeresést, -rendelést és -közvetítést. Ezenkívül anyagi lehetőséget biztosítottak mindhárom könyvtár számára számítógépek, nyomtatók, másolók, telefaxok és szkennerek vásárlására.

A müncheni könyvtár felajánlotta állományának ingyenes igénybevételét könyvtárközi kérések formájában. Az első évben a három orosz könyvtár a technikai problémák miatt csak 489 művet kért, 1998-ban viszont már 2094-et, 1999-ben 2848-at. A müncheni könyvtár a kérések 99%-át teljesíteni tudta.

A kért dokumentumok eljuttatása a hagyományos postai úton sokáig tartott, olykor hat hétig, magas költségekkel járt és mindemellett bizonytalan is volt, ezzel szemben az elektronikus út gyorsabb, biztonságosabb és olcsóbb is. Az internet útján való hozzáférést azonban mindmáig akadályozzák az orosz kollégák gyatra vételi lehetőségei. 1999-ben 208 megrendelés teljesült az internet útján. A rossz gazdasági viszonyok azonban várhatóan rá fogják kényszeríteni a könyvtárakat az elektronikus út használatára.

3. Kölcsönös látogatások és szakmai információcsere. A már említett 1997. októberi szeminárium után az együttműködésért felelős kollégák állandó személyes szakmai kapcsolatban maradtak egymással. 1999 októberében ismét szemináriumot szerveztek a számítógéppel olvasható folyóiratok témakörében. A folyóiratbeszerzés anyagi nehézségeiből kiindulva a müncheni könyvtár gyakorlati példáján keresztül mutatták be a megoldás útjait: a költségvetési átcsoportosításokat, a gyarapítás koordinálását, a használói igényfelméréseket. Bemutatták az ELEKTRA-t, a folyóiratokhoz való számítógépes hozzájutás módját, valamint a regensburgi Egyetemi Könyvtár és a müncheni Műszaki Egyetem közös szolgáltatását, az Elektronikus Folyóirat-könyvtárat, melynek 5100 folyóirata közül 1100 az orosz használók részére is díjmentesen hozzáférhető.

Az együttműködés országos keretek között folyó, intenzív szakasza 1999-ben véget ért. A Bajor Állami Könyvtárnak azonban, mely 750 ezer kötetes kelet-európa részleggel rendelkezik, érdeke a további intenzív kapcsolat fenntartása. Ennek érdekében a könyvtárközi kölcsönzés terén továbbra is kedvezményeket kívánnak biztosítani. 2000-ig szponzori támogatás révén továbbra is fenntartják a jelenlegi ingyenes szolgáltatásokat. Szakmai kapcsolatokra és együttműködésre elsősorban Szentpétervárral van lehetőség egy újabb országos program keretében. Szentpétervár könyvtára ui. igen nagy régi német nyelvű irodalommal rendelkezik, melynek feltárása „A 17. századi nyomtatványok jegyzékbe foglalása a német nyelvterületről" elnevezésű programba illeszthető.

Bár a nyújtott előnyökért a ma is gazdasági krízisben levő orosz könyvtáraktól a közeljövőben csak csekély ellenszolgáltatás várható, az orosz viszonyok beható megismerése a német fél számára így is nyereséget jelent.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 272, 280, 298

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jogi szabályozás

00/252

RÖSNER, Helmut: Harmonisierung des europäischen Urheberrechts. Eine Zwischenbilanz = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 2. no. 279-288. p.

Az európai szerzői jog összehangolása

Együttműködés -nemzetközi; Sokszorosítás; Szerzői jog

A számítógépi szoftverről, a kölcsönzési jogról és az adatbázisok védelméről szóló európai közösségi jogszabályok (sorrendben: 1993, 1995 és 1996) előrelépést jelentettek az EU szerzői jogi szabályozásának harmonizálása területén. Hatalmas kihívást jelent a jogszabályalkotók számára a digitális információterjesztéssel kapcsolatos szerzői, kiadói, közvetítői és használói szempontok érvényesítése, ami a könyvtárak mint közvetítők és a könyvtárhasználók érdekeit is komolyan befolyásolja. Az erről szóló jogszabály első tervezete 1995-ből származik. Ez a tervezet élénk lobby-tevékenységre sarkallta az EBLIDA-t és az országos könyvtáros-egyesületeket. 1999 februárjában került a jogszabály első változata az Európai Parlament plenáris ülése elé, amely változtatás nélkül jóváhagyta azt. 1999 májusában készült el a módosított javaslat. Az újonnan választott Európai Parlament számára 1999 végére állították össze a jogszabály második változatát, amely nagy vitát váltott ki. A Minisztertanács szerzői jogi munkacsoportjának egyeztető javaslataival 2000 júniusára tervezik a jogszabály másodszori beterjesztését, elfogadása 2000 végén várható.

A javaslat szerkezete és kulcs-cikkelyei a következők:

1. a szabályozás tárgya a szerzői és kapcsolódó jog az európai uniós belső piacon, az információs társadalomban,
2. a sokszorosítási jog kizárólag a szerzőket, az előadó művészeket és a közreadókat illeti meg,
3. a nyilvánosságra hozatal joga a szerzőket és a közreadókat illeti meg,
4. a terjesztés joga kizárólag a szerzőket illeti meg,
5. (a könyvtárak számára létfontosságú) kivételek a 2., 3. és 4. ponthoz,
6. a technikai védőintézkedések megkerülésének elhárítása,
7. a jogkezelési tájékoztatás módszerei.

A Német Könyvtári Intézet illetékes bizottsága és a BDB, a könyvtáros-egyesületek szövetsége szerint a tervezett rendelkezésekben három alapvető probléma rejlik:

1. a tagállamok a megnevezett kivételeken kívül nem állapíthatnak meg további – „nemzeti" – kivételeket, nem érvényesíthetik a már érvényben lévőket,
2. az előállítók technikai védőintézkedései miatt egyébként már engedélyezett kivételek hatályon kívül helyezhetők,
3. a jogtulajdonosok méltányos kompenzálásra jogosultak ugyan, de ezek jellege és érvényesítése még nem tisztázott.

Sok vitatott kérdés van továbbá a sokszorosítás joga, a magáncélra való sokszorosítás, a nyilvános előadás és a térítések kérdéskörében. A licenszszerződéseknél a szerződő felek egyenlőtlen súlya (egyes könyvtárak vagy kis konzorciumok, szemben a digitális piac globális szereplőivel) vet fel problémákat. Az EBLIDA szerződésmintákkal igyekszik ezeken segíteni.

2001 folyamán történik majd meg az európai jogi előírások érvényesítése az egyes országok szerzői jogi törvényhozásában, akkorra várhatók az igazán éles összetűzések, erre a könyvtáros-szervezeteknek fel kell készülniük.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/253

PAJUELO MACÍAS, Antonio: La protección jurídica de los autores de las bases de datos en el derecho comunitario y en el español = Rev. Esp. Doc. Cient. 22. vol. 1999. 4. no. 456-471. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az adatbázisok szerzői jogi védelme az európai közösségi és a spanyol jogban

Adatbázis; Szerzői jog

Egy létrehozott adatbázisnak három lényegi elemét különböztethetjük meg, a tartalmát (azaz a műveket, adatokat stb.), annak kiválasztását, összeállítását, hozzáférhetővé tételét (illetve ezek módszereit, eszközeit), és az adatbázis létrehozását („gyártását", vagy „termelését"). Ennek megfelelően külön kell választani a tartalom alkotóinak (a statisztika készítőinek, a folyóiratcikk szerzőinek) jogait, az összeállító (válogató, rendelkezésre bocsátó, az adatbázis szerkezetét kialakító) jogait és az előállító jogait.

Az összeállító (tehát az adatbázis, és nem az abban található darabok szerzőjének) jogait csak akkor illeti védelem, ha a válogatás, az összeállítás és a rendelkezésre bocsátás eredeti, önálló intellektuális „alkotás". (Így pl. az amerikai jog megtagadja egy szaknévsor vagy egy bírósági döntésgyűjtemény összeállításának, a német a CD-ROM-on kiadott jogszabály-gyűjtemények vagy bibliográfiai adatbázisok összeállításának szerzői jogi védelmét, ezzel szemben a francia elismeri a kollektív szerződések elektronikus adatbázisának tematikus prezentációját a szerző kreatív teljesítményeként.) Sem az 1998-as spanyol törvény, sem az 1996-os EU-direktíva nem szabályozza (s így nem teszi védhetővé) a szerző erkölcsi jogait (azaz szerzőségének elismerését, az összeállítás integritását, vagy a terjesztése feletti rendelkezést), viszont szabályozzák az adatbázis szerzőjének anyagi jogait (azaz az adatbázis másolása, nyilvánosságra hozatala, terjesztése vagy hozzáférhetővé tétele, eladása stb. hasznából való részesedését), méghozzá az adatbázis bármilyen formájára vonatkozóan. A jog egyaránt védi a szerző és az előállító anyagi jogait, bizonyos kivételekkel: ilyenek pl. az adatbázis saját (magán)célra való másolása, az oktatási célra és a példakénti, illetve a közbiztonsági okból, vagy jogi, igazgatási eljárás következtében való felhasználás.

(Mohor Jenő)

00/254

BILIŃSKI, Lucjan: Udzial bibliotek w realizacji postanowien ustawy o jezyku polskim = Poradnik Bibl. 2000. 1. no. 3-5. p.

Könyvtárak részvétele a lengyel nyelvtörvény végrehajtásában

Jogszabály -más területről

Noha sok képviselő ellenezte, a lengyel parlament 1999. okt. 7-én mégis elfogadta a lengyel nyelvtörvényt, mely azóta – 2000 márciusában – hatályba is lépett.

Referált szerzőnk cikkében túlnyomórészt magát a törvényt ismerteti, nyilvánvalóan azért, hogy ezekből az ismeretekből minden könyvtár önmaga is felismerje a rá vonatkozó tennivalókat. Ennek kapcsán a következőket hozza olvasói tudomására:

A lengyel nyelv azért kívánja meg a törvény védelmét, mert „alapvető eleme a nemzeti azonosságtudatnak és a nemzeti kultúra közkincse", a lengyel nyelv elleni fellépés a hódítók és a megszállók gyakorlatában az „elnemzetlenítés eszköze volt", a globalizálás folyamatában szükségszerű, hogy a „nemzeti azonosságtudat védelemben részesüljön", továbbá: a közös, kulturálisan sokszínű Európa felépítése is „csak a lengyel nyelv védelme révén érhető el". Ez a nyelvvédelem az ország valamennyi intézményének és állampolgárának kötelezettsége.

A törvény értelmében a lengyel nyelv mindenekelőtt hivatalos nyelv, használata minden állami és önkormányzati szerv munkájában kötelező. A köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

élet nyelve ugyancsak a lengyel, részletesebben a polgári, kereskedelmi tranzakciók, az oktatási tevékenységek nyelve. Idegen nyelvű szöveget e szférákban csak kiegészítőleg szabad használni. A behozatal termékeit ugyancsak el kell látni lengyel nyelvű tartalmi és használati utasításokkal, az e téren vétkeseket 100 ezer zloty erejéig meg lehet büntetni.
Vannak ésszerű kivételek is (a tudományban, az idegen nyelvi szakokon és középiskolákban nincs semmiféle nyelvhasználati korlátozás, nem kell lengyel ortográfiára átírni az idegen nyelvű neveket, könyv- és folyóiratcímeket).
A nyelvvédelem céljai között a nyelv szabályos használatára való nevelés, a vulgarizálódás meggátolása és a regionalizmusok-nyelvjárások fennmaradási esélyeinek javítása szerepel. (Itt említi a törvény a kasubok, a góralok és a sziléziaiak nyelvét.)
A törvény, gondolva a nyelvvédelemmel kapcsolatban várhatóan fellépő problémák sokaságára, Lengyel Nyelvtanácsot létesít véleményező, tanácsadó, az ortográfiát és a központozást szabályozó feladatkörrel.
Könyvtár az ország minden településén található, így a nyelvvédelemmel is törődni köteles intézmények között kiemelkedő szerepe van. Feltételezhető, hogy a nagyobb könyvtárakban a könyvtárosok meghatározó része mintegy nyelvvédelmi szakemberré fogja fejleszteni magát. A könyvtáraktól és olvasóiktól az is elvárható, hogy a sajtó, a könyvkiadás termékei, a rádió és tv adásai „kritikus fogyasztásával" aktívan kapcsolódnak be a lengyel nyelv minőségéért indított küzdelembe.

(Futala Tibor)

00/255

ZEMÁNKOVÁ, Ladislava: Zákon č. 106/1999. Sb. , o svobodném přístupu k informacím = Čtenář. 52. roč. 2000. 1. no. 2-4. p.

Cseh Köztársaság: az információkhoz szabad hozzáférést biztosító 106/1999. Sb. sz. törvény

Jogszabály -könyvtárügyi

A Cseh Köztársaság parlamentje által hozott 106/1999. Sb. sz. törvény az állami hivatalokban és az önkormányzatoknál keletkező információkhoz való szabad hozzáférésről intézkedik. E törvény 2000. január elsején lépett hatályba.
Ez a hatályosság a szóban forgó információk feletébb tág körére rendeli el a szabad hozzáférés biztosítását. (Valójában csak a személyi, vagyoni és üzleti információk maradnak ki ebből a körből.)
A nyilvános hozzáférésre rendelt információkat a törvény a következőképpen határozza meg. Ide sorolandó valamennyi olyan információ, „amelyet ismételten elő lehet keresni és beszerezni, minthogy korábban nyomtatásban vagy az adott információ rögzítésére és megőrzésére alkalmas egyéb hordozón már megjelent, s mint ilyen szerepelt a hirdetőtáblán, illetve – a távhozzáférés lehetőségének biztosítása mellett – a nyilvános könyvtárakban van elhelyezve. "
A törvény másfelől a tájékozódás kötelezettségét is előírja a szóban forgó hivataloknak és önkormányzatoknak. Akár a tájékozódási, akár a tájékoztatási kötelezettség felől nézzük a dolgot, a nyilvános könyvtárak közéleti szerepe igencsak felértékelődik. Mondhatni: a törvény végrehajtása következtében a könyvtár a nyitott társadalom, a civil élet kibontakoztatásának egyik fő letéteményesévé válik.
A referált cikk írója tudja: az iménti kiteljesedés nem fog máról holnapra kialakulni, ui. ennek személyi, anyagi, felszerelésbeli feltételei vannak. Ezeket meg kell teremteni. Szerzőnk úgy véli, hogy „az volna az optimális, ha a könyvtárban az információk, illetve az őket hordozó dokumentumok papí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ron és elektronikus formában egyaránt rendelkezésre állnának. Ebben a helyzetben ui. másolásuk vagy az internetről való levételük egyaránt megvalósítható. (Egyébként a törvény által előírt tájékozódás formái és eszközei között is szerepel az internet.)

(Futala Tibor)

Könyvtárosi hivatás

00/256

LINE, Maurice B.: The loneliness of the long-distance information ranger = Man. Inf. 7. vol. 2000. 2. no. 58-59. p.

A távolsági információkereső magányossága

Hatékonyság; Kisszámítógép; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási vállalkozás

Az egyre korszerűbb számítógépek fantasztikusan sok időt és erőfeszítést takarítanak meg használóiknak. Mielőtt azonban kijelenthetnénk, itt van már a kánaán, rá kell mutatnunk: van velük még néhány bibi.

Például a költségek. A gyors fejlődés következtében egy gép kb. három év alatt elavul. Line úr két évvel ezelőtt vásárolt 16 MB-os gépét például kénytelen volt egy korszerűbbre cserélni, mivel a „régi" nem tudta kezelni azt a remek CD-t, melyet születésnapjára kapott. Megpróbálta ugyan felbővíteni a számítógépet 32 Mb-osra, de ettől a készülék teljesen megbolondult. Ráadásul még a 32 Mb sem volt elegendő az új CD kezeléséhez.

Ekkor következtek a további bonyodalmak. Az első gép vásárlásakor felmerülő gondokat elkerülendő, az újat már nem levélben rendelte meg, hanem egy nagy számítógép boltban szerezte be. A postán érkező géppel ugyanis számos baj történt. Vissza lehetett volna ugyan küldeni, ha meg lettek volna még a terjedelmes dobozok. Ezek híján telefonon próbált inkább segítséget kérni. Előbb majd egy órán keresztül hallgathatta Vivaldi egyik művét, miközben egy rendszeresen jelentkező hang biztosította őt, hogy hívását rögtön fogadják. Mikor ez is bekövetkezett végre, egy szakértő pergő szakkifejezés-áradatot zúdított rá, melynek végén csöppet sem érezte magát okosabbnak. (A tetemes telefonszámla viszont növelte a költségeket.)

Megvolt tehát az új szerkentyű, most már csak üzembe kellett helyezni. Sajnos sem a kézikönyv, sem a Help program nem nyújtott ehhez megfelelő segítséget, el kellett hát menni szakkönyvet venni. Újabb kiadás.

A számítógéphasználat költségei Line úr hozzávetőleges számításai szerint kb. évi 1850 fontot tesznek ki. Ebben benne foglalatik a gép vételára, kiegészítő berendezések (nyomtató, szkenner), a szoftverek, javítási költségek, az internet-előfizetési díj, az adatbázisokhoz való hozzáférés díja, és a nyomtató költségei. Mindebből persze lejön a számítógéphasználat révén megspórolt telefon- és postaköltség. A maradék azért még mindig elég szép összeg. Márpedig egy intézményi háttér nélkül dolgozó információhasználó nemigen úszhatja meg ezeket a kiadásokat.

A költségeken kívül persze más baj is sújthatja. Ha például lerobban a gépe, vagy valami új dologba vág (például digitalizált, vagy szkennelt szöveget akar szövegszerkesztővel kezelni) nem áll rendelkezésére egy gyakorlott szakember, aki pillanatok alatt eligazíthatná. Órákig is próbálkozhat, míg a megoldáshoz jut. Legrosszabb esetben pedig napokig kell várnia a meghibásodott alkatrész cseréjére. Line úr tartalékol egy hétéves laptopot, és egy kiöregedett nyomtatót, mely ilyen esetekben megmenti őt a kényszerű tétlenségtől.

Na és persze gond lehet az adatok és programok mentésével is. A fájlokat általában könnyű floppyról visszatölteni, de a programok többsége nem fér rá egy lemezre. És az e-mail fájlokat sem egyszerű átpakolni. Az írható CD-n való mentés persze jó megoldást jelenthet, viszont újabb költséget is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Line úr panaszkodik még egy kicsit az internethasználat kapcsán is. A keresőrendszerek vagy nem találnak releváns tételt, vagy mindjárt huszonnégy-ezret prezentálnak. Ilyenkor az ember feladja – sóhajt fel. Nem csoda, ha sokszor hallotta már profi szakemberek szájából is: „utálom a számítógépet!"

Senki sem veszi örömmel ezeket a nehézségeket, de szükségből mégis mindenki elfogadja őket. A fejlesztők egyre barátságosabb rendszerekkel lepik meg a felhasználókat, de ezek egyben egyre több hibalehetőséget is rejtenek. Az mindenesetre biztos, hogy a munkanélküliség szempontjából pozitívnak mondhatók a fejlemények, hiszen egyre nagyobb szükség van gyorsan, megbízhatóan és jól dolgozó számítógép-karbantartókra.

(Fazokas Eszter)

00/257

AROT, Dominique: Les valeurs professionnelles du bibliothècaire = Bull. Bibl. Fr. 45. tom. 2000. 1. no. 33-41. p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A könyvtáros szakmai értékei

Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

Léteznek-e olyan szakmai értékek, melyek dacolnak az évszázadokkal, és amelyekből a könyvtárosok meríthetnének? A könyvtárügy gyors történeti vizsgálata és az újabb felmérések alapján a cikk megpróbál válaszolni erre a kérdésre. A vizsgálat folyamán kiderült, hogy eltérés van az állományok és a könyvtárak társadalmi és intellektuális szerepének értékelése között attól függően, ahogy a történelem felfedi ezeket, illetve ahogyan a kortárs szakma saját maga látja őket a felmérések adatai szerint.

(Autoref.)

00/258

HOHHOF, Bonnie – CHITWOOD, Lera: At a crossroads: information professional to intelligence analyst = Inf. Outlook. 4. vol. 2000. 2. no. 22-25. p.

A tájékoztató szakemberek profilváltása a vállalati/üzleti környezetben

Könyvtárosi hivatás; Tájékoztatás -közgazdasági; Üzemi tájékoztatási központ

Sok információs szakember keresztúthoz érkezett szakmai pályafutásában. Kiderült, hogy ma már nemcsak az információ gyűjtésére és hozzáférésére van szükség, hanem hozzáadott értékként az elemző funkciót is vállalni kell. A vállalatok életében a versenyképesség biztosítása érdekében az információs szakemberekre hírszerzői, felderítői feladatok hárulnak.

E szakmai váltás folyamatát vizsgálta a Society of Competitive Intelligence Professionals felmérése. A rendelkezésre álló irodalmi források kiértékelése mellett módszerként interjúkat készítettek hírszerzési elemzőkkel, s azokkal, akik alkalmazták őket. Az elemző fázisban azonosították a problémákat, összegyűjtötték első és másodlagos forrásokból a szükséges információt, majd szintetizálták, az elemzés során hipotéziseket és szcenáriókat dolgoztak ki, s végül levonták a következtetéseket. Tekintettel voltak olyan tényezőkre, mint a versenytársak, piac, pénzügyi helyzet, szervezeti körülmények, technológia, törvényi, politikai és gazdasági feltételek, várható fejlemények.

A vizsgálati anyag alapján felvázolták a sikeres ipari felderítő, hírelemző legfontosabb tulajdonságait. Ezek a következők: intellektuális kíváncsiság, vadászösztön; a véleményformálás kockázatának vállalása egy zűrzavaros, bizonytalan és kétséges környezetben; intuitív gondolkodásmód, amely képes helyettesíteni a hiányzó információelemeket, diplomatikus, magabiztos és toleráns kritikai szellem – a magasabban pozícionált vezetőkkel szemben is; koncentrálás a probléma megoldására, szoros ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

táridők szorításában; alapos szakmai felkészültség; a vállalti kérdéskör átlátása; jó szóbeli és írásbeli kommunikációs készség; adottság emberi kapcsolatok kiépítésére.

Az interjúkból az is kiderült, melyek az információs szakember és a hírelemző közös vonásai. Ezek: kíváncsiság, szívósság, kitartás, fegyelmezettség, kommunikációs készségek (írás, interjúkészítés, odafigyelés).

Melyek azok a vonások, amelyek hátrányosan befolyásolják a hírelemző munkáját? Individualizmus, a kockázattól való visszariadás, habozás hiányzó információk esetén a következtetések levonásában, az információgyűjtés és -szervezés eltúlzása, járatlanság a pénzügyi elemzésben és az üzleti világban, bátortalanság a vállalati vezetőkkel való kapcsolatokban, félénkség a személyes megállapítások, nézőpontok és feltárások megfogalmazásában.

Hogyan válhat egy információs szakember hírszerzési elemzővé? Fontos szerepe van ebben egy olyan mentornak, aki bevezetést ad a hírszerzésbe és a vállalat kultúrájába. Részt kell venni egy hírszerzői team munkájában. Emberi kapcsolatokat kell kiépíteni a menedzsment ügyeivel való megismerkedésre. Követelmény továbbá a vállalatra vonatkozó tudnivalók megszerzése, minél több gyakorlat szerzése, a jelentések kiegészítése minél szélesebb analitikus perspektívával, a megbízók véleményének kikérése, kockázatvállalás, állásfoglalás, stratégiai és taktikai hírelemzés végzése, a kommunikációs és vitakészség erősítése, az elemzett értesülésekre érzékeny környezetben végzett munka.

(Papp István)

00/259

HAINES, Annette: Librarians' personal web pages: an analysis = Coll. Res. Libr. 60. vol. 1999. 6. no. 543-550. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Milyenek a felsőoktatási könyvtárosok személyes honlapjai?

Felmérés; Honlap; Könyvtáros -felsőfokú

Egy vizsgálat keretében arra keresték a választ, hogy felsőoktatási könyvtárosok miért terveznek és töltenek fel tartalommal saját honlapokat, és ehhez milyen segítséget kapnak attól az intézménytől, ahol dolgoznak. A felmérést elektronikus posta útján végezték el 1997 októbere és decembere között; a megkérdezetteket könyvtárosok honlapjainak címét tartalmazó internetes címtárakból választották ki (az *edu*, a *ca* vagy *uk* kiterjesztésű címeket vették figyelembe). A tényleges felmérés előtt szűkebb körű, félig strukturált mintafelmérést végeztek. A válaszolók aránya 64,1%-os volt.

A válaszolók 82,4%-a saját elhatározásából hozta létre honlapját. Mindannyian maguk határozták meg a tartalmát, 92%-uk maga végezte a HTML-kódolást. Legtöbbjük az oktatókat, a hallgatókat és kollégáit nevezte meg célközönségként. A minőségi elemzés azt mutatta, hogy a közzétett információk magára a könyvtárosra, könyvtárára és tágabb intézményére vonatkoztak. Arról a honlapkészítők 35,3%-ának nem volt információja, hogy hányan használták a honlapot. Ők maguk naponta (39,2%) vagy hetente többször (21,6%) felkeresték saját honlapjukat, 70%-uk munkájával kapcsolatban használta. A válaszolók 10%-a találta megfelelőnek azt a képzést és támogatást, amit munkahelye nyújtott számára a honlappal összefüggésben (írás dokumentációval, számítógépes oktatás során, szemináriumon – ez volt a leggyakoribb – vagy egyéni formában). 36% semmilyen támogatásban nem részesült. 43%-nak bocsátottak rendelkezésére egy jegyzéket a személyes honlap követelményeiről. A honlapok 57%-ának volt világosan meghatározott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

célja (legtöbbször a szakmai pályafutással kapcsolatos önéletrajz vagy névjegykártya, illetve az illető szakterület más forrásaihoz kapcsolódó csatolások közreadása) vagy derült ki mindez a tartalomból. Metaadatokat a honlapok 39%-a tüntetett fel. 59, illetve 58%-uk kapcsolódott az anyaintézmény, illetve a könyvtár honlapjához. A honlapok legtöbbjét fél éven belül frissítették, és stílusa összhangban volt az intézményen belüli más honlapokkal.
A személyes honlapok tehát általánosságban véve a könyvtár honlapjának kiterjesztéseiként működnek. Ahol javítani lehetne: jobban koncentrálni a célközönségre, informatívabb címeket adni, a könyvtárhoz és az intézményhez jobban kapcsolódni, a metaadatokat feltüntetni. A túlzott korlátozások és intézményi kontroll azonban a kreativitást és a motivációt gátolná.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 260

Oktatás és továbbképzés

00/260

DU TOIT, Adeline: Teaching infopreneurship: students' perspectives = Aslib Proc. 52. vol. 2000. 2. no. 83-90. p. Bibliogr. 10 tétel.

Tájékoztatási vállalkozási ismeretek oktatása egy dél-afrikai egyetemen – hogy látják a diákok

Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tájékoztatási vállalkozás; Tanterv, óraterv

Az információs vállalkozás egyetemi szintű oktatása áthidalhatja azt az űrt, amely egy teljes munkaidejű alkalmazott állásának biztonsága és egy saját információs vállalkozás bizonytalansága között létezik. Jelenleg a dél-afrikai Rand Afrikaans University informatikai és számítástechnikai hallgatóknak kínál ilyen kurzusokat. A tantárgyak és a tanítási módszerek természete hasonló, de ugyanez nem mondható el a kétféle csoport természetéről. Ezért a tanfolyammal kapcsolatban kérdőíves felmérést végeztek mindkét csoport bevonásával, és összehasonlították a válaszokat. A jelen tanulmány először megvizsgálja az információs vállalkozás egyetemi oktatásának jelenlegi helyzetét, majd összehasonlítja a vizsgált két csoport véleményét a kurzus céljaival, tartalmával és oktatási módszereivel kapcsolatban. Összegzésként bizonyos változtatásokat és fejlesztéseket is fontolóra vesz.

(Autoref.)

00/261

JOHNSON, Ian M.: Librarians and the informed user. Reorienting library and information science education for the "information society" = Libr. Car. Dev. 7. vol. 1999. 4. no. 29-42. p.

Könyvtárosok és a felhasználó. A képzés átalakítása az „információs társadalom" követelményeinek megfelelően

Információs társadalom; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A cikk rámutat az „információs társadalom" kihívásaira: megfelelő képzettség az új információs és kommunikációs technológiák, valamint a megnövekvő információtartalom hatékonyabb kihasználására; több ismeret az információknak az élet különféle területeire gyakorolt hatásáról; társadalmi és politikai kihívások a megkülönböztetés nélküli információellátás biztosítására. Az információs szakembereknek nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a használók igényeire; nagyobb jártasság szükséges az információhasználat megkönnyítésére; láthatóbb és hatékonyabb jelenlétre kell törekedni a „politika" területén. A cikk bemutat néhány, a brit könyvtáros iskolákban alkalmazott megoldást a hallgatók segítésére a szükséges ismeretek, jártasságok és lelkesedés megszerzésében, továbbá megemlíti a legfontosabb, fejlesztésre szoruló területeket,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amilyenek például az információs munka távlatainak kiszélesítése és a folyamatos továbbképzés ösztönzése.

(Autoref.)

00/262

PORS, Niels Ole: Statistics and teaching in departments of library and information studies = Bottom Line. 13. vol. 2000. 1. no. 16-20. p.

A statisztika tanítása a könyvtári és tájékoztatási tanszékeken

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Oktatási anyag; Statisztika

A könyvtárak munkatársainak nagyon praktikus okokból meg kell ismerniük a statisztikai számadatok értelmezését és a számítási módszereket. Ezek az ismeretek elengedhetetlenek a teljesítménymutatók elemzéséhez és más összehasonlításokhoz. Figyelembe kell venni ugyanakkor, hogy a statisztikai adatok értelmezése során igen sok „ha, akkor" típusú kérdés merül fel. A statisztikát mint modellt összefüggéseibe helyezve kell vizsgálni, ami a mennyiségi mellett minőségi szempontok figyelembe vételére sarkall. A modellt alaposan körül kell határolni, azaz világosan meg kell fogalmazni, hogy miről nyerhető belőle információ, és miről nem.

Egy példa: Dániában 2700 egyetemi hallgató körében felmérést készítettek a könyvtári szolgáltatások minőségéről hét Koppenhága környéki nagykönyvtárban. Kiterjedt statisztikai elemzéssel igyekeztek az elégedettséget befolyásoló tényezőket számba venni. Ez azt mutatta, hogy az igénybe vett különböző könyvtári funkciók és szolgáltatások számával összefüggött az elégedettség. A hallgatók sokféle célra használták a könyvtárakat, és ez megmagyarázza, hogy viszonylag nagy mértékű volt elégedettségük. Lépcsőzetes regresszióanalízissel megvizsgálták a következő egymástól független változókat: a könyvtárlátogatások gyakoriságát, a dokumentumokra irányuló kérések sikerességét, az online katalógus használatának vélt sikerességét, a szolgáltatás minőségét az egyes szolgáltatási pontokon. A következő változókat találták a legfontosabbnak: a dokumentumok azonnali hozzáférhetőségét, a sikeres keresést az online katalógusban, a szolgáltatások sikerességének érzését. A könyvtárlátogatások gyakorisága, úgy tűnt, nem sokat nyom a latban. Az is kiderült, hogy nagyon szoros kapcsolat van az elégedettség és az egyes szolgáltatások vélt minősége között. Az eredmények azt igazolják, hogy a statisztika segítségével kideríthetők egyes, eddig rejtve maradt összefüggések.

(Hegyközi Ilona)

00/263

VISHIK, Claire: Intermediation and quality uncertainty in the Internet environment = J. Educ. Libr. Inf. Sci. 40. vol. 1999 4. no. 263-281. p. Bibliogr. 40 tétel.

Közvetítők szerepe az internetes információkeresésben: képzési vonatkozások

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Keresőkép; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Számítógép-hálózat

Az információkhoz való közvetlen hozzáférés lehetősége megváltoztatta az információkeresés jellegét. Az információs szolgáltatások használói ma már közvetlen kapcsolatban állnak a szolgáltatóval, ezért elvileg nincs szükség közvetítőre. Ám a találatok minőségének bizonytalansága és a hatékonyság hiánya hajtóerőt jelent a közvetítői szakma ismételt fellendülésére. Internet-környezetben továbbra is szükség van közvetítőkre a használókkal való megbízható kapcsolatok kiépítésére, minőség- és költségellenőrzésre, a használók információkezelésének javítására, és – a tapasztalatok alapján – használóbarát rendszerek kifejlesztésére. Az internet a fogyasztók által kialakított információpiacnak tekinthető, jóllehet sok esetben nem fizetnek közvetlenül az információkért. A cikk új típusú köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vetítők szükségességét hangoztatja, akiknek a rendszerfejlesztésre és az információpiac szabályainak megértésére kellene összpontosítaniuk. Ennek a szükségletnek tükröződnie kell a képzési programokban is.

(Autoref. alapján)

Szabványok, normatívák

00/264

LA ROSA, Antonio de – SENSO, Jose A.: XML como medio de normalización y desarollo documental = Rev. Esp. Doc. Cient. 22. vol. 1999. 4. no. 488-504. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az XML mint a dokumentációs szabványosítás eszköze

Szabvány; Számítógép-hálózat; Tipográfiai szerkesztés

A web munkakörnyezete által megkívánt strukturált és szervezett információ-menedzsmentet már számos eszköz segíti. Ezek egyik legújabbika az XML (eXtensible Markup Language), amelynek pillanatnyilag egyik legnagyobb problémája éppen új volta. Még kevés alkalmazása van, s egyelőre e tény csökkenti azon intézmények számát, amelyek áttérnének az új eszköz használatára. Az a vélemény sem ritka, hogy az XML megjelenése csak fokozza azt a zűrzavart, ami amúgy is jelen van az adatbázis-alkalmazások, az integrált rendszerek és a navigátor-eszközök világában. Ugyanakkor már most világos, hogy az XML (és „derivátumai", a SOX, VML, WIDL, XSL stb.) olyan rugalmas és sokoldalú rendszer, amellyel költséget és időt lehet megtakarítani, amely megkönnyíti a más információs rendszerekkel való integrációt, s amely lehetővé teszi az adatok objektumként való kezelését.

(Mohor Jenő)

Egyesületek, konferenciák

00/265

KUŠTANINA, Lûdmila: Il'inična: Bibliotečnaâ assambleâ Evrazii: celi, programmy, perspektivy = Inf. Bull. RBA. 1999. 13. no. 38-44. p.

Eurázsiai Könyvtáros Egyesület: céljai, programjai, perspektívái

Egyesület -könyvtári -regionális

Az Eurázsiai Könyvtári Társulás (Bibliotečnaâ assambleâ Evrazii – a továbbiakban: BAE) 1992. november 27-én jött létre hét FÁK-állam könyvtári szervezeteinek kezdeményezéseként. Az IFLA – nemzetközi szervezetként – 1993-ban fogadta tagjává. Az Oroszországi Föderáció Igazságügyi Minisztériuma 1996-ban regisztrálta a szervezetet.

Jelenleg 54 kollektív és egyéni tagja van. Közéjük tartoznak a FÁK-államok nemzeti és egyéb könyvtárai, könyvtáros egyesületei és neves szakemberei.

A BAE hitvallása: demokratikus alapokon álló nemzetközi szövetség. Munkaelvei: partnerség, egyenlőség, nyitottság, együttműködés. Stratégiája: az ember művelődési, ismeretszerzési, alkotó és önmegvalósító jogának védelme. Részletesebben szólva: „Programjai a könyvtári közösségek azon szükségleteire válaszolnak, amelyek a történetileg kölcsönösen kapcsolódó könyvtári és információs struktúrák megvédésével és fejlesztésével függenek össze. Ezek a programok a nemzetközi jog, a globális információs kapcsolatok normáival összhangban realizálódnak." A BAE munkássága négy alapvető program megvalósítására összpontosul:

1. Jogszabályozás, amely általános, dokumentum-ellátással kapcsolatos, állományvédelmi és hozzáférési minta-törvények kimunkálásán fáradozik. Pl. már elkészült a gépileg olvasható bibliográfiai leírásokat szabályozó törvény, befejezés előtt áll a nemzetközi könyvtárközi köl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csönzési törvény. Az átfogó könyvtári törvényt pedig a BAE fórumai már jóvá is hagyták.

2. A „Nemzet emlékezete" program minden tagköztársaságban folyik, s mint ilyen, az adott nemzet/nemzetek legfontosabb írásbeli és nyomtatott emlékeit veszi számba, konzerválja, illetve viszi át más (hagyományos és elektronikus) hordozókra. A program egyébként az UNESCO „világemlékezeti" programjához kapcsolódik.
3. Az „Interinformkultúra" tulajdonképpen bizottság, amely egyfelől a FÁK-államok kulturális és művészeti információállományának gyarapodását koordinálja, másfelől pedig azon fáradozik, hogy ezt az állományt a közös elveknek, technikáknak és technológiáknak köszönhetően a tagállamok közösen használhassák. Ezzel kapcsolatban a legintenzívebb modellkísérletek és -próbálkozások az orosz és a fehérorosz nemzeti könyvtár között folynak.
4. A BAE kulturális programjai alatt igen változatos cselekmények és akciók értendők, pl. kiállítás-szervezés, konferenciák, szemináriumok és tanácskozások rendezése, az elemi károkat szenvedett könyvtárak megsegítése.

A BAE tájékoztatót ad ki (Informacionnyj bûlletin BAE), amelyből eddig 8 szám jelent meg. Ezenkívül a FÁK-államok és a balti országok kulturális életének panorámája (Panorama kul'turnoj žizni stran SNG i Baltii) címen is tájékoztatást kapnak a társulás tagjai.

Jelenleg a társulati élet kereteinek megszilárdítása és bővítése folyik. Minden szerve és szervezete (munkabizottságok, ad hoc bizottságok) választással jön létre. A bizottságok (más és más helyszíneken) évente legalább két alkalommal üléseznek. A főkoordinátor jelenleg orosz, a BAE titkársága is Moszkvában székel, és – részint a távolságok, részint a szorgos munka következtében – intenzív levelezési-távközlési kapcsolatokat tart fenn a BAE tagjaival. Az eddigi eredmények alapján bízvást remélhető: a társulás szép jövőnek néz elébe.

(Futala Tibor)

Lásd még 242

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Általános kérdések

00/266

STOLÂROV, Ûrij: Čto takoe biblioteka? (O ee suŝnosti i ishodnyh funkciâh.) = Bibliotekovedenie. 1999. 7-12. no. 20-33. p. Bibliogr. 38 tétel.

Mi az, hogy könyvtár? (Lényegéről és kiindulási funkcióiról)

Könyvtár

A referált szerző bevezetésként leszögezi, hogy „a könyvtár definíciója és ontológiai, illetve fenomeno-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lógiai funkciójának megnevezése a könyvtártudomány kulcstézise. Amennyiben helytállók a könyvtár lényegével és kiindulási funkcióival kapcsolatos állásfoglalásaink, akkor egyszersmind meghatározzuk a könyvtári tevékenység teljes tartalmát is, úm. célját, feladatait, alapelveit, hatékonysági és minőségi kritériumait, technológiáját stb."

A „mi az, hogy: könyvtár" témaköréből a dolgozat mindenekelőtt négy kérdést tesz fel. Nevezetesen: (rak)tár, megőrző hely-e, avagy olvasókör (csitaliscse)-e, avagy (valamilyen tárgyú) gyűjtemény-e, végül: intézmény-e a könyvtár. Felsorolja, hogy (főként) kik és mikor adtak pozitív választ az egyes kérdésfelvetésekre, majd kijelenti: a könyvtár strukturált „négyes egység", amely a társadalom egészének, egyes csoportjainak és egyedeinek információs igényeit elégíti ki, továbbá: materiálisan-technikailag rendszerezett dokumentum-sokaság, melyet a könyvtári személyzet alakít, őriz és ad használatba.

A könyvtár lényegi funkcióját illetően a történelem folyamán ugyancsak sokan és sokféleképpen foglaltak állást. Ezek szerint a könyvtár hol az emlékezést szolgálta, hol kulturális-ismeretterjesztő intézmény volt, majd még egy sor további lényeg-meghatározó jelzőt is kapott (segédtudományi, ideológiai, tudományos-információs, információs). Az 1995. évi orosz könyvtári törvényben „információs, kulturális és képző intézmény"-ként szerepel.

Mindez „igaz is meg nem is" mindaddig, amíg a könyvtártudomány nem ad pontos választ a könyvtár lényegi funkciójára, amely egyértelműen választja el a könyvtárat a rokonintézmények (levéltár, múzeum, művelődési házak stb.) funkcióitól. A szerző az elválasztás több mozzanatán túllépve arra a következtetésre jut, hogy „a könyvtár dokumentumon alapuló kommunikációs rendszer. Ennek megfelelően lényegi funkciója is a dokumentumon alapuló kommunikáció". Esetében az információs funkciót az állományban található dokumentum látja el, s nem ő maga. Megmaradva a „kaptafánál": a könyvtár feladata, hogy a szükségessé váló dokumentumot megtalálja, (időleges vagy tartós jelleggel) beszerezze, feldolgozza, a használó kérésére előkeresse és biztosítson optimális körülményeket annak használatához. Innen nézve a könyvtáros szerepét, a könyvtárban az információs funkció mint a lényegi, azaz a dokumentumon alapuló kommunikációs funkció alárendelt funkciójaként jelenik meg.

(Futala Tibor)

Nemzeti könyvtárak

00/267

ČERNÂKOVA, Ûlia: Nacional'naâ biblioteka segodnâ: za i protiv = Bibliotekovedenie. 1999. 7-12. no. 34-39. p.

Nemzeti könyvtár – ma: érvek mellette és ellene

Nemzeti könyvtár

Hosszú ideig a nemzeti könyvtárak helyzete igen stabil volt, magas társadalmi-kulturális státusuk volt és megfelelő állami finanszírozásban részesültek. A nemzet emlékezetének szerepében országaik első könyvtárai voltak. Fő feladatuk a hazai kiadványtermés hiánytalan beszerzése volt.

A modern információs társadalomban lezajló változásokkal és az információátvitel és -tárolás új eszközeinek megjelenésével kapcsolatban azonban megingott a nemzeti könyvtárak státusa és funkciórendszere. A számítógépes hálózatokon korlátlan lett az információhoz való hozzájutás. Ez kikövetelte a nemzeti könyvtár funkcióinak újragondolását.

A nemzeti könyvtárakkal foglalkozó szakértők szerint a nemzeti könyvtárakra ható tényezőket két csoportba lehet osztani: 1) gazdaságiak, vagyis az infláció és a könyvtárak állami támogatásának csökkenése, 2) a könyvtári szolgálatot gyökeresen megváltoztató új technológiák bevezetése.

A nemzeti könyvtár státusának és jellegének értékelésében két megközelítés létezik: az egyik a nemzeti könyvtár érdemeiből, a nemzet és az ország számá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra betöltött szerepéből indul ki. Eszerint a nemzeti könyvtár a „nemzeti kultúra kincsestára", amely a jövőben is betölti eddigi funkcióját, a nyomtatott nemzeti örökség megőrzését. E nézet fő képviselői K. D. Lemann és F. Szovazso. A másik megközelítés a nemzeti könyvtár modernizálását ajánlja, hogy képes legyen az elektronikus információszolgáltatásra is. Ezt a nézetet leginkább M. Line és R. Vjuszt vallja. Voltaképpen mindkét megközelítés jogos, hiszen a nemzeti könyvtár funkcióinak két oldalát nézik.

A nemzeti könyvtár funkcionális meghatározása már több mint negyven éve kutatások tárgya. Az első kísérlet a nemzeti könyvtári funkciók meghatározására 1955-re, az IFLA 21. kongresszusára nyúlik vissza, ahol 21 nemzeti könyvtár igazgatója dolgozott ki határozatot a nemzeti könyvtár feladatairól. Később az UNESCO 1970-es konferenciáján foglalkoztak a nemzeti könyvtári funkciókkal: kiadja a kurrens és a retrospektív nemzeti bibliográfiát; nagy gyűjteménye van a külföldi irodalomból, beleértve a patriotikát is; nemzeti bibliográfiai-információs központként működik.

M. Line 1980-ban dolgozott ki egy osztályozást, amely a nemzeti könyvtári funkciókat három csoportra osztotta: az alapvető feladatok közé sorolta a következőket: központi gyűjtemény kialakítása a nemzeti információforrásokból, gyűjtemény kialakítása a külföldi irodalomból kölcsönzés és másolatszolgáltatás céljából, a könyvtárközi kölcsönzés tervezése és koordinálása; a kurrens és a retrospektív nemzeti bibliográfia kiadása, nemzeti bibliográfiai központként való működés.

N. I. Tulina az alapfeladatok közé sorolta a következőket: a hazai dokumentumgyűjtemény alakítása; a külföldi dokumentumgyűjtemény alakítása; a bibliográfiai információ forrásainak létrehozása; dokumentum- és bibliográfiai információellátás; a könyvtári funkciók országos irányítása; új módszertani elvek kidolgozása és bevezetése az ország könyvtáraiban; nemzetközi könyvtári együttműködés.

W. Veiying szerint a nemzeti könyvtár tíz alapfeladatot lát el: megőrzi a nemzet kulturális örökségét; tudományos könyvtár és információs központ; a hazai kiadványok legfőbb megőrzője, beleértve a nemzeti kisebbségek nyelvén kiadott kiadványokat is; létrehozza és terjeszti a hazai kiadványokról készített bibliográfiai tételeket, a nemzeti bibliográfiai program koordinátora; gyűjti, szervezi és megőrzi a hivatalos kiadványokat; irányítja a kiadvány- és információcserét; tanulmányozza az információs szükségleteket és információs szolgáltatásokat nyújt az állami és kormányzati szerveknek; fejleszti és koordinálja a könyvtári szolgáltatásokat; központi szerepet játszik a modernizációban, a szabványosításban, az elektronikus hálózatok kiépítésében és fejlesztésében; eljuttatja a könyvet a használókhoz és biztosítja az információhoz való hozzáférést.

Az egyik legutolsó meghatározás az IFLA nemzeti könyvtári szekciójától, 1997-ből származik, ez a következő tipikus funkciókat tulajdonítja a nemzeti könyvtárnak: a nemzeti kiadványok (nyomtatott és elektronikus formában) gyűjtése a kötelespéldány-szolgáltatás útján, katalogizálásuk és megőrzésük; központi szolgáltatások közvetlenül és más könyvtárakon és információs központokon keresztül; a nemzeti kulturális örökség megőrzése és közreműködés a terjesztésében.

M. Line szerint a nemzeti könyvtári funkciók között egy sincs, amelyet más intézmény ne tudna ellátni, mint ahogy a gyakorlatban ez elő is fordul. Még a legnagyobb és leghatékonyabban működő nemzeti könyvtárak is megosztják funkcióikat más könyvtárakkal (pl. erről tanúskodik a nemzeti állomány megosztott gyűjtése a skandináv országokban, Ausztráliában, Nagy-Britanniában). Még a legalapvetőbb funkciókat sem látja el minden nemzeti könyvtár, pl. a holland nemzeti könyvtár nem részesül kötelespéldányban, a Library of Congress nem ad ki nemzeti bibliográfiát.

A nemzeti könyvtár mint könyvtártípus nem rendelkezik – területi vagy szakterületi alapon, vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

társadalmi helyzet alapján – meghatározott olvasóközönséggel, szolgáltatásai minden állampolgár számára szólnak. Nincs elfogadott modellje.

Néhány szakértő szerint az elektronikus információ korában a nemzeti könyvtárnak még a létezési jogát is nehéz igazolni. A kevésbé fejlett országokban ésszerűbb a nemzeti könyvtári funkciókat szétosztani a könyvtárak között, mint nemzeti könyvtárat alapítani. Mások éppen az ellenkezőjét vallják: igaz ugyan, hogy a fejlődő országok jelentősen különböznek egymástól, mégis mindegyiküknek szüksége van a nemzeti könyvtárra, mint a társadalom fejlődése szempontjából az egyik legfontosabb intézményre. Ezek a nézetek arról tanúskodnak, hogy a „nemzeti könyvtár" fogalomnak mélyebb tartalma van, mint az ellátott funkciók összessége. Ilyen értelemben a nemzeti könyvtár az adott nép, társadalom része, a nemzeti könyvtár az adott politikai rendszer tartozéka.

A „nemzeti könyvtár" fogalomnak két szempontja van, egy funkcionális és egy szimbolikus. A funkcionális szempont pragmatikusabb, a nemzeti könyvtár reális társadalmi hatását tükrözi, míg a szimbolikus szempont azt jelenti, hogy bármely nemzeti könyvtár nemzetének és államának szimbóluma, és az állami intézmények között a helye. A nemzeti könyvtár a nemzet és az állam fejlettségi fokának tükre, éppen ezért törekszik az államok többsége létrehozni és fenntartani nemzeti könyvtárát.

(Rácz Ágnes)

00/268

GUY, Robin Frederick: Developing the hybrid library: progress to date in the National Library of Scotland = El. Libr. 18. vol. 2000. 1. no. 40-50. p. Bibliogr.

A hibrid könyvtár kifejlesztése: a skót nemzeti könyvtár fejlődése napjainkig

Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtáraknak, változatos tevékenységi körük mellett, van egy közös mag-feladatkörük: az ország publikációinak beszerzése, megőrzése és hozzáférhetővé tétele. A beszerzés legfőbb forrása a kötelespéldány – a nyomtatott dokumentumok tekintetében. Az elektronikus dokumentumok kötelespéldányainak ügyében a nemzeti könyvtárak igazgatóinak konferenciája munkacsoportot bízott meg, s van ország, ahol a CD-ROM már érkezik, de a hálózati publikációk még nem. Számos nemzeti könyvtár élen jár a digitalizációs programokban, és a NEDLIB projektben nyolc európai nemzeti könyvtár és három nagy kiadó működik együtt az elektronikus publikációk könyvtári kezelése kereteinek kidolgozásában.

Skócia 300 éves múltú nemzeti könyvtárát 1925-ben alapították, jelenleg kb. 8 millió nyomtatott és nem hagyományos dokumentumával az ország legnagyobb könyvtára. Információtechnológiai fejleményei 1978-ban kezdődtek, amikor a British Library által vezetett LOCAS (*Local Cataloguing Service*) tagja lett, majd a rövid életű SCOLCAP (*Scottish Libraries Co-operative Automation Project*) részese volt. Az 1988-1999 közti időt a VTLS rendszer használata uralta. Ezen időszak alatt történt meg a házon belüli és épületek közötti kábelezés, a hálózat kiépítése és a külső kapcsolatok (az Edinburgh-i Egyetemhez, s azon keresztül a JANET-hez) biztosítása, valamint a hardver-beszerzés (250 PC, két nagy felbontású digitális kamera). Erre az infrastruktúrára épül a retrokonverzióval együtt immár 2,5 millió rekordot tartalmazó adatbázis.

A VTLS-korszak fejleményei voltak a Boole-keresés lehetőségének megteremtése (1989) és a 90-es években a WWW-kapcsolat kialakítása. Közben elkészült az új rendszer követelmény-specifikációja, és 1998-ban meghirdették (az Edinbugh-i Egyetemmel közös) tendert, amelyet 1999-ben egy nagyteljesítményű szerveren működő, két önálló adatbá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zist kezelő kínálatával az *Endeavor Information Systems Inc.* nyert meg.

A nemzeti könyvtár feladatait ma csak erős és hatékony technikai infrastrukturális háttérrel tudja betölteni. A skót nemzeti könyvtár nagyfokú önállósága számos előnnyel jár, ám számítástechnikai téren nem támaszkodhat egy „anyaintézmény" bázisára (mint pl. az egyetemi könyvtárak), így a belső infrastruktúrát magának kellett megteremtenie, a külső kapcsolatokban pedig együttműködésre törekszik (pl. az elektronikus kötelespéldényokat fogadó könyvtárak közötti biztonságos adathálózat megteremtésében). Az elektronikus állomány részben a meglévő értékes állomány digitalizálásával, másrészt az önkéntes elektronikus kötelespéldány-programmal, ill. a SCRAN (*Scottish Cultural Resources Access Network*) hálózattal való együttműködés révén gyarapodik. A hozzáférést a könyvtár honlapja mindenki számára biztosítja, a nemcsak elektronikus anyagok tekintetében pedig fontos a CAIRNS (*Co-operative Academic Information Retrieval Network for Scotland*) és a SCONE (*Scottish Collection Network Extension*) projektekben való részvétel. A elektronikus anyagok megőrzésének kihívásaival a NEDLIB és a CEDARS projektek keretében néznek szembe.

A nemzeti könyvtárak országaik nyomtatott dokumentumainak nagy archívumait tudták (a kormányok és a kiadók segítségével) megteremteni, anélkül, hogy e munkába más könyvtárakat be kellett volna vonniuk. Az új, elektronikus korban egyetlen, bármilyen kiemelkedően pénzelt nemzeti könyvtár sem tud ilyen politikát folytatni, a problémák csak kooperatív és kollaboratív keretek között oldhatók meg.

Az ún. hibrid könyvtár kialakítása (a helyi és a távoli forrásokhoz való zökkenőmentes hozzáférés biztosítására) érdekében elengedhetetlen a megfelelő technikai infrastruktúra (hálózat, szerver, tárolás, a hozzáférést és a kezelést biztosító szoftver) és állomány (aminek mennyisége a nemzeti könyvtárak esetében nemcsak saját döntésükön múlik; ma a kötelespéldány-jogszabályoknak az elektronikus dokumentumokra történő kiterjesztését, és a dokumentumok biztonságos hálózatban való megőrzését kellene elérni).

(Mohor Jenő)

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

00/269

LOGUE, Susan – PREECE, Barbara: Library services to support remote students = Res. Shar. Inf. Net. 14. vol. 1999. 1. no. 41-50. p. Bibliogr.

Az egyetemi könyvtár szolgáltatásai távoli hallgatóknak

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Honlap; Szolgáltatások; Távoktatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc. , 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Southern Illinois University, Carbondale (SIUC) tevékenységében hosszú múltja van a távoli hallgatóknak nyújtott segítségnek, akár levelező módon vesznek részt az oktatásban, akár a helyszínre utaznak az előadások meghallgatására. A könyvtár szervezetén belül, de független egységként működött már régebben az Instructional Support Services (ISS – Oktatási Segédszolgálat), 1995-től kezdve azonban egy, később két könyvtárossal erősítették meg, s ezzel közvetlen kapcsolatot teremtettek közte és a könyvtár között. A könyvtár számára mindig is nagyon munkaigényes feladat volt a távoli és a továbbképzésben részt vevő hallgatók ellátása; az új technológiák alkalmazása és a szervezeti módosí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás mindezt megkönnyítette és eredményesebbé tette.

Az ISS-be delegált könyvtáros felelős a szaktárgyanként fejlesztett és fenntartott weboldalakért, amelyek kapcsolódnak a könyvtár által beszerzett elektronikus folyóiratokhoz és indexekhez. Néha a használók azt hiszik, hogy a weben lévő anyag az egyetlen vagy legjobb forrás, és hajlamosak megfeledkezni a nyomtatott anyagról. Ezért a webhelyet olyan módon fejlesztették tovább, hogy egyaránt tájékoztatást nyújt az elektronikus és a hagyományos forrásokról.

Itt is problémát jelentett a használati jogosítvány kérdése. Kénytelenek voltak megelégedni egy kevésbé biztonságos eljárással, de jó néhány elektronikus dokumentum szolgáltató beleegyezett ebbe a megoldásba. A kliens internet-protokoll címének azonosítása után közvetlenül hozzá lehet férni a kívánt forráshoz.

Az 1996 óta működő elektronikus előjegyzési szolgálat fokozódó népszerűsége megkívánta továbbfejlesztését. A megfelelő programok alkalmazásával egyszerűbbé tették az egyes kurzusok anyagának bevitelét, s a keresés is könnyebbé vált bennük.

A könyvtárosok és az oktatási technológia szakembereinek együttműködésével különféle szolgáltatásokat fejlesztettek ki mind a távoli diákok, mind pedig a velük foglalkozó tanszemélyzet számára. Az oktatók kölcsönözhetnek különféle elektronikus és audiovizuális eszközöket, az ISS személyzete pedig megtanítja kezelésükre az oktatókat, s beállítja a szerkezeteket a tantermekben. A könyvtárosok közreműködnek abban, miképpen lehet a technológiát az oktatásban felhasználni, segítik a hallgatók interaktív közreműködését a tanórákon. A hallgatók által készített tesztek kiértékelését is elektronikusan rögzítik; az adatok rákerülnek a weboldalakra, a hallgatók pedig azonosítván magukat férhetnek hozzá jegyeikhez. A levelező oktatás koordinátora együttműködik az oktatókkal annak érdekében, hogy megkapják a szükséges felkészítést az interaktív videó tantermek használatához, s ellenőrzi a tananyag leszállítását a távoli tanhelyekre. Az oktatók megkapják a segítséget multimédiás anyagok előállításához is. Az egyes kurzusok weboldalainak fejlesztése folyamatos feladat; ennek érdekében Illinois másik felsőoktatási intézményével közösen számítógépes laboratóriumot hoztak létre a távoktatási központban.

(Papp István)

00/270

KAUTTO, Vesa – KUJALA, Irene – KYTÖMÄKI, Päivi: Tiimiorganisaation suunnittelu ja toteuttaminen Oulun yliopiston kirjastossa = Signum. 33. vol. 2000. 1. no. 8-11. p.

Teameken alapuló szervezeti felépítés az Oului Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezet

1999 októberében – egyéves előkészítő munka után – új szervezeti felállásban folytatódott a finnországi Oulu város egyetemi könyvtárának működése. A team-rendszerre alapozott szervezeti átalakítás fő céljai között szerepelt, hogy bővítsék a kapcsolatot a különböző munkaterületeken dolgozó alkalmazottak között, bevonják őket a munkával kapcsolatos döntéshozatalba, és növeljék szakmai hozzáértésüket, a könyvtárvezetést pedig felszabadítsák oly módon, hogy a stratégiai tervezésre és döntésekre koncentrálhasson.

A teamek funkcionális alapon szerveződtek: összesen 12, s egyik részük fejlesztési (f), a másik pedig munka-team (m). 8-10 főből állnak, és egy dolgozó legfeljebb két teamnek lehet tagja. A fejlesztésiek évente legalább kétszer, a munka-teamek tízszer üléseznek. Az előterjesztési jogon túl mindkét típusnak döntési joga is van az adott munkaterületre vonatkozóan, és a kapott keretösszeggel önállóan gazdálkodhatnak. A teamek a következők:

- *Ügyfélszolgálatiak:* 1. Kölcsönzési és tanácsadó szolgálat (f), 2. Könyvtárközi kölcsönzés (f), 3.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információszolgáltatás (m), 4. Kiadási tevékenység (m), 5. Tájékoztatás (f).
- *Gyűjteményi szolgáltatásokat nyújtók:* 6. Gyűjteményi munka (f), 7. Kötészet (f), 8. Gyarapítás (f), 9. Feldolgozás (f).
- *Belső szolgáltatások:* 10. Gazdasági igazgatás (f). 11. A könyvtári személyzet képzése (f), 12. Információs rendszerek (m).

A könyvtár főigazgatójának segítésére hét fős ún. vezetői csoport alakult meg. Ennek – rajta kívül – tagja a helyettese, a teamek 3 választott képviselője, valamint egy-egy választott vezető könyvtáros a főkönyvtárból, illetőleg a szakgyűjtemények (kari könyvtárak) részéről.

Az első tapasztalatok túlnyomórészt pozitívak: a különböző részlegekben dolgozó szakemberek között folyamatossá vált a kapcsolat, és a korábbinál számottevően több könyvtáros vesz részt a könyvtári munkafolyamatokról szóló vitákban és döntésekben. (A 105 dolgozó közül csak 18 nem tagja egyetlen teamnek sem). Ugyancsak fontos eredmény, hogy a korábban „senkihez nem tartozó" területek lefedése is megtörtént.

A gyakorlatban, bizonyos részletkérdésekben természetesen szükség lesz a folyamatos pontosításra, finomításra. (Pl. a teamek közti ész- és célszerű határok meghúzása, a pénzkeretek felhasználási gyakorlatának kimunkálása).

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 233, 289, 309, 320, 324

Közművelődési könyvtárak

00/271

VERHO, Seppo: ATK-järjestelmien sukupolven vaihdos tulee = Kirjastolehti. 92. vuo. 2000. 2. no. 14-16. p.

Finn közkönyvtári statisztika

Közművelődési könyvtár; Statisztika [forma]

A közkönyvtárak 1999-ben felhasznált költségvetéskereteinek reálértéke azonos volt az előző évivel: a névleges emelkedést ugyanis teljes egészében elnyelte az 1,2%-os infláció. A könyvtári alkalmazottak száma tovább csökkent 0,9%-kal, s meredeken (13%) esett a foglalkoztatottak száma. Minden ellenkező törekvés ellenére nem sikerült megállítani a nyitvatartási idő csökkenését (3,7%). Folytatódott a fiókkönyvtárak és a bibliobuszok megszüntetése. Megállt viszont az állománygyarapítás csökkenése, sőt némi (1%-os) növekedés volt regisztrálható. Ez azonban úgy jött létre, hogy a nem-hagyományos dokumentumok (CD-k, CD-ROM-ok, videokazetták) beszerzése nőtt 11%-kal, a könyveké viszont csökkent. (Az 1991-es évhez viszonyítva 24%-kal!)

Három év óta folyamatos a kölcsönzés visszaesése, s ez döntő mértékben a könyveket érinti (3%), az egyéb dokumentumoknál ugyanis növekedés tapasztalható (5,6%).

Az önkormányzatok jelentős finanszírozási eltérései miatt tovább nőtt a könyvtárak közti különbség. A legjobban finanszírozott települési könyvtár egy lakosra jutó 568 FIM-jával szemben a legrosszabbul finanszírozottnak a 116 FIM-ja áll.

Azt azonban – jelenlegi formájában – nem mutatja meg a statisztika, milyen mértékben „viszik el" a tartalékokat az újonnan bevezetett szolgáltatások, mennyi új használót hoznak ezek a könyvtárba, s milyen mértékű a könyvtár virtuális használata. A 90-es évek folyamán ugyanis majdnem az összes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közkönyvtár számítógépes rendszerhez és internet-kapcsolatokhoz jutott, s ma már e könyvtárak felének a gyűjteményregisztere is hozzáférhető az interneten. Általánosságban annyit azért tapasztalatból megállapíthatunk, hogy a könyvtárak a fejlesztéseket a hagyományos funkciók rovására valósították meg.

Az oktatási minisztérium kísérletképpen – az 1998-as adatokat figyelembe véve – kialakította a könyvtári tevékenység ún. minimum-követelményeit – ezek kipróbálása és pontosítása még folyamatban van.

A cikkhez néhány statisztikai táblázat is csatlakozik. További statisztikai adatok:
www.fla.fi/kirjastolehti/faktat/tilastva. html.

(Sz. Nagy Lajos)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 340

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

00/272

FRIEND, Frederick J.: Forme di cooperazione in Gran Bretagna per l'acquisto di pubblicazioni elettroniche = Boll. AIB. 39. vol. 1999. 3. no. 235-243. p.

Res. angol nyelven

Brit együttműködési formák az elektronikus publikációk beszerzésében

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus publikáció

A legtöbb folyóiratkiadó már hozzáférhetővé teszi folyóiratait elektronikus formában a weben keresztül, de a legtöbb könyvtár még a nyomtatott formát választja. Ha profitálni akarunk az elektronikus forradalomból, az elektronikus publikációk olyan beszerzési módját kell megtalálnunk, amely – egyrészt – meghagyja az egyes könyvtárak függetlenségét (és saját döntési jogát), – másrészt pedig – segíti a könyvtárakat azon publikációk beszerzésében, amelyek beszerzését nem engedhetik meg maguknak. A JISC-et (*Joint Information Systems Committe*) azért hozták létre az Egyesült Királyság felsőoktatást pénzelő tanácsai, hogy elősegítsék az elektronikus információ fejlődését a brit egyetemeken. A meglévő néhány regionális elektronikus-dokumentum beszerző könyvtári szervezettől eltérően, a JISC országos szinten köt üzleteket. Minden könyvtár szabadon dönthet arról, hogy egy-egy elektronikus publikáció beszerzésében részt vesz-e. Az Egyesült Királyságban megfigyelhető folyamat, hogy a konzorcium-jellegű beszerzések a szoftve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rek és az adatkészletek beszerzéséről a teljes szöveges elektronikus folyóiratok beszerzése felé tolódik el, ám kétségtelen, hogy az elektronikus folyóiratok beszerzése lényegesen bonyolultabb tárgyalásokat igényel. A JISC e célból indította el a NESLI (*National Electronic Site Licence Initiative*) programot, melynek lebonyolítására három évre a Swets UK Ltd.-vel és a University of Manchesterrel kötött szerződést. Az eljárás szerint a lebonyolító tárgyal és megállapodik a licence-feltételekről egy-egy kiadóval, és ha a kialkudott feltételeket a NESLI vezető testülete elfogadja, a lehetőséget felkínálják a brit egyetemi könyvtáraknak (180 könyvtárnak), s a döntés a könyvtár joga. Az idő rövidsége miatt az első évben kevés szerződést kötöttek és csak 377 folyóirat volt hozzáférhető, de 2000-re már nagy számú előfizetést kínálnak.

(Mohor Jenő)

Állományvédelem

00/273

CIROCCHI, Gloria: Conservazione di risorse digitali: quali sfide? = Boll. AIB. 39. vol. 1999. 3. no. 289-302. p.

Milyen kihívást jelent a digitális források megőrzése?

Elektronikus dokumentum; Konzerválás; Megőrzés

A digitális források szerepéről, használról állandóan emelkedő számú publikáció szól, s ezek, mivel többnyire az információhoz való hozzáférés és az információterjesztés szempontjából vizsgálódnak, gyakran jutnak olyan következtetésre is, hogy a digitalizálás milyen jó megoldás sérülékeny hordozójú, vagy különösen értékes dokumentumgyűjtemények konzerválására. Annál ritkábban mutatnak rá arra, hogy a digitális dokumentumok maguk is konzerválásra szorulnak, gyorsan avulnak, s egy gyűjtemény digitalizálása önmagában semmiképpen nem az a konzerválási stratégia, amit követve a könyvtáros nyugodtan alhatna. A megőrzés érdekében való digitalizálás többnyire inkább a hozzáférést biztosító, ill. javító digitalizálás, ami nem a megőrzést, hanem a megkímélést szolgálja.

Ha a tényleges megőrzés céljából akarunk digitalizálni, ne feledjük, hogy ma a mágneses adathordozók élettartama rövidebb, mint a savas papíroké. A digitális konzerválás módjait az adatvándoroltatás és az emulációk irányában keresik, egyelőre igazán megnyugtató megoldás nélkül. A digitális információk hosszú távú megőrzését a digitális archívum szolgálja, amit meg kell különböztetnünk a digitális könyvtártól.

A digitális információk hosszú távú konzerválásának fontos feltétele az SGML-szerű nyelvek és a metaadatok koordinált fejlesztése, ezek szabványosítása. Ami a képi információk konzerválását illeti, a következő évtized valószínűleg a hibrid megoldásé lesz, ahol a hozzáférést a digitális változat, míg a megőrzést a mikrofilm mester-kópia szolgálja. E téren a E téren a Yale és a Cornell egyetemeken folytatott projektek érdemelnek említést, egyik esetben a mikrofilmekről készítettek digitális képeket, míg a másikban a jó minőségű digitális leképezés alapján készültek a COM mikrofilmek.

(Mohor Jenő)

00/274

PARKES, Mitchell: A review of the preservation issues associated with digital documents = Aust. Libr. J. 48. vol. 1999. 4. no. 358-377. p. Bibliogr.

Digitális dokumentumok megőrzésének problémái: szakirodalmi szemle

Állományvédelem; Elektronikus dokumentum; Megőrzés; Szakirodalmi szemle [forma]

1995-ben Rothenberg egyik tanulmányában, amely időközben a digitális megőrzés egyik alapművévé vált, a következőket írta: „Az információtechnológia oly nagy mértékben forradalmasítja a dokumentumrögzítés fogalmát, mint annak idején a nyomta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás, sőt talán maga az írás. A digitális rekordok jelenlegi generációjának egyedülálló történeti jelentősége van. Ám ezek a dokumentumok sokkal sérülékenyebbek, mint a papír, ezért korszakunk teljes feljegyzett örökségét veszélyeztetik." E cikk megjelenése óta más szerzők is hangot adtak aggodalmuknak a digitális dokumentumok hosszú élettartamával és megőrzésük problémáival kapcsolatban. Ezért sokan úgy hiszik, hogy a 20. század végétől számítva az egész kulturális örökség elveszhet. A jelen szemletanulmány célja az, hogy a szakirodalom alapján megvizsgálja, mennyire megalapozottak Rothenberg és mások aggodalmai.

(Autoref.)

Raktározás

00/275

DUGALL, Berndt: Von der Magazinerweiterung der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt zur hessischen Speicherbibliothek = ABI-Tech. 20. Jg. 2000. 1. no. 14-29. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A Frankfurti Városi és Egyetemi Könyvtár raktárbővítése – lehetőség regionális tároló könyvtár megvalósítására

Átépítés; Egyetemi könyvtár; Raktár; Tároló könyvtár

A frankfurti városi és egyetemi könyvtár 5,3 millió kötetével a legnagyobb egyetemi könyvtár Németországban. Nemrégiben 2 millió kötet raktározására alkalmas polcterületet vettek használatba. A cikk először az építési és szállítási munkálatokat ismerteti, majd megvizsgálja annak következményeit, hogy az utca másik oldalán található a Deutsche Bibliothek előző épülete. Ezzel kapcsolatban egy regionális tároló könyvtár lehetőségét is felveti.

Feldolgozó munka

00/276

BORDEIANU, Sever – SEISER, Virginia: Paraprofessional catalogers in ARL libraries = Coll. Res. Libr. 60. vol. 1999. 6. no. 532-540. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Milyen végzettséggel és gyakorlattal rendelkeznek a feldolgozók a tudományos könyvtárakban: felmérési eredmények

Feldolgozó munka; Felmérés; Gyakorlati képzés; Könyvtáros -felsőfokú; Technikai segéderő

Az amerikai Association of Research Libraries felmérést végzett tagkönyvtárai között annak megállapítására, hogy milyen minimális képzést és gyakorlatot tartanak szükségesnek a nem könyvtáros végzettségű (paraprofessional) katalogizálók számára. A megkérdezett 121 egyesült államokbeli és kanadai könyvtár közül 58 (52,7%) válaszolt az e-mailben kiküldött kérdőívre. A válaszokat öt csoportra osztották: 1. a könyvtárban nem alkalmaznak szakképzetlen munkatársat katalogizálásra; 2. nem kívánnak középiskola utáni tanulmányokat, csak gyakorlatot; 3. a középiskola utáni tanulmányok pótolhatják a gyakorlatot; 4. A képzés és a gyakorlat egyenértékű, kicserélhető; 5. Középiskola utáni képzés szükséges.

Az átvételes katalogizálást (copy cataloguing) végzőkről a következő eredmények születtek (a számozás a fenti öt kategóriát jelöli): 1. – 15,5%, 2. – 44,8%; 3. – 6,9%; 4. – 13,8%; 5. – 19%. Az eredményekből az látszik, hogy a a könyvtárak többségében a gyakorlatot előnyösebbnek tartják a képzettség megszerzésénél, de csaknem egyötöd része képzést tart szükségesnek.

Az eredeti katalogizálást végzőkről más eredményeket kaptak: 1. – 32,8%; 2. – 22,4%; 3. – 10,3%; 4. – 3,4%; 5. – 31%. Tehát: eredeti katalogizálásra a könyvtárak egyharmad része nem alkalmaz szakképzetleneket; a másik közel egyharmad pedig kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zépiskola utáni szakképesítés megszerzését kéri. Kívánatos a 2-4 éves szakképzés.

A válaszoló könyvtárak többsége különböző típusú dokumentumok katalogizálására alkalmaz nem szakképzetteket. Leggyakrabban az átvételen alapuló katalogizálásban alkalmazzák őket (84,5%), kevésbé az eredeti katalogizálásra (67%). Noha nincs modell a nem szakképzett katalogizálók képzésére, bizonyos sémák kialakultak. A képzési követelmények alacsonyabbak az átvételes katalogizálást végzőknek, mint azoknak, akik eredeti katalogizálást végeznek. A legtöbb könyvtár a katalogizálási ismeretek megszerzésére a munkát tartja a legalkalmasabbnak.

(Rácz Ágnes)

00/277

KIČAKOVA, N. N.: Katalogizaciâ v izdanii i novye tehnologii = Bibliografiâ. 1999. 6. no. 143-145. p.

Katalogizálás a kiadványokban és az új technológiák

Előzetes katalogizálás

A központi katalogizálás két legfontosabb formája a nyomtatott cédula és a kiadványban elhelyezett bibliográfiai tétel. Oroszországban 1927 óta az Orosz Könyvkamara gondoskodik a központi cédulaellátásról. A kiadványban elhelyezett bibliográfiai tétel módszertani gondozója 1959-ben az Állami Lenin Könyvtár lett. A tevékenységet később szabványok is támogatták.

Az utóbbi években sok olyan új kiadó született, amely a megfelelő szakismeretek hiányában megsérti a címlapra vonatkozó szabvány előírásait, rossz helyre teszik a kötetjelzést, a szerző nevét csak a szövegben tüntetik fel stb. Ezért aztán a kiadványban elhelyezett bibliográfiai leírás hiányos lesz, s mivel általában ezt veszik át a közművelődési könyvtárak, katalógusaik is hiányosak lesznek.

Az elektronikus formában elkészített bibliográfiai leírás a következő sajátosságokkal rendelkezik: csak egyszer kell létrehozni, korlátlan számban reprodukálható; adatelemei a szükségleteknek megfelelően módosíthatók és változtathatók; lehetővé válik az adatcsere. Ily módon az elektronikus katalógus bibliográfiai rekordja nem egyszerű bibliográfiai leírás, hanem az adatelemek egészen új struktúrája, amelyek egymással és más bibliográfiai rekordokkal is kapcsolatban vannak. Az adatcsere lehetővé teszi a könyvtári katalógusok teljessé tételét, valamint központi katalógusok létrehozását.

Az elektronikus dokumentumokban elveszti jelentőségét a hagyományos CIP, ennek helyét átveszi a metadata. Rokonságukat az jelenti, hogy mindkettő ott születik, ahol maga a dokumentum. A fő különbség viszont abban van, hogy a metadata nem a bibliográfiai leírás elkészítése céljából szerepel a dokumentumban, hanem az interneten való könnyebb megtalálhatóságot szolgálja.

A CIP hatékonyan működik az angolszász országokban, ahol a kiadók önkéntesen vesznek részt a rendszerben. A kanadai Quebec-ben például a kiadók elektronikus úton megküldik készülő kiadványaik címlapját, tartalomjegyzékét, a bevezető szövegét és egyéb bibliográfiai adatait a nemzeti könyvtárnak. A könyvtár ellátja ISBN-számmal és elkészíti a bibliográfiai tételt, elektronikus úton megküldi a kiadónak, amely elhelyezi azt a kiadvány címlapjának verzóján. A kiadónak az ingyen reklámot is jelent, mivel a leírás a könyvtárak és könyvkereskedések számára készülő jegyzékben megjelenik. A könyvtárak ezt a leírást az új szerzemények katalogizálásának meggyorsítására használják. A kiadók sokszor használják a CIP adatbázisát, ha ötleteket gyűjtenek címlapjaik megformálásához. Az eltelt 12 év alatt Quebec legtöbb kiadója belépett a rendszerbe. A CIP nemcsak a kiadványba kerül bele, hanem a „Forthcoming Books" című jegyzékbe, valamint a nemzeti könyvtár interneten elérhető Amicus és Catts adatbázisába is. A CIP ahhoz is hozzájárult, hogy javuljon a kiadványokon a bibliográfiai adatok feltüntetésének színvonala.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti könyvtárt és a kiadókat összekötő elektronikus hálózat megléte esetén a CIP kölcsönös hasznot jelent mindkét fél számára: a kiadók bekapcsolódhatnak a közös katalogizálásba, a CIP adatbázis karbantartott tételeihez való hozzáférésük javítja a CIP minőségét, s ez előnyös a könyvtárak számára is, mert a jó minőségű CIP-et közvetlenül felhasználhatják katalógusaikban.

(Rácz Ágnes)

00/278

GRADMANN, Stefan: Cataloguing vs. metadata: old wine in new bottles? = Int. Cat. Bibl. Cont. 28. vol. 1999. 4. no. 88-90. p. Bibliogr. 16 tétel.

Katalogizálás kontra metaadat: régi bor új palackban?

Lásd még Michael Gorman cikkét a 00/50 tételszámon a Könyvtári Figyelő 2000/1-2. számában

Elektronikus dokumentum; Gépi dokumentumleírás

A „metaadat" rendszer arra az igényre kíván válaszolni, amely szerint újra kell gondolnunk a kapcsolatot a leíró adatok és a hivatkozott adatelemek között, különösen az elektronikus dokumentumok területén. Ezen a területen számos alapvető paraméter lényeges változáson megy keresztül. A cikk bemutatja a hagyományos katalogizálás és a metaadatok közötti különbséget a metaadat-előállítás, a használat, valamint a metaadat-rendszer és a katalógusrekordok kapcsolatának szempontjából. A cikk szerint ezeknek a különbségeknek a felismerése elengedhetetlen követelménye a könyvtárosi hivatás újrafogalmazásának korunk hatalmas ütemben fejlődő elektronikus világában.

(Autoref. alapján)

00/279

SNYMAN, M. M. M. – RENSBURG, M. Jansen van: NACO versus ISAN: Prospects for name authority control = El. Libr. 18. vol. 2000. 1. no. 63-68. p. Bibliogr.

NACO vagy ISAN? A nevek besorolási adatainak egységesítésére használt két rendszer összehasonlítása

Besorolási adatok egységesítése; Személynév

A cikk összehasonlítja a nevek besorolási ellenőrzésének hagyományos modelljét (Name Authority Control, NACO) az előző cikkben javasolt rendszerrel (International Standard Author Number, ISAN). Az összehasonlítást a következő kritériumok alapján végzi: a nevek egységesítése során szükséges input-munkálatok; az egyetemes bibliográfiai számbavétel támogatása; a könyvtárak és információs szolgáltatások együttműködésének támogatása a forrásmegosztásban és közös katalogizálásban; megfelelő párbeszéd támogatása a használó és az információk között; költség- és időtakarékosság; alkalmasság a jövőbeli változások fogadására. Az eredmények alapján a szerzők a hatékonyabb rendszer (ISAN) alkalmazását javasolják.

(Autoref. alapján)

00/280

HEINER-FREILING, Magda – LANDRY, Patrice: Sacherschliessung im Dialog = Dial. Bibl. 12. Jg. 2000. 1. no. 26-40. p.

Együttműködés a tárgyi feltárás területén: három tárgyszórendszer összehasonlítása

Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár; Összehasonlító könyvtártudomány; Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék

A Berni Svájci Tartományi Könyvtár számára a többnyelvű használói kör kiszolgálása sajátos feladatokkal jár. Katalógusaiban és a nemzeti bibliográfiában német, francia, olasz és angol nyelven lenne célszerű feltárnia állományát, illetve a kiadvány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

termést. A használók számára mindez azt jelentené, hogy szabadon megválaszthatnák a keresés nyelvét, amely az egyes kereséseknél akár eltérő is lehetne. (Jelenleg csak a Schlagwortnormdatei (SWD) német tárgyszavait használják erre.)

A számítógépi rekordokkal foglalkozó CoBRA projekt keretében 1997-ben elhatározták, hogy a többnyelvűség problémáit megvizsgálják a nemzeti könyvtárak nézőpontjából. A CENL (az európai nemzeti könyvtárak igazgatóinak konferenciája) kísérleti projektet indított, amely a korábbi MULIS (Multilingual Subject Access) projekt folytatásának is tekinthető. Azt a célt tűzték ki, hogy legalább az SWD tárgyszavainak angol megfelelőit hozzáférhetővé teszik.

Az amerikai LCSH és a francia RAMEAU mellett az SWD a legnagyobb, több országban is alkalmazott tárgyszórendszer. Az érintett nemzeti könyvtárak (a német, a svájci, az angol és a francia; később az olaszok és a hollandok/flamandok is csatlakoztak) készek voltak az együttműködésre, ugyanakkor olyan megoldást kerestek, hogy ne kelljen megválniuk saját tárgyszórendszerüktől. Az LCSH, a RAMEAU és az SWD tárgyszavait a sport és a színháztörténet témakörben hasonlították össze. Az egyes tárgyszórendszerekből vett tárgyszavakat megfeleltették egymásnak.

A sport területén az esetek több mint felében tapasztaltak „egy az egyben" való megfelelést, az utalókat (szinoním relációkat) és a teljes fogalmi környezetet is figyelembe véve. Foglalkoztak a részleges megfelelés és a konstruált tárgyszóláncok problémáival is. A 278 tárgyszó 153 tételt eredményezett, ezek közül 125-nek volt meg mind a három nyelven a megfelelője, 50 esetben volt teljes a megfelelés és 75 esetben többszörös, csak 17 tétel maradt egynyelvű.

A színháztörténetnél nehezebb volt a megfeleltetés, mégis a tárgyszavak 68%-át három rendszerben, 21%-át kettőben is megtalálták. A nehézségek abból adódtak, hogy az LCSH és a RAMEAU a földrajzi-etnográfiai szempontokat erősen pre-koordináltan tükrözi. Itt is előfordultak az ún. „hamis barátok", azaz a hasonló hangalakú, de eltérő tartalmú terminusok. Meg kell említeni még a kulturális különbségekből adódó problémákat.

Ezután a gyakorlatban vizsgálták meg egy esetleges konkordancia létrehozásának kérdéseit. Olyan dokumentumokat kerestek, amelyek mindhárom rendszerben tárgyszavazva voltak. Az LCSH és a RAMEAU között 38-44%-os – teljes vagy részleges – egybeesést tapasztaltak. Az eredményeket új megjelenésű színházi tárgyú könyvek tárgyszavain ellenőrizték. A négy résztvevő könyvtár megkapta tárgyszavazásra 10 könyv címlapjának, tartalomjegyzékének és bevezetőjének másolatát. Érdekes párhuzamosságok és a társadalomtudományok területén tipikus különbségek merültek fel.

Az eredmények ígéretesek. Tervek születtek egy háromnyelvű tárgyszórendszer prototípusának kidolgozására (közös adatbázisban vagy a különálló adatbázisokat összekapcsolva), majd tesztelésére, és elsőként a leggyakrabban használt 200 tárgyszó lefordítására, később további partnerek bevonására.

(Hegyközi Ilona)

00/281

LEININGER, Kurt: Interindexer consistency in PsycINFO = J. Librariansh. Inf. Sci. 32. vol. 2000. 1. no. 4-8. p. Bibliogr.

Az indexelés következetessége a PsycINFO adatbázisban

Adatbázis -pszichológiai; Indexelés; Információkeresési rendszer értékelése; Kompatibilitás

A cikk annak a tanulmánynak az eredményeit ismerteti, amely az indexelés következetességét vizsgálta a PsycINFO adatbázisban 60, 1996 és 1998 között tévedésből kétszer feldolgozott rekord alapján. A következetesség öt szempontját elemezték, és mértékének kiszámítására két módszert (Hooper,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1965; Rollin, 1981) használtak. Az összes kategóriára számított átlagos következetesség Hooper módszerével 50,4%-nak, Rollin módszerével pedig 60,83%-nak bizonyult. Ezek az eredmények, bár az eltérő módszerek és adatbázisok közötti különbségek miatt az összehasonlítás nem könnyű, nagyjából megegyeznek a korábbi vizsgálati eredményekkel.

(Autoref. alapján)

00/282

CASEY, Carol: An analytical index to the Internet: dreams of utopia = Coll. Res. Libr. 56. vol. 1999. 6. no. 586-595. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Egy utópia: analitikus index az Internethez

Bibliográfiai számbavétel; Indexelés; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Az internet-forrásokhoz való hozzáférés jelenlegi módszerei mind csődöt mondanak, amint valamilyen konkrét rész-információt vagy digitális dokumentumot keresünk. E probléma egyik megoldása az lenne, ha analitikus mutatókat tudnánk készíteni az internethez. Megvizsgálva a jelenlegi hozzáférési lehetőségeket, a hagyományos bibliográfiai ellenőrzést és a webhely-tervezés jellemzőit, a cikk az analitikus indexek szükségességével és megvalósíthatósági lehetőségével foglalkozik. Arra a következtetésre jut, hogy egy átfogó analitikus index létrehozása lehetetlen; a specifikus digitális információk elérésére kisebb és célirányosabb mutatók készítése lenne a legjobb megoldás.

(Autoref. alapján)

Lásd még 249, 326

Katalógusok

00/283

CHAPMAN, Ann: Revealing the invisible: the need for retrospective conversion in the virtual future = Alexandria. 12. vol. 2000. 1. no. 33-43. p. Bibliogr.

Tárjuk fel a láthatatlant! Miért van szükség a retrospektív konverzióra a virtuális jövőben? A retrospektív konverzió stratégiai terve az Egyesült Királyságban

Fejlesztési terv [forma]; Közgyűjtemény; Online katalógus; Retrospektív konverzió

A könyvtárak, levéltárak és múzeumok a társadalmak kollektív memóriájának intézményeiként működnek, amelyek ismereteket és információkat tárolnak, illetve biztosítják a hozzájuk való hozzáférést. Az elektronikus információk terjedésének korában ezek az intézmények biztosítják a felnőttoktatást, és támogatják a nemzeti és nemzetközi erőfeszítéseket az állampolgárok tanulási, szórakozási, egészségügyi és munkavállalási jogaihoz. A katalógusokhoz való távoli hozzáférés veszít jelentőségéből, ha az elektronikus úton hozzáférhető állomány nem teljes, ezért napjainkban kiemelt feladat a retrospektív konverzió. A cédulakatalógusok konverziójának célja már az első elektronikus változatok óta létezik, de a megvalósítás mértékét mindig a pénzügyi megfontolások határozták meg. A legújabb brit felmérésekből kiderült, mennyi adat hiányzik az elektronikus katalógusokból. Sok helyen végeznek retrospektív konverziót, amint sikerül megszerezni hozzá a pénzügyi forrást, ám koordináció nélkül a fejlődés egyenetlen és szétszórt, mert figyelmen kívül hagyja az országos nézőpontot. Ezért Nagy-Britanniában nemzeti stratégiát dolgoztak ki a retrospektív konverzióra, amelynek kivitelezésére a nemrégiben létrehozott végrehajtási csoport (Implementation Group) a felelős.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/284

KOEHLER GOOLSBY, Mary – SCHUETZ, Carol L. – JONES, Phillip J.: From funeral to christening: OPAC rites of passage = Bottom Line. 13. vol. 2000. 1. no. 34-36. p.

A régi OPAC „temetésétől" az új „keresztelőjéig": a szoftvercsere rítusai egy amerikai felsőoktatási könyvtárban

Online katalógus; Public relations; Szoftver

A Waco állambeli Baylor Egyetem Könyvtárának munkatársai és használói rövid időn belül két nagyszabású eseménynek lehettek tanúi. Az első egy pompás temetés volt, aminek igazi New Orleans-i jazz zenével adták meg a módját. A nevezetes halott pedig a BayLIS nevű számítógépes könyvtári rendszer, melynek történetét és érdemeit ékes beszédekben idézték fel a gyászoló közönség előtt. A díszes koporsóban egy öreg terminál jelképezte az elhunytat, „akit" majd százan kísértek a könyvtár előcsarnokába, azaz a ravatalozóba. A Dixiland band a „When the Saints Go Marching In"-t játszotta. Természetesen megülték a halotti tort is.

Történt pedig mindez azért, mert a könyvtár készen állott egy új könyvtári rendszer, illetve OPAC bevezetésére, és úgy gondolták a nagy eseménynek meg kell adni a módját. A tervet kiötlő személyzeti csoport célja az volt, hogy mérséklődjön a munkatársaknak az újtól való félelme és bizonytalansága, megadasson nekik eddigi munkájukért az elismerés, és a használókat, valamint a szélesebb nyilvánosságot is tájékoztathassák. Így találták ki ezt a humoros megoldást, amely nem volt túl költséges, mégis nagy sikert aratott.

Röviddel ezután a második ad hoc bizottság máris tervezni kezdte a következő nagy eseményt, mely természetesen a keresztelő volt. Időpontjául a következő szemeszter kezdetét tűzték ki, mikor a diákok tömegei térnek vissza az egyetemre. Ekkor aztán „vízre bocsátották" az új rendszert, a BearCat-et.

Az előkészületek során az egyetem legkülönbözőbb tanszékeiről toboroztak szakértőket. A képzőművészet professzora tervezte például a BearCat logóját, a színházművészet tanára pedig a hajót, melyet fából és papírból építettek fel az előcsarnokban a könyvtárosok és az egyetemi közösségből érkező önkéntesek. Az alapanyagra valót egy helyi vállalkozó biztosította. A diákújság, az egyetemi és könyvtári hírharsona beharangozta a közelgő ünnepséget. A nagy napon pedig az egyetemi rádió biztosította a zenét, és élőben közvetítette az eseményeket. Diákok fényképeztek és videóztak, és jelen volt a helyi esti lap tudósítója is. Az ünnep fényét emelte a rektor és a tanulók képviselőjének megjelenése, akik beszédükben üdvözölték a jövevényt. A könyvtár süteménnyel és italokkal vendégelte meg a népes közönséget, és a BearCat logójával díszített pólókkal kedveskedett a megjelenteknek. A költségekhez helyi kereskedők is hozzájárultak.

A csapatmunka, a humor és egy kis pénz segítségével a könyvtár maximálisan elérte célját. Egyetem-szerte tudatosította az új rendszerre történő átállást, megerősítette kapcsolatait az egyetem közösségével, felkeltette a helyi lakosság érdeklődését és gyümölcsöző kapcsolatokat alapozott meg a szervezésbe bevont vállalkozókkal. És ami a legfontosabb, elérte a sikeres és zökkenőmentes szoftverváltást.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 312

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információkeresés

00/285

ROBINSON, Lynn: A strategic approach to research using Internet tools and resources = Aslib Proc. 52. vol. 2000. 1. no. 11-19. p. Bibliogr. 10 tétel.

Az internet eszközeinek és forrásainak kiválasztása az irodalomkutatáshoz: stratégiai megközelítés

Információkeresési rendszer értékelése; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Az összetett referenszkérdések megválaszolása a szóba jöhető források jegyzékének összeállításával kezdődik, vagy azzal zárul. Ezen a jegyzéken elektronikus és nyomtatott források egyaránt szerepelnek. A szóba jöhető források nagy mennyisége miatt előre célszerű meghatározni a források kiválasztásának, értékelésének és rendezésének kritériumait. Már kezdeti szakaszban vagy a keresés folyamán értelmezni kell a kérdést, tehát fel kell építeni azt a szellemi keretet (összefüggésrendszert), amelynek körébe a keresett dokumentumok beletartoz(hat)nak. Ezt követi a források kikeresése és a források értékelése. Ezt a folyamatot illusztrálja a szerző egy toxikológiai jegyzék példáján.

A keret, amelyet létrehozunk és használunk, a fő szellemi segédletünk abban, hogy a dokumentumok tömegét strukturálni tudjuk, az összefüggéseket felismerjük, a válogatás során a következetesség, a kiegyensúlyozottság és a józan ész érvényesüljön. A jegyzék elrendezésének szokásos négy módszere: tematikus (kalauzok esetén szokásos, fő szempontnak nem alkalmas, felesleges átfedésekhez vezet, csak egyetlen dokumentumtípus esetén célszerű), dokumentumtípus (formátum) szerinti (fő rendezési szempontnak nem alkalmas, keresési szempontként nem szokásos, emellett egyes források több formátumban is léteznek), lelőhely (származási ország) szerinti (jogszabályok esetén használatos, hálózati elektronikus dokumentumok esetén nincs értelme), dokumentumtípus szerinti (egyéb szempontokkal együtt alkalmazzák, kiinduló szempontnak alkalmas). Végső soron a hagyományos könyvtári-tájékoztatási szempontokat és az illető terület szakirodalmának sajátosságait kell figyelembe venni.

A számítógépes források megjelenésével természetesen módosult a korábbi modell. A forrásokat elsődleges (ide tartozik az eredeti információ minden formája: pl. cikk, jelentés, adat, jogszabály, honlap stb.), másodlagos (a „feldolgozott tudás", amely az elsődleges dokumentumokat rendszerezi valamilyen módon: pl. indexelő és referáló szolgáltatások, tanulmányok, szótárak, képletgyűjtemények stb.), harmadlagos (a többi forrás használatát segítő: pl. évkönyvek, bibliográfiák, kutatási nyilvántartások, a szakterület internetes forrásait feltáró összeállítások stb.) és negyedleges (a források jegyzékeihez hozzáférést biztosító eszközök: pl. jegyzékek jegyzékei, bibliográfiák bibliográfiái, katalógusok jegyzékei stb.) kategóriákra szokás osztani. Az elsődleges és a másodlagos források tipikusan szakterületiek, a harmadlagosak azok lehetnek, a negyedlegesek pedig rendszerint nem szakterülethez kötöttek. Van egy nulladik fokozat is, ez maga a nyers adat.

A források kikeresése szubjektív folyamat. A fent javasolt eljárást követve szisztematikus keresést lehet végezni. Azt az alapelvet kell szem előtt tartani, hogy a magasabb szintű forrásokkal kell kezdeni (mondjuk a negyedlegesekkel), és lépésről lépésre kell eljutni az alacsonyabb szintekig. A nyomtatott dokumentumok esetében ezt tiszta formában megtehetjük, a hipertextes dokumentumoknál viszont gyakoriak az „ellenkező irányú" hivatkozások is.

A források kikeresésekor általában három tényezőre szokás támaszkodni: a saját szakismeretre (ennek fontossága egyre nő, de nem válhat kizárólagossá; általában a kiindulásnál építenek rá; ha nem áll rendelkezésre, el lehet tőle tekinteni), más szakemberek tanácsaira (más tényezőkkel összefüggően, vagy a kezdő – ha a keresőnek nincs saját szak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ismerete – vagy a záró lépésként, ellenőrzésként vagy kiegészítésként) és a keresési folyamatra (a szakterület sajátosságainak megfelelően az említett négy szinten, például tematikus adatbázisokban, könyvtári-tájékoztatási adatbázisokban, egyetemes gyűjtőkörű, egyes dokumentumtípusokat feltáró adatbázisokban).

Az internet keresőmotorjai közül a lefedés teljességének és a frissítés gyakoriságának figyelembe vételével kell választani. A keresőkifejezéseket kiindulásképpen választhatjuk az általános és a könyvtári-tájékoztatási forrásokból, különösen a negyedleges források esetében. A tematikus és az elsődleges források esetében részletezőbb fogalmakat kell választani. A másodlagos forrásoknál specifikusabb eszközöket vehetünk igénybe, például az online és CD-ROM szolgáltatók kalauzait. Az elsődleges források esetében további specifikus forrásokra, például könyvtári katalógusokra, esetleg magukra a gyűjteményekre támaszkodhatunk.

A kapott források értékelése és az azokból való válogatás ezután következik. Ha a kiválasztás elvei rögzítve vannak, bizonyos mértékű következetességet érhetünk el. Az OMNI tárgyköri zsilip általánosított és módosított változata alapján a következő kritériumokat lehet javasolni: hitelesség, stabilitás/tartósság, objektivitás és kiegyensúlyozottság, aktualitás, pontosság, teljesség és relevancia, tehát lényegében a nyomtatott forrásoknál alkalmazott hagyományos kritériumok.

Minden szakmának jól kezelhető kereteket kell találnia arra, hogy minden formátumban meg tudja találni és ki tudja választani a keresett dokumentumokat. Bár könnyű a grafikus keresőképernyőkkel dolgozni, a téma és az információtudomány ismeretére is szükség van az eredményes kereséshez.

(Hegyközi Ilona)

00/286

LOWLEY, S.: The evaluation of WWW search engines = J. Doc. 56. vol. 2000. 2. no. 190-211. p. Bibliogr. 59 tétel.

A WWW keresőmotorjai és az értékelésükre irányuló vizsgálatok módszerei: szakirodalmi szemle és előzetes ajánlások

Információkeresési rendszer értékelése; Online információkeresés; Szakirodalmi szemle [forma]; Számítógép-hálózat

A cikk áttekinti az internetes keresőgépekről szóló irodalmat. Bár sok ilyen tanulmány létezik, kevés bennük a módszertani következetesség. E problémát még súlyosbítja az a tény is, hogy az internet gyors változása miatt a keresés teljességét gyakorlatilag lehetetlen mérni, ezért a hagyományos, Cranfield típusú értékelés (teljesség-pontosság arány) sem lehetséges. A probléma áthidalására több alternatív javaslat is született. A szerzők egy szabványos eszközkészlet kifejlesztését javasolják a világháló keresőgépeinek értékelésére, hogy a jövőben hatékonyabb összehasonlítást lehessen végezni, és az egyes rendszerek saját teljesítményének változásait is figyelemmel lehessen kísérni. Maga a cikk nem kínál egy ilyen eszközkészletet, csak javaslatokat tesz a szükséges eszközök típusaira, természetére.

(Autoref.)

00/287

TENOPIR, Carol: Getting what you pay for? = Libr. J. 125. vol. 2000. 2. no. 34-36. p.

Mit kapunk a pénzünkért? A kereskedelmi online szolgáltatások és webes változataik összehasonlítása

Hatékonyság; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

Ha „a weben minden információ szabadon (ingyen) hozzáférhető", szükség van-e a kereskedelmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

on-line szolgáltatókra, ill. a „fizetős" web-helyekre? Íme, néhány válasz:

A *Lexis-Nexis (LN)* kb. egy billió dokumentumot, a web 40 milliót tartalmaz; csoportosítva, míg a weben az információk szét vannak szórva; az LN archivál, a web alig; az LN nagyteljesítményű keresőeszközöket kínál; az LN 99,84%-os megbízhatóságot nyújt, 6 másodperces válasz-idővel, a web válasz-ideje nagy mértékben változó; az LN (mint más online szolgáltatók) 24 órás vevőszolgálatot biztosít, míg a weben magadra vagy hagyva.

A *Factiva* megbízásából készült tanulmány egészen egyszerű (pl. egy tegnapi újságcikk) és egészen összetett (pl. egy termékcsoport piac-elemzése) üzleti információs kérdések alapján hasonlította össze az ingyen webet, a fizetős webhelyeket (pl. Northern Light, Electric Library) és a kereskedelmi információs szolgáltatásokat (pl. Dow Jones Interactive). Eszerint szinte minden üzleti információs kérdés – legalább részben – megválaszolható a web használatával, ám minél bonyolultabb a kérdés, annál több időt vesz igénybe, komplett választ azonban – szinte minden esetben – csak a kereskedelmi szolgáltatás ad. A válasz tényleges költségét tekintve (a személyi költségeket is beszámítva) a kereséssel töltött idő miatt a kereskedelmi szolgáltatás olcsóbbnak mutatkozott, mint a web-használat.

Az *ingyen web* előnye a sok, szakértők által fenntartott speciális hely, a kapcsolódás más forrásokhoz, a kormányzati források megbízhatósága, s hogy a gyakorlott kereső viszonylag olcsón jut információhoz. Hátránya a helyek instabil volta, a vitatható megbízhatóság és pontosság, a behatárolt keresési lehetőségek.

A *fizetős webhelyek* előnye, hogy általában nemcsak friss, hanem archív információkat kínálnak, és viszonylag alacsony áron nyújtanak cikkeket, szerzői jogi védelem alatt álló anyagokat, és téma-csoportokat is találunk. Hátrányuk, hogy rendszerint hitelkártyát kérnek, olyan információk megvásárlását szorgalmazzák, amelyek már elérhetők (pl. a könyvtárban), s általában egyfajta információtípusra korlátozódnak.

A kereskedelmi online szolgáltatások előnye, hogy források százai kereshetők egyidejűleg, kiterjedt archívumokkal rendelkeznek, a forrástípusok széles körét kínálják, és kurrens témafigyelést is végeznek. Hátrányként vethető fel a költség-igény és az, hogy a tartalom, a válasz megbízható és naprakész volta nem a szolgáltatótól, hanem az általa összegyűjtött források eredeti előállítójától függ.

Más összehasonlításokat is áttekintve megállapítható, hogy teljes információt csak úgy biztosíthat a könyvtár, ha a web-hozzáférést és a fizetős szolgáltatások széles választékát kínálja, nem is beszélve a CD-ROM és nyomtatott formájú forrásokról.

(Mohor Jenő)

00/288

LARGE, Andrew – MOUKDAD, Haidar: Multilingual access to web resources: an overview = Program. 34. vol. 2000. 1. no. 43-58. p. Bibliogr. 13 tétel.

A többnyelvűség problémái a világhálón: áttekintés

Honlap; Gépi fordítás; Számítógép-hálózat

A világháló sok nyelven kínál információforrásokat. Néhány fejlesztés lehetővé teszi a többnyelvű információkhoz való hozzáférést, például egyes keresőgépekkel bizonyos nyelvekre lehet szűkíteni a keresést, és olyanok is vannak, amelyek a kért nyelven adnak kereső felületet a használó számára. Sok webhely több nyelven is felajánlja ugyanazokat az információkat, a leggyakoribb ezek között az angol. Az Alta Vistá-n elérhető a Systran nevű gépi fordítási rendszer, amely a keresőkifejezéseket le tudja fordítani egyik nyelvről a másikra. Mindezek ellenére a nyelvi korlátok még mindig akadályát jelentik a web-források maximális kihasználásának. A fenti eszközök nem minden nyelvre állnak rendelkezésre. A fordító program csak nyers fordítást

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tud előállítani. Problémát jelent a nem-latin karakterek bevitele, keresése, megjelenítése és nyomtatása is. A cikk áttekinti a webbel kapcsolatos többnyelvű hozzáférhetőség kérdéseit.

(Autoref.)

Lásd még 256, 263, 321

Olvasószolgálat, referensz

00/289

LINDEN, Julie: The library's web site is the library = Coll. Res. Libr. News. 61. vol. 2000. 2. no. 99-101. p.

A könyvtár webhelyének felépítése távoktatási programok használói számára

Egyetemi könyvtár; Honlap; Szolgáltatások használata; Távoktatás

Az amerikai egyetemek távoli hallgatóinak és felhasználónak szemében a könyvtár webhelye jelenti a könyvtárat, ezért a könyvtár honlapját és egyéb információs oldalait az ő igényeik figyelembevételével célszerű megtervezni. A cikk példákat említ és tanácsokat ad arra nézve, hogy a távoli használókra gondolva milyen kérdéseket kell figyelembe venni az egyes alapvető funkciók esetében (kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás, referensz, online adatbázisok elérése), végül ismerteti egy ilyen webhely megtervezésének legfontosabb tudnivalóit.

Lásd még 269, 319

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

00/290

CHIVERS, Lynne C.: Electronic document supply: experience at the British Library = Interlend. Doc. Supply. 28. vol. 2000. 1. no. 27-37. p. Bibliogr.

Elektronikus dokumentumok szolgáltatási tapasztalatai a British Library-ben

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Elektronikus folyóirat; Megőrzés; Munkaszervezés; Szoftver

A British Library 1993-as stratégiai terve azt tűzte ki célul, hogy 2000-re a BL a digitális szövegek tárolásának és hozzáférhetővé tételének jelentős központja lesz, és gyorsan és olcsón képes lesz majd távoli dokumentumszolgáltatásra. Ez az átfogó cél gyakorlati demonstrációs programok során valósul meg az Initiatives for Access projektsorozat keretében. Néhány ezek közül: Több mint kétmillió szabadalmi dokumentum automatikus kinyomtatására van lehetőség egy teljes szöveges, amerikai, európai és japán szabadalmakat tartalmazó CD-ROM-toronyból. – A Dokumentumszolgáltató Központ (DSC) számítógépen fogadja, azzal irányítja, dolgozza fel és kíséri figyelemmel a kérések 80%-át az Automatch szoftverrel. – A World Wide Weben és CD-ROM-on elérhető a naponta frissített, Inside elnevezésű, teljesen integrált figyelő és dokumentumrendelő szolgáltatás. Ez kétezer kurrens folyóirat cikkeit tartalmazza, valamint hetvenezer konferenciai előadást, továbbá 250 ezer folyóirat adatait. A használó saját állományadatait beviheti a rendszerbe és költségvetésének alakulását is figyelemmel kísérheti. – A távoli ügyfelek számára a dokumentumszolgáltatást megkönnyítendő létrehozták a folyóiratcikkek oldalankénti képének kísérleti elektro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nikus archívumát. Ez a szolgáltatás később gazdaságtalannak bizonyult. Miután a folyóirat-kiadók is egyre inkább áttérnek legalább a párhuzamos elektronikus és nyomtatott publikálásra, a DSC nyugodtan lemondhatott a saját szkennelésről és az index-adatok létrehozásáról. – Az archívum tapasztalatait, hardverét és szoftverét hasznosította viszont az elektronikus dokumentumok kísérleti tára (TEDS), amely 1997 júliusától fogadta a kérdéseket az Elsevier kiadó CD-ROM-on szolgáltatott természettudományi folyóirataira. Olyan folyóiratokat vontak be a vizsgálat körébe, amelyek nyomtatott formátumban is rendelkezésre állnak. Havi 400 igényt regisztráltak. A projektet sikeresnek ítélték és lezárták, a munkálatokat az ESTAR projekt keretében folytatják.

Miközben a dokumentumszolgáltatás egyre inkább a digitális dokumentumokhoz kapcsolódik, felvetődik számos probléma. Néhány példa az *üzleti menedzsment* területéről: a dokumentumszolgáltatók és a kiadók konkurenciát jelentenek egymás számára; új előfizetési modellek jöttek létre; meg kell-e őrizni a nyomtatott változatot az elektronikus változat mellett; tárolási és használati licenszek, szerzői jogi és biztonsági kérdések. Az elektronikus kiadványok használata a dokumentumszolgáltatásban *működtetési kérdéseket* is felvet: kevesebb munkaerőre van szükség a hagyományos szolgáltatásokban, viszont több olyanra, aki az információtechnológia terén jártas. Kevesebb tároló hely kell, de megnő a beruházási igény. Gondoskodni kell a folyamatos archiválásról, a hibák elhárításáról. A felmerülő *technológiai problémák* az elektronikus dokumentumok formátumának sokféleségével (TIFF, PDF, HTML, RealPage), a bibliográfiai adatok formátumával (SGML, DTD) kapcsolatosak. Mivel nincsenek szabványok és igen gyors a fejlődés, az elektronikus-dokumentum kezelő rendszerek tervezésénél a rugalmasság ajánlott. Alaposan meg kell fontolni az indexelés, a tárolás és a selejtezés szempontjait. Ki kell választani a kiadók és a dokumentumszolgáltató, valamint a dokumentumszolgáltató és a felhasználó közötti dokumentumáramlás legmegfelelőbb eljárását. A *használók* számára az elektronikus dokumentumok letöltése sok előnnyel jár (jó minőség, bővebb keresési-megjelenítési-manipulálási lehetőségek, a nyomtatott változatnál korábbi hozzáférés). A dokumentumszolgáltatásnak tulajdonképpen a szállítási ideje rövidül le, a kérés feldolgozása csak akkor tart rövidebb ideig, ha a dokumentum elektronikus formában eleve rendelkezésre áll. A használók dolgát nehezíti viszont az, hogy sokféle szoftverre, hardverre, interfészre, jelszóra van szükségük a nyomtatáshoz és megtekintéshez, és ráadásul ezeket időről időre frissíteni kell.

Az Initiatives for Access-t a későbbiekben felváltotta a Digital Library Programme, amelynek célja a BL gyűjteményéhez való hozzáférés megkönnyítése a digitális technológia eszközeivel. A BL partnereket keresett a digitális technológia, a kiadói szféra és a távközlés területéről, majd megkezdte a szükséges infrastruktúra beszerzését. Jelentős fejlesztést képviselnek e program keretében a BL-ben az Ariel szoftverrel folyó kísérletek. Ftp-vel vagy elektronikus postán (ARTTel, ARTEmail) továbbítják a szkennelt elektronikus képeket. A szolgáltatást a fax alternatívájaként működtetik, használóinak a – legfeljebb 30 oldalas – dokumentum kinyomtatása után az elektronikus változatot azonnal meg kell semmisíteniük. Jelenleg 400 használótól havonta közel 5000 kérést fogadnak. – Az ESTAR projekt keretében a BL olvasótermeiben PDF formátumú cikkeket (és bibliográfiai adataikat) szolgáltatnak Web-böngészővel az Elsevier Science BV Science Direct Onsite szolgáltatásában szereplő 800 folyóiratból, napi 300 alkalommal.

További tervek: az ESTAR projekt bővítése más kiadókkal, az ISO könyvtárközi kölcsönzési protokolljának alkalmazása, hitelkártyás fizetési lehetőség biztosítása, elektronikus dokumentumok szolgálta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tása az Inside Weben; kutatási jelentések, szabadalmak és képek digitális tárolása és szolgáltatása.

(Hegyközi Ilona)

00/291

ANDROVIC, Alojz – KOEPER, Bettina: Der Aufbau eines elektronischen Dokumentlieferdienstes für die Bibliotheken der Slowakischen Republik (JASON-SK). Ein Kooperationsprojekt in Zusammenarbeit der Universitätsbibliotheken Bratislava, Kosice und Bielefeld = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 2. no. 228-233. p.

Elektronikus dokumentumszolgáltatási rendszer szlovák könyvtárak számára. A pozsonyi, kassai és bielefeldi egyetemi könyvtárak együttműködési projektje

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi

Az 1996-1999-es időszakban a német Oktatási, Tudomány-, Kutatás- és Technológiaügyi Minisztérium támogatásával a bielefeldi egyetemi könyvtár közös projektet bonyolított le a pozsonyi és a kassai egyetem, valamint a kassai műszaki egyetem könyvtárával. A pozsonyi egyetemi könyvtár által koordinált KOBIB projektnek az volt a célja, hogy a szlovák könyvtárakban az Észak-Rajna-Vesztfáliában 1995 óta sikeresen működő JASON-NRW projekt mintájára és arra építve megvalósulhasson folyóiratcikkek elektronikus (internetes) szolgáltatása. Pozsonyban és Kassán egy-egy szervert helyeztek üzembe a szlovák periodika- és folyóiratcikk-adatbázissal (21. 700 tétel) kiegészített JASON lelőhely-adatbázis (125. 000 tétel) és a hozzá kapcsolódó rendelési rendszer számára. A rendelési szoftvert kiegészítették egy szlovák nyelvű interfésszel.

A JASON-SK (az adatbázis szlovák része) 7000 folyóiratból tud cikkeket szolgáltatni. A szolgáltatást a szerződő könyvtárak ingyenesen vehetik igénybe, amennyiben térítést ők sem számítanak fel a használóknak. A későbbiekben a projekt pénzeszközeiből országos licenszet vásároltak a British Library JADE adatbázisának használatára és tervbe vették a két adatbázis integrálását. A DBI kiegészítő támogatásának köszönhetően az érintett könyvtáraknak évente 40 ezer DM értékben 93 új folyóirat előfizetésére is lehetőségük nyílt a projekt időszakában.

A projekt lezárása és a pénzügyi támogatás megszűnése után a pozsonyi egyetemi könyvtár bővíteni szeretné az állományukból elektronikusan szolgáltató könyvtárak körét, továbbá saját forrásból szeretné biztosítani a JADE szolgáltatás licenszdíját.

(Hegyközi Ilona)

Dokumentációs eljárások és termékek

00/292

MADSEN, Mona: The national bibliography of the future: new recommendations = Alexandria. 12. vol. 2000. 1. no. 45-50. p. Bibliogr.

A jövő nemzeti bibliográfiája: az 1998-as koppenhágai konferencia (ICNBS) új ajánlásai

Nemzeti bibliográfia

1998 novemberében Koppenhágában került sor a nemzeti bibliográfiai központok nemzetközi tanácskozására (ICNBS), azzal a céllal, hogy az előző, 1977-es (IFLA-Unesco) tanácskozás ajánlásait felülvizsgálják és módosítsák az információtechnológiai fejlemények tükrében. A cikk bevezetésképpen összefoglalja az első ilyen konferencia (1950, Unesco) és a második, 1977-es konferencia ajánlásait, és méltatja szerepüket a nemzeti bibliográfiák történetében.

A harmadik, 1998-as konferencia ajánlásai jóváhagyólag az 1977-es ajánlások bevezetőjében megfogalmazott elvekből indulnak ki és kiegészítik azokat a nemzeti bibliográfiai ügynökség koordinációs

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felelősségének és a kötelespéldány-szolgáltatás értékes voltának hangsúlyozásával. Jelentős módosításra került sor a kötelespéldányokkal (a jogi szabályozást sürgősen felül kell vizsgálni), a nemzeti bibliográfiák „gyűjtőkörével" (a teljes nemzeti kiadványtermés regisztrálása a formátumtól függetlenül; retrospektív feldolgozás), a nemzeti bibliográfiák megjelenítésével és frissességével (pl. archiválásra alkalmas szabványos formátum; speciális helyzetű használók igényei), a nemzetközi katalogizálási és azonosítási szabványokkal kapcsolatos szövegrészekben.

A jövőre vonatkozó terveket illetően az ajánlások felhívják az IFLA-t, hogy támogassa a vonatkozó irányelvek átdolgozását; tanulmányozza a többnemzetiségű területeken a nemzeti bibliográfiák kiadásának problémáit; ösztönözze a kormányközi és a nemzetközi nem kormányzati szervezeteket, hogy regisztráltassák kiadványaikat; segítse a nemzeti bibliográfiai ügynökségeket abban, hogy korszerűsítsék tevékenységüket (irányelvek, kísérletek, nemzetközi szemináriumok segítségével). Az ajánlások a nemzeti bibliográfiai ügynökségeket arra szólítják fel, hogy aktívan vegyenek részt új bibliográfiai szabványok, új kötelespéldány-rendelkezések kialakításában, és rendszeresen értékeljék, mennyire sikerült teljesíteniük az ajánlásokat.

(Hegyközi Ilona)

00/293

O'NEILL, Edward T.: Bibliographic control for the Web = Ser. Libr. 37. vol. 2000. 3. no. 53-69. p. Bibliogr. 23 tétel.

Bibliográfiai számbavétel a világhálón

Bibliográfiai számbavétel; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc. , 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A világháló mérete, gyors növekedése és szervezetlensége problematikussá teszi a hatékony használatot. A probléma megoldása a bibliográfiai számbavétel. A bibliográfiai számbavételnek a webre való alkalmazása két kérdést vet fel: 1) milyen bibliográfiai egységek lelhetők fel a weben; 2) milyen típusú bibliográfiai számbavétel szükséges ezekhez. A világháló információszerkezetének elemzése nyomán háromféle bibliográfiai egységet azonosítottak; ezek a webhely, a weboldal és a webgyűjtemény. A webhelyet a folyóirattal, a weblapot a folyóiratcikkel lehet párhuzamba állítani. Ebből arra következtethetünk, hogy a világháló bibliográfiai számbavételénél a folyóirat-irodalom számbavételének elveit érdemes követni.

(Autoref.)

00/294

REYNOLDS, Regina Romano: Harmonizing bibliographic control of serials in the digital age = Cat. Classif. Q. 28. vol. 1999. 1. no. 3-19. p. Bibliogr. 9 tétel.

Időszaki kiadványok bibliográfiai számbavételének harmonizálása az elektronikus korban

Bibliográfiai számbavétel; Elektronikus folyóirat; Időszaki kiadvány

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc. , 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk ismerteti azt a két meghatározó jelenséget, amelyek manapság jelentős hatással vannak a folyóiratok bibliográfiai számbavételére: 1) törekvés a nemzetközi szabványok és gyakorlat harmonizálására, és 2) az elektronikus folyóiratok hatása. Az elektronikus folyóiratok, áttörve a hagyományos publikációs minták kereteit, megkérdőjelezik a bibliográfiai leírási szabályzatok definícióit (így magának a „serial" fogalmának (folytatódó kiadvány) a meghatározását is) és gyakorlatait. Emiatt három

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapvető szabvány van revízió alatt: AACR2, ISBD(S) és ISSN. A szerző azokat a területeket tárgyalja, ahol a fenti szabványok és szabályzatok összehangolása a legnagyobb hasznot jelentené a katalogizálók és a könyvtárosok számára.

(Autoref.)

00/295

BYRUM, John D. – MYERS-HAYER, Patricia: Inclusion of information covering electronic resources in national bibliographies: results of a survey conducted May-June 1998 = Inter. Cat. Bibl. Cont. 29. vol. 2000. 1. no. 4-7. p.

Elektronikus információk a nemzeti bibliográfiákban: egy 1998. május-júniusi felmérés eredményei

Elektronikus dokumentum; Felmérés [forma]; Nemzeti bibliográfia

A szerző beszámol 1998-as felméréséről, melyben azt vizsgálta, hogy az Országos Bibliográfiai Központok (National Bibliographic Agencies, NBA) milyen mértékben dolgozzák fel az elektronikus dokumentumokat. A kérdőívre 59 ország képviseletében 61 intézmény válaszolt. 34 központ legalább egyfajta elektronikus dokumentumot felvesz, közülük sok két vagy több katagória alá is be van sorolva. Azok közül az intézmények közül, amelyek már jelenleg is feltárnak elektronikus dokumentumokat a nemzeti bibliográfiákban, 28 jelezte, hogy a jövőben bővíteni kívánja az elektronikus dokumentumok körét, és azok közül, amelyek jelenleg nem dolgoznak fel ilyen dokumentumokat, 22-en tervezik ilyen tevénység megkezdését a közeljövőben. Az elektronikus dokumentumokat beszerző intézmények általában a kötelespéldány törvényre támaszkodnak, amelyek állandóan változnak, folyamatosan bővítve hatáskörüket. A leírások az országos katalogizálási szabályzatokat követik, pl. AACR2, ISBD(ER). A világhálón található elektronikus dokumentumok burjánzása miatt a felmérés a távoli elérésű dokumentumok bibliográfiai számbavételére is kiterjedt. A cikk ezzel a kérdéssel is foglalkozik, és felsorolja a részvevők által megemlített kutatási projekteket és jelentéseket is.

(Autoref.)

Lásd még 298

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

00/296

KRUSZEWSKI, Tomasz Maciej: Biblioterapia – idee i praktyka = Bibliotekarz. 2000. 3. no. 16-19. p. Bibliogr. 6 tétel.

Biblioterápia – az eszmék és a gyakorlat

Biblioterápia

Egyfelől a tudás és tájékozottság megszerzésének, másfelől pedig az esztétikai élmény nyújtásának lehetősége teszi a legszélesebb értelemben vett szak- és szépirodalom megfelelően válogatott gyűjteményeit a gyógyászat eszközévé – vallják sok-sok évtized óta a biblioterápia elméleti és gyakorlati hívei. Ennek megfelelően alakult ki az American Library Association berkeiben a fogalom hivatalos definíciója, miszerint a biblioterápia nem más, mint „válogatott olvasmányanyagok felhasználása abból a célból, hogy irányított olvasás (olvastatás) révén gyógyászati segítséget nyújtson az egyéni problémák megoldásához".

A biblioterápia legközismertebb tipológiájának megalkotása R. J. Rubin munkásságához fűződik. Ő három típust különböztet meg a biblioterápiai ráhatás tekintetében. Az első ráhatás klasszikusnak nevezhető, s mint ilyen tulajdonképpen a pszichésen és szomatikusan nem sérültek fejlesztésében-nevelésében nyilvánul meg. A következő a klinikai biblioterápia, amely testi-lelki betegek érzelmeinek „rendbetétele" céljából kerül alkalmazásra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A harmadik típus az intézményes biblioterápia. Ez „fájdalomfelejtő vagy -csökkentő olvasás"-nak mondható. Mindhárom típusban fontos a folyamatosság, a „tanfolyamszerűség": az egyszeri ráhatás nem ér semmit.

A biblioterápia korántsem csak hagyományosan nyomtatott könyvekkel dolgozik. Eszköztárában ott vannak a Braille-írással készült dokumentumok, a hang- és képrögzítések, az ún. könnyű olvasmányok, az „öreg betűs" könyvek is.

A biblioterápiai segítség igénybevevői között igen sok az idős és súlyosan beteg személy. (A szerző megfigyelése szerint az Alzheimer-kórban szenvedők körében az otthoni ellátás alkalmával az új dokumentumok – rendszerint audiovizuális anyagok – megjelenése bizonyos enyhüléssel, feszültségcsökkenéssel jár.)

Tág terepet kínálnak a biblioterápia számára a szenvedélybetegek, az alkoholisták és a kábítószerfogyasztók. Miközben a klasszikus biblioterápia azon fáradozik, hogy megfelelő erőfeszítéseinek köszönhetően körük ne növekedjék, addig a klinikai változat részint betegségük egyéni és társadalmi veszélyességének tudatosításában, részint pedig a leszoktatásban vesz részt.

Vannak a szenvedélybetegségeknek egyéb és enyhébb esetei is, amelyek inkább egyoldalúságok (pl. a munka megszállottai, a mértéket nem ismerő tvnézők és internetezők stb.). Ilyenkor a biblioterápia – az olvasás szokásának „napirendbe iktatásán" kívül – más időtöltés-változatok (pl. séta, zenehallgatás, szórakozás stb.) megszokását is ajánlja.

Különösen jó eredményeket ér el a biblioterápia a csökkent vagy elmaradt értelmi képességű gyerekek, valamint beilleszkedési zavarokkal küzdő fiatalok és felnőttek körében, különösen, ha a biblioterápiai ráhatás intézeti (csoportos) körülmények között folyik. (Nevezetes e téren E. Zybert 1990. évi biblioterápiai vállalkozása a varsói női fegyházban, ahol is a rabokkal folytatott irodalmi beszélgetések szinte váratlanul kiváló eredményeket hoztak.)

A gyakorlat általánossá és intenzívebbé tételét jelenleg két dolog akadályozza. Egyrészt hiányzanak a módszeres kutatások e téren, másrészt azok a szakemberek is, akik az elméleti eredmények ismeretében össze tudnák válogatni a biblioterápiai szempontból megfelelő gyűjteményeket, illetve élni tudnának velük a rászorulók körében és javára.

(Futala Tibor)

00/297

COOMBS, Norman: Untangling your Web = Libr. Hi Tech. 18. vol. 2000. 1. no. 93-96. p.

Irányelvek testi fogyatékos olvasók számára is használható web-lapok tervezéséhez

Fájl-szervezés -gépi; Honlap; Tipográfiai szerkesztés; Testi fogyatékos olvasó

A weboldalakat gyakran oly módon tervezik meg, hogy azok új és szükségtelen akadályokat jelentenek. Az olyan használók számára, akiknek nehézségeik vannak a nyomtatott szövegek kezelésével, ez igen bosszantó és zavaró lehet. A fogyatékos használók védelmében született amerikai törvény, az *Americans with Disabilities Act* előírja az olyan formátumok szolgáltatását, amelyek kielégítik a fizikailag sérült amerikai használók szükségleteit. A cikk célja egyrészt az, hogy bevezesse az olvasót a weboldal-tervezés rejtelmeibe, másrészt útmutatót adjon olyan forrásokhoz, amelyek hasznosak lehetnek a fenti probléma megoldását kereső könyvtárosok számára.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

00/298

LAHIRI, Amar K.: Creation of on-line bibliographic databases for Russian Libraries through the project LIBNET = Res. Shar. Inf. Net. 14. vol. 1999. 1. no. 51-60. p. Bibliogr.

Online bibliográfiai adatbázisok létrehozása az orosz könyvtárak számára a LIBNET projekt keretében

Adatbázis; Fejlesztési terv; Információs társadalom; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc. , 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A SZU felbomlása után Oroszországban a radikális társadalmi, gazdasági és politikai reformok, valamint a modern információtechnológia megjelenése a könyvtárak számára is lényegi változásokat hoztak. A könyvtár társadalmi szerepét is újrafogalmazták, 1994-ben megjelentek az új törvények a könyvtári munkáról és a kötelespéldányokról. Egészen a legutóbbi időkig az orosz nagykönyvtárak kb. húsz évvel voltak lemaradva a fejlett országok könyvtáraitól. A számítástechnika könyvtári alkalmazása az 1980-90-es évtizedek fordulóján indult meg. A 90-es évek elején néhány nagykönyvtárban integrált rendszereket telepítettek (VTLS, INNOPAC, TINLIB, LIBER), azonban a helyi viszonyokhoz alkalmazás és a technológiai fejlettség hiánya igen költségessé tette ezek működését. Úgy tűnt, hogy az orosz fejlesztésű rendszerek olcsóbbak, és jobban tudnak alkalmazkodni a sajátos helyi körülményekhez és hagyományokhoz, azonban ezek sem tudtak mindmáig komoly bibliográfiai adatbázisokat létrehozni, s nem illeszkednek a fejlett nemzetközi online rendszerekhez sem.

1996-97-ben készült el a LIBNET projekt terve (az UNESCO közreműködésével), azzal a céllal, hogy 2000-re egy országos bibliográfiai hálózatot hozzanak létre. A program számításba vette mind az információtechnológia trendjeit, mind az orosz könyvtárak jelenlegi automatizáltsági fokát. Mostanáig a könyvtárgépesítés inkább elkülönült, egymástól különböző programok alapján folyt, így a LIBNET egyik célja az egységesítés, valamint hogy osztott katalogizálás révén az egyszer elkészült bibliográfiai adatok minden könyvtárba eljussanak. A projektben részt vesz valamennyi nagykönyvtár (az országos szakkönyvtárak, Moszkva és Szentpétervár városi könyvtárai, 87 terület 132 központi tudományos és közkönyvtára, a nagy egyetemi könyvtárak stb.). 1998-2001 között tervezik megvalósítani a számítógépes hálózattal összekötött bibliográfiai adatbázisok rendszerét, ehhez a szervezeti, vezetési, jogi, pénzügyi, tudományos és technikai megalapozottság fejlesztésére is szükség van.

A LIBNET az alábbi célokat próbálja megvalósítani: az orosz könyvtárak gépesítése és gépi katalógusok létrehozása; nemzeti és nemzetközi könyvtárak szabad elérése az elektronikus katalógusokon keresztül; a dokumentumellátás fejlesztése a telekommunikációs technológia révén; a könyvtári szabványok, formátum-szabványok, a jogi szabályozás és a számítástechnika-alkalmazás javítása; oktatási, továbbképzési lehetőségek szervezése a szakmai jár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tasságok növelésére; a nemzetközi együttműködés fejlesztése a LIBNET programok sikeres megvalósításáért. A program rész az „authority file"-ok létrehozása, és a retrospektív konverzió is.

Az orosz könyvtáraknak hatalmas anyagi forrásokra és legalább 15 (vagy még több) évre van szükségük, hogy olyan integrált bibliográfiai adatbázisokat hozzanak létre, amelyek a nyugati világban ma elérhetők. A világ más könyvtáraival való interakció az adatbázisok építésében és fenntartásában több orosz ember számára teszi hozzáférhetővé a világ információs forrásait, és a világ számára is megkönnyíti az orosz információforrások elérését. A kultúra, a tudomány, az oktatás és az egyes tudományágak információihoz való szabad hozzáférés meg fogja változtatni az orosz társadalmat, elősegíti a demokráciát, a humanitárius értékeket, a piacgazdaságot és Oroszország integrálódását a világot átfogó kommunikációba.

(Mohor Jenő)

Lásd még 239, 282, 289, 293, 297, 300

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

Lásd 244

Közérdekű tájékoztatás

00/299

MARCELLA, Rita – BAXTER, Graeme: Citizenship information service provision in the United Kingdom: a study of 27 case agencies = J. Librariansh. Inf. Sci. 32. vol. 2000. 1. no. 9-25. p. Bibliogr.

Az állampolgárok tájékoztatása az Egyesült Királyságban: 27, közművelődési könyvtárban és más intézménynél készült esettanulmány tanulságai

Esettanulmány; Használói szokások; Igény; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

A szerzők 27 esettanulmányról számolnak be, amelyek során brit közkönyvtárakat, polgári tanácsadó hivatalokat (Citizens Advice Bureaux, CAB) és egyéb tanácsadó intézményeket látogattak meg azzal a céllal, hogy felmérjék a közérdekű tájékoztatás szintjét ezekben az intézményekben. A látogatások során beszélgetést folytattak a könyvtárosokkal, és megvizsgálták az illető intézmény közhasznú állományát. A következő csoportosítás szerint gyűjtöttek adatokat: a közhasznú tájékoztatás mértéke; személyzeti és képzési kérdések; leggyakoribb kérdések típusa; a kérdések természetét befolyásoló helyi demográfiai tényezők; a tájékoztatáshoz használt állomány típusai és elrendezése; a használók kedvelt módszere az intézmény felkeresésére; a használó elégedettsége a szolgáltatásokkal; információs és kommunikációs technológiák alkalmazása a tájékoztatásban; kapcsolatok egyéb, hasonló jellegű tájékoztatást folytató intézményekkel; a jövő tervei a szolgáltatások fejlesztésére. Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy mindkét típusú intézménynek (közkönyvtár és CAB) van mit tanulnia a másiktól. A közkönyvtáraknak aktívabb kutatást kellene végezniük a lakosságot foglalkoztató legégetőbb kérdések kiderítésre. Jellemző helyi igények: nagyobb igény AIDS/HIV tájékoztatásra; pénzügyi kérdések és hitelek; idény jellegű munkanélküliség; (Belfastban) a robbantások és a megfélemlítések hatásának kezelése. Problémák: körzeten kívüli használók is igénylik a szolgáltatást; a használók, különösen kisebb és erősen összekapcsolódó közösségekben, titoktartást kérnek a személyükre vonatkozóan.

(Autoref.)

Lásd még 318

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Társadalomtudományi tájékoztatás

00/300

DAWSON, Heather: New developments at SOSIG = Man. Inf. 7. vol. 2000. 1. no. 54-55. p.

Társadalomtudományi tájékoztatás az Interneten: a SOSIG (Social Science Information Gateway) új fejleményei

Honlap; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -társadalomtudományi

A SOSIG (Social Science Information Gateway) 1994 óta számos nívós társadalomtudományi internet forráshoz nyújt hozzáférést. 1999. új állomást jelentett a SOSIG életében, mikor is csatlakozott a Social Research Council és a Joint Information Systems Committee (JISC) által beindított nemzeti forrásfeltáró hálózathoz, a Resource Dicovery Network-höz. Az RDN célja az információ- és tartalomszolgáltatók hálózatának kialakítása és összefogása, ezzel az egyes tudományterületek interneten elérhető forrásainak hozzáférhetővé tétele – elsősorban a kutatók számára (ld. a 195. sz. referátumot a KF 2000/2. számában).

A SOSIG a társadalomtudományi területek felelőse lett, és számos intézménnyel alakított ki partneri viszonyt. A British Library of Political and Economic Science szolgáltatja például a kormányzati és politikai információkat. A ő munkájuknak tehát szerves része lett az idevágó internet-források felkutatása.

E tevékenységük során céljuk a naprakészség, a teljesszövegű hálózati dokumentumok rendelkezésre bocsátása, a keresési lehetőségek tökéletesítése és a felhasználók igényeinek minél teljesebb kiszolgálása. E célok érdekében folyamatosan regisztrálják az éppen aktuális politikai eseményekről szóló internetes híradásokat, és hozzáférhetővé tesznek különböző dokumentumokat, mint például az alkotmány módosításával kapcsolatos iratok, politikai interjúk szövege, a nemzetközi szervezetek (pl. Unesco, Európai Unió) interneten publikált dokumentumai. Ezeket rendszeresen indexelik, és a releváns címeket annotálják is. A keresés megkönnyítése érdekében pedig mélyítik az osztályozási rendszert. Igyekeznek a politikatudományi kutatókkal olyan kapcsolatokat kialakítani, melynek révén visszajelzést kaphatnak szolgáltatásaikról, és az igényeknek megfelelően továbbfejleszthetik azokat.

A SOSIG 2000-ben megújítja keresőfelületét, aminek eredményeképpen személyre szabott szolgáltatásokkal áll majd használói rendelkezésére.

(Fazokas Eszter)

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

00/301

LEONOV, V. P.: Šag nazad – v devatnâdcatyj vek = Bibliografiâ. 2000. 1. no. 25-27. p.

Egy lépés hátra – a 19. századba. A Bibliotekovedenie c. folyóirat új profiljának vitatása

IN'KOWA, L. M.: Poteri âvnye, a v čem vyigris? = Bibliografia. 2000. 1. no. 27-32. p.

A veszteségek nyilvánvalóak, de mi a nyereség? A Bibliotekovedenie c. folyóirat új profiljának vitatása – szerkesztőségi jegyzettel

Folyóirat -könyvtári

A *Bibliotekovedenie* c. folyóirat 1999 folyamán radikális profilváltozáson esett át, noha egy előzetes olvasói felmérés tanúsága szerint erre nem volt szükség. Hogy inkább e felmérés eredményeire kellett volna tekintettel lenni, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ez az átvedlett orgánum nem nyerte meg senki tetszését.

A profilváltozást V. P. *Leonov*, tudományos akadémiai könyvtárigazgató és a közelesen angol nyel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ven is megjelenő Könyvtári szindróma c. monográfia szerzője azzal magyarázza, hogy tudományos akadémiai berkekben „főként a könyvtári folyamatnak a dokumentális kommunikációban történő lejátszását" tárgyazó könyvtártudományt nem ismerik el alaptudománynak, hanem valamiféle mesterségnek, különféle gyakorlati tennivalókat összefogó tevékenységnek tartják.

S ha ez – sajnálatos módon – így van, akkor a könyvtártudományt a „tegnapi gyakorlatott általánosító" alkalmazott ismerethalmazként lehet kezelni, illetve egy sor más tevékenységbe (pl. a politikába, gazdaságba, finanszírozásba, kulturológiába, irodalomtudományba, lélektanba, pedagógiába, bibliológiába, informatikába stb.) lehet beolvasztani. Az efféle kísérletekre a 19. században már nemegyszer sor is került, s most a Bibliotekovedenie szolgál elrettentő például e mindig kudarccal végződő próbálkozásokra.

L. M. Inkova, aki sokáig a Bibliotekovedenie főszerkesztő-helyettese volt, a folyóirat 1999. évi első három számát veti tüzetes elemzés alá, többször is megjegyezve, hogy az „új vonalvezetés" milyen gúnyosan és előítéletesen emlékezik meg a korábbi szerkesztők, munkatársak és szerzők 25 éves erőfeszítéseiről.

Összefoglalásként a következőket szögezi le: „Az első három szám elemzése ama korántsem örömteli következtetésnek levonására késztet, hogy egy könyvtártudományi kiadvány helyett valamiféle, vegyes népszerűségre törekvő, a szakma szempontjából korszerűtlen, heterogén olvasóközönséggel számoló lapot vehettünk kézhez."

Inkova azonban úgy látja, hogy a folyóirat 1999. évi 4-6. számának készítői-közreműködői mintha már észrevették volna a folyóirat kedvezőtlen szakmai fogadtatását, s megnövelték benne azokra az írásokra szánt terjedelmet, amelyek az orosz könyvtárügy valós elméleti és gyakorlati problémáit taglalják.

A szerkesztőségi állásfoglalás szerint nem volna szerencsés, ha a Bibliotekovedenie „könyvtártudományosságával" kapcsolatos vita elburjánoznék és elmérgesednék. Ezért leszögezi: „Mi semmiképpen sem törekszünk háborúságra. Hajlandók vagyunk együttműködni a filozófusokkal, a kulturológusokkal és mindenkivel, aki szakmájában őszintén érdekelt. Ámde ennek a konstruktivitás, a kölcsönös tisztelet legyen a jellemzője, és ismerje el az olyan tudományok méltányos tudományos helyét, mint amilyen a könyvtártudomány és a bibliográfiatudomány."

(Futala Tibor)

00/302

BARKER, Anne L. – TEDD, Lucy A.: The Ariadne project: an evaluation of a print and Web magazine for library and information science professionals = J. Inf. Sci. 25. vol. 1999. 6. no. 427-444. p. Bibliogr. 17 tétel.

Egy nyomtatott és elektronikus formátumban egyaránt közreadott új könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóirat (Ariadne) létrehozásának és fogadtatásának története

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóirat -könyvtári

A cikk ismerteti az Ariadne projekt történetét, és egy felmérés alapján értékeli a programot. Az Ariadne egyik terméke 1995 és 1998 között egy nyomtatott és web-alapú magazin volt a könyvtárosok és informatikusok számára. Az Ariadne egyike volt annak a kevés Electronic Libraries programnak, amely ennek a felhasználói csoportnak nyújtott szolgáltatást. A felmérésből kiderül, hogy a program sikeres hiánypótló szerepet töltött be azzal, hogy tájékoztatta és felvilágosította a könyvtárosokat és információs szakembereket az elektronikus könyvtárhoz kapcsolódó kérdésekről. Az Ariadne projekt befejezése után az UKOLN (UK Office for Library and Information Networking) to-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vábbra is közreadja a magazin negyedéves web-változatát az interneten.

(Autoref.)

Lásd még 329, 333

Kulturális tájékoztatás

00/303

TIHONOVA, Lûdmila Nikolaevna – LAPTEVA, Tamara Il'inična – KRUKOVA, Valentina Alekseevna: Služby informacii po kul'ture: problemy i reseniâ = Bibliotekovedenie. 2000. 1. no. 61-66. p.

Kulturális információszolgáltatások: problémák és megoldások

Szolgáltatások -közművelődési

Az omszki megyei tudományos könyvtár és az Oroszországi Állami Könyvtár keretében működő Informkul'tura előkészítésében és rendezésében gyűltek össze Omszkban a kulturális-művészeti információszolgáltatások helyzetének megvitatása végett a Szibériában található regionális és megyei tudományos könyvtárak képviselői, sőt vagy 30 központosított könyvtári rendszerből az igazgatók is 1999. október 26-27-én.

Röviden szólva: a tanácskozás összehívását az tette szükségessé, hogy miközben e téren is megszűnt a módszertani gondozás igazgatási jellege, addig soha nem tapasztalt mértékben növekedett meg a kulturális-művészeti információk iránti igények száma, melyeket sikeresen szolgáltatni még a legfejlettebb könyvtárak sem tudnak, amennyiben nem rendelkeznek a legkorszerűbb számítástechnikai-távközlési eszközökkel, illetve amennyiben országosan és regionálisan egyaránt hiányzanak az alapvető (megalapozó) szolgáltatások. Az iménti állítást egy felmérés adatai mindenben alátámasztották.

Ezt követően a kívánatos (és elvileg lehetséges) helyzet felvázolására került sor. Ezen belül a következőket vitatták meg:

- Milyen segítséget adhat, illetve adjon a Rosinformkul'tura a kulturális-művészeti tájékoztatási rendszerben részt vevő könyvtáraknak ahhoz, hogy kialakuljanak a regionális információkészletek (ezek alatt itt részint állományok, részint adatbázisok értendők).
- Miként kell, illetve lehet megszervezni a különféle használói csoportok eredményes ellátását használói vizsgálódások és felmérések következtetéseiből kiindulva.
- Hogyan állíthatók elő információs termékek a legkorszerűbb technológiák alkalmazásával.
- Örökzöld témaként került elő (bár napjaink technikai-technológiai helyzetének megfelelő tartalommal) a könyvtárosok és könyvtárhasználó szakemberek továbbképzésének, illetve kiképzésének kérdésköre.
- Végül a fizetett szolgáltatásokkal és az üzleti alapú információs tevékenységgel való „megbarátkoztatás" szerepelt napirenden.

Az Informkul'turával mint a rendszer módszertani központjával kapcsolatos kívánalmak-követelmények sem hiányoztak a tanácskozás napirendjéről. Ezek a következők: az intézmény törekedjék bibliográfiái és adatbázisai teljessé tételére; kerüljön kiadásra egy olyan rendezvénynaptár, amely lehetővé teszi a könyvtárak számára a rajtuk való részvétel megtervezését; folytatódjék és váljék rendszeressé a kulturális-művészeti információkkal foglalkozó regionális és országos tudományos-gyakorlati rendezvénysorozat.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

00/304

DIVINSKIJ, V. B.: Evoluciâ strategičeskogo upravleniâ bibliotečnoj deâtel'nost'u = Naučn. Teh. Bibl. 1999. 10. no. 16-25. p. Bibliogr. 11 tétel.

A könyvtári munka stratégiai irányításának evolúciója

Könyvtárszociológia; Vezetés

A modern menedzsment fontos része a könyvtári tevékenység kulcsterületeit érintő stratégiai vezetés: a könyvtár fejlesztése és a környezethez adaptálása, a könyvtári szolgáltatások fenntartása, személyzeti politika. A könyvtár fennmaradása és felvirágzása elsősorban attól függ, van-e saját stratégiája és meg tudja-e valósítani azt a gyakorlatban.

A „stratégiai vezetés" fogalom a nyugati világban született az 1960-as években, az operatív és a hosszú távú tervezés elhatárolására, amit az iparból az információs korszakba való átmenet tett szükségessé. A stratégiai vezetés alapjaiban különbözik az operatívtól: az operatív vezetés a könyvtári szolgálat mindennapos feladataival, a stratégiai a könyvtár távlati fejlesztésével foglalkozik; az operatív vezetés a könyvtár belső tevékenységére koncentrál, a stratégiai a külső környezethez, a változásokhoz való alkalmazkodással; az operatív vezetés a rövid- és közép távú tervezésre, a stratégiai a hosszú távú tervezésre irányul; az operatív vezetési rendszer alapját a funkciók, a szervezeti felépítés, a folyamatok és a technológiák képezik, a stratégiai vezetés alapja pedig a személyzet teljesítőképessége, a használók köre, az információellátás rendszere. A stratégia a döntések sokaságából áll, beleértve az átfogó célok és megvalósítási lehetőségek megfogalmazását. A stratégiai vezetésnek ez a felfogása a könyvtári világban 1985-ben jelentkezett, amikor a British Museum könyvtárának stratégiai tervét elkészítették.

A könyvtár fejlesztési perspektíváinak meghatározásában a stratégiai megközelítés lehetővé teszi az objektív helyzetelemzést, a továbbfejlesztés útjainak értékelését, az azonnali teendők, illetve a közeljövőben és a néhány év alatt megvalósítandó teendők, valamint a célok elérése érdekében megteendő intézkedések meghatározását. A stratégiai terv elősegíti a könyvtár belső helyzetének és külső környezetének állapotmeghatározását, a könyvtár céljainak és feladatainak pontos megfogalmazását, a fenntartó és a személyzet jóváhagyásának elnyerését, a források meghatározását, az ellenőrzés megvalósítását.

Néhány orosz elméleti szakember egybemossa a stratégiai és a hosszú távú tervezést azon az alapon, hogy mindkettő konkrét időtartam alatt elérendő célokat tűz ki. A kétféle tervezés azonban a jövő felfogásában különbözik, konkrétan abban, hogy a hosszú távú tervezés az extrapoláció módszerével határozza meg a jövőben elérendő eseményeket, míg a stratégiai tervezés nem ismeri el az extrapoláció alkalmazását a jövőtervezésben.

A stratégiai vezetés objektivitását az adja, hogy a könyvtár belső helyzetét folyamatosan lehet értékelni a más, hasonló nagyságrendű és jellegű könyvtárakkal való összehasonlítás alapján.

N. I. Tulina a könyvtárak stratégiai vezetésének öt fokozatát állapította meg: a könyvtár belső helyzetének és külső környezetének előzetes elemzése, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

stratégiai terv céljainak meghatározása, a stratégia kiválasztása és realizálása, a stratégia megvalósítási politikájának kidolgozása, a források meghatározása. Nagyon fontos gyakorlati szempont a célok, elsősorban a könyvtár konkrét időre szóló átfogó céljainak meghatározása, amelynek alapján minden szervezeti egység feladatait pontosan meg lehet tervezni. A stratégiai terv megvalósításának elengedhetelen feltétele a megfelelő pszichológiai légkör megteremtése a könyvtárban. A stratégiai vezetés specifikuma az eredmény és nem az intézkedés biztosításában rejlik, magja a terv megvalósításához szükséges stratégia, azaz az eszközök és módszerek kiválasztása. A stratégia kiválasztásában az összes alternatívát számba kell venni, és meg kell nyerni a személyzet beleegyezését.

A stratégiai terv általában a következő részekből áll: preambulum, a könyvtár hivatalos céljainak megalapozása, a szervezeti keretek leírása, belső tényezők, a könyvtár használói, automatizáció és felszerelés. A stratégiai terv kidolgozásában figyelmet kell fordítani arra, hogy a könyvtár céljai és a célok elérésének lehetőségei összhangban legyenek.

Az 1980-as években Nyugaton némileg módosult a stratégia fogalmának értelmezése: a külső környezet dinamizmusa megnehezítette a változásokhoz való folyamatos alkalmazkodást, így ez lett a stratégiai tervezés új magja. A stratégiai tervezés korábbi orientációja megmaradt, csak a hangsúlyok kerültek máshová.

A stratégia a modern felfogás szerint: áttekinti a szervezet fejlesztésének alternatív útjait, a prognózisból és a szakértők tapasztalataiból és intuícióiból kiindulva; a külső környezet változásaihoz alkalmazkodva a fő hangsúlyt az előrejelzésre és a megelőzésre fordítja; a szervezet erősségeinek és gyengeségeinek áttekintésével biztosítja a tevékenység hatékony koordinálását; a hosszú távú perspektívákra irányul; a szervezet struktúráját az általános célok elérésére irányítja, áttekinti a célok elérésének alternatív módjait. Nem létezik valamiféle tipikus stratégiai struktúra, egységes kidolgozási és megvalósítási módszer. Minden esetben sok specifikus tényezőt kell tanulmányozni a stratégiai terv elkészítésénél.

A könyvtár stratégiai vezetése olyan vezetés, amely a személyzeti potenciálra támaszkodik, a könyvtár funkcióit a használók igényeinek megfelelően alakítja, hajlékonyan reagál a változásokra és időben meghozza a szükséges intézkedéseket – mindez összességében lehetőséget teremt a könyvtárnak a hosszú távú működésre és céljai elérésére. A stratégiai vezetés fő folyamatai: a küldetés megfogalmazása, a célok meghatározása, a stratégia kiválasztása, az elemzés és az ellenőrzés. E folyamatok logikusan következnek egymásból, de állandó visszacsatolás és visszahatás is létezik közöttük. A stratégiai vezetés kiindulópontja a környezet, vagyis a makrokörnyezet, a közvetlen környezet, valamint a belső környezet elemzése. A makrokörnyezet elemzése a jogi, gazdasági, politikai helyzet, a természeti környezet és források, a társadalom szociális és kulturális állapota, a tudományos és technológiai fejlettség, az infrastruktúra számbavétele. A könyvtár közvetlen környezetét jelentik az információs központok, az azonos gyűjtőkörű könyvtárak, az adatbázisok és adatbankok, az információ-felhasználók, a munkaerőpiac. A belső környezet elemzése annak a potenciálnak a számbavétele, amelyre a könyvtár a céljai elérésében támaszkodhat: szervezeti kultúra, a személyzet teljesítőképessége, iskolázottsága, érdeklődése, a vezetés szervezete, munkafolyamatok. tudományos kutatások, marketing, pénzügyek.

A küldetés és a célok meghatározása három, igen felelősségteljes részből áll: a küldetés, vagyis a könyvtári tevékenység értelmének és rendeltetésének megfogalmazása a könyvtár alapszabályában; a hosszú távú, majd a rövid távú célok meghatározása.

Minden előnye ellenére is a stratégiai vezetés alkalmazásának hiányosságai és korlátai is vannak:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem tud pontos és részletes jövőképet adni – a tervben leírt ideális állapot inkább csak kívánság; nem lehet a rutin eljárások közé sorolni, nincs pontos elmélete, amely leírná a pontos teendőket – a stratégiai vezetés inkább tekinthető a könyvtármenedzsment filozófiájának vagy ideológiájának; jelentős idő és anyagi ráfordítás kell ahhoz, hogy a könyvtárban működni kezdjen a stratégiai vezetés folyamata; az elhibázott stratégiai előrejelzés negatív következményei nagyon erőteljesek; a stratégiai vezetés megvalósításánál gyakran a stratégiai tervezésre helyezik a hangsúlyt, pedig a legfontosabb a stratégiai terv megvalósítása, aminek előfeltétele a megfelelő szervezeti kultúra, a motiválás rendszerének, illetve a munkaszervezetnek a kialakítása.

A mai könyvtárvezetőknek nemcsak a vezetési módszertanát kell elsajátítaniuk, hanem a stratégiai tervezést a stratégiai vezetés szintjére kell emelniük.

(Rácz Ágnes)

Tervezés

00/305

MADISON, Olivia M. A.: From journal cancellation to library strategic visioning faculty leadership = J. Libr. Admin. 28. vol. 1999. 4. no. 57-70. p. Bibliogr.

Az egyetemi tanács bevonása a könyvtár tervező munkájába a folyóirat-előfizetések lemondása kapcsán

Egyetemi oktató; Előszerzeményezés; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Vezetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc. , 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az 1980/81-es tanévtől kezdve1998-ban már negyedszer kényszerült az Iowa State University (ISU) folyóirat-előfizetéseinek csökkentésére az ismert okok miatt. Ez alkalommal azonban – kellemetlen hatása mellett – ez a művelet katalizátorul szolgált az elektronikus vagy digitális könyvtár stratégiai víziójának megalkotásához. Az oktató személyzet egyik tagja kezdeményezésére főképpen oktatókból és kutatókból álló bizottság kezdett foglalkozni a kérdéssel, a folyóirat beszerzési keret helyzetének vizsgálatát szélesebb perspektívába helyezve.

A jelentés megállapította, hogy az ISU két területen vesztett versenyképességéből: az elektronikus források használatához szükséges infrastruktúrát és a könyvtár beszerzési keretét illetően. A jelentés 27 ajánlása a három főszereplőt célozza meg: az egyetem oktatói karát, a könyvtárat és a vezetést, s három fő célkitűzést fogalmaz meg.

Az első egy országosan elismert elektronikus könyvtár felépítése. Az egyetem versenyképessége függ attól, hogy könyvtára képes-e hozzáférést biztosítani a különféle elektronikus forrásokhoz. A költségvetés emelését a legjobban ellátott egyetemi könyvtárakhoz javasolta igazítani, s ahol csak lehetséges, a folyóiratok elektronikus verzióit beszerezni.

A második, hogy a folyóiratokban lévő információhoz való hozzáférés kényelmét és hatékonyságát növelni kell. A költségvetés emelése mellett ennek fő eszköze, hogy maguk az egyetemi karok és tanszékek illesszék saját programjaikba az információellátásra fordítandó összeget, fejlesztési terveikben foglalkozzanak állománygyarapítási következményeikkel is. Pontosabb és átfogóbb adatokra van szükség a folyóirattermésről, az előfizetési árakról, hogy ne a fűnyíró-elv érvényesüljön az esetleges csökkentések során. (A javaslatokról folytatott vita során az oktatók belátták, hogy ez az ő érdekükben áll.)

A harmadik a tudományos kommunikáció világával foglalkozik. Ide tartoznak a leglényegesebb ajánlások, mert éppen az új tudományos eredmények megszületésének feltételeire vonatkoznak, és érin-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tik a tudományos publikálás új struktúráját, a szellemi tulajdont és az egyetemi kultúrát. A tudományos teljesítmény megítélésében kívánatos a mennyiségi megközelítésről (a publikációk száma) áttérni a minőségire (a tudományos eredmény tartalma és hatása). Ha sikerül kitörni az ún. tekintélyes folyóiratokban való publikálás vonzásából, akkor sikerül enyhíteni a kereskedelmi kiadók fojtogató szorítását.

Az előirányzott 14%-os csökkentés érthetően sokkolta a tanári kart, s ennek eredményeképpen állt össze befolyásos oktatókból és kutatókból az a csoport, amely az új stratégiát kidolgozta. Az ISU-n egyébként is nagy hagyománya van a stratégiai gondolkodásnak, s az ajánlások beleilleszkedtek a távlati célkitűzésekbe, s új irányt szabtak a könyvtár fejlődésének.

(Papp István)

Munka- és rendszerszervezés

00/306

JONES, Kathryn – KINNELL, Margaret – USHERWOOD, Bob: The development of self-assessment tool-kits for the library and information sector = J. Doc. 56. vol. 2000. 2. no. 119-135. p. Bibliogr. 15 tétel.

Önértékelési eszközkészletek kialakítása a könyvtári és tájékoztatási szektor számára. Három lehetséges modell összehasonlítása

Esettanulmány; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Modellálás; Szolgáltatások; Vezetés

A British Library a loughborough-i egyetem Informatikai Tanszékével együttműködve 1996 és 1998 között kétéves kutatási program keretében operációkutatási módszerekkel igyekezett felmérni a közkönyvtári és tájékoztatási szektorban alkalmazható önértékelési technikák lehetőségeit, ilyen technikákat kifejleszteni és értékelni. Három esettanulmányt követően és a szakirodalom alapján arra a következtetésre jutottak, az önértékelésnek lehet szerepe a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások értékelésében, szükség van arra, hogy ennek eszközeit hozzáigazítsák a különböző szolgáltatási kultúrákhoz és tapasztalatokhoz.

Nagy-Britanniában a Kulturális, Média- és Sportminisztérium (DCMS) éves könyvtári terv készítését írja elő a könyvtárfenntartók számára. Igazolniuk kell a kormányzat számára, hogy hatékonyan és gazdaságosan működtetik szolgáltatásaikat. Működik a kötelező közbeszerzési eljárást (CCT) felváltó Best Value (kb. a lehető legjobb értéket) kezdeményezés is, ennek keretében bizonyítaniuk kell, hogy az adófizetők számára értékes szolgáltatásokat biztosítanak. A közkönyvtárak vezetői tehát érdeklődnek a menedzsment eszközei és módszerei, köztük a kevésbé ismert önértékelés iránt, sőt kifejezésre juttatták, hogy szükség lenne speciálisan a közkönyvtárak számára kifejlesztett módszerekre.

Három módszer jött szóba erre: az európai minőségbiztosítási alapítvány és a brit minőségi alapítvány (EFQM/BQF) Business Excellene modellje (BEM; ez a három közül a legstrukturáltabb, 9 kritériumot és 32 alkritériumot tartalmaz), a brit közigazgatás számára kidolgozott Quality Framework modell (ez arra épül, hogy a környezet és a szolgáltatási kapcsolatok befolyásolják a szolgáltatások fogadtatását), és a politikatudományi intézet által kialakított Democratic Framework modell (ennek kiinduló elve, hogy a közszolgálati szektor feladata a társadalom egészének és az egyénnek a szolgálata). Ezek összehasonlításával egy önértékelési eszközkészletet kívántak kidolgozni a közkönyvtári szektor számára, amelyet a későbbiekben ki is próbáltak három, különböző szintű önkormányzatnál mint könyvtárfenntartónál végzett esettanulmány keretében.

Az egyes fenntartóknál a tervezés, a menedzsment és a felügyelet értékelése mellett egyéni interjúkat is készítettek a személyzet 6-8 tagjával. Minden

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fenntartó 10-12 idevágó kezdeményezésről számolt be, amelyek legtöbbje egymástól függetlenül zajlott. Az említett három modell értékeit számba vették, és ennek alapján meghatározták a három vizsgált önkormányzat által legfontosabbnak tartott 13 kritériumot. Az első öt mindháromnál – bár különböző sorrendben – a következő volt: ügyfél-orientáltság, a munkatársak fejlesztése, bevonása és elégedettsége, egyenlőség a szolgáltatások terén, látható és átlátható irányítás, céltudatosság.

Ezt követően elemezték a hiányosságokat, azaz összevetették az esettanulmányban szereplő könyvtárak gyakorlatát az ún. legjobb gyakorlatot modellező 13 kritériummal. Az elemzés lényeges eltérést tárt fel a vezetési modellek és a közkönyvtári szolgáltatások között. Bár sok tervezési mechanizmus alkalmazásban volt, nem bizonyosodott be a kezdeményezések szisztematikus volta. Értékelésre idő, források és hatékony vezetési struktúra hiányában csak ad hoc módon vagy egyáltalán nem került sor.

Leginkább a BEM modell bizonyult alkalmasnak az adaptálásra, az kínált struktúrát az önértékelés technikájának megértéséhez, a két másik modell pedig irányelvként szolgálhat arra nézve, hogy mi tekinthető jó menedzsment-gyakorlatnak a közszférában.

A vizsgálati eredmények alapján speciálisan a közkönyvtárak számára kidolgoztak egy tíz kritériumot tartalmazó modellt, amelynek nyelvezetét is a könyvtáros-felhasználók igényeihez igazították, és amelyhez az elemzendő adatok összegyűjtése céljából további nyolc alkritériumot tettek hozzá. A fő kritériumok a következők: vezetés, politika és stratégia, ügyfél-orientáltság, a munkatársak részvétele, a források menedzselése, a folyamatok menedzselése, az ügyfelek elégedettsége, a munkatársak elégedettsége, társadalmi hatás, általános teljesítmény.

Az új értékelési kritériumokat Public Library Improvement Matrix (PLIM) néven foglalták egybe, mintegy a közkönyvtárak számára követendő menedzsment-modellként, a folyamatos önértékeléshez. A modellről terjesztése érdekében a három résztvevő önkormányzattól észrevételeket kértek. Fejlesztésének további sorsa attól függ, hogy sikerül-e más könyvtártípusok érdeklődését is felkelteni. A teljes modell, melyet Library and Information Sector Improvement Model-nek neveznek, erre potenciálisan alkalmas lesz.

(Hegyközi Ilona)

00/307

OFARREL, John P.: Measuring performance with library automated systems = Libr. Hi Tech. 18. vol. 2000. 1. no. 75-81. p.

Teljesítménymérés automatizált könyvtári rendszerek segítségével

Hatékonyság; Integrált gépi rendszer; Statisztika; Szabvány -könyvtári

A cikk a Liverpool John Moores egyetemen végzett kutatásra épül. Azt vizsgálták, hogy három automatizált könyvtári rendszer mennyire alkalmas használható statisztikákat szolgáltatni az ISO 11620 teljesítménymérési szabvány alkalmazásához. Bemutatja a szabvány keletkezésének körülményeit, és részletesen ismerteti, hogy a Talis, Dynix Classic és Innopac rendszerek hogyan tudják a szükséges statisztikákat előállítani. Arra a következtetésre jut, hogy a fenti rendszerek nem megfelelőek a szükséges adatok szolgáltatása szempontjából.

(Autoref.)

Lásd még 270, 310, 327

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Pénzügyi és gazdasági kérdések

00/308

KOLÁŘOVÁ, Mária – RICHTER, Vít: Ceny a poplatky za knihovnické a informační služby = Čtenár. 52. roč. 2000. 1. no. 9-12. p.

Könyvtári és információs szolgáltatások árai és térítései. (Vizsgálati eredmények)

Térítéses szolgáltatás

Csehországban a Nemzeti Könyvtár az Állami Műszaki Könyvtárral karöltve web-kérdőlap segítségével felmérte az ország különféle (községi, városi, járási-városi, állami tudományos, központi, felsőoktatási, tudományos akadémiai, orvosi és egyéb) könyvtáraiban alkalmazott szolgáltatási ár- és díjtételeket. Ebben az 1999 májusában és júniusában végzett felmérésben 136 könyvtár válaszát lehetett figyelembe venni. Az alábbiakban a legjellegzetesebb szolgáltatásokra vonatkozó helyzetet mutatjuk be.

Beiratkozási díjat – az orvosi könyvtárak kivételével – minden könyvtár szed, ami 100 és 250 cseh korona (a továbbiakban CSK) között mozog. A kollektív tagság 150-400 CSK-ba kerül. Gyerekek, tanuló fiatalok és nyugdíjasok számára vagy ingyenes, vagy mérsékelt használati díjú a könyvtárhasználat.

Könyvek kölcsönzését mindössze három könyvtár köti díjszedéshez (4-10 CSK), a folyóiratszámokét 17 (5-20 CSK), a hangkazettát 20 (3-10, extrém esetekben 50 CSK), a videokazettákét 9 (10-50 CSK), a CD hangkazettákét 32 (10-20), esetenként 150-200 CSK).

Előjegyzéseket díjszedés fejében 56 könyvtár eszközöl (3-5 CSK). A dokumentumok késedelmes visszahozását valamennyi könyvtár szankcionálja: az első felszólítás után (5-10, néha 50 CSK), a második felszólítást követően (20-100 CSK), a harmadik felszólításra (100-300 CSK) egyre növekvő mértékben kell a használónak fizetnie.

Irodalomkeresésnél 30 könyvtárnál már a megrendelés is pénzbe kerül (10-50 CSK, egy könyvtárban azonban: 500 CSK).

Az irodalomkereső „órabére" 25 és 120 CSK között mozog abban a 9 könyvtárban, ahol van ilyen szolgáltatás. Egy-egy bibliográfiai tétel (szakirodalmi adat) 1-6 CSK-ba kerül. Cikkek-dokumentumok másolatáért 1,40 és 2,50 CSK között mozog a térítés, de előfordulnak 6-10 CSK közötti követelések is.

A belföldi könyvtárközi kölcsönzéssel 51 könyvtár foglalkozik, kötetenként általában 10-20 CSK-ért. Három könyvtár azonban 60 CSK-ért kölcsönöz. A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés 100-200 CSK-ba kerül, de 400 koronás esetek is előfordulnak

Az önkiszolgáló reprográfiai szolgáltatás általános, ára legtöbbször 1-2 korona, 3 CSK-nál drágább esetek nem fordulnak elő. Mikrofilm-szolgáltatások már alig-alig léteznek, és meglehetősen olcsók (3,60-6 CSK).

Az internethez 61 könyvtárban férhet hozzá a használó, percenként 0,50-1 CSK-ért. A maximum: 2 CSK percenként. Itt is vannak gyermek-ifjúsági díjkedvezmények. „Bérletet" az internet vonatkozásában mindössze 3 könyvtár alkalmaz (havonként 50-100 CSK). Egy-egy oldal számítógépes kinyomtatása 2-3 koronát tesz ki.

Az, hogy a díjak és térítések szedése mekkora részét fedezi a könyvtár üzemelésének, 91 könyvtár válaszában szerepelt. Ezek a 0,1%-tól 29,7%-ig szóródnak, a legtöbb könyvtárban (36-ban a válaszolók közül) 5,3-8% közötti a részesedési arány. Egyetlen könyvtár számol be arról, hogy működési kiadásainak 65%-át fedezik az általa szedett díjak.

62 könyvtár szolgáltatási bevételeit befizeti a fenntartónak, 74 viszont eltekint ettől.

Egészében véve a cseh könyvtárak többsége díjszedésben nem lépi túl az önköltséget, de vannak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olyan könyvtárak is, amelyek „piaci árat" szednek. (Ezek, lévén nyereségesek, az adóhatóságoknál „megüthetik a bokájukat") . A felmérés arra is jó volt, hogy figyelmeztetett a könyvtárak hiányosságaira a világháló használatában.

(Futala Tibor)

00/309

HOMANN, Benno – USEMANN-KELLER, Ulla: Gebühren in Universitätsbibliotheken. Auswertung einer Umfrage = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 3. no. 380-407. p.

Térítéses szolgáltatások a német egyetemi könyvtárakban: egy felmérés eredményei

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gazdálkodás -könyvtárban; Könyvtárközi kölcsönzés; Térítéses szolgáltatás

A szerzők 1998-ban felmérték a német egyetemi könyvtárak szolgáltatásainak díjtételeit. A vizsgálat minden tartományra kiterjedt, és végül 68 intézmény kérdőíven megadott adatait dolgozta fel. Ennek nyomán a következő kép alakult ki:

A könyvtár használatáért önmagában sem a hallgatóktól sem az egyetemi oktatóktól nem kérnek díjat az intézmények döntő többségében (97%). Ugyancsak ingyenes az egyetemen kívüliek könyvtárhasználata az intézmények 93%-ában. Ezzel szemben csaknem mindenütt (91%) pénzt kérnek a pótigazolványért, a legtöbb helyen 10 márkát, de van, ahol ennek az összegnek a felét, máshol a kétszeresét.

A kölcsönzési határidő túllépéséért csaknem minden könyvtárban késedelmi díjat szednek. Ennek összege az első felszólítás után általában 2-3 márka, a második felszólítás után 5-6 márka, a harmadik után 10-12 márka. Egyes könyvtárakban ennél lényegesen kisebb, illetve nagyobb összeg is szerepel, a maximum: 1. felszólítás = 15 márka, 2. felszólítás = 20 márka, 3. felszólítás = 37 márka. Van negyedik felszólítás is, ezt azonban sok könyvtárban az egyetem jogi osztálya végzi, ők nem szednek díjat, a könyvtárak viszont ez alkalommal 10-től 71 márkáig terjedő összeget kérnek.

Az olvasóknak fizetniük kell az elvesztett vagy megsérült könyvekért is. Gyakori, hogy a könyvbe ragasztott etikett elvész vagy megsérül. A könyvtárak többsége ezért nem kér pénzt, ahol kérnek, ott többnyire 5 márkát fizet az olvasó.

A könyvtárközi kölcsönzés díjtételeit az 1993-as rendelet központilag szabályozta. E szerint a monográfiák, bekötött folyóiratok, másolatok küldése 20 lapig (meghatározott esetekben) ingyenes. Az ezektől eltérő díjköteles könyvtárközi kölcsönzéseknél a dokumentum postai elküldése esetén 8-15 márka közötti összeget kér a könyvtár, gyorsszolgálat igénylése esetén általában 12-18 márka körüli összeget. A fax útján való elküldés díja változó, többnyire 10 márka, de ennél kisebb és lényegesen nagyobb összegek is előfordulnak.

A másoló szolgálat általában díjtételes. A papírról papírra való másolásért mindenütt pénzt kérnek, a legtöbb helyen 0,20 márkát, máshol 0,30-at, néhol ettől lényegesen eltérő összeg is előfordul. A mikrofilmről vagy mikrofilmlapról papírra való másolat díja általában 0,30 – 0,50 márka között mozog. A fotómásolatok ára igen széles határok között ingadozik.

A számítógépes tájékozódási eszközök közül az internet-munkahely használata (egy kivételével) minden könyvtárban ingyenes, és ugyancsak egyetlen kivételt leszámítva ingyenes az online keresés az intézmény által előfizetett adatbázisokból. Az adatbankokból ill. az internetből való másolatkészítés ára megegyezik a másolatkészítés általános díjtételeivel.

A szerzők véleménye szerint elvileg nem emelhető kifogás a külső használóktól szedett különféle díjak ellen, az egyetemhez tartozók számára azonban a könyvtár munkaeszköznek tekintendő. Jogosult az olvasói magatartást befolyásoló díjak (pl. a késedelmi díj) szedése is az önköltségi ár mértékéig, de

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezek tényleges hatását még elemezni kellene. A könyvtári díjak kérdését a teljesítmény és a gazdaságosság szempontjai szerint a korábbinál rugalmasabban kellene kezelni, a könyvtárközi szolgáltatások esetében azonban egységes ártáblázat lenne ajánlatos, a könyvtárak közötti felesleges konkurencia elkerülése végett. A díjak szedésének gazdaságosságát ma még sok területen megkérdőjelezi a ráfordított munka (pl. a számlaadás) idő- és munkaerő igénye. A számítógépes pénzkezelés térhódításával ezek a hátrányok csökkenthetők lesznek.

(Katsányi Sándor)

00/310

SPERATI, Elisabetta: L'azienda biblioteca: ovvero come il Conzorzio Sistema bibliotecario nord-ovest vorrebbe „far quadrare i conti" continuando a offrire servizi di qualita = Boll. AIB. 39. vol. 1999. 3. no. 273-288. p.

A könyvtár mint vállalat, avagy hogyan szeretne az Északnyugati könyvtári rendszer konzorcium továbbra is minőségi szolgáltatásokat nyújtva „kijönni a pénzéből"

Együttműködés -regionális; Munkaszervezés

Az 1983-ban alakult Centro Servizi Biblioteche és az azt 1986-ban felváltó (és 1996-ig működött) Intersistema Bibliotecario „hamvain" jött létre 1997-ben a Consorzio Sistema bibliotecario nord-ovest (Északnyugati könyvtári rendszer konzorcium), amely Milano környékének 288 négyzetkilométerén 33 település 681 ezer lakosát szolgáló 37 könyvtárát foglalja magában. (Az első év adatai szerint összesen 200 ezer cím, 704 ezer dokumentum, 486 ezer kölcsönzés és 185 könyvtáros alkotja a konzorcium hátterét.)

A konzorcium egyedisége abban áll, hogy az olasz szabályozási és közigazgatási változásokkal „súlyosbított" technikai változások közepette az érintett települések nem szolgáltató, közszolgálati, hanem sokkal inkább vállalkozói, gazdasági jellegű konzorciumot hoztak létre. A legutóbbi idők valamennyi változását kihasználva olyan új nézeteket hoztak a könyvtári világba, olyan új, innovatív megoldásokkal kísérleteznek, amelyek nem egyszer dühítik a könyvtári közösséget, de amelyek végső célja a szolgáltatások tudatos, és – amennyire lehet – gazdaságilag autonóm menedzsmentje.

A konzorcium a vállalatgazdaságból „kölcsönvett", és a helyi könyvtárak realitásai számára átdolgozott koncepciók alapján működik. Mindazonáltal a szándék nem az, hogy megtagadják a helyi közkönyvtár szerepét és elsődleges funkcióit, hanem, hogy a könyvtár akár még kikísérletezésre váró új területeket is elfoglalhasson.

A gyakorlatban ez pl. azt jelenti, hogy a források optimális kihasználására kell törekedni, azaz a használat ne potenciális, hanem valóságos legyen. A szerzeményezést először központi gyarapítás útján végezték, most térnek át a koordinált gyarapításra . Az újdonságok katalogizálását külső cég végzi, a kereskedelemben kapható régebbi könyvek bibliográfiai rekordjait az SBN, vagy más hálózati forrás tudja nyújtani. Az állomány kezelése és rendelkezésre bocsátása a technológia nyújtotta lehetőségek messzemenő kihasználásával történik, az egymás közti könyvtárközi kölcsönzés a konzorcium egyik erőssége. Az új területek: a fejlett referensz-szolgáltatás, az üzleti tájékoztatás, a fizetett szolgáltatások, szolgáltatások és termékek árusítása, CD-ROM- és internet-használat stb.

(Mohor Jenő)

00/311

HUGHES, Carol Ann – ROCKMAN, Ilene – WILSON, Lizabeth A.: Communicating resource needs for successful library services = Bottom Line. 13. vol. 2000. 1. no. 10-15. p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hogyan induljunk ki a tényleges igényekből a költségvetés felosztása során a sikeres szolgáltatások érdekében

Egyetemi könyvtár; Felsőoktatás; Igény; Költségvetés; Szolgáltatások

A cikk gyakorlati tanácsokat ad ahhoz, miként lehet eredményesen fellépni a könyvtári költségvetési források biztosítása érdekében, különös tekintettel a felsőoktatási könyvtárakra.

A könyvtárosnak tisztában kell lennie a költségvetés elkészítésének folyamatával, s azzal, milyen módszert alkalmaz anyaintézménye. (Pl. csak az újonnan induló programok kapnak az újonnan meginduló forrásokból; minden évben újraosztják a keretet; zéróbázisú költségvetés; előnyben részesülnek a bevételt felmutató részlegek stb.) Mindenképpen erős a verseny a különféle költséghelyek között, ezért eredményesebb az a hozzáállás, amely az intézmény általános stratégiai céljaiból vezeti le forrásigényeit.

Minden felsőoktatási intézmény költségvetése más-más forrásszerkezetet mutat fel. A tandíjak, a magánszemélyek támogatása, a szövetségi alapok stb. eltérő arányban jelennek meg egyik és másik helyen. Van, ahol nagy szerepet játszanak a forrásszerző kampányok is. Döntő, hogy a költségvetési igény mennyiben illeszkedik a megcélzott forrás elképzeléseihez és az egyetem stratégiai céljaihoz. Tekintetbe kell venni azt is, hogy az egyes forrásoknak milyen a döntési mechanizmusa és ütemterve, hogyan módosulnak az általuk támogatni szándékozott célok.

Nem valószínű, hogy a könyvtáros ott tud lenni minden döntési fázisnál, ezért céljait, indoklását, érveit meg kell értetni másokkal is, hogy helyette ők lépjenek fel a könyvtár érdekében. Szervezzen bemutatókat a döntéshozók számára, gyűjtse be a használók visszajelzéseit. A vezetés előtt nagyobb sikerre számíthatnak a más részlegekkel kidolgozott javaslatok. Előnyt jelenthet a tárgyalásokon, ha a könyvtár kész a belső átcsoportosításra, egy-egy kevésbé használt szolgáltatás feladására egy innováció érdekében. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az illetékesek tájékoztatást kapjanak a költségvetés felhasználásáról, a támogatásukkal elért eredményekről, a jól fogadott szolgáltatásokról.

A legjobb költségvetési javaslatok a használóra koncentrálnak. Célszerű magukat a használókat is bevonni ezek kidolgozásába és támogatásába. A könyvtár az ő érdekükben működik, maguknak tesznek jót, ha gazdagítják. A jó javaslat adatokra épül, a kiadások és szolgáltatások közötti összefüggés bemutatásával. A legfontosabb a folyamatos kommunikáció, az állandó kapcsolattartás a vezetőséggel. Lényeges, hogy a könyvtár beépüljön az egyetem egészébe, s így, lehetőleg több partnerrel együtt készítse el költségvetését. A jó költségvetés stratégiai célokat követ, napi előnyökért nem érdemes ezeket feladni. A könyvtár vegyen részt minden megbeszélésen, ahol gondolatok születnek és megvitatják a lehetőségeket, hogy közvetlenül szolgálhassa intézményét.

Az elmondottak illusztrálására a cikk két esettanulmányt közöl az University of Washington gyakorlatából. Az egyik a beiratkozott hallgatók számának növekedésével, a másik a távoktatással kapcsolatos költségvetési javaslatokkal foglalkozik.

(Papp István)

00/312

WHEELER, William J.: Scanning book tables of contents: a preliminary report on costs and procedures = Bottom Line. 13. vol. 2000. 1. no. 20-25. p.

Könyvek tartalomjegyzékének szkennelése egy egyetemi könyvtárban: előzetes jelentés a költségekről és a módszerekről

Kísérlet; Modern könyv; Online katalógus; Tárgyi feltárás

A cikk egy kísérleti projektről számol be, melynek kettős célja volt: 1) megállapítani, milyen költségek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kel jár monográfiák tartalomjegyzék-oldalainak beszkennelése, és 2) felmérni, hogy ez mennyire segíti elő a hozzájuk való tárgyi hozzáférést az online katalógusban. A költségeket főleg az amerikai oktatásügyi minisztérium Title VI. nevű programjának pályázati pénzéből fedezték, és eredményeit először az amerikai könyvtáros egyesület 1999-es New Orleans-i konferenciáján mutatták be. A szerző megvizsgálja a tanulmány céljait, a használt módszereket, a munka közvetlen és járulékos költségeit, és a felmerült problémákat. Arra a következtetésre jut, hogy a tartalomjegyzék-szkennelést csak jól körülhatárolt és értékes gyűjtemények esetében érdemes elvégezni; a teljes állomány vagy a csak bizonytalanul behatárolható gyűjtemények esetében túl költséges.

(Autoref.)

Lásd még 287

Gépesítési kérdések

00/313

ARUTÛNOV, V. V.: O nekotoryh organizacionno-psihologičeskih aspektah vnedreniâ informacionnyh tehnologij = Naučn. Teh. Inf. 1. ser. 2000. 1. sz. 28-31. p.

Az információs technológiák meghonosításának néhány szervezeti-lélektani szempontja

Ergonómia; Információtechnológia; Munkaszervezés; Személyzet

Az Oroszországi Föderációban is bekövetkezett a számítógépesítés, általában a korszerű információs technológiák használatba vételének korszaka. Nincs olyan számottevő intézmény, ahol nem került volna, vagy a közeli jövőben nem kerülne sor a régi technikákról-technológiákról az újakra történő átállásra.

Az eddig megvalósult rendszerek – az űrkutatás, energetika és banki ügyvitel kivételével – általában elégtelen eredményességet mutatnak fel, finomabban szólva: nem hasznosítják maradéktalanul a bennük rejlő lehetőségeket. Ezt a helyzetet nem szabad eltűrni, minél előbb változtatni kell rajta, függetlenül attól, hogy lokális, ágazati vagy országos feladatokat látnak-e el.

A referált cikk szerzője rendszertervező, eleddig nyolc megbízatást teljesített. Tapasztalatai alapján állítja, hogy hat meghatározó problémakörben „kell rendet tenni" az efféle rendszerek szervezése, majd üzemeltetése folyamán.

1. Egyértelművé kell tenni, hogy ki a vállalkozás vezetője, „első embere", illetve hogy jogosítványai és kötelezettségei mi mindent foglalnak magukba. Amíg nincs kijelölve a szóban forgó vezető, még a tervezést sem célszerű megkezdeni. Később pedig, nevezetesen a szervezés és az üzemelés folyamatában a felmerülő problémákat az ő hatáskörével összhangban kell megoldani.
2. A rendszeren belül meg kell valósítani az adatok teljességét, azaz a szóban forgó tematikában az alapvető, a meghatározó adatokon kívül meg kell találni a környezetieket, a kapcsolódókat is. Nem engedhető meg, hogy a rendszer beszűkült, hiányos tájékoztatást adjon.
3. A munkatársak számára szükséges konkrét adatok bevitelén kívül nem szabad megfeledkezni az aggregált adatok beviteléről sem, hogy a menedzsment is megtalálja a rendszerben a számára szükséges tudnivalókat. Ez az információsűrítés követelményének megvalósítása.
4. A rendszer legyen használó-barát, ami azt jelenti, hogy természetes nyelven, számos példával és eljárási következménnyel közli az igénybevételhez szükséges ismereteket.
5. A rendszernek regisztrálnia kell minden használatba vételt és használatbavételi szándékot. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

utóbbira a rendellenességek feltárása, illetve azonnali kijavítása érdekében van szükség.

6. Az új rendszer bevezetése legyen fokozatos: belépésének pillanatában tilos minden korábbit kiselejtezni, felszámolni. Ennek érdekében kell elhatárolni a vállalkozás egyes mozzanatait (tervezés, kísérleti üzem, a személyzet felkészítése, üzemszerű működés).

Különösen fontos a személyzet felkészítése, a vállalkozás lélektani összetevőjének kezelése, mivel általános tapasztalat, hogy a munkatársak az újjal szemben bizalmatlanok, ha ugyan nem ellenségesek. Ebben nem feltétlenül kell „zendülésre", „szabotázsakciókra" gyanakodni. Hogy ezeket a konfliktusokat el lehessen kerülni vagy legalábbis tompítani, fokozni kell a személyzeti munkát, azaz: ismertetni kell az új rendszer működéséhez szükséges tudnivalókat és készségeket, meg kell győzni a munkatársakat, hogy a változások szükségszerűek és nem ellenük irányulnak, garantálni kell minden munkatárs számára a véleménynyilvánítás lehetőségét, illetve azt, hogy érdemben veszik figyelembe ezeket a véleményeket, végül a munkálatokba történő bekapcsolódást kell számukra felajánlani. Az említett garanciáknak a próbája a valóság kell hogy legyen, különben ui. valóban „elmérgesedhet" a helyzet.

Szerzőnk a lélektani felkészítést azért hangsúlyozza olyannyira, mivel sok helyütt igyekeznek ezt a „beruházást" megtakarítani, ami a már említett „lehetőségeken aluli hasznosulások" egyik fő oka.

Végül az sem elhanyagolható szempont a sikeres áttérés biztosításánál, hogy a kudarcoknak, különösen ha (mint Oroszországban is) sok van belőlük, hamar híre kél, ami késlelteti a sikeres befejezést.

(Futala Tibor)

00/314

CÔRTE, A. R. – ALMEIDA, I. M. [et al.]: Automação de bibliotecas e centros de documentação: a processo de avaliação e seleção de softwares = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 239-254. p.

Könyvtárak és tájékoztatási központok gépesítése: a szoftver-értékelés és -kiválasztás folyamata

Szoftverválasztás

A brazil köztársasági elnöki hivatal és intézményei információtechnológiai korszerűsítésével együtt került sor könyvtáraik automatizálására is. A szoftvercsomag kiválasztását az a megfontolás vezette, hogy egy ilyen döntés többet jelent, mint egy, a könyvtári szolgáltatások javítását célzó technológiai eszköz beszerzését. Új munkafilozófia jelenik meg, új viselkedésmódokról, új információs értékekről van szó. A kiválasztási folyamat a szakirodalom áttekintésével, majd a szoftver-termékek elemzésével kezdődött. Ezek alapján állították össze a kívánatos és szükséges követelmények azon listáját, amelynek az alkalmazandó szoftver meg kell, hogy feleljen.

Néhány megfontolás:

Ma már járhatatlan út az automatizálási folyamat házi megoldása, hiszen a piac jó termékeket kínál. Elég annak vizsgálata, hogy melyik rendszer alkalmazkodik leginkább az adott intézmény sajátosságaihoz.

A szoftver-csomag kiemelkedő fontosságúként értékelendő tulajdonsága az adatkezelő-forgalmazó, adatmegosztó, az adatcserét különböző formátumok között is biztosító képessége.

A gépesítési folyamat elengedhetetlen része az olyan telepítési terv, amit a felhasználó intézmény és a szoftver-előállító együtt, közös munkával dolgozott ki.

A retrospektív konverzió a gépesítési folyamaton belül olyan intellektuális tevékenység, amelynek külön, saját projektet kell kidolgozni.

Fontos, hogy a kiválasztott szoftver legyen kész, kellően kipróbált termék, s figyelembe kell venni az eddigi felhasználók elégedettségi szintjét is.

A szoftver-vásárlás ne csak az adott, telepített verzió használatára jogosítson, a fenntartási (karbantartási) szerződésben szerepeljen a követés, az új fejlesztésű verzióval való aktualizálás is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lényeges elemek a telepítést követő, az intézmény sajátosságainak megfelelő tesztelések, az aktualizált és részletes dokumentáció átadása, a garanciális kérdések pontos rendezése, és a rendszer különböző szintű használatának oktatása.
Végül – többek között – az OrtoDocs, Aleph, Biblio, VTLS rendszereket is értékelő szakértők döntése a brazil székhelyű Via Ápia Informática cég „Sistema Thesaurus de Controle de Bibliotecas" terméke mellett szólt. A Thesaurus rendszer katalogizáló, referensz, kereső és kölcsönző funkciókat lát el. Windows, Novel, OS/2, Unix (sőt, terminál-emulációval mainframe-környezetben) egyaránt működő kliens-szerver felépítésű rendszer, mely „backend"-ként Oracle, SQL, Sysbase, Ingres stb. alapú adatbázisokat is tud használni. Adatformátuma AACR2 alapon szabadon alakítható, külső forgalmazásra automatikusan USMARC-ra konvertál, de a MARC-on kívül ismeri a Z39. 50 és az ISO 2709 formátumokat is. Szöveges adatbázisokkal való munkához a BRS-Search áll rendelkezésre.

(Mohor Jenő)

00/315

ABREU, A. F. de – FRANCA, T. C. V. – SINZATO, C. I. P.: Acesso a informacao – promovendo competitividade em P&D com o uso de technologia de informacao = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 320-330. p. Bibliogr. 27 tétel.

Res. angol nyelven

Információhozzáférés – kutatási-fejlesztési versenyképesség segítése az információtechnológia használatával

Együttműködés -regionális; Információtechnológia

Brazília Santa Catarina államának ipari, felsőoktatási és közösségi szerveit egyaránt vizsgálva megállapítható volt, hogy az egész állam kutatási-fejlesztési tevékenységei versenyképességének növelése elképzelhetetlen az információtechnológia intenzív használata, lehetőségeinek kihasználása nélkül. Ennek érdekében a konzisztens információáramlás biztosítására létre kell hozni a többnyire nem kompatibilis információs rendszerek közötti „átjárhatóságot"; a különböző intézmények közel azonos színvonalú „informatizáltságát", az ehhez szükséges funkcionális és környezeti változásokkal és a munkatársak felkészítésével együtt.

(Autoref. alapján)

Lásd még 315

Személyzet

00/316

LUX, Claudia: Managing library staff from different cultural background: the East-West conflict in Berlin = IFLA J. 26. vol. 2000. 1. no. 21-24. p. Bibliogr. 12 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Eltérő kulturális hátterű személyzet vezetése: kelet-nyugati konfliktus Berlinben

Általános tudományos könyvtár; Regionális könyvtár; Személyzet; Városi könyvtár; Vezetés

A berlini fal 1989 novemberében történt lebontása utáni eufória nem tartott sokáig. Amikorra a kelet-berlini városi könyvtár és a nyugat-berlini Amerika Gedenkbibliothek egyesültek és 1995-ben megalakult az új szervezet, a berlini központi és regionális könyvtár, a helyzet már megváltozott. Napirenden voltak a félreértések és a vádaskodások Kelet és Nyugat között. Az eltérő kulturális hátterű személyzettel való bánásmód, helyzetük mélyebb megértése komoly kihívást jelentett az egyesített könyvtár vezetése számára. A szervezet és a személyzet együttes fejlesztése érdekében 12 fontos szempontra fordították a figyelmüket.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/317

RITTBERGER, Marc [et al.]: Das Projekt DECIDoc in Deutschland = NFD Inf. 51. Jg. 2000. 3. no. 147-156. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A DECIDoc projekt Németországban: információs szakemberek minősítése Európa-szerte alkalmazott módszerrel

Dokumentáló -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Minősítés

A DECIDoc projekt célja az információs szakemberek minősítési rendszerének kidolgozása európai szinten. Egy ilyen rendszer szükségességének bizonyítására felhozott érvek után a szerző bemutatja a Németországban készült minősítési kézikönyvet és a módosítási javaslatokat. Részletesen ismerteti a szakértelmi szintekre, területekre és csoportokra vonatkozó módosításokat. A módosítások érvényesítésére két minősítési próba alapján összeállították és ellenőrizték a minősítési eljárást. A cikk részletesen ismerteti az engedélyezési és jelentkezési folyamatokat, a minősítési bizottság összetételét, a szóbeli tesztet, és a minősítési próbák értékelését és tapasztalatait.

(Autoref.)

Lásd még 238, 276, 313

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

00/318

MARCELLA, Rita – BAXTER, Graeme: Information need, information seeking behaviour and participation with special reference to needs related to citizenship: results of a national survey = J. Doc. 56. vol. 2000. 2. no. 136-160. p. Bibliogr. 12 tétel.

Az állampolgári jogokkal kapcsolatos információigény, információkeresési szokások és részvétel: egy országos felmérés eredményei

Felmérés; Használói szokások; Igény; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

A British Library Research and Innovation Centre kutatási programjának második szakaszáról számol be a cikk. Ennek során Nagy-Britannia egész területén interjúkat készítettek: 900 főt kérdeztek meg igényeiről az állampolgári tájékoztatás iránt. A megkérdezettek sok tekintetben reprezentálták az ország lakosságát, de a ténylegesnél nagyobb volt az idős emberek, a háztartásbeliek és a gazdasági szempontból inaktívak aránya. Kiderült, hogy a közvélemény az aktuális kérdésekről (észak-írországi helyzet, EU, futballhuliganizmus, BSE stb.) leginkább a tömegtájékoztatásból szerzi az információit és általában jól tájékozottnak érzi magát. A megkérdezettek kifejezésre juttatták viszont, hogy érzésük szerint a kormány nem tesz eleget azért, hogy tájékoztassa a közvéleményt az Európai Mo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

netáris Unióról és a helyi kormányzati megszorításokról. A minta kis részének voltak munkaügyi, oktatási, lakásügyi és szociális problémái, ők sokféle tájékoztatási forrást igénybe vettek ezek megoldása érdekében. A válaszolók több mint fele szenvedett valamiféle hátrányt információhiány következtében. A válaszolók többsége jól tájékozottnak érzi magát állampolgári kérdésekben, de jelentős arányuk érezte magát jogi kérdésekben, a szociális juttatások kérdésében és a helyi politika ügyeiben alultájékozottnak. 91,7% fejezte ki meggyőződését, hogy az információszabadság igen lényeges az állampolgári jogok gyakorlása szempontjából. A válaszolók hajlottak arra, hogy túlértékeljék az európai, országos és helyi választási szavazásban való részvételük fontosságát, kevesen számoltak be viszont arról, hogy másfajta politikai tevékenységben részt vennének. Bár jelenleg korlátozott a számítógép-használat a megkérdezett háztartásokban, a válaszolók többsége szívesen használná a számítógépes hálózatot a választások lebonyolítására, véleményének eljuttatására a kormányzathoz és a kormányzati információk beszerzésére. A közkönyvtárak bizonyultak a legkedveltebbnek (43,2%) a kormányzati információk beszerzési forrásai közül, és más típusú közérdekű (szociális, munkaügyi, lakásügyi és fogyasztói) információk beszerzéséhez is megfelelő forrásnak tartják őket.

(Hegyközi Ilona)

00/319

SINGH, S. P.: IIT Library (Kanpur): Users assessment of collection and reader services = Ann. Libr. Sci. Doc. 46. vol. 1999. 4. no. 139-156. p.

Hogyan értékelik a használók az állományt és az olvasószolgálati munkát?

Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Országos szakkönyvtár -műszaki

A cikk ismerteti a kanpuri Indian Institute of Technology létrejöttének körülményeit, különös tekintettel az intézmény könyvtárára. Tárgyalja az adatgyűjtésnek, továbbá a folyóiratok és egyéb gyűjtemények gyarapításának a módszereit. Megvizsgálja, mennyire ismerik illetve tartják hasznosnak a használók az olvasószolgálati szolgáltatásokat, és milyen változtatásokat javasolnak a gyűjtemények és a szolgáltatások tekintetében. A könyvtáros javaslatait is közreadja.

(Autoref.)

00/320

TENNER, Elka – YANG, Zheng Ye Lan: End-user acceptance of electronic journals: a case study from a major academic research library = Tech. Serv. Q. 17. vol. 1999. 2. no. 1-14. p. Bibliogr.

Hogyan fogadják a használók az elektronikus folyóiratokat: egy amerikai egyetemi könyvtár tapasztalatai

Elektronikus folyóirat; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra

A cikk egy felmérés eredményeiről számol be, amelyben azt vizsgálták, hogyan fogadják a Texas A&M egyetem oktatói az elektronikus folyóiratokat. 350 oktatót választottak ki. A felmérés fontosabb kérdései: kitüntetett formátum (nyomtatott vagy elektronikus); miért használja ill. nem használja az elektronikus folyóiratokat; milyen fenntartásai vannak velük kapcsolatban. Egyéb kedvelt formátumaikról is megkérdezték őket, úgy könyvtári gyűjtemények, mind az egyéni előfizetések vonatkozásában. Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy az egyetem oktatói óvatosan optimisták az elektronikus folyóiratokkal kapcsolatban, de nem hajlandók lemondani a nyomtatott folyóiratokról.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése

00/321

CUENCA, A. M. B. – ALVAREZ, M. C. A. – FERRAZ, M. L. E. F. – ABDALLA, E. R. F.: Capacitação no uso das bases Medline e Lilacs: avaliação de conteúdo, estrutura e metodologia = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 338-344. p.

A Medline és a Lilacs adatbázisok használatának oktatása: a tartalom, a szerkezet és a módszerek értékelése

Gépi információkeresés; Használók képzése -felsőoktatásban

A Sao Paolo-i egyetem közegészségügyi kari könyvtárában két év alatt 29 tanfolyamot tartottak a Medline és a Lilacs (hasonló témakörben főként a latin-amerikai szakirodalom adatait tartalmazó) adatbázis használatáról. A tanfolyamok 140 résztvevőjének véleménye alapján a kurzus nagyon hasznos (50%), ill. hasznos (45,6%) volt. 68% javasolta ugyanakkor több gyakorlati óra beállítását a tanultak megerősítésére. További javaslatok voltak a két tanfolyamra bontás, illetve a más adatbázisok használatára vonatkozó rész megerősítésének igénye (16, ill. 13%). A válaszolók szerint a kurzuson való részvételhez bizonyos előzetes alapvető ismeretre van szükség, mégpedig informatikából 71%, angol nyelvből 43%, angolból és informatikából 33%, a keresésre szolgáló deszkriptorokról 24% és adatbázis-használatról 10% szerint.

A nagy többség (70%) 9-12 órányi oktatást, 26% ennél többet tart megfelelőnek. (Érdekes, hogy a szakirodalom nagyobbrészt szintén a 12 óra körüli időtartamot tekinti szükségesnek ill. elégségesnek.) Az oktatási módszerekkel 89%, a kiadott segédanyagokkal 84% volt elégedett.

A tanfolyamok célja az, hogy a felhasználók tudjanak az adott szakterületen kereséseket végezni, képesek legyenek a keresésekhez kiválasztani (és lokalizálni) a legjobb eszközöket, megismerjék az információkhoz és a dokumentumokhoz való hozzáférés különböző módjait, és tudják követni a technológiák és a hozzáférési módok fejlődését. E célok eléréséhez szükség van a könyvtár megfelelő infrastruktúrájára, a tanfolyami résztvevők különböző előképzettsége szerinti differenciálásra, szükség szerint a különböző adatbázisokat ismertető kurzusok szétválasztására, valamint az oktatók képzésére és rendszeres továbbképzésére is.

(Mohor Jenő)

00/322

HALVERSON, Aniko L. – VOLKER, Joye: Information literacy in the electronic arts library: strategies for the hybrid professional = IFLA J. 26. vol. 2000. 2. no. 120-122. p. Bibliogr. 5 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Információs jártasság egy elektronikus művészeti könyvtárban: stratégiák a sokoldalú szakember számára

Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban

Az ezredforduló könyvtára információs műveltséget igényel. A könyvtárosság hibrid szakmává válik, amelyben a hagyományos tudást kombinálni kell a technológia ismeretével, egyaránt érteni kell a hagyományos és elektronikus forrásokhoz, a hardver- és szoftver-ismereteken kívül tudni kell tanítani, szükség van bizonyos PR-érzékre, és előretekintő állományalakításra. A hibrid-könyvtáros fontos tulajdonsága, hogy együtt tud működni a számítástechnikai szakemberekkel, és felhasználói szempontból kell szemlélnie munkáját. Az elektronikus információ eljövetele a felsőoktatási könyvtárakban annak lehetőségét (és szükségét) hozza, hogy a könyvtár az információs műveltség terjesztője legyen.

Ennek egyik példája a *California Institute of the Arts* művészeti főiskolai könyvtár referensz-pultjának átalakítása. A több mint ezer hallgatótól és az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

oktatóktól olyan mennyiségű, hardver- és szoftverproblémákra, elektronikus levelezésre, hálózathasználatra vonatkozó kérdés érkezett, amely meghaladta egy hagyományos referensz-szolgálat kereteit. A megoldás egy „help desk" kialakítása lett, melynek személyzetét az intézményben működő rendszereket, a gyakran felmerülő problémákat jól ismerő hallgatók alkotják, akik a „komoly" kérdéseket a megfelelő könyvtárosokhoz (ill. hálózati szakemberekhez) tudják utalni.

A „help desk" modell a használók egyedi, eseti képzését is végzi, de szükség van a szervezett képzésre is. Ennek formáját Amerika-szerte egyre több egyetemen (a Kaliforniai Művészeti Intézetben is) kredit-pontokat érő, a könyvtárosok által tartott információs kurzusok indításában találják meg.

Ausztráliában, a canberrai egyetem művészeti kari könyvtára az információs oktatást – bevezetésképpen – a művészetelméleti tárgy keretében végzi. Mivel a hallgatók nagy mértékben használják a könyvtárt mind hagyományos, mind elektronikus források elérésére, kialakítottak egy (InfoLab-nak nevezett) számítástechnikai termet, ahol az elektronikus források, a szövegszerkesztők, az e-mail lehetőségek hozzáférhetők. A szervezett oktatás mellett gyakoriak az eseti bemutatók, ahol a „tananyagot" az adott hallgatói érdeklődés alakítja. Következő lépésként egy web-alapú oktató-csomagot készítenek, ami a hallgatók saját tanulását szolgálja.

Nem igaz az, hogy az elektronikus könyvtár feleslegessé tenné a könyvtárost. Éppen ellenkezőleg: a művészeti könyvtárakban használható elektronikus források megszaporodása megnövelte a humán interakció szükségességét.

(Mohor Jenő)

00/323

MYLLYLÄ, Riitta: Tietoyhteiskunnan lukutaidot = Kirjastolehti. 92. vuo. 2000. 2. no. 21. p.

„Olvasástudás az információs társadalomban"

Használók képzése; Információs társadalom

A cím egy finn munkacsoport elnevezése is, amelyet az oktatási minisztérium egy éve állított fel, s amely február végén adta át előterjesztését a megbízónak. Az előterjesztés az olvasástudás (beleértve a média-olvasástudást is) fejlesztésére javasol intézkedés-sorozatot. Ennek legfontosabb pontjai a következők:

- Hároméves nemzeti olvasástudási kampány elindítása;
- Kultúrafejlesztési Központ (KUKES) felállítása a régóta működő Technológiafejlesztési Központ (TEKES) mintájára azzal a céllal, hogy megteremtse a nemzetközi szempontból is csúcsszínvonalú média- és újmédia-termelést;
- Média-inkubátorházak létrehozása a termelők szakértelmének és a használók olvasástudásának és kritikai gondolkodásának fejlesztése céljából;
- Több egyetem kutatóhálózataként működő multidiszciplináris kutatóközpont alapítása;
- A hagyományos és a média-olvasástudás tartalmi kérdéseinek középpontba állítása a pedagógusképzésben és továbbképzésben;
- Az iskolák megfelelő irodalommal történő ellátása és a virtuális olvasókörök hálózatának támogatása.

A munkacsoport a program finanszírozását az oktatási minisztérium feladatának látja, s a költségek egy részének fedezését a tartalomtermelési projekt kereteiből javasolja.

Az utolsó programponthoz kapcsolódva a munkacsoport egyik alcsoportja egyidejűleg beterjesztette az iskolai könyvtárak információs szolgáltatásainak fejlesztési tervét. Eszerint:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az oktatási minisztériumban külön státust létesítenek az iskolai könyvtárak és információszolgáltatás felelőse számára;
- a településeket információs és könyvtári (iskolai könyvtári) stratégia elkészítésére kötelezik;
- a megyei funkciójú könyvtárakban elindítják a könyvtáros-pedagógus szakértők tevékenységét;
- közös országos képzési-továbbképzési alkalmakat biztosítanak a könyvtári és oktatási terület képviselőinek;
- a konkrét korszerűsítési tervet benyújtó önkormányzatoknak éves kereteket garantálnak az iskolai könyvtár felújítására és/vagy eszközbeszerzésekre.

A harmadik benyújtott előterjesztés a könyves szakma támogatási rendszerének megújítási programját tartalmazza. Főbb javaslatai a következők:

- a könyvek forgalmi adójának eltörlése;
- a könyvtárak beszerzési keretének felemelése;
- újabb nyugdíj- és ösztöndíj-lehetőségek megteremtése az írók és műfordítók számára.

Az anyag a könyvtárakat illetően azt javasolja még, hogy a fejlesztési stratégiájukat benyújtó önkormányzatok kaphassanak három évre szóló külön keretet a gyűjtemény-kiegészítésre azzal a feltétellel, hogy e három év során sem csökkentik rendes (állandó) beszerzési keretüket. A támogatás mértékét az előző évben megvalósult gyarapítási összeg 20%-ában határozzák meg.

(Sz. Nagy Lajos)

00/324

RHODES, Helen – CHELIN, Jacqueline: Web-based user education in UK university libraries – results of a survey = Program. 34. vol. 2000. 1. no. 59-73. p. Bibliogr. 28 tétel.

Web-alapú használóképzés brit egyetemi könyvtárakban – egy felmérés eredményei

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Használók képzése; Számítógép-hálózat

Egy 1998-as felmérés 68 brit egyetemi könyvtár részvételével a világhálónak a használók képzésére való használatát vizsgálta. A résztvevő könyvtáraknak közel háromnegyede használja a webet erre a célra. A hálót általában a már meglévő képzési formák kiegészítéseként használják, főleg a független, hallgató-centrikus tanulás támogatására, valamint a részidős és távoli tanulók elérésére. A használói képzési programoknak csak 10 százaléka hozzáférhető kizárólagosan a weben, de a könyvtárak szerint ez az arány a jövőben növekedni fog. A webet nagyobb mértékben használják információkeresési jártasságok tanítására, mint könyvtárhasználati bemutatókra. A szerzők több okot is felhoznak arra, miért nem nagyobb mértékű a világhálónak a használók képzésére való használata, és a kérdésre vonatkozó javaslataikat is közreadják. Az nem valószínű, hogy a világháló teljes mértékben kiváltja a hagyományos oktatási módszereket, de ezek kiegészítésére kiválóan használható.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓ-ELŐÁLLÍTÁS, MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Információhordozók általában

00/325

DEBRAY, Régis: Les révolutions médiologiques dans l"histoire: pour une approche comparative = Bull. Bibl. Fr. 45. tom. 2000. 1. no. 4-12. p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Média-forradalmak a történelemben

Elektronikus dokumentum; Információhordozó; Írás; Kommunikáció; Nyomdászat

A média-forradalmak a történelem folyamán (írás, nyomtatás, digitális) egyaránt keltettek-keltenek reményeket és félelmeket – megtalálható bennük a hasonlóság. A cikk megpróbálja felvázolni a logikát az egymást követő fejleményekben, és azokban a társadalmi utópiákban, amelyek ezeknek a fejleményeknek a nyomán keletkeztek. A mai, számítógépes korszak már jó ideje velünk van, ezért a jövőbeli bizonytalan elképzeléseket legalább olyan mértékben enyhítenünk kell, mint amennyire félünk tőlük.

(Autoref.)

Digitalizálás

00/326

DÖRR, Marianne – SCHOGER, Astrid: Inkunabeln im Internet. Ein Digitalisierungsprojekt der Bayerischen Staatsbibliothek = Bibliotheksdienst. 34. Jg. 2000. 2. no. 255-264. p.

Ősnyomtatványok az Interneten. A Bajor Állami Könyvtár digitalizálási programja

Digitalizálás; Ősnyomtatvány; Számítógép-hálózat

A Bajor Állami Könyvtár rendelkezik a British Library után a világ második legnagyobb ősnyomtatvány-gyűjteményével. A könyvtár a DFG támogatásával 15. századi német ősnyomtatványok fametszeteit digitalizálta a kutatás céljaira és egyben a nagyközönség számára. 76 címet választottak ki, amelyek a korszak minden műfaját reprezentálták. Teljességgel (szövegével együtt) csak a Schedel-féle világkrónikát digitalizálták. A munkálatoknak egyrészt az volt a célja, hogy a dokumentumokat az interneten bemutathassák, másrészt hogy a gyakori másolási kéréseket az eredeti dokumentumok terhelése nélkül nyomdai minőségben ki tudják elégíteni.

A digitalizálást a könyvtár saját, e célra kiképzett személyzete végezte el. A szükséges hardvert egy technológiai partner bocsátotta a projekt rendelkezésére. Három hónap alatt 6377 oldalról készítettek felvételt, ezek harmada volt színezett (ezekről színes digitális másolatok készültek). A nagyméretű illusztrációkról részfelvételeket csináltak, ame-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyeket képfeldolgozó szoftverrel egyesítettek. A képeket kicsinyített formában, JPEG formátumban tárolják.

A képekről MS Access adatbázist építettek, a tartalmi feltárást az IconClass osztályozási rendszerrel végezték el. Csak az illusztrációkat digitalizálták ugyan, de a dokumentum egészének bibliográfiai adatait is visszakereshetővé tették az Incunabula Short Title Catalogues adatainak és a GW sorszámainak felhasználásával. Az adatelemek között szerepel az eredeti képaláírás, tartalmi összefoglaló és rövid nyomdászattörténeti információ.

A produktumhoz háromféleképpen lehet hozzáférni: lapozgatni lehet a képek között, keresni lehet tartalmi szempontok, valamint a német-angol nyelvű tárgyszavak alapján. Strukturált keresésre van lehetőség a bibliográfiai adatok és a referátumok tartalma szerint. A képektől el lehet jutni a JPEG formátumú teljes képig, egy csatolás pedig elvezet az ősnyomtatvány bibliográfiai adataihoz és az IconClass szerinti osztályozási jelzetéhez. A megjelenítési rendszer (DynaText/DynWeb) az SGML struktúráját alkalmazza. Az alkalmazáshoz emellett a metaadatok feltüntetése, a tárgyi feltárás és a betűrendes mutató elkészítése érdekében három DTD-t (document type definition) is létrehoztak.

A megjelenítéshez az internet-böngészőn kívül nincs szükség más szoftverre. További technikai fejlesztéssel meg kívánják valósítani, hogy a használó kicsinyíteni-nagyítani tudja a képeket, ki tudjon vágni belőle részeket és saját összeállításokat szerkeszthessen. A termék iránt nagy az érdeklődés. Művelődéstörténeti értékét jelzi, hogy a prototípus közzététele után – bár még korlátozottak a funkciói – a korábbinál kétszer többen keresték fel a szolgáltató számítógépet.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 312

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

00/327

GULATI, Anjali: Implications of electronic publishing on library and information centres = Ann. Libr. Sci. Doc. 46. vol. 1999. 4. no. 121-125. p. Bibliogr. 12 tétel.

Az elektronikus publikációk könyvtári vonatkozásai

Elektronikus publikáció

Az elektronikus publikációkkal (EP), ill. elektronikus folyóiratokkal (EF) kapcsolatos gondok: *hozzáférés* (az inkompatibilis hardver- vagy szoftver, a fejlett és fejlődő országok közti szakadék, a felkészületlen használó miatt a rendelkezésre álló EF nem hozzáférhető); *elfogadottság* (ma még az olvasók és a szerzők egyaránt előnyben részesítik a nagyobb presztízsű hagyományos folyóiratokat; *megjelenítési inkompatibilitás; szellemi tulajdonjog; szerzői jog és ár; megőrzés és konzerválás; szabványosítás* (nem annak hiánya, inkább a túl sok szabvány okoz gondot); *hitelesség* (az EP-nak a tudományos életben nincs olyan súlya, mint a nyomtatottnak); *állandóság* (az EP-k többsége efemer természetű, s a számítóközpontok nem lehetnek a tudomány archívumai, a megőrzés a könyvtárak dolga); *technikai problémák* (szűk keresztmetszetek, a felhasználó-barát szoftverek és a biztonság hiánya).

Az EP előnyei: *naprakész információ* (a vevő a legújabb verziót vásárolhatja meg); *kérésre való megjelentetés* (az egyéni előfizető csak azt kapja meg, ami érdeklődési körébe tartozik, és csak azért fizet); *azonnali információ-keresés* (kiadványok megvásárlása nélkül – online hozzáféréssel – megszerezhetők az abban lévő információk, amelyek tovább alakíthatók); *gyorsaság; átfogó terjesztés; visszakeresési lehetőségek; kezelhetőség.*

Az EP problémái: *magas induló költségek; hardver és szoftver inkompatibilitás; a számítástechnikai és*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kommunikációs infrastruktúra gyengeségei; a fejlett és fejlődő országok közötti különbségek (amelyek miatt az EP elitista technológiává válik); *olvashatatlanság* (felbontás-beli különbségek miatt gyakori probléma); *kényelmetlen használat* (a kutatók lényegesen többet olvasnak munkahelyükön kívül, ami „hordozható" olvasnivalót igényel); *késés* (a nyomtatott változathoz képest az EP 3-4 hetes várakozási idő után jelenik meg); *a felhasználók képzésének szükségessége.*

(Mohor Jenő)

00/328

BOISMENU, Gérard – BEAUDRY, Guylaine: Publications électroniques et revues savantes: acteurs, roles et réseaux = Doc. Bibl. 45. vol. 1999. 4. no. 149-159. p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Elektronikus kiadványok és tudományos folyóiratok: szereplők, szerepek és hálózatok

Elektronikus publikáció; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Számítógép-hálózat

A kutatók számára rendelkezésre álló kommunikációs eszközök között fontos szerepe van a tudományos folyóiratnak (elektronikus és nyomtatott változatnak egyaránt). Nyolc szakterület 200 fő folyóiratának vizsgálatából az derült ki, hogy a kereskedelmi kiadók túlzottan magas árai nem állnak egyenes arányban a folyóiratok magas hatástényezőjével (impact factor). Az ún. nem profitra épülő szervezetek, pl. egyesületek, egyetemi nyomdák vagy könyvtárak jelentős szerepet játszanak a kiadói tevékenységben, ezért stratégiai lépésekre lenne szükség az ilyen típusú kiadók hálózatba tömörítésére.

(Autoref.)

00/329

CHARTRON, Ghislaine: La presse électronique en sciences de l'information: perspectives d'organisation = Doc. Bibl. 45. vol. 1999. 4. no. 173-181. p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A könyvtári-informatikai elektronikus kiadványok jövőjének kilátásai

Elektronikus publikáció; Informatika; Információpiac; Könyvtártudományi szakirodalom

A könyvtári-informatikai elektronikus folyóiratok fejlődése feltételezi a piacot, és jellemzője az új címek megjelenése is. Az 1998. júniusi és 1999. novemberi helyzet alapján a szerző a legújabb fejleményeket vizsgálja. Meglévő folyóiratok online változatának kiadása régebben csak a nagyobb kiadók néhány címére korlátozódott, de ez a gyakorlat most terjedőben van. Ugyanakkor új folyóiratok is megjelennek kizárólag elektronikus formában, de ezek száma kevés. Az elemzés nyomán a szerző megkérdőjelezi a kutatók kommunikációs szokásait és azokat az új funkciókat, melyeket ezek az ún. „alternatív" folyóiratok nyújtanak.

(Autoref.)

00/330

EVSTIGNEEVA, G. A.: Pečatnoe izdanie ili elektronnyj dostup k nemu? Poiski zolotoj serediny = Naučn. Teh. Bibl. 1999. 10. no. 44-49. p.

Nyomtatott kiadvány avagy elektronikus hozzáférés? Az arany középút keresése

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség

Az utóbbi években a könyvtárak komoly figyelmet fordítanak az elektronikus dokumentumok szolgáltatására. Mielőtt bevezetik ezt az újfajta szolgáltatást, tanulmányozniuk kell néhány problémát:

1. Az elektronikus információs termékek piaca. Ma már nagyon sok tudományos kiadó (pl. Wiley, Aademic Press, Springer, Kluwer, Elsevier stb.) kínálja nyomtatott folyóiratait elektronikus formában is, az elektronikus kiadványok száma évről évre nő. A nyomtatott kiadványok azonban nem tűnnek el, a kiadók a hagyományos és az új technológia együttes alkalmazására törekszenek. Ez terjesztési politikájukban is tükröződik: a kiadók több-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sége a folyóiratai elektronikus verzióját csak a nyomtatottal együtt kínálja. Szép számmal van olyan kiadvány is, amely nem jelenik meg nyomtatott formában, pl. az amerikai fizikai intézet vagy a német fizikai társaság folyóiratai. Az elektronikus és a nyomtatott kiadványok terjesztési mechanizmusa hasonló: vannak kiadók, amelyek közvetlen kapcsolatot tartanak fenn a könyvtárakkal, és vannak, amelyek nagy terjesztő cégeket (Swets, EBSCO, Lange und Springer) bíznak meg, s vannak olyanok is, amelyek kizárólag elektronikus kiadványok előállításával és terjesztésével foglalkoznak (pl. UMI, Silver Platter, OCLC).

2. Az elektronikus dokumentumok előnyei a hagyományosakkal szemben. Az elektronikus verzió előnyösebb a nyomtatottnál, ha az olvasó további átdolgozásra kívánja felhasználni; ha az állományból hiányzik valamely kiadvány, elég lehet csak a tartalomjegyzékéhez hozzáférni, és csak igény esetén megrendelni a cikkek másolatát könyvtárközi úton; a bibliográfiai és referensz kiadványokat kényelmesebb elektronikus formában használni. Az online hozzáférés legnagyobb előnye, hogy a nyomtatott változat megjelenésénél általában hamarabb használható az elektronikus kiadvány (az eltérés a megjelenési időben több hónap is lehet, pl. az American Chemical Society folyóiratainak új számai elektronikus formában 11 héttel korábban jelennek meg, mint a nyomtatott verzió).

3. A költségek. Az előfizetési árak megállapításánál általában a nyomtatott forma árából indulnak ki. Bár az európai kiadók megállapodtak abban, hogy az elektronikus kiadványokat a nyomtatott verzió előfizetési díjának átlagosan 80%-áért terjesztik, nem ritka, hogy az elektronikus változat drágább a nyomtatottnál. Sok kiadó az elektronikus verziót csak a nyomtatott előfizetésével együtt adja, s ekkor az online hozzáférés akár ingyenes vagy nagyon olcsó is lehet. 1999-ben az orosz állami műszaki könyvtár (Gosudarstevnnaâ publičnaa naučno-tehnicekaâ biblioteka) az Optical Society of America négy folyóiratának elektronikus hozzáféréséért 84 dollárt fizetett, a nyomtatott formák előfizetési ára pedig meghaladta az 1200 dollárt. A költségek tetemesebbek is lehetnek, különösen, ha a könyvtár sok folyóirathoz szeretne elektronikus úton hozzájutni. Az amerikai Visconsin-Madisonban lévő egyetemi könyvtár pl. az Elsevier által terjesztett 600 folyóirat elektronikus verziójához három évre kötött szerződés keretében úgy fér hozzá, hogy az első évben a nyomtatott folyóiratok árának 7,5, a másodikban és a harmadikban 9,5%-át kell fizetnie az online hozzáférésért. Az első évben kb. 850 ezer dollár volt a nyomtatott verzió előfizetési ára, míg az elektronikus hozzáférés kb. 70 ezer dollárba került, a második évben kb. 90 ezer, a harmadikban pedig kb. 100 ezer dollárba. Vannak ingyenesen elérhető folyóiratok is, azokat azonban a szerzők tartják el: minden publikálásáért a szerzőnek kell fizetnie.

4. Az elektronikus információ és az elektronikus hozzáférés minősége. A Leicesteri egyetemen összeállítottak egy kérdőívet az egyes web-szerverek értékeléséhez (a főbb kérdések: a hozzáférés gyorsasága, az információtartalom, a grafika, a hitertext-struktúra, az oldalak közötti navigáció minősége, a honlap fontossága, egyedi vonásai stb.). Mielőtt előfizetnénk valamely szerverhez való hozzáférésre, nem árt értékelni azt, akár a fenti kérdőív alapján. Az elektronikus kiadványok terjesztői e célból általában rövid időre ingyenes hozzáférést biztosítanak a könyvtárak mint leendő előfizetők számára.

5. Az elektronikus és a hagyományos kiadványok viszonya a könyvtár állományában. A nyugati könyvtárak általában a kettős előfizetés – a nyomtatott és az elektronikus változat együttes megrendelése – mellett döntenek. Az orosz könyvtárak is törekszenek az elektronikus kiadványok szélesebb körű használatára, de sokkal szerényebbek a lehetőségeik. A szűkös anyagi források nemcsak az előfizethető elektronikus kiadványok mennyiségét befolyásolják, hanem az elektronikus hozzáférés technikai fel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tételei sem korlátlanok, itt is az olcsóbb megoldásokat kell keresniük. (1998-ban pl. a GPNTB egyetlen külföldi web-szerver szolgáltatásait sem tudta elérni. A helyzet 1999-re némileg javult, de a hozzáférés gyorsaságát nem tudják a külföldi elvárásoknak megfelelően biztosítani.)

Az anyagi nehézségek leküzdésében segíthet a könyvtárak együttműködése az elektronikus kiadványok beszerzésében: néhány könyvtár előfizet a nyomtatott folyóiratokra, kerülve a párhuzamos beszerzést, és aztán közösen használják az összes előfizetett lap elektronikus verzióját. A Lange und Springer projektje pl. ilyen megoldást kínál.

(Rácz Ágnes)

00/331

ROWLEY, Jennifer: The question of electronic journals = Libr. Hi Tech. 18. vol. 2000. 1. no. 46-54. p. Bibliogr.

Kérdések az elektronikus folyóiratokkal kapcsolatban

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Hatékonyság

Az elektronikus folyóiratok a dokumentumszolgáltatás fontos alternatíváját jelentik. Dokumentumszolgáltatással a következő szervezetek foglalkoznak: könyvtári hálózatok és konzorciumok, CD-ROM szolgáltatók, dokumentumszolgáltató vállalatok, könyvtárellátók és előfizetési ügynökségek, elektronikus-folyóirat szolgáltatók. A cikk áttekinti az elektronikus folyóiratok általános kérdéseit, és példaként a Nagy-Britanniában rendelkezésre álló termékeket és projekteket hozza fel. A korai projekteket követően (pl. BLEND, Quartet) az elektronikus folyóiratok projektjeit egyrészt kiadók, másrészt nagykönyvtárakból és kiadókból álló konzorciumok vezették. E projektek közül említést érdemel az ARIEL, az EDDIS, az EDIL, az ADONIS, az APPEAL és a UK Pilot Site Initiative. Ahhoz, hogy az elektronikus folyóiratok a dokumentumszolgáltatás megfelelő alternatívájává váljanak, sok kérdést meg kell még válaszolni, úgy a könyvtárak, mint az információipar nézőpontjából. A jelen cikk összefoglal néhányat e kérdések közül, és körvonalaz néhány olyan szélesebb problémakört, amelyek kulcsfontosságúak az elektronikus folyóiratok széles körű elfogadása szempontjából.

(Autoref.)

00/332

EASON, Ken – YU, Liangzhi – HARKER, Susan: The use and usefulness of functions in electronic journals: the experience of the SuperJournal Project = Program. 34. vol. 2000. 1. no. 1-28. p. Bibliogr. 26 tétel.

Az elektronikus folyóiratok hasznossága: a SuperJournal projekt tapasztalata

Elektronikus folyóirat; Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A cikk az elektronikus folyóiratok funkcióinak hasznosságát vizsgálja a SuperJournal projekt környezetében. Egy-egy funkció értékeléséhez három adattípust elemeztek, amelyeket részint egymáshoz, részint más adatokhoz hasonlítottak: használati naplók; felmérési adatok a használók elégedettségéről; felmérési adatok az egyes funkcióknak tulajdonított fontosságról. Az elemzés azt mutatja, hogy az elektronikus folyóirat alapvető funkciói a böngészés, a nyomtatás és a keresés. A bibliográfiai adatok mentése, a figyelőszolgálat, a testreszabás, a külső forrásokhoz való kapcsolat és a kommunikációs lehetőségek kiegészítő funkcióknak tekinthetők. Az alap- és a kiegészítő funkciók hasznosságát az egyes szolgáltatásokban a különféle funkciókínálatok befolyásolják. Az egyes szolgáltatások használatát általában az alapfunkcióknak tulajdonított hasznosság határozza meg.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/333

MENEZES, Estera Muszkat – COUZINET, Viviane: O interesse das revistas brasileiras e francesas de biblioteconomia e ciencias da informacao pela revista eletronica no período de 1990-1999 = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 276-283. p. Bibliogr 18 tétel.

Res. angol nyelven

A francia és brazil könyvtári-informatikai folyóiratok érdeklődése az elektronikus folyóiratok iránt 1990-1999 között

Elektronikus folyóirat; Folyóirat -könyvtári

Három brazil és két francia könyvtári-informatikai szakfolyóirat írásait áttekintve megállapítható, hogy a szakfolyóiratokat az ismeretek terjesztésének és a kutatók információcseréjének legfontosabb eszközeként tartják számon. A szakfolyóiratokhoz való hozzáférés nehézségeit az információtechnológiai fejlődés – az internet és az elektronikus folyóiratok – látszik megoldani. Ugyanakkor gondot okoz egyrészt az elektronikus folyóiratokkal szembeni (pszichológiai) ellenállás, másrészt a szaporodó, csak elektronikus formában létező folyóiratok minőségének, illetve színvonalának gyakori megbízhatatlansága.

A megoldandó problémák közé tartozik, hogy a könyvtáros-informatikus képzésben nagyobb szerepet kapjon az elektronikus hálózati kommunikáció; a szerzői és szerkesztői jogok kérdései; a könyvtári költségvetések alkalmassá tétele a nagyobb mennyiségű használói igények kielégítésére; valamint a könyvtári személyzet munkamódszereinek ez irányú fejlesztése.

(Autoref. alapján)

00/334

LONSDALE, R. E. – ARMSTRONG, C. J.: New perspectives in electronic publishing: an investigation into the publishing of electronic scholarly monographs = Program. 34. vol. 2000. 1. no. 29-41. p. Bibliogr. 17 tétel.

Az elektronikus publikáció új távlatai: elektronikus monográfiák kiadásának vizsgálata

Elektronikus könyv; Elektronikus publikáció; Számítógép-hálózat; Tankönyv

Az elektronikus publikálás szakirodalmában kevés szó esik tudományos monográfiák és tankönyvek kiadásáról. A jelen tanulmány egy 1998-ban végzett hathónapos vizsgálat eredménye. Elsősorban a tudományos monográfiák és tankönyvek elektronikus publikálásának jellemzőivel, az ilyen dokumentumok sajátosságaival és a bibliográfiai elérhetőség problémáival foglalkozik.

A kutatás során 304 tudományos könyvkiadó weblapjait nézték át, ebből 129 Nagy-Britannián kívüli. Néhány esettanulmány is készült nagyobb, brit illetőségű kiadókról. Telefoninterjú keretében megkeresték a brit bibliográfiai adatszolgáltatókat. A felsőoktatási könyvtárak elektronikus monográfia ellátottságának vizsgálatához kérdőívet készítettek, melyet 125 egyetemi könyvtárba juttattak el a SCONUL elektronikus vitafórumán keresztül. Az első két körben csak 40%-os volt a válaszadók aránya, amit telefoninterjúkkal egészítettek ki 60%-osra.

Észak-Amerikában az egyetemi kiadók dominálnak a tudományos könyvkiadásban. Sokan közülük megpróbálkoztak már tudományos monográfiák elektronikus megjelentetésével. Jelenleg 14 egyetemi kiadó aktív ezen a területen. Uralkodó nézet, hogy a monográfiák elektronikus kiadását partnerségben lehet sikeresen megvalósítani. Ilyen konzorciális együttműködés jött létre a Chicagoi Egyetem és a másik „Tíz Nagy" egyetem között Committe of Institutional Co-operation (CIC) néven.

Nagy-Britanniában négy nagy egyetemi kiadó (Oxford, Cambridge, Exeter, London) kínál vagy tervez tudományos monográfiákat elektronikus formában. Ezek egymástól függetlenek, és csak eseti együttműködések léteznek. Nagy-Britanniában a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem egyetemi kiadók közül kevesen kockáztatják elektronikus monográfiák megjelentetését.

Külön kategóriát képeznek az olyan egyéni kiadók, mint amikor egy egyetemi oktató az intézménye eszközeit használva közvetlenül jelenteti meg saját művét a világhálón. Kérdés, hogy mennyire jut el az ilyen kiadás akár a szerző saját intézményének könyvtárához. Tanszékek is publikálnak a világhálón.

1999 áprilisában új kezdeményezés született, mely gyökeresen átalakíthatja az elektronikus monográfiák publikálását. A coloradoi székhelyű netLibrary nevű cég 1999 végéig 10 ezer monografikus művet szeretne megjelentetni elektronikus formában. Vannak ezek között ingyen letölthető, illetve megvásárolható elektronikus könyvek is. Kérdés, hogy a kereskedelmi kiadók mostantól szükségét látják-e, hogy többlet értéket adjanak hozzá az elektronikus változatokhoz, és ahelyett, hogy csak elektronikus formát készítenének, nyomtatott változatot is előállítanak a netLibrary számára, digitalizálás céljából.

A vizsgálat szerint Nagy-Britanniában sokkal gyakoribb a monográfiák megjelentetése CD-ROM-on, mint hálózaton. Amerikában kiegyenlítettebb ez az arány. A CD-ROM vezet, de egyre nagyobb tért nyer a webes publikálás. Különbséget kell azonban tenni a tartalomjegyzékek vagy részszövegek publikálása és a monográfiák teljes szövegének közrebocsátása között. Az utóbbit egyelőre csak mintegy 30% végzi.

A monográfiák szerzői jobban is kihasználhatnák a hypertext nyújtotta lehetőségeket témájuk nem-lineáris kifejtésére. A Cambridge University Press szerzői eszközkészleteket is kidolgozott ehhez. Nem szükséges, hogy az elektronikus monográfia szövegének minden részlete egy időben jelenjen meg, lehetséges az egyes részeket a készülés sorrendjében közreadni.

Az elektronikus monográfiák legfőbb vonzereje a hozzáadott értékben keresendő. Ez jelenthet könnyebb elérést, képi feldolgozást, növelt intellektuális tartalmat. A nyomtatott könyvhöz nem lehet elektronikusan más dokumentumot kapcsolni, az elektronikus illusztrációk további előnye, hogy animálhatóak. A hálózati elektronikus könyvek összeköthetők recenzióikkal, olvasói visszajelzésekkel, alkalmazási fájlokkal stb. Saját területükön a szerzőknek még csak kisebbik része tanult meg élni a hozzáadott értékek speciális lehetőségeivel.

A használat kérdésköréhez tartozik, hogy hogyan lehet megbizonyosodni arról, hogy valóban az eredeti elektronikus dokumentum van-e előttünk. A változtatások lehetnek véletlenek, szándékos javítások, vagy rosszindulatú beavatkozások eredményei is. A hálózati környezetből is adódhatnak változtatások, pl. a dokumentum helyét, aktualizálását és tartósságát illetően.

A DOI (Digital Object Identifier) segítségével meg lehet találni a kapcsolódó dokumentumoknak vagy részeiknek aktuális URL-jét. A hálózati dokumentumok bibliográfiai számbavételének előmozdítóját is látják benne. Több kiadó felismerte a DOI jelentőségét, keresi alkalmazásának további lehetőségeit, bár akadnak kritikusai is.

Az elektronikus dokumentumok megőrzésével kapcsolatban vitathatatlan azok létrehozóinak és a szolgáltatóinak felelőssége. A hosszútávú megőrzés széles körű infrastruktúrát igényel. Ehhez több olyan megbízott intézmény kell, amely képes tárolni, költöztetni a dokumentumokat és biztosíthatja azok hozzáférhetőségét. A digitális archívumoknak fokozottan kell védeni az olyan dokumentumokat, amelyeket saját jelenlegi gazdájuk elhanyagol.

A monográfiák esetében a hagyományos formátum modelljei kevésbé alkalmazhatók az elektronikus környezetre, mint a folyóiratok esetében. A monográfiák szerzői inkább igénylik azt a tartósságot és megbízhatóságot, ami szemükben a nyomtatott könyvvel kapcsolódott össze. A kiadóknak kell megfelelő biztosítékokat találni ezekre a problémákra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nagy-Britanniában igény lenne arra, hogy a kötelespéldány szabályozás és a nemzeti bibliográfia hatóköre legalább a CD-ROM-okra kiterjedjen. A webes monográfiák megőrzése és számbavétele még nagyobb kihívás, melynek megoldását előbb-utóbb jogi eszközökkel is támogatni kell.

A BookData és a Whitaker által publikált kereskedelmi bibliográfiák nyújtanak némi segítséget a gyűjteményfejlesztéshez, de kevés kiadó él a lehetőséggel, hogy szerepeltesse elektronikus kiadványait. CD-ROM-okat esetenként felvesznek, de hálózati kiadású monográfiákat egyelőre nem. Talán a piacnak kellene ezt kikényszeríteni.

A nyomtatott kiadói katalógus gyakran megfelelő forrás a nem hagyományos dokumentumok beszerzésére is. A másik fontos módszer a kiadók weblapjainak látogatása, amit gyakran alkalmaznak egyetemi könyvtárakban. Nem könnyű azonban navigálni a kiadói weblapok között, szükség lenne ilyen jellegű gateway-re. Az internetes könyvesboltok lapjain általában nincs szakbibliográfiai szolgáltatás. Léteznek még esetlegesebb módjai a válogatásnak, pl. kiállítások, kiadói bemutatók. Érdekes módon a folyóiratokat mint az elektronikus monográfiák beszerzésének bibliográfiai forrásait kevesen említették.

(Nagypál László)

Lásd még 272-274, 290-291, 294-295, 302, 320, 345

Kommunikációs technikák

00/335

O'CONNOR, Steve: Economic and intellectual value in existing and new paradigms of electronic scholarly communication = Libr. Hi Tech. 18. vol. 2000. 1. no. 37-45. p. Bibliogr.

A tudományos kommunikáció jelenlegi helyzete és kilátásai

Hatékonyság; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk a tudományos kommunikáció jelenlegi helyzetét és kilátásait vizsgálja. A vizsgálandó kérdések között szerepel a tudományos kommunikáció jelenlegi modelljének életképessége, a dokumentumszolgáltatás költsége és az egész folyamat értékelésének nehézsége. A cikk alapvető megállapítása az, hogy a tudományos kommunikáció folyamata több részvevő partnerkapcsolatára épül, és miközben a kapcsolatok természete és tartalma változik, a felmerülő kérdésekkel az egész folyamat előmozdítása érdekében foglalkozni kell.

(Autoref.)

00/336

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: A distant mirror? The Internet and the printing press = Aslib Proc. 52. vol. 2000. 2. no. 51-57. p. Bibliogr. 19 tétel.

Analógiák és hasonlóságok az Internet és a nyomtatás térhódítása között

Kommunikáció; Nyomdászattörténet -egyetemes; Számítógép-hálózat

A szerzők a jelenkor kommunikációs forradalmát hasonlítják össze bizonyos analógiák alapján a könyvnyomtatás megjelenése által kiváltott információs forradalommal. Az internetes kommunikáció ma még beláthatatlan hatásait a cikkírókkal egy időben követhetjük, a könyvnyomtatás terjedésének hatásairól viszont Elizabeth Eisenstein műveiből veszik az adatokat az összehasonlításhoz.

A könyvnyomtatás elterjedése robbanásszerű folyamat. 1450 és 1500 között mintegy 8 millió példányban jelent meg nyomtatott könyv, míg azt megelőzően kb. 30 ezer kéziratos kötet tárolta csak a világ szinte teljes írott információkészletét. Shakespeare

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

koráig pedig már 1, 25 millió művet adtak ki. A tipográfia forradalmával a képsokszorosítás technológiája is rohamosan fejlődött. A szöveg és ábra integrációja is gyorsan kialakult, segítve egyebek mellett a tudományos művek előállítását. A könyvek kezdetben egy szűk elitközönséget céloztak az alacsony írástudás és a magas könyvár miatt, bár közvetve szélesebb rétegekre is hatottak, pl. oktatás réven. Az internet viszont már kezdettől fogva tömegközönség felé irányult.

Sok szerkesztési technológia, pl. a betűrend már a kódexírók előtt századokkal korábban ismert volt, mégis a kereskedelmi méretű könyvnyomtatással nyert csak tömeges és egységesebb alkalmazást, pl. a mutatók és a katalógusok területén. A címoldal is a könyvek tömegtermelésének köszönhetően vált szabványszerűbbé. Az olvasást segítő egyéb eszközök (pl. lábjegyzetek, hivatkozások, oldalszámozás, tartalomjegyzék) és ezeken keresztül a kapcsolódások más szövegekhez szintén következetesebbé váltak. A digitalizálás még közvetlenebb kapcsolódásokat tesz lehetővé, mint a nyomtatott könyv. A nyomtatás folyamata maga is megkövetelt bizonyos szabványosítást, az olvasó pedig ezen túl biztos lehetett, hogy egy könyv bármelyik példányában ugyanazt az információt fogja találni.

A könyvnyomtatás megjelenése tartamilag nem idézett elő közvetlen felvilágosodást az emberek tömegeinek gondolkodásában. A régi hiedelmek és műfajok tartották magukat. A „könnyen gyorsan" típusú receptkönyvek és a tiltott, buja irodalmak szaporodtak el. A kiadónak és nyomdásznak érdeke volt a gyors nyereség. Az internet is kezdetben inkább a szórakoztatóipar és a dilettantizmus terepévé vált. A dokumentumok számának nagyfokú növekedésével, jóval később jelentkezett csak a minőségi szelekció igénye, a tudományos források összegyűjtése, az eligazodást segítő osztályozás és indexelés. A szaktudományok századok során a nyomtatott könyv nyújtotta lehetőségek mentén is differenciálódtak, kialakították saját módszereiket és szabványaikat. Lehetséges, hogy minden új kommunikációs eszköz használatának át kell menni hasonló finomodáson.

Az egyetemek megjelenése és a könyvnyomtatás bevezetése közötti időszakban a tudós vándorolni kényszerült a különböző kódexek őrzési helyei, egyetemek, kolostorok között. Semmilyen tudomány összes forrása nem volt megtalálható egy azonos helyen. A nyomtatás lehetővé tette, hogy egy intézmény vagy akár magánszemély is összegyűjtse egy-egy terület legfontosabb szakirodalmát, tehát a tudós mozgása már nem volt annyira létkérdés. Ma pedig már a kutató munkaasztalára érkezik elvileg az összes információ, sőt szabadon változtathatja a helyét, követik őt az információk az interneten keresztül bárhová.

Jóval a nyomtatott könyv megjelenése után már a tudományos folyóiratok egészítették ki a tudósok magánlevelezését. A tudományos kommunikáció hatékonysága ezzel növekedett, kialakult a tudományos közvélemény, tudósok és diákok láthatatlan kollégiuma. Az internet elterjedésével pedig tudományos közösségek egymástól távol levő tagjai már mindennapos kapcsolatot tarthatnak fenn egymással. Fölgyorsult a kommunikáció, mely formális és informális közlések elegyén keresztül valósul meg.

A nyomtatott könyv azonos kiadásának minden példányában ugyanazok az erények és hibák ellenőrizhetőek tehát. A régi könyvek szövegét és adatait az új kiadásokban korrigálták. A tudás új formái alakultak ki. Az adatok összegyűjthetővé, összehasonlíthatóvá váltak. Létrejöttek a segédkönyvek, lexikonok, szótárak. A hasonló források, segédletek elterjedése az interneten jelzi majd az új médium nagykorúságát.

A nyomtatott könyv támaszkodik a kéziratra, utánozza is a kódex bizonyos formai elemeit. A képernyőn megjelenített nyomtatott források ugyanígy sok formai jegyet átvesznek a nyomtatott könyvol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dalból. Az új médium saját önálló formarendszere lassan fejlődik ki.
A papírról tudták, hogy kevésbé tartós, mint a pergamen, ezért több azonos kiadású példány különböző elhelyezésével gondolták elősegíteni egy adott mű fennmaradását. Az internetről egy idő után eltűnnek a dokumentumok, azok fennmaradását is különböző helyeken archiválva vélik biztosíthatónak.
A könyvek, újságok terjedése is bizonyos fokig magányos tevékenységre ösztönözte az embereket, mint ahogy az internetben is a közvetlen emberi kapcsolatokat veszélyeztető tényezőt, az embereket egymástól elszigetelő eszközt látnak sokan. Tehát a mítoszok és a klisészerű félelmek visszatérnek egy-egy új médium körül.
A világháló valószínűleg még sokáig nem kerül túlsúlyba a nyomtatott formátum ellenében. A kétfajta médium használata valószínűleg egymást kiegészítve, párhuzamosan, mint a kettős spirál, halad tovább.

(Nagypál László)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, berendezés

00/337

ENGELKENMEIER, Ute – JEDWABSKI, Barbara: „Hat was! Die Neue . . . " Zentralbibliothek der Stadt- und Landesbibliothek Dortmund im neuen Haus = Buch Bibl. 52. Jg. 2000. 2. no. 130-136. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A Dortmundi Városi és Tartományi Könyvtár új épülete

Könyvtárépület -közművelődési; Regionális könyvtár; Városi könyvtár

Berlin közkönyvtári rendszerében 23 körzetben 23 önálló könyvtári rendszer működik, plusz a hierarchiába nem illeszkedő Központi és Állami könyvtár (Zentral- und Landesbibliothek), amely egyetemi könyvtári és közkönyvtári feladatokat is ellát. 2000. január 1-től területi reformot terveznek, amelynek során a jelenlegi eltérő nagyságú körzeteket 12, egyenként 300 ezer lakosú körzetbe olvasztják be. Ám a 12 körzet közül csak néhány rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyek az összes érintett fél eltérő érdekeinek kiegyensúlyozásához szükségesek lennének. A berlini közkönyvtárak közös katalogizálási rendszere, a VOEBB jó kiindulási pontnak ígérkezik az új hálózat hatékony megszervezéséhez.

(Autoref. alapján)

Lásd még 275

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Számítógépes könyvtári rendszerek

00/338

AKEROYD, John: Integrated library management systems: overview = Vine. 115. no. 3-10. p. Bibliogr. 16 tétel.

Az integrált könyvtári rendszerek fejlődésének áttekintése

Integrált gépi rendszer

A cikk történeti szempontból áttekinti az integrált könyvtári rendszerek fejlődését és a fejlődés irányait. Megállapítja, hogy egyre több alapvető és speciális funkciót építenek be ezekbe a rendszerekbe. Megfigyelhető a szabványokra épülő adatbázisok, operációs rendszerek és adatszerkezetek felé való elmozdulás. A cikk második része megvizsgálja, milyen jövőbeli rendszerekre lenne szükség az elektronikus publikáció forradalmának és az ún. nyílt forráskódú szoftverek elterjedésének fényében. Néhány sikeres rendszert részletesen is bemutat (Voyager, Agora, Cactus, FilmFinder, Avanti)

(Autoref. alapján)

00/339

Suomen tieteelliset kirjastot hankkivat uuden yhteisen atk-järjestelmän = Kirjastolehti. 92. vuo. 2000. 2. no. 21. p.

A finn tudományos könyvtárak új, közös számítógép-rendszere

Általános tudományos könyvtár; Integrált gépi rendszer; Koordináció -belföldi

A finn tudományos könyvtárak 2000. február 4-én írták alá a szerződést az új, közös számítógépes rendszer beszerzéséről. A világon az első eset, hogy egy ország összes egyetemi könyvtára közös könyvtári rendszer telepítésére és használatára szövetkezik. A rendszert beszerző Linnea 2 konzorciumnak tagja még az egyetemi könyvtárakon kívül a Parlamenti és a Tároló Könyvtár. Ugyancsak megszületett a döntés az archívumok könyvtáraiban és egyes szakfőiskolákon a csatlakozásról, ezen kívül érdeklődést mutat a Statisztikai Hivatal, valamint néhány közkönyvtár is.

A három éves felmérő és piackutató munka után lezajlott az EU szabályai szerinti versenytárgyalás, amelyet az Endeavor Information System Inc. nyert meg Voyager rendszerével. A könyvtárak a rendszert 2000-2001 fordulóján veszik használatba.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 284, 307, 314, 342

Számítógép-szoftver

00/340

McLAREN, Scott: Linux: a viable alternative or desert mirage? = Libr. Hi Tech. 18. vol. 2000. 1. no. 82-84. p.

Életképes alternatívája-e a Linux operációs rendszer a Windows-nak?

Szoftver

Valószínűleg csak egy lakatlan szigeten dolgozó könyvtárosok között akadnának olyanok, akiknek nincsenek a Microsoft-ot gyűlölő kollégáik. 1991-ben azonban, ha nem is a technikai, de az ideológiai ellenzők számára felvillant egy reménysugár, mely azóta szilárd világosságá erősödött: a Linux nevű operációs rendszer. Sajnos azonban a Linux legnagyobb ereje egyben a legnagyobb gyengéje is. Valószínűleg azért van bukásra ítélve, mert nincs meg az a jellemzője, amely miatt annyian utálják a Windows-t: nem áll mögötte egy gigantikus vállalat.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

00/341

LIMA, Gercina A. B.: Softwares para automação de bibliotecas e centros de documentação na literatura brasileira até 1998 = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 308-319. p. Bibliogr. 76 tétel.

Res. angol nyelven

Könyvtárautomatizálási szoftverek a brazil szakirodalomban 1998-ig

Integrált gépi rendszer; Szoftver

A brazil szakirodalomban 1998-ig 14 kereskedelmi és 10 saját (házi) fejlesztésű könyvtári szoftverről (illetve integrált könyvtári rendszerről) esett szó. A publikációk több, mint fele (53,3%) a MicroISIS-szel foglalkozott. 6,67% ill. 4% volt a Stairs és a Dobis/Libis aránya, 2%-nál magasabb részesedést ért el az Ainfo, BIB/Dialogo, Sistema Calco saját fejlesztésű, illetve az Integrated Library System (ILS), Ortodocs, Pro-Cite, Sysbibli kereskedelmi rendszerek. (Az ismertebbek közül egy-egy publikáció foglalkozott az Aleph, Sibil, VTLS rendszerekkel.)

Az összes említés 37%-a folyóiratcikk, a többi különféle rendezvények előadásainak formáját öltötte, a legtöbb cikk (20%) a Ciencia da Informacao, és (10,6%) Revista de Biblioteconomia de Brasília c. folyóiratokban jelent meg. Az első cikk 1982-es, 1985-ben látszott először, majd 1989-ben ismét megélénkülni a téma iránti érdeklődés. 1991-94 között fokozatos emelkedés jellemző (1994-ben jelent meg az összes közlemény több, mint 25%-a), majd két „üres" év után 1997-ben 10 közlemény (13,3%), 1989-ben pedig mindössze két publikáció jelent meg.

(Autoref. alapján)

Lásd még 284, 314

Elektronikus könyvtár

00/342

CUNHA, M. Bastos da: Desafios na construção de uma biblioteca digital = Cienc. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 255-266. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Digitális könyvtár létesítésének kihívásai

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár

A digitális könyvtár jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze:

- a felhasználó távolról való hozzáférése hálózatba kapcsolt számítógép segítségével;
- ugyanazon dokumentum egyidejű használatának lehetősége több felhasználó számára;
- egy könyvtár vagy tájékoztatási központ minden információs termékének és szolgáltatásának integrálása;
- olyan kurrens dokumentumgyűjtemény, amelynek nem csak bibliográfiai adatai, hanem teljes szövegük is hozzáférhető; e retrospektív gyűjtemény aránya abban a mértékben növekszik, ahogy a különböző folyamatban lévő projekteken keresztül a digitalizált szövegek megjelennek, ill. megérkeznek;
- online hozzáférés biztosítása más, külső információforrásokhoz (könyvtárak, múzeumok, adatbankok, köz- és magánintézmények stb.);
- a használat olyan módja, melynek során a helyi könyvtárnak nem kell birtokolnia a használó által kért dokumentumot;
- a különböző (képi, szöveges, numerikus, hang stb.) rögzített információk és ezek különböző hordozóinak használata;
- olyan kezelőegység léte, amely magában foglal valamilyen, a leginkább releváns információk visszakeresését segítő intelligens vagy szakértő rendszert.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ilyen digitális könyvtár megszervezése, kiépítése során számos kihívással kell szembenézni.
A gyűjteményépítés során figyelembe veendő a folyóiratlemondási tendencia, s helyette a bibliográfiai szolgáltatás megerősítése. Bár kétségtelenül növekszik az elektronikusan elérhető szövegek mennyisége és jelentősége, a monográfiák java része még nyomtatott, s a használói igények kielégítésében a helyi gyűjtemény és a folyóiratcikkek távoli forrásai egymást kiegészítően lehetnek csak hatékonyak.
Az elektronikus infrastruktúra, azaz a gépi felszereltség, a szükséges programok, a helyi hálózat és az internet-elérés a döntő fontosságú interkonnektivitás elengedhetetlen feltétele.
A dokumentumellátás terén növekszik az adattovábbítás sebessége és a digitális dokumentum-vagyon mennyisége; ami a dokumentumok gyors azonosítását és a teljes szövegükhöz való hozzáférést könnyíti. Mindez a helyi gyűjtemények nagymértékű csökkentésével jár, de ennek mértékében kellene növelni annak esélyét, hogy a keresések és a megrendelt dokumentumok valóban releváns eredmény nyújtsanak.
A könyvtári személyzet az új körülményekhez alkalmazkodó új ismeretekkel kell, hogy rendelkezzék, amibe az eszközök és módszerek alkalmazásának képességén túl idegen (elsősorban angol) nyelvismeret is beleértendő, hiszen a digitális könyvtári környezet elkerülhetetlenül mindinkább nemzetközivé válik.

(Mohor Jenő)

Lásd még 268, 322

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

00/343

CARTIER, Michael: Le monde de l'édition: le passage vers le virtuel = Doc. Bibl. 45. vol. 1999. 4. no. 137-148. p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A kiadói világ helyzete és jövője

Elektronikus publikáció; Információpiac; Könyvkiadás, könyvkereskedelem

Mivel a kiadói tevékenység információkkal foglalkozik, melyek alapvető építőkövei egy új társadalomnak, fejlődését elkerülhetetlenül befolyásolják a környezetében lezajló technikai, gazdasági és társadalmi változások. A kiadói világ nincs halálra ítélve, de alkalmazkodnia kell ezekhez a változásokhoz. Az új technológiák módosítják a hagyományos dokumentumkiadást, és egybeolvasztják a technológiát a tartalommal. A globalizáció, az internet és az elektronikus kereskedelem világában a kiadók, könyvkereskedők és nyomdák jövője nem is annyira az új technológiáktól függ, mint azon képessé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

güktől, hogy mennyire tudnak alkalmazkodni a változó piachoz. Valódi veszélynek akkor vannak kitéve, ha elmulasztják az új összefüggések hosszú távú elemzését. A nyomtatott könyvek, folyóiratok és újságok eladása csak egy részét jelentik a piacnak, amely ma már nem a formával, hanem a tartalommal foglalkozik. A piacok egyre kevésbé helyhez kötöttek, és egyre inkább globalizálódnak; a fizikai, „megfogható" kiadványok együtt léteznek a virtuális termékekkel.

(Autoref.)

00/344

AUGUSTO DIAS, Cláudia: Hipertexto: evolução histórica e efeitos sociais = Cinec. Inf. Bra. 28. vol. 1999. 3. no. 267-275. p.

A hipertext fejlődéstörténete és társadalmi hatása

Hiperszöveg

Társadalmi hatását tekintve a hipertext kognitív potenciálja, interaktivitása és multimodalitása mint pedagógiai erőforrás, kommunikációs eszköz, és mint a tudás, az ismeretek terjesztésének eszköze játszik nagy szerepet az informatika korában. Minden technológiai újításnak van oktatási, kulturális és szociális hatása, azonban egyik sem (a hipertext sem) képes megoldani a gazdasági és társadalmi problémákat; hozhatnak azonban olyan új koncepciókat, új tudást, ami segítheti a problémák megoldását, és generációk értelmi kapacitását is átalakíthatja. Most olyan, főként kormányzati kezdeményezésekre van sürgős szükség, amelyek a kulturális és szociális egyenlőtlenségeket csökkentik, hogy a népesség minél nagyobb része férhessen hozzá az új technológiákhoz, az információkhoz és a tudáshoz.

(Autoref. alapján)

Lásd még 328, 330

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
Alexandria – Alexandria (GB)
Ann. Libr. Sci. Doc. – Annals of Library Science and Documentation (IN)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Aust. Libr. J. – Australian Library Journal (AU)
Bibliografia – Bibliografia (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll. AIB – Bolletino – Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull. Bibl. Fr. – Bulletin des Bibliotheques de France (FR)
Bull. CVTI SR. – Bulletin Centra Vedecko-Technickych Informacií SR
Cat. Classif. Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Cienc. Inf. Bra. – Ciencia da Informacao (BR)
Coll. Res. Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll. Res. Libr. News – College and Research Libraries News (US)
Čtenar – Čtenar (CS)
Dial. Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
Doc. Bibl – Documentation et Bibliotheques (CA)
El. Libr. – Electronic Libraries (I)
Eur. Inf. – European Information (GB)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf. Outlook – Information Outlook (US)
Inf. Bull. RBA – Informacionnyj Bulleten" RBA (RU)
Int. Cat. Bibl. Cont. – International Cataloguing and Bibliographic Control (I)
Interlend. Doc. Supply – Interlending and Document Supply (GB)
J. Acad. Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J. Doc. – Journal of Documentation (GB)
J. Educ. Libr. Inf. Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
J. Inf. Sci. – Journal of Information Science (GB)
J. Libr. Admin. – Journal of Library Administration (US)
J. Librariansh. Inf. Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Libr. Car. Dev. – Librarian Career Development (GB)
Libr. Hi Tech. – Library High Tech (US)
Libr. J. – Library Journal (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Libr. Rev. – Library Review (GB)
Man. Inf. – Managing Information (GB)
Naučn. Teh. Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
Naučn. -Teh. Inf. – Naučno-Tehniceskaâ Informaciâ (RU)
NFD Inf. – NFD Information (DE)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Res. Shar. Inf. Net. – Resource Sharing & Information Networks (US)
Rev. Esp. Doc. Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Ser. Libr. – The Serials Librarian (US)
Signum – Signum (FI)
Tech. Serv. Q. – Technical Services Quarterly (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.
- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.
- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.
- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.
- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.
- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.
- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

AZ ELEKTRONIKUS SZÜRKE IRODALOM FORMÁI, TÉMÁI, FELHASZNÁLÁSUK

A DIGITÁLIS SZÜRKE IRODALOM ÉS AZ OLVASÓI IGÉNYEK

A SZÜRKE IRODALOM SZOLGÁLTATÁSA AZ INTERNETEN (SIGLE PROJEKT)

A MAGYARORSZÁGI HELYISMERETI TEVÉKENYSÉG VÁZLATOS TÖRTÉNETE

NAGY KATALOGIZÁLÁSI IRÁNYZATOK A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchenyi Könyvtárban 2017-ben